

**İLKÖĞRETİM BEŞİNCİ SINIF SOSYAL
BİLGİLER DERSİNDE DEĞERLER
EĞİTİMİNİN GERÇEKLEŞTİRİLMESİNE
İLİŞKİN BİR DURUM ÇALIŞMASI**

**Tuba ÇENGELCİ
(Doktora Tezi)**

Eskişehir 2010

**İLKÖĞRETİM BEŞİNCİ SINIF SOSYAL BİLGİLER DERSİNDE DEĞERLER
EĞİTİMİNİN GERÇEKLEŞTİRİLMESİNE İLİŞKİN BİR DURUM ÇALIŞMASI**

Tuba ÇENGELCİ

DOKTORA TEZİ

İlköğretim Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Şefik YAŞAR

Eskişehir

Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü

Nisan, 2010

Bu Tez Çalışması AÜAF'ca desteklenmiştir. Proje No: 080522

ÖZET

İLKÖĞRETİM BEŞİNCİ SINIF SOSYAL BİLGİLER DERSİNDE DEĞERLER EĞİTİMİNİN GERÇEKLEŞTİRİLMESİNE İLİŞKİN BİR DURUM ÇALIŞMASI

Tuba ÇENGELCİ

İlköğretim (Sınıf Öğretmenliği) Anabilim Dalı
Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü
Nisan, 2010

Danışman: Prof. Dr. Şefik YAŞAR

Yaşamda davranışlara yön veren; birey ve toplum tarafından sahip olunması istenen nitelikleri simgeleyen ilke, standart ve düşünceler biçiminde tanımlanan değerlerin eğitimi ailede başlayan; aile, toplum ve eğitim kurumlarını kapsayan çok boyutlu bir süreçtir. Değerler eğitiminde ilköğretim, ilköğretim düzeyindeki dersler içinde de Sosyal Bilgiler dersi çok önemli bir yere sahiptir. Bu araştırmanın amacı, ilköğretim beşinci sınıf Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitiminin nasıl gerçekleştirildiğini ortaya koymak biçiminde belirlenmiştir.

Araştırma, yapılandırılmamış gözleme dayalı betimsel durum çalışması biçiminde desenlenmiştir. Araştırmada bütüncül tek durum deseni benimsenmiştir. 2008-2009 öğretim yılı bahar döneminde Eskişehir ili Ahmet Olcay İlköğretim Okulu'nda gerçekleştirilen araştırmaya 5-A sınıfında öğrenim gören 9'u kız, 13'ü erkek toplam 22 öğrenci ile sınıf öğretmeni katılmıştır. Araştırmada kullanılan veri toplama araçları "Öğretmen Kişisel Bilgi Formu", "Öğrenci Kişisel Bilgi Formu", "Yapılandırılmamış Gözlem", "Video Kayıtları", "Yarı Yapılandırılmış Görüşme" ve "Araştırmacı Günlüğü" biçimindedir. Araştırma verileri tümevarım analizi yoluyla çözümlenmiş, araştırma soruları doğrultusunda bulgular tanımlanarak yorumlanmıştır.

Araştırma sonucunda, ilköğretim beşinci sınıf Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitiminde kullanılan yaklaşımların telkin yoluyla değerler eğitimi, soru-yanıt yoluyla değerler eğitimi, değer belirginleştirme yaklaşımı yoluyla değerler eğitimi ve örtük program yoluyla değerler eğitimi olduğu belirlenmiştir. Öğretmenin Sosyal Bilgiler dersinde değerleri kazandırmaya çalışırken yaşamdan örnekler verme, atasözleri ve deyimlerden yararlanma, model olma, örnek öğrencileri model olarak gösterme, belirli gün ve haftalardan yararlanma, drama, güncel olaylardan yararlanma, empati, benzetimden yararlanma, yakın çevreden yararlanma, diğer ders ve disiplinlerden yararlanma, aileden yararlanma, ödevlerden yararlanma, sivil toplum kuruluşları, dernek ve vakıfların çalışmalarını örnek gösterme, internetten yararlanma ve sınıf dışı etkinliklerden yararlanma gibi etkinlik ve çalışmalara başvurduğu görülmüştür. Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitimi gerçekleştirilmeye yönelik etkinliklerde kullanılan materyallerin ders kitabı ve öğrenci çalışma kitabı olduğu, değerler eğitiminde ders kitabında yer alan fotoğraflardan, bilgilendirici açıklama, metin ve etkinlikler ile sorulardan yararlanıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Ödev tahtası ve süreli yayınlar değerler eğitiminde kullanılan diğer materyaller arasındadır. Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitiminde kullanılan değerlendirme tekniklerinin gözlem, verilen ödevlerin kontrolü yoluyla yapılan değerlendirme ve özdeğerlendirme olduğu belirlenmiştir.

Araştırma sonucunda ilköğretim beşinci sınıf Sosyal Bilgiler dersi öğretim programında yer alan ve programda verilmemiş kimi değerlerin dersin içeriği ve günlük yaşamla bağlantılı olarak çeşitli etkinlik ve materyaller yoluyla öğrencilere kazandırılmaya çalışıldığı görülmüştür. Öğretmenin değerler eğitimi yaklaşımlarını sistemli biçimde izlemediği, ders sürecinde plansız biçimde yeri geldikçe değerler eğitimine yer verdiği sonucuna ulaşılmıştır. Değerler eğitiminde gözleme dayalı değerlendirmenin ağırlık taşıdığı görülmüştür. Öğretmen Sosyal Bilgiler dersinin değerler eğitiminde son derece önemli bir işleve sahip olduğunu düşünmekte; ancak aile ve toplumun değerler eğitimi yeterince desteklememesi, medyanın olumsuz etkisi ve olumsuz arkadaşlardan kaynaklanan sorunlar ile özellikle sınıf dışı etkinliklerin yeterince gerçekleştirilememesinden kaynaklanan sorunların değerler eğitiminde yaşanan sorunların başında geldiğini belirtmektedir.

Öğrencilerin Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitimi ile ilgili olarak sorumluluk, yardımlaşma ve dayanışmayı öğrendiklerini düşündükleri; saygı, hoşgörü ve yardımseverlik değerlerini günlük yaşamlarına aktarmaya çalıştıkları sonucuna ulaşılmıştır. Araştırma sonuçlarına dayalı olarak Sosyal Bilgiler dersinin değerler eğitiminde son derece önemli bir yere sahip olduğu; ancak Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitiminin daha etkili biçimde gerçekleştirilebilmesi için okul, öğretmen, aile ve çevrenin işbirliğinde sorunların giderilmesine yönelik çalışmalar yapılması gerektiği söylenebilir.

Anahtar Sözcükler: İlköğretim, Sosyal Bilgiler, değerler eğitimi

ABSTRACT

A CASE STUDY REGARDING VALUES EDUCATION IN THE FIFTH GRADE SOCIAL STUDIES COURSE IN PRIMARY EDUCATION

Tuba ÇENGELCİ

Department of Primary Education
Anadolu University Graduate School of Educational Sciences
April, 2010

Advisor: Prof. Dr. Şefik YAŞAR

Values can be defined as the principles, standards, and thoughts which guide behavior in life and represent required qualifications of individual and society. Values education is a multidimensional process which begins in the family then continues with family, community and educational institutions. Social Studies course has a very important function in values education in primary education. The purpose of this study is to determine how values education is carried out in the fifth grade Social Studies course in primary education.

The study was designed as a holistic single case descriptive study based on unstructured observation. The study was conducted at Ahmet Olcay Primary School in Eskişehir Province in the spring term of 2008-2009 educational year. The participants of the study were 9 female, 13 male students, and the teacher of fifth grade A. The data were gathered through “Teacher Personal Information Form” “Student Personal Information Form”, “Unstructured Observation”, “Video Recordings”, “Semi-structured Interviews”, and “Researcher’s Journal”. Inductive analysis was used in the study; the findings were determined and evaluated based on the research questions.

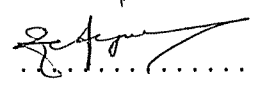
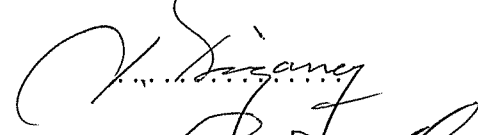
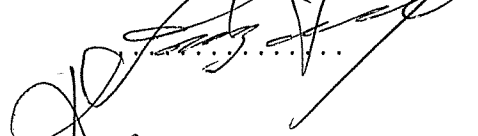
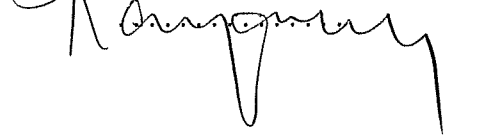
Research results showed that inculcation, question-answer, values clarification and hidden curriculum were the approaches of values education used in the fifth grade Social Studies course in primary education. Teacher benefited from life examples, proverbs and idioms, being role model, mentioning behaviors of good students as a model, certain days and weeks, drama, current events, empathy, simulation, environment, other courses and disciplines, family, activities of homework, civil society organizations, associations and foundations, internet, and outdoor activities in values education. Textbook and student workbook were the materials used in values education. It was seen that photographs, informative descriptions, texts, activities, and questions in textbook and student workbook were used in values education. Homework board and journals were the other materials for values education in the fifth grade Social Studies course. It was determined that observation, control of the assignments, and the self-assessment were evaluation techniques used in the values education in Social Studies course.

It was found that some values which are mentioned and are not mentioned in 5th Grade Social Studies Program were tried to be taught in Social Studies course via various activities and materials connected with content of the course and daily life. It can be said that the teacher did not adopt any values education approach systematically. She realized values education unintentionally and unplanned way in teaching-learning process. Results of the study showed that observation was the most widely used method for assessing values education. The teacher thought that Social Studies course has a very important place in values education. According to the teacher main problems encountered in values education were lack of support of family and society, negative influence of media, problems caused by bad friends and necessity of much more outdoor classroom activities. Students thought that they learnt responsibility, helping others and solidarity in terms of values in Social Studies. Moreover, they explained that they tried to foster respect, tolerance and helping others in their daily life. It can be said that Social Studies course has a significant role in values education. However, collaboration of school, teacher, family and society is needed for much more effective process for values education.

Key Words: Primary education, Social Studies, values education

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Tuba ÇENGELCİ'nin "İlköğretim 5.Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde Değerler Eğitiminin Gerçekleştirilmesine İlişkin Bir Durum Çalışması" başlıklı tezi 30.04.2010 tarihinde, aşağıda belirtilen jüri üyeleri tarafından Anadolu Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca İlköğretim Anabilim Dalı Sınıf Öğretmenliği Programında, Doktora tezi olarak değerlendirilerek kabul edilmiştir.

	Adı-Soyadı	İmza
Üye (Tez Danışmanı)	: Prof.Dr.Şefik YAŞAR	
Üye	: Prof.Dr.Cemil ÖZTÜRK	
Üye	: Yard.Doç.Dr.Ahmet DOĞANAY	
Üye	: Yard.Doç.Dr.Oğuz GÜRSEL	
Üye	: Yard.Doç.Dr.Erdoğan KAYA	

Doç.Dr.A.Aykut CEYHAN

Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdür Vekili

ÖNSÖZ

Günümüzde eğitimin değer kazandırma işlevi giderek daha fazla önem kazanmaktadır. Eğitim programları bireylere değişen koşullara uyum sağlayabilecekleri bilgi ve becerileri kazandırırken toplumun benimsediği değerlerin eğitimini de göz önünde bulundurmak durumundadır. Ailede başlayan değerler eğitiminin yakın çevre ve toplum tarafından desteklenmesi, eğitim kurumlarında planlı ve programlı etkinlikler yoluyla sürdürülmesi beklenmektedir. İçerdiği konular ve yaşamı ele alan bir ders olması nedeniyle ilköğretim düzeyinde değerler eğitiminde en önemli rol oynayan derslerden biri kuşkusuz Sosyal Bilgilerdir. Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitiminin gerçekleştirilmesi süreci, değerler eğitiminin uygulama boyutunun betimlenmesi ve yapılması gerekenlere ışık tutması bakımından önem taşımaktadır.

Araştırmanın gerçekleştirilmesine birçok kişinin katkısı ve desteği olmuştur. Araştırma konusunun belirlenmesinden sürecin tamamlanmasına kadar her aşamada bana yol gösteren, akademik ve manevi anlamda desteğini esirgemeyen değerli hocam ve tez danışmanım Sayın Prof.Dr. Şefik YAŞAR'a teşekkürü bir borç bilirim.

Araştırma sürecinde belirli aralıklarla toplanan tez izleme komitesinde yer alan, büyük bir özen ve titizlikle gerçekleştirilen çalışmaları takip ederek görüş ve önerileriyle araştırmanın biçimlenmesi ve zenginleşmesi konusunda katkı sağlayan hocalarım Sayın Yard.Doç.Dr. Oğuz GÜRSEL ve Sayın Yard.Doç.Dr. Erdoğan KAYA'ya çok teşekkür ederim.

Araştırma sürecinde değerli görüş ve önerileriyle çalışmanın ortaya çıkmasına büyük katkısı olan; yardımını, desteğini ve en önemlisi dostluğunu esirgemeyen hocam Sayın Doç.Dr. Handan DEVECİ'ye ne kadar teşekkür etsem azdır. Araştırma sürecinde görüş ve önerilerine başvurduğum, desteğini ve katkısını esirgemeyen hocam Sayın Doç.Dr. Mehmet GÜLTEKİN'e çok teşekkür ederim. Araştırma konusunun belirlenmesinin ardından sürecin biçimlenmesine değerli görüş ve önerileriyle katkıda bulunan Sayın

Yard.Doç.Dr. Ahmet DOĞANAY'a çok teşekkür ederim. Araştırma sürecinin biçimlenmesine katkı sağlayan Sayın Yard.Doç.Dr. Ali ERSOY'a teşekkürlerimi sunarım.

Araştırmaya katılmayı kabul ederek bir dönem boyunca sınıfında beni konuk eden, araştırma sürecinde elinden gelen yardımı esirgemeyen Ahmet Olcay İlköğretim Okulu 5-A sınıfı öğretmenine ve okul müdürü Sayın Barış HANCI'ya teşekkürlerimi sunarım. İçtenlikleri ve tertemiz yürekleriyle bana kucak açan 5-A sınıfı öğrencilerine çok teşekkür ederim.

Araştırmada video kamera çekimlerine büyük bir özveriyle katkıda bulunan, her aşamada çalışmaya destek veren Arş.Grv. Ruhan KARADAĞ'a çok teşekkür ederim. Uzun araştırma sürecinde pozitif bakış açısı ve duyarlılığı ile hep yanımda olan değerli arkadaşım Öğr.Grv. Aslı YILDIRIM'a, ilgi ve desteklerini esirgemeyen arkadaşlarım Arş.Grv.Dr. Şirin BENUĞUR ve Arş.Grv. Hıdır KARADUMAN'a çok teşekkür ederim.

İyi insan olma bağlamında tüm değerleri kişiliklerinde barındıran, varlıkları ile yaşamıma anlam ve değer katan, sevgileri ile dünyayı yaşanır kılan aileme bir yaşam dolusu teşekkür borçluyum. Araştırma sürecinde manevi desteklerini eksik etmeyen biricik kardeşim Esra TARIM ve değerli eşi Rıza TARIM'a sonsuz teşekkürler.

Eskişehir, 2010

Tuba ÇENGELCİ

ÖZGEÇMİŞ

Tuba ÇENGELCİ

İlköğretim (Sınıf Öğretmenliği Programı) Anabilim Dalı

Doktora

Eğitim

Yüksek Lisans	2005	Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü İlköğretim (Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Programı) Anabilim Dalı
Lisans	2002	Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi İlköğretim Bölümü Sosyal Bilgiler Öğretmenliği
Lise	1998	Eskişehir Yunusemre Lisesi, Türkçe-Matematik Bölümü

İş

2002- 2005	Araştırma Görevlisi, Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü
2005-	Araştırma Görevlisi, Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi

Doğum Tarihi : 10.08.1980

Doğum Yeri : Eskişehir

Seçilmiş Yayınlar

Çengelci, T. (2007, Haziran). *Evaluating the function of social studies course in terms of gaining cultural values in primary education in Turkey*. Learning Conference. Johannesburg, South Africa.

- Çengelci, T.** (2007). Sosyal bilgiler dersinde beyin temelli öğrenmenin akademik başarıya ve öğrenmenin kalıcılığına etkisi. *İlköğretim Online*. 6,(1), 62-75.
- Çengelci, T.** (2008, Temmuz). *Professional practice experience of social studies teacher candidates*. Australian Teacher Education Association (ATEA) 2008 Conference. Sunshine Coast- Queensland, Australia.
- Çengelci, T.** (2008, Kasım). *Reflections of global education to social studies curriculum in Turkey*. 88th National Council for the Social Studies Annual Conference. Houston, TX, USA.
- Çengelci, T.** (2009, Ekim). *Student teachers' views regarding primary education curriculum*. The Asian Conference on Education. Osaka, Japan.
- Çengelci, T. ve Selanik Ay, T.** (2009, Kasım). *Using oral history for teaching culture in social studies*. 89th National Council for the Social Studies Annual Conference. Atlanta, Georgia, USA.
- Çengelci, T. ve Karadağ, R.** (2009, Kasım). *Teachers' perspectives on developing literacy skills in social studies course*. 89th National Council for the Social Studies Annual Conference. Atlanta, Georgia, USA.
- Deveci, H. ve Çengelci, T.** (2005). *Sosyal bilgiler dersinde duygusal zekânın geliştirilmesi*. II. Sosyal Bilimler Eğitimi Kongresi'nde sunulan bildiri. Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi.
- Deveci, H. ve Çengelci, T.** (2005, Kasım). *Learning construction of student teachers*. EADTU- Working Conference 2005 towards Lisbon 2010: "Collaboration for Innovative Content in Lifelong Open and Flexible Learning". Roma, Italy.

- Deveci, H., Selanik Ay, T. ve **Çengelci, T.** (2007). *Öğretmenlerin sosyal bilgiler dersinde yerel toplum çalışmalarından yararlanma durumları*. III. Sosyal Bilimler Eğitimi Kongresi'nde sunulan bildiri. Adana: Çukurova Üniversitesi.
- Deveci, H. ve **Çengelci, T.** (2008). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarından medya okuryazarlığına bir bakış. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. V (II), 25-43.
- Ersoy, A. F. ve **Çengelci, T.** (2008). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının araştırma deneyimi: nitel bir çalışma. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*. 8(2), 179-226.
- Gökçe, N., **Çengelci, T.** ve Selanik Ay, T. (2009). *Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının alan gezilerini gerçekleştirme becerilerine ilişkin görüşleri*. IV. Sosyal Bilimler Eğitimi Kongresi'nde sunulan bildiri. İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Kaya, E., Ersoy, A. F. ve **Çengelci, T.** (2007, Temmuz). *The environmental education project experience of student teachers*. 4th World Environmental Education Congress, Durban, South Africa.
- Sağlam, M., Suna, Ç. ve **Çengelci, T.** (2007). *Sınıf öğretmenliği ile diğer öğretmenlik programları öğrencilerinin okuma alışkanlığı düzeylerinin karşılaştırılması*. 6. Ulusal Sınıf Öğretmenliği Eğitimi Sempozyumu'nda sunulan bildiri. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Sağlam, M., Suna, Ç. ve **Çengelci, T.** (2008). Öğretmen adaylarının okuma alışkanlıklarını etkileyen etmenlere ilişkin görüş ve önerileri. *Milli Eğitim*. 178, 8- 23.

Selanik Ay, T., Karadağ, R. ve **Çengelci, T.** (2008). *İlköğretim birinci basamakta gerçekleştirilen performans görevlerine ilişkin öğretmen görüşleri*. 7. Ulusal Sınıf Öğretmenliği Eğitimi Sempozyumu'nda sunulan bildiri. Çanakkale: 18 Mart Üniversitesi.

Yaşar, Ş. ve **T. Çengelci.** (2006, Haziran). *Values education for the 21st century and reflections to teacher education*. International Conference on Education and Values in the Balkan Countries. Bucharest, Romania.

Yaşar, Ş. ve **Çengelci, T.** (2009, Kasım). *Views of students' parents regarding values education in primary education in Turkey*. International Conference on Primary Education. Hong Kong.

İletişim Bilgileri

İş adresi : Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi İlköğretim Bölümü Sosyal Bilgiler
Eğitimi Anabilim Dalı
E- posta :tubacengelci@anadolu.edu.tr

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa No</u>
ÖZET.....	ii
ABSTRACT	v
JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI	vii
ÖNSÖZ	viii
ÖZGEÇMİŞ	x
İÇİNDEKİLER	xiv
ÇİZELGE LİSTESİ	xx
ŞEKİL LİSTESİ	xxi
KISALTMALAR LİSTESİ	xxii
 BÖLÜM	
1. GİRİŞ	1
1.1. Değerlerin Tanımı ve Sınıflandırılması	2
1.2. Değerler Eğitimi	4
1.2.1. Değerler Eğitiminde Temel İlke ve Süreçler	7
1.2.2. Değerler Eğitiminde Uygulanan Yaklaşımlar	10
1.2.2.1. Telkin Yaklaşımı	11
1.2.2.2. Değer Belirginleştirme Yaklaşımı	13
1.2.2.3. Ahlâki Sorgulama Yaklaşımı.....	17
1.2.2.4. Değer Analizi Yaklaşımı	20
1.2.2.5. Karakter Eğitimi Yaklaşımı	23
1.3. Değerler Eğitimi ve Örtük Program	26
1.4. Değerler Eğitiminde Öğretmenin Görev ve Rollerı	27
1.5. Sosyal Bilgiler Dersi ve Değerler Eğitimi	29
1.5.1. Sosyal Bilgiler Dersinin Tanımı ve Kapsamı	30

1.5.2. İlköğretim Programında Sosyal Bilgiler Dersinin	
Yeri ve Önemi	32
1.5.3. İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim	
Programında Değerler Eğitimi	35
1.5.4. İlköğretim Beşinci Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı ve	
Öğrenci Çalışma Kitabında Değerler Eğitimi	38
1.6. Sorun	41
1.7. Araştırmanın Amacı	43
1.8. Araştırmanın Önemi	43
1.9. Sınırlılıklar	45
1.10. Tanımlar	45
2. İLGİLİ ARAŞTIRMALAR	46
2.1. Türkiye’de Yapılan Araştırmalar	46
2.2. Yurtdışında Yapılan Araştırmalar	58
3. YÖNTEM	63
3.1. Araştırmanın Modeli	63
3.1.1. Durum Çalışması Türleri	65
3.1.2. Durum Çalışması Desenleri	66
3.1.3. Durum Çalışmasının Planlanması	67
3.2. Araştırma Ortamı	73
3.3. Araştırmanın Katılımcıları	75
3.4. Araştırmacının Rolü.....	78
3.5. Veri Toplama Araçları	79
3.6. Verilerin Analizi ve Yorumlanması	86
3.6.1. Video Kayıtlarının Analizi	89
3.6.2. Yarı Yapılandırılmış Görüşmelerin Analizi	91
3.6.3. Araştırmanın Geçerlik ve Güvenirliği	92

4. BULGULAR VE YORUM	94
4.1. Sosyal Bilgiler Dersinde Değerler Eğitiminin Nasıl	
Gerçekleştirildiğine İlişkin Bulgular	94
4.1.1. İlköğretim Beşinci Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde Ele Alınan	
Değerlere İlişkin Bulgular	94
4.1.1.1. İlköğretim Beşinci Sınıf Sosyal Bilgiler Öğretim	
Programında Yer Alan Değerlerin Verilmesi	94
4.1.1.2. İlköğretim Beşinci Sınıf Sosyal Bilgiler Öğretim	
Programında Yer Almayan Değerlerin Verilmesi.....	101
4.1.2. İlköğretim Beşinci Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde Değerler	
Eğitiminde Kullanılan Yaklaşımlara İlişkin Bulgular	104
4.1.2.1. Telkin Yoluyla Değerler Eğitimi	104
4.1.2.2. Soru-Yanıt Yoluyla Değerler Eğitimi	106
4.1.2.3. Değer Belirginleştirme Yaklaşımıyla Değerler Eğitimi ...	110
4.1.2.4. Örtük Program Yoluyla Değerler Eğitimi	111
4.1.3. İlköğretim Beşinci Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde Değerler	
Eğitimi Gerçekleştirmeye Yönelik Etkinlikler.....	113
4.1.3.1. Değerlerle İlgili Yaşamdan Örnek Verme....	113
4.1.3.1.1. Öğretmenin Kendi Yaşamından Örnek	
Vermesi	113
4.1.3.1.2. Öğrencilerin Yaşamlarından Örnek	
Vermeleri	115
4.1.3.1.3. Önemli Kişilerin Sözlerinden ve	
Yaşamlarından Örnek Verilmesi	117
4.1.3.2. Değerler Eğitiminde Atasözleri ve Deyimlerden	
Yararlanma	120
4.1.3.3. Değerler Eğitimi Konusunda Öğrencilere Model Olma...	121
4.1.3.4. Değerlerle İlgili Örnek Öğrencileri Model Gösterme.....	122

4.1.3.5. Değerler Eğitiminde Belirli Gün ve Haftalardan	
Yararlanma	124
4.1.3.6. Değerler Eğitiminde Dramadan Yararlanma	124
4.1.3.7. Değerler Eğitiminde Güncel Olaylardan Yararlanma	126
4.1.3.8. Değerler Eğitiminde Empatiden Yararlanma	129
4.1.3.9. Değerler Eğitiminde Benzetmeden	
Yararlanma	130
4.1.3.10. Değerler Eğitiminde Yakın Çevreden Yararlanma	131
4.1.3.11. Değerler Eğitiminde Diğer Ders ve Disiplinlerden	
Yararlanma	132
4.1.3.12. Değerler Eğitiminde Aileden Yararlanma	133
4.1.3.13. Değerler Eğitiminde Ödevlerden Yararlanma	137
4.1.3.14. Değerler Eğitiminde Sivil Toplum Kuruluşları, Dernek	
ve Vakıfların Çalışmalarını Örnek Gösterme	138
4.1.3.15. Değerler Eğitiminde İnternette Yararlanma	140
4.1.3.16. Değerler Eğitiminde Sınıf Dışı Etkinliklerden	
Yararlanma	142
4.1.4. İlköğretim Beşinci Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde	
Değerler Eğitimini Gerçekleştirmeye Yönelik Etkinliklerde	
Kullanılan Materyaller.....	144
4.1.4.1. Değerler Eğitiminde Ders Kitabı ve Çalışma Kitabından	
Yararlanma	144
4.1.4.1.1. Fotoğraflardan Yararlanma	145
4.1.4.1.2. Bilgilendirici Açıklama, Metin ve	
Etkinliklerden Yararlanma	146
4.1.4.1.3. Sorulardan Yararlanma	148
4.1.4.2. Sorumluluk Değerinin Kazandırılmasında Ödev	
Tahtasını Kullanma	152
4.1.4.3. Değerler Eğitiminde Süreli Yayınları Kullanma	153

4.1.5. İlköğretim Beşinci Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde Değerler Eğitimi Gerçekleştirmeye Yönelik Etkinliklerde Kullanılan Değerlendirme Teknikleri	154
4.1.5.1. Gözlem Yoluyla Değerlendirme	155
4.1.5.2. Verilen Ödevlerin Kontrolü Yoluyla Değerlendirme.....	157
4.1.5.3. Özdeğerlendirme Yoluyla Değerlendirme	158
4.2. İlköğretim Beşinci Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde Değerler Eğitiminin Gerçekleştirilmesine İlişkin Sınıf Öğretmeninin Görüşlerine İlişkin Bulgular	162
4.2.1. Değerler Eğitiminde Sosyal Bilgiler Dersinin Yeri ve Önemi.....	162
4.2.2. Sosyal Bilgiler Dersinde Değerler Eğitimi Süreci	164
4.2.3. Değerler Eğitiminde Yaşanan Sorunlar ve Çözüm Önerileri.....	168
4.3. İlköğretim Beşinci Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde Değerler Eğitiminin Gerçekleştirilmesine İlişkin Öğrencilerin Görüşlerine İlişkin Bulgular	172
4.3.1. Değer Algısı	172
4.3.2. Ailede Değerler Eğitimi	173
4.3.3. Sosyal Bilgiler Dersinde Değerler Eğitiminin Yeri ve Önemi	174
4.3.4. Değerlerin Günlük Yaşamda Kullanılması	176
5. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER	178
5.1. Sonuç	178
5.1.1. İlköğretim Beşinci Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde Değerler Eğitiminin Gerçekleştirilme Durumuna İlişkin Sonuçlar	178
5.1.1.1. İlköğretim Beşinci Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde Ele Alınan Değerlere İlişkin Sonuçlar	178
5.1.1.2. İlköğretim Beşinci Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde Değerler Eğitiminde Kullanılan Yaklaşımlara İlişkin Sonuçlar	179

5.1.1.3. İlköğretim Beşinci Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde Değerler Eğitimi Gerçekleştirmeye Yönelik Etkinliklere İlişkin Sonuçlar	180
5.1.1.4. İlköğretim Beşinci Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde Değerler Eğitimi Gerçekleştirmeye Yönelik Etkinliklerde Kullanılan Materyallere İlişkin Sonuçlar....	183
5.1.1.5. İlköğretim 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde Değerler Eğitimi Gerçekleştirmeye Yönelik Etkinliklerde Kullanılan Değerlendirme Tekniklerine İlişkin Sonuçlar.....	183
5.1.2. İlköğretim Beşinci Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde Değerler Eğitiminin Gerçekleştirilmesi Konusunda Sınıf Öğretmeninin Görüşlerine İlişkin Sonuçlar	184
5.1.3. İlköğretim Beşinci Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde Değerler Eğitiminin Gerçekleştirilmesi Konusunda Öğrencilerin Görüşlerine İlişkin Sonuçlar	185
5.2. Tartışma	186
5.3. Öneriler	196
5.3.1. Uygulamaya Yönelik Öneriler	196
5.3.2. Yapılacak Araştırmalara Yönelik Öneriler	197
EKLER	199
KAYNAKÇA	234

ÇİZELGE LİSTESİ

Çizelge	<u>Sayfa No</u>
1. Farklı Ülkelerin Belirledikleri Ortak Değerler Listesi.....	6
2. Telkin Yaklaşımıyla Değerler Eğitimi Örneği.....	11
3. Değer Belirginleştirme Yaklaşımıyla Değerler Eğitimi Örneği.....	15
4. Ahlâki Sorgulama Yaklaşımıyla Değerler Eğitimi Örneği.....	18
5. Değer Analizi Yaklaşımıyla Değerler Eğitimi Örneği.....	21
6. İlköğretim Beşinci Sınıf Sosyal Bilgiler Programında Öğrenme Alanları ve Ünitelerde Doğrudan Verilecek Değerler.....	37
7. Araştırmaya Katılan Öğrencilerin Kişisel Özellikleri.....	77
8. Araştırma Verilerini Toplama Takvimi.....	84

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil	<u>Sayfa No</u>
1. Karakter Eğitimi İçin Kavramsal Bir Model.....	25
2. İlköğretim Beşinci Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde Değerler Eğitiminin Gerçekleştirilmesine İlişkin Durum Çalışması Akış Şeması.....	73
3. 5-A Sınıfı Oturma Düzeni.....	75

KISALTMALAR LİSTESİ

AG	: Araştırmacı günlüğü
G	: Yapılandırılmamış gözlem
NCSS	: National Council for the Social Studies
ÖG1	: Öğretmenle uygulama öncesinde yapılan görüşme
ÖG2	: Öğretmenle uygulama sürecinde yapılan görüşme
ÖG3	: Öğretmenle uygulama bitiminde yapılan görüşme

1. GİRİŞ

Eğitim çabalarının genel amacı, yetişmekte olan bireylerin topluma sağlıklı ve etkili bir biçimde uyum sağlamalarına yardımcı olmaktır. Eğitim bireylere bilgi ve beceri kazandırmanın yanı sıra, toplumun sürekliliğini ve gelişimini sağlayacak ölçüde ve nitelikte değer üretme, var olan değerlerin dağılmasını önleme, eski ve yeni değerleri ilişkilendirme sorumluluğunu da taşımaktadır (Varış, 1998, s.1).

Bilim ve teknoloji alanındaki gelişmelerin yanı sıra yaşam ve iletişim biçimlerinde de hızlı değişimin yaşandığı günümüz dünyasında ahlâk ve etik eğitiminin ayrı bir önem kazandığı yadsınamaz. Bu alanda gerçekleştirilecek çalışmaların önemli boyutlarından birini eğitim programlarında bilgi ve becerilerin yanı sıra davranışlara yön verecek değerlere yer verilmesi oluşturmaktadır (Paykoç, 2007, ss.90-91).

Çoğulcu bir toplumda vatandaşlar sorunlara diğer bireylerin bakış açılarından bakabilmeli, değer çatışmalarını tanımlayabilmeli ve çözebilmelidirler. Ayrıca sosyal kararlara katılma ve yükümlülüklerini yerine getirebilmek için inanç, tutum ve değer konusunda sağlam temellere dayanan sistemlere gereksinim duyarlar. Bunlara ek olarak vatandaşların neyin doğru neyin yanlış olduğu konusunda karar verebilmelerinin önemi düşünüldüğünde bireylerin sağlam bir etik yapıya sahip olmalarının önemi daha da artmaktadır (Martorella, 2001, s.252). Bireyler öncelikle ailelerinde ve yakın çevrelerinde daha sonra eğitim kurumlarında toplumsal yaşamın gerektirdiği bilgi, beceri, değer, tutum ve davranış özelliklerini kazanmaktadır. Özellikle eğitim kurumlarında planlı ve programlı etkinlikler yoluyla bireylerin toplumun gereksinimleri ve beklentileri doğrultusunda iyi birer insan ve vatandaş olmaları konusunda çaba gösterilmektedir.

Demokratik, çağdaş ve sağlıklı bir toplumsal yapının oluşturulmasında değerler eğitime gereken özenin gösterilmesi önem taşımaktadır. Genel olarak tüm eğitim uygulamalarının özelde ise Sosyal Bilgiler eğitiminin bireylere demokratik değer, tutum ve inanç kazandırma, sahip oldukları değerlerin farkına varma ve bunların diğer insanlarla etkileşimlerine etkisinin bilincine varmalarını sağlama sorumluluğu

bulunmaktadır (Doğanay, 2009, s.230). Bu nedenle, Sosyal Bilgiler dersinde kavram, bilgi ve beceri öğretiminin yanı sıra değerler eğitiminin de gereken ilgiyi görmesi, öğrencilere amaçlanan değerlerin kazandırılması bakımından önem taşımaktadır.

1.1. Değerlerin Tanımı ve Sınıflandırılması

“Değer” tanımlanması oldukça güç bir kavramdır. Rath, Harmin ve Simon (1966’tan aktaran Bybee ve Sund, 1990, s.179) “değerlerin toplum tarafından onaylanan, bireyler tarafından benimsenen, özgürce ve sonuçları bilinerek seçilen, diğer değerlere tutarlı biçimde bağlı olan ve ona uygun hareket edilen bir yapı sergilediğini” belirtmektedir. Shaver ve Strong (1976’dan aktaran Martorella, 2001, s.253) değerleri; “bir şeyin olumlu ya da olumsuz, iyi ya da kötü, hoşya giden ya da gitmeyen olduğuna ilişkin yargıda bulunurken kullanılan standart ya da ölçütler” biçiminde tanımlamaktadırlar. Değerin soyut bir kavram olduğunu ve doğrudan gözlenemediğini belirten Parker ve Jarolimek (1997, s.80) değerlerin uğrunda çaba harcamaya değer, istenilen, tercih edilen ve önemli olanı tanımladığını belirtmektedir. Turner (1999, s.173) değerleri kararlarımızı verirken kullandığımız ilkeler ya da niteliğin standartları biçiminde açıklamaktadır. O’na göre değerlerimiz eylemler, insanlar ve olaylar karşısındaki tutumlarımızı biçimlendirir, isteklerimizi ve hırslarımızı yönlendirir. Welton ve Mallan’a (1999, s.130) göre değer “davranışın, güzelliğin, etkililiğin ya da kıymetin standartları olarak hizmet eden düşünceler”dir. Halstead ve Taylor (2000, s.169) değeri “genel olarak davranışlara rehberlik eden ilkeler ve temel inançlar, eylemlerin iyi ya da istenilen olarak yargılandığı standartlar” olarak tanımlamışlardır.

Türk Dil Kurumu (2010) sözlüğünde değer “bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü, bir şeyin değdiği karşılık” olarak tanımlanmaktadır. Doğanay (2006, s.258) değeri “yaşamımızı etkileyen, yaşamda önem verdiğimiz düşünceler” biçiminde tanımlamaktadır. İlköğretim Sosyal Bilgiler Öğretimi Programında Özgüven (1999)’den alınan değer tanımı yer almaktadır. Bu tanıma göre değer, “bir sosyal grup veya toplumun kendi varlık, birlik işleyiş ve devamını sağlamak ve sürdürmek için üyelerinin çoğunluğu tarafından doğru ve gerekli oldukları kabul edilen ortak düşünce, amaç, temel ahlâkî ilke ya da inançlar”dır (MEB, 2009). Bu bağlamda değerler yaşamda

davranışlara yön veren; iyi, doğru, güzel gibi istenen nitelikleri simgeleyen ilke, standart ve düşünceler olarak tanımlanabilir.

İnsan davranışlarını etkileyen ilke, standart ve düşünceler olarak değerler felsefe, din, sosyoloji, psikoloji, hukuk ve antropoloji gibi alanların ilgisini çekmektedir. Felsefe değerleri değerler sorunu (aksiyoloji) olarak ele alıp insanın yaptıklarını incelemekte; bu tür davranışların dayandığı ilkeleri ve değerleri araştırmaktadır. İnsan tarafından oluşturulan tüm değerler, aksiyolojinin konusu içindedir. Sosyoloji değerleri betimler, açıklamalar ve yorumlar. İnsan davranışlarını ve bunların nedenlerini araştıran psikoloji değerleri, insan davranışlarına yön vermesi bakımından inceler. Antropoloji de insan değerinin neler olduğunu, nasıl ortaya çıktığını, neden oluştuğunu bilimsel yöntemle inceleyip betimler, açıklamalar ve yorumlar (Sönmez, 2008, ss.19-20).

Farklı bakış açılarıyla yapısı ve temel özellikleri ortaya konmaya çalışılan değerler “bilişsel”, “duyuşsal” ve “devinişsel” olmak üzere üç boyutu kapsamaktadır. Birey değeri güçlü bir biçimde hissederse bu değeri destekleyecek alternatif eylemlerin ne olacağını düşünebilir ve değeri onaylayarak bu değere yönelik eylemlerde bulunmaya devam eder (Joshi, 2007, s.5).

Değerlerin tanımlanması gibi sınıflandırılması da tartışılan ve üzerinde görüş birliğine varılamayan konulardan biridir. Rokeach (1973) değerler sınıflamasında değerleri koruyan, geliştiren ve aktaran sosyal kurumları göz önünde bulundurmıştır (aktaran Schwartz, 1994, ss.20-21). Buna göre amaç ve araçsal değerler başlıkları altında 36 değer belirlemiştir. Amaç değerler daha çok kişisel ve toplumsal değerleri kapsarken araçsal değerler ahlâki değerleri içermektedir. Değerlerin evrensel yönüne dikkat çeken Schwartz (1994, ss.19-45) değerlerin insanların üç temel evrensel gereksinimine yanıt verdiğini belirtmektedir. Bu gereksinimler biyolojik bir organizma olarak duyulan gereksinimler, uyumlu sosyal etkileşim gereksinimleri ile grupların varlığını ve işlevini sürdürme gereksinimleridir. Schwartz'ın (1994, ss.19-45) belirlediği on güdüsel değer bu gereksinimlerden kaynaklanmaktadır. Güdüsel değerleri şöyle sıralamak olanaklıdır:

- Güç (power)
- Başarı (achievement)

- Haz duyma (hedonism)
- Uyarılım (stimulation)
- Özyönelim (self-direction)
- İyilikseverlik (benevolence)
- Evrensellik (universalism)
- Geleneksellik (tradition)
- Uyma (conformity)
- Güvenlik (security)

Alanyazındaki değerler sınıflamalarından da anlaşılacağı gibi üzerinde uzlaşılan ortak bir değerler sınıflamasına rastlamak olanaklı değildir. Çok boyutlu bir yapı gösteren değerlerin bilim adamlarının inceleme amaçları doğrultusunda farklı sınıflamalar altında ele alındığı görülmektedir.

1.2. Değerler Eğitimi

Tüm toplumlar, değerlerini yeni yetişen nesillere kazandırmak için çaba harcamaktadır. Bu çaba toplumsallaşma sürecinde kendini göstermekte, toplumsal yaşamdaki her tür eylem değerlere göre algılanıp değerlendirilmektedir. Bireyden beklenen, içinde yaşadığı toplumun değerlerini benimseyerek bunları olgu ve olaylara yaklaşımında ve davranışlarında ölçüt olarak kullanmasıdır (Kıncal, 2007, s.26).

Günümüzde değerler eğitimi, eğitimin en güncel konularından birini oluşturmaktadır. Dünya genelinde toplumlardaki ahlâki sorunların artması, açgözlülük, sahtekârlık, cinayet oranlarındaki artış, uyuşturucu kullanımı, intihar gibi zarar verici davranışların çoğalması değerler eğitiminin ön plana çıkmasına neden olmuştur. 21. yüzyılda okulların ahlâki değerleri öğretmesi ve iyi karakter geliştirmeye katkıda bulunması için şu nedenler ileri sürülmektedir (Lickona, 1991, ss.20-22):

- Değerler eğitimine öncelikli gereksinim duyulmaktadır. Gençler artan bir biçimde kendilerine ve çevrelerine zarar vermekte, insanlığın refahı için endişe duymamaktadırlar. Bu durum toplumsal bir hastalığa işaret etmekte; ahlâki ve manevi anlamda bir yenilenmeyi gerekli kılmaktadır.

- Değerlerin aktarımı her zaman uygarlığın bir işlevi olarak görülmüştür. Toplumlar varlıklarını sürdürebilmek, kendilerini toplumsal çözülmeden korumak ve tüm üyelerinin insani gelişimini desteklemek için değerler eğitimine gereksinim duymaktadırlar.
- Değer çatışmalarının yaşandığı toplumlarda bile genel etik ilkeler bulunmaktadır. Çokkültürlü toplumlarda toplumsal dokudaki çeşitliliğe karşın, tüm bireyler tarafından paylaşılan adalet, dürüstlük, nezaket, demokratik süreç ve gerçekliğe saygı gibi ortak değerlerden söz edilebilir.
- İnsanların kendileri tarafından yönetilmesi anlamına gelen demokrasi, değerler eğitimine özel bir gereksinim duymaktadır. Çünkü demokraside bireyler diğerlerinin haklarını ve kamu yararını dikkate almak; demokratik vatandaşlığın sorumluluklarını üstlenmek zorundadır.
- Değerlerden yoksun bir eğitimden söz edilemez. Okuldaki her unsur; öğretmen ve diğer yetişkinlerin öğrencilere davranış biçimi, müdürün öğretmenlere davranışı, öğrencilerin birbirlerine ve okul personeline nasıl davranacaklarına yönelik aldıkları eğitim değerleri öğretir.

Değerler eğitiminin gerekliliği konusunda bir uzlaşma olmasına karşın, hangi değerlerin öğretilmesi gerektiği konusunda farklı görüşler ileri sürülmektedir. Bailey'e göre (2000'den aktaran Doğanay, 2009, s.232) bir eğitim kurumunun değerlerinin belirlenmesinde birey, ilişkiler, toplum ve çevre olmak üzere dört öge dikkate alınmalıdır. Kinnier, Kernes ve Dautheribes (2000) dinler, laik kurumlar ve uluslararası kuruluşlarla ilgili dokümanları inceleyerek evrensel değerlerin bir listesini oluşturmuşlardır. Çalışmada yer alan değerler şu şekilde sıralanmıştır:

- Gerçeği arama
- Adaleti arama
- Kendini koruma ve kendine saygı gösterme
- Benmerkezcilik olmama
- Davranışlarından sorumlu olma ve vicdanına göre hareket etme
- Tüm insanların birbirine bağımlı olmasına saygı duyma
- Başkalarına yardım etme
- Diğer insanlara karşı hoşgörölü, saygılı ve bağışlayıcı olma

- Başkalarına zarar vermeme
- Çevreyi ve diğer canlıları koruma.

Birçok ülke eğitim programı içinde öğrencilere kazandırılacak ortak değerleri belirlemekte ve onlara yönelik etkinlikler hazırlamaktadır. Çizelge 1’de farklı ülkelerin öğrencilerine kazandırmak için belirledikleri değerler gösterilmiştir.

Çizelge 1.

Farklı Ülkelerin Belirledikleri Ortak Değerler Listesi

Ülke	Ortak Değerler
Türkiye	Adil olma, bağımsızlık, barış, bilimsellik, çalışkanlık, dayanışma, duyarlılık, dürüstlük, eşitlik, hoşgörü, özgürlük, saygı, sevgi, misafirperverlik, sorumluluk, temizlik, vatanseverlik, sağlıklı olmaya önem verme, yardımseverlik, aile birliğine önem verme.
Yeni Zelanda	Doğruluk, itaat etme, başkalarını düşünme, dürüstlük, saygı, sorumluluk, iyi kalplilik, merhamet, görev.
Avustralya	Tarafsızlık, gerçeğe saygı, akıl yürütmeye saygı, adalet, eşitlik, başkalarının iyiliğini düşünme, özgürlük, çeşitliliği kabul etme, çatışmalara barışçıl çözümler arama.
ABD NCSS	Özgürlük, gizlilik, doğruluk, hukukun üstünlüğü, insan onuru, adalet, sadakat, uluslararası insan hakları, eşitlik, sorumluluk, dürüstlük, çeşitlilik, otoriteye saygı.

Kaynak: Doğanay, A. (2006). Değerler eğitimi. C. Öztürk (Ed.). *Hayat bilgisi ve sosyal bilgiler öğretimi* içinde (s. 255-286). Ankara: Pegem A Yayıncılık, s.263.

Çizelgede görüldüğü gibi çeşitli ülkelerin eğitim programlarında belirledikleri değerler arasında önemli benzerlikler bulunmaktadır. Bu durum öğretilmesi amaçlanan değerlerin evrensel anlamda paralellik gösterdiğini kanıtlamaktadır. Öte yandan,

giderek daha fazla sayıda insan doğduğu ülkeden farklı bir ülkede büyümekte ve sonra başka bir yerde çalışmaktadır. İnsanlar farklı bölge ve kültürler arasında göç etmektedir. Değerler bölgeden bölgeye göre değişebilmektedir. Bu nedenle, vatandaşlar bölgeler arasında gereksinim duyacakları değerleri öğrenirler (Cheng, Lee ve Lo, 2006, s.10).

Değerler okullardaki uygulamaların merkezini oluşturmaktadır. Okullar değerler eğitimini iki yolla gerçekleştirmektedir. İlk olarak okullar aile, medya ve akranlarla birlikte çocukların, gençlerin ve dolayısıyla toplumun değerlerinin geliştirilmesinde temel etkiye sahiptir. İkinci olarak ise okullar toplumun değerlerini yansıtır ve şekillendirir (Halstead, 1996, s.3). Eğitim bir yandan yetişmekte olan bireylere toplumun değerlerinin kazandırılması sorumluluğunu üstlenirken diğer yandan değerlerin şekillendirilmesi görevini yerine getirir.

1.2.1. Değerler Eğitiminde Temel İlke ve Süreçler

Birçok ülkede değerlerin öğretimi, giderek daha çok ilgi görmektedir. Bu kapsamda okulların neyin doğru neyin yanlış olduğunu öğretmesi beklenmektedir. Bu görüşe göre öğretim doğru söyleme, diğerlerini umursama ve toplumsal olarak kabul gören temel değerleri destekleme üzerine kurulmaktadır. Ancak bu değerlerin yalnızca kuramsal olarak öğretilmesi yeterli değildir. Çünkü çocuklar ahlâki eylemlerin nedenlerini öğrenmeye, günlük yaşamda karşılaşacakları ahlâki çatışmaları çözmek için gerekli becerileri kazanmaya gereksinim duymaktadırlar (Fisher, 2000, s.51).

Değerler eğitiminde göz önünde bulundurulması gereken temel ilkelerden biri öğrencilerin gelişim düzeyidir. Somut işlemler döneminde öğrenciler bir değer sistemi oluşturmadıklarından içinde bulundukları koşullara göre değerlendirme yapmaktadırlar. Bu dönemde çocukların soyut değer ve ilkeleri kavrayabilmeleri için yalnızca öğüt vererek telkinde bulunmak yeterli olmamakta, değerlerin varlığı ve yokluğunda karşılaşılacak durumları gözlerinde canlandırmalarına yardımcı olmak gerekmektedir (Erden ve Akman, 1997, s.116). İlköğretim düzeyinde, 10 yaşından itibaren ahlâki gelişim bakımından daha üst düzeye doğru ilerleyen öğrencilerin, olaylara başkalarının bakış açısıyla bakabilme ve toplum yaşamı için oluşturulan

kuralların ortak bir anlayışla değiştirilebileceği konularında yönlendirilmeye gereksinimleri vardır (Can, 2004, s.136). Değerler eğitiminde üzerinde durulması gereken bir diğer ilke öğrenmenin sosyal boyutu ve öğretmenin model olma rolüdür. Bandura “sosyal öğrenme kuramı”nda bireylerin birbirlerini gözleyerek ve etkileşimde bulunarak öğrendiklerini belirtmektedir (Eggen ve Kauchak, 1997, s.216). Can (2004, s.132) tüm gelişim düzeyi ve eğitim basamaklarında ahlâki ilkeler ve değerlerin öğretilmesinde öğretmenin model olma sorumluluğundan söz etmektedir. Değerler eğitiminde öğretmenin olumlu model olarak yer aldığı demokratik bir sınıf ve örtük programın gücünden de yararlanılarak öğrencilere değerlerin kazandırılmasının amaçlandığı bir okul ortamı oluşturulması büyük önem taşımaktadır.

Değerler eğitiminde düzenlenen uygulama sürecine bakıldığında tüm dünyada evrensel olarak uygulanabilecek yöntem ya da süreçlerden söz etmek olanaklı değildir. Okulun değerler sistemi, okul personeli ile toplumun ilişkileri, etikle ilgili farklı derslerin her biri değerler eğitiminde rol oynamaktadır (Edwards, 1996, s.178). Çocuğun içinde yaşadığı aile ve toplumun değerleri, onların ilgileri ve medya özellikle ergenliğin ilk dönemlerinde kişisel gelişimi etkileyen temel etmenlerdir. Genç bireyler kendi inanç, tutum ve değerlerini oluşturma sürecinde bunları, akranları, aileleri, önem verdikleri diğer kişiler ve TV’de gördükleri modellerin görüş ve hareketleri ile karşılaştırmaktadır (Taylor, 1996, s.131). Bu bağlamda değerler eğitimi sürecinde okuldaki örtük programın, ailenin, akranların, toplumun ve medyanın etkisinin göz ardı edilmemesi ve tüm bileşenlerin göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

Bailey değer eğitiminin dört genel süreci kapsamı gerektiğini belirtmektedir (2000’den aktaran Doğanay, 2009, ss.234-236). Bunlar şöyle açıklanabilir:

Akıl yürütme ve mantıklı olmayı destekleme: Ahlâki kararlar, başkalarının telkini ya da ezberlenmiş ilkeler doğrultusunda sorgulanmadan verilebilecek kararlar olmadığından var olan durumun ve bilgilerin dikkate alınmasını gerektirmektedir. Birey bağımsız akıl yürütme yoluyla olası doğurguları dikkate alarak bir yargılama ve karar verme sürecini izlemelidir. Bu bağlamda değerler eğitiminde akıl yürütme sürecinin kullanılması gerekmektedir.

Empati kurma: Empatik düşünce değerler eğitimi sürecinde üzerinde önemle durulması gereken bir ögedir. Empatik düşünme, karar verme sürecinde yansıtıcı düşünme ve hoşgörülü davranmayı gerektirmesi bakımından farklı bakış açılarının geliştirilmesine olanak sağlamaktadır.

Özsaygı geliştirme: Bireyin kendisini nasıl gördüğü ve algıladığı, başkalarıyla ilişkisini ve kararlarını etkilemektedir. Bu nedenle özsaygı geliştirme değerler eğitiminin bir parçası olmalıdır.

İşbirliği geliştirme: Bireysel ve yarışmacı bir ortamda yetişen bireyler benmerkezci ve kendini düşünen bir kişilik yapısı geliştirebilirler. İşbirliği içinde öğrenen bireylerde ise biz duygusu daha çok gelişir. Değerler eğitiminde işbirliğine dayalı öğrenmeye yer verilmesi önem taşımaktadır.

Ahlâki gelişimde işbirliğinin önemi konusunda Piaget'in çalışmaları da aynı vurguyu yapmaktadır. Piaget (1965) ahlâkın kurallar sistemi üzerine kurulduğunu, ahlâkın özünün bireylerin bu kuralları kazanmasına göre araştırılması gerektiğini savunmaktadır (aktaran Bybee ve Sund, 1990, ss.163-165). Çocuklarda bu kural anlayışının oluşmasında birbirleri ile işbirliğine dayalı etkileşim kurmaları önemli rol oynamaktadır. Çocuklar zamanla ben merkezci anlayışlarını bırakmakta ve diğer bireylerin durumunu anlamaya başlamaktadır. Çocuklar arasındaki işbirliğine dayalı etkileşim ahlâki gelişimin temelidir. Ahlâki gelişimi desteklemek için grup projeleri ve işbirliğine dayalı etkinlikler eğitimcilerin izleyebileceği yollar arasındadır.

Değerler eğitimi sürecinde öğretmenler tarafından farklı düzeylerde kullanılan farklı yöntemler bulunmaktadır. Tartışma temelli yaklaşımlar ve öğrenci merkezli etkin öğrenme yöntemleri en yaygın olanlarıdır. Değerler eğitimi için diğer yöntemler drama, proje çalışması, uygulamalı etkinlikler, işbirliğine dayalı öğrenme, öğrenci araştırmaları, eğitsel oyunlar ve tema günleridir. Bu yöntem ve teknikler okulda yararlanılan yöntem ve tekniklerden bazılarıdır. Bunun dışında değerler eğitiminde örtük programın etkisinin de göz ardı edilmemesi gerekir (Halstead, 1996, s.11). Yel ve Aladağ (2009, s.126) Sosyal Bilgiler dersinde biyografilerin, hikayelerin, çevre

gezilerinin, sözlü tarih çalışmalarının ve güncel olayların değerlerin öğretiminde kullanılabileceğini, özellikle güncel olayların analizinin öğrencilerin değerlerle ilgili çıkarımlarda bulunmalarına katkı sağladığını belirtmektedir. Değerler eğitiminde öğrencilerin değerleri yaparak yaşayarak öğrenmelerine olanak sağlayacak süreç ve ilkelerin benimsenmesi önem taşımaktadır. Değerler eğitiminin verildiği ortamın da değerler bakımından olumlu modelleri içermesi gerekmektedir.

1.2.2. Değerler Eğitiminde Uygulanan Yaklaşımlar

Değerler eğitimi ile ilgili alan yazında, geçmişten günümüze değin çeşitli yaklaşımların işe koşulduğu görülmektedir. Superka ve diğerleri (1976, ss.4-5) değerler eğitiminde telkin, ahlâki gelişim, analiz, belirginleştirme ve eylem öğrenme olmak üzere beş yaklaşım ortaya koymuş; bu yaklaşımların amaçları ve yöntemlerini açıklamıştır. Sunal ve Haas (2002, s.179) değerler eğitimi yaklaşımlarını, değer belirginleştirme, değer analizi ve karakter eğitimi olarak ele alırken, Doğanay (2009, ss.236-250) ise değerlerin doğrudan öğretimi, sınıf içi etkinlikleri temel alan yaklaşımlar ve bütüncül yaklaşımlar başlıkları altında ele almaktadır. Sınıf içi etkinlikleri temel alan yaklaşımlar kapsamında değer belirginleştirme, değer analizi ve ikilem tartışmasından; bütüncül yaklaşımlar kapsamında da Kohlberg'in adil topluluk okulları ile karakter eğitimi yaklaşımlarından söz etmiştir.

Değerler eğitimine güncel bakış ise çeşitli yaklaşımların derlenmesi biçimindedir. ABD'de daha önce değer belirginleştirmeyi savunanlar günümüzde ahlâki rehberlik ve değer belirginleştirmeyi birleştirme eğilimindedir. İngiltere'de ise değerler eğitimi sürecinde benimsenen üç temel biçim vardır. Bunlar model ve taklit, eğitim, sorgulama ve açıklamadır (Halstead, 1996, s.10). Alan yazındaki yaklaşımlar genel olarak incelendiğinde, *telkin*, *değer belirginleştirme*, *ahlâki sorgulama*, *değer analizi* ve *karakter eğitimi* yaklaşımlarının değerler eğitiminde öne çıkan beş yaklaşım olduğu görülmektedir. Bu nedenle bu çalışmada sözü edilen beş yaklaşımın ayrıntılı olarak incelenmesi ve açıklanması yoluna gidilmiştir.

1.2.2.1. Telkin Yaklaşımı

Telkin yaklaşımının amacı öğrencilerin değerleri içselleştirmelerini sağlamak, istenen değerleri yansıtma için onların değerlerini değiştirmektir. Bu amaçla kullanılan yöntemler arasında model olma, olumlu ve olumsuz pekiştirme, taklit, azarlama, oyunlar ve benzetimler, rol oynama ve buluş yoluyla öğrenme yer almaktadır (Superka ve diğerleri, 1976, s.4).

Programlı etkinlikler aracılığıyla öğrencilere değerlerin kazandırılmaya çalışıldığı telkin yaklaşımı ilköğretimde değerlerin kazandırılmasında en çok başvurulan yollardan biridir. Yetişkinler doğru ve gerekli olduğunu düşündükleri değerleri telkine ve empoze etmeye dayalı bir yaklaşımla öğretmeye çalışırlar (Doğanay, 2009, s.236). Akbaş (2008, s.348) değerler eğitiminde telkin yaklaşımına ilişkin uygulamalarda öğrencilere ilham verici hikayeler okuma, törenlere ve topluma hizmet etkinliklerine katılma gibi çeşitli çalışmalardan söz etmektedir.

Superka ve diğerleri (1976, ss.9-10) davranış değiştirme yöntemi ile duyuşsal alandaki eğitim amaçları taksonomisinden yararlanarak telkin yaklaşımıyla değerler eğitimi için bir eğitim modeli oluşturmuşlardır. Çizelge 2’de altı aşamadan oluşan bu modele uygun olarak Sosyal Bilgiler dersinde telkin yaklaşımıyla değerler eğitimi için bir örnek verilmiştir.

Çizelge 2.

Telkin Yaklaşımıyla Değerler Eğitimi Örneği

Ders	Sosyal Bilgiler
Sınıf	5
Öğrenme Alanı	Gruplar, Kurumlar ve Sosyal Örgütler
Ünite	Toplum İçin Çalışanlar
<i>Telkin edilecek değerlerin belirlenmesi: Yardımlaşma</i>	

(Çizelge 2 devam)

Kazandırılacak amacın belirlenmesi: Kazandırılacak amaç olarak ilköğretim beşinci sınıf Sosyal Bilgiler öğretimi programında verilen “Sivil toplum kuruluşlarının etkinliklerinin sonuçlarını değerlendirir” amacı belirlenmiştir.

Uygun yöntemin belirlenmesi: Yardımlaşma değerinin verilmesinde model olma ve rol oynama yöntemlerinden yararlanılacaktır.

Yöntemin uygulanması: Öğretmen öğrencilere kısa bir süre önce ülkede yaşanan depremde evleri yıkılan ya da zarar gören insanlar için düzenlenen kampanyaya yaptığı katkıdan söz eder. Toplumda yardımlaşmanın önemini açıklar, toplumsal yaşamda bireylerin kimi durumlarda birbirlerinin, resmi ve sivil toplum kuruluşlarının yardımına gereksinim duyabileceğinden söz eder. Öğrencilere kendilerinin de depremde zarar görmüş insanlar için toplumsal yardımlaşmaya katkıda bulunabileceklerini söyler. Depremde zarar gören insanların nelere gereksinim duyabilecekleri konusunda bir rol oynama etkinliği düzenlenir. Öğrencilerden bir kısmı depremzede bir kısmı da Kızılay yetkilisi rolünü üstlenir. Rol oynama etkinliğinde sorunlar ve gereksinimler belirlenerek sorunların giderilmesi ve gereksinimlerin karşılanmasına yönelik öneriler getirilir. Etkinlik sonrasında sivil toplum kuruluşlarının etkinliklerinin deprem bölgesinde ne gibi olumlu sonuçlar getireceği üzerinde konuşulur. Öğretmen öğrencilere depremzedelere yardım konusunda sınıfça bir kampanya düzenleyebileceklerini söyler. Kampanya için amaç, uygulama ve değerlendirme süreçlerini içeren bir plan hazırlanır. Kampanyada görev almak isteyen öğrenciler arasında görev dağılımı yapılır.

Sonucun değerlendirilmesi ve ilgililere iletilmesi: Öğrencilerin yardım kampanyası ile ilgili olarak bir toplantı düzenlenir. Toplantıya veliler ve yakın çevreden kampanyaya destek veren diğer bireyler de davet edilir. Yapılan etkinlikler anlatılarak değerlendirilir.

Telkin yaklaşımı geçmişten günümüze değerler eğitiminde en yaygın biçimde kullanılan yaklaşımlardan biridir. Öğretmenler için uygulama kolaylığı taşıyan telkin yaklaşımında dikkat edilmesi gereken nokta, değerleri öğrencilere katı biçimde empoze etmekten çok onların değerlerin içerdiği anlamı kavramalarını ve değerleri davranışlarına yön verecek ilkeler olarak benimsemelerini sağlamaya çalışmaktır.

1.2.2.2. Değer Belirginleştirme Yaklaşımı

Değer belirginleştirme 1960 ve 1970'lerde ahlâki sorgulamaya odaklanan öğretim yöntemlerinin geliştirilmesiyle birlikte ortaya çıkmıştır. Rath's ve Simon tarafından tanımlanan değer belirginleştirme yaklaşımı içsel ve kişisel bir süreç olmasına karşın, süreci çevreleyen etkinlikler ve olaylar aracılığıyla gözlenebilir dışsal davranışlar biçiminde incelenebilmektedir (Stahl, 1976, s.5). Bu yaklaşım belirli değerlerin kendi başlarına düşünülmesinden çok neyin daha değerli olduğunu düşünme sürecini vurgular. Değer belirginleştirme öğrencilere bir şeye kişisel olarak verecekleri değeri belirlemelerinde yardımcı olur (Sunal ve Haas, 2002, s.180).

Rath's, Harmin ve Simon (1978) değer belirginleştirme yaklaşımını seçme, ödüllendirme ve hareket aşamalarıyla betimlemektedir (aktaran Seefeldt, 1989, s.247). Bu yaklaşımda öğretmen, öğrencilerin duygularını ve tepkilerini açıklamaları için onlara destekleyici bir ortam sağlamaya çalışır. Öğrencilere sorular sorarak değerlerini açık bir biçimde ifade etmelerine olanak sağlar. Öğrencilerin düşünceleri, soruları ve yanıtları yargılanmaz ve eleştirilmez. Değer belirginleştirme yaklaşımının üç aşaması şöyle açıklanabilir (Rath's, Harmin, and Simon, 1978'den aktaran Seefeldt, 1989, s.247):

Seçme: Seçme davranışının üç temel özelliği bulunmaktadır. Birincisi seçimin özgürce yapılmasıdır. Eğer bir otoritenin varlığına bağlı olarak seçim yapılıyorsa bu değer benimsenmediğinin göstergesi olarak kabul edilmektedir. İkinci özellik seçimin alternatifler arasından yapılmasıdır. Tek bir seçeneğin olması gerekli koşulu sağlamamaktadır. Son özellik ise seçimin her bir alternatifin olası sonuçlarının göz önünde bulundurularak yapılmış olmasıdır.

Ödüllendirme: Bu aşamada öğrencinin seçiminden memnun olması ve gurur duyması beklenir. Ayrıca öğrencinin, özgürce yaptığı ve gurur duyduğu bu seçimi diğer bireylerin yanında da sözlü olarak dile getirmesi gerekir.

Hareket: Öğrencinin değeri sözlü olarak dile getirmesi yeterli değildir. Değeri davranışlarında da göstermelidir. Öğrenci değere ilişkin tutarlı ve kalıcı davranışlar sergileyebilmelidir.

Değer belirginleştirmenin amacı öğrencilere kendi değerlerini belirlerken kullanacakları süreçleri geliştirmelerinde yardım etmektir. Öğretmen açık bir şekilde öğrencilerin görüşlerini kabul etmeli ve değerlerini açıklamalarına olanak sağlamalıdır. Öğretmen sınıfta değer belirginleştirme yaklaşımı için uygun ortamı oluşturmada şunlara dikkat etmelidir (Bybee ve Sund, 1990, ss.179-180):

- Sınıfı öğrenci merkezli bir yapıya kavuşturmalıdır. Problemlerin sunulması, tartışılması ve çözümü için sınıf dört ya da beş öğrenciden oluşan gruplara ayrılabilir.
- Öğrencilere rol oynama etkinlikleri yaptırılabilir. Öğrencilerden herhangi birinin yaşayabileceği olaylar konusunda karar vermeye çalışması istenebilir.
- Öğrencilerin sınıf, okul ve toplumda sergiledikleri davranışları tartışmaları istenebilir.
- Öğrencilere olabildiğince sorumluluk verilmelidir.
- Öğrencilere yorumlayacakları ve etik ilkeleri kullanacakları çatışma durumları açıklanır.
- Öğrencilere güven duygusu verilmelidir. Öğrenciler bu güveni hissettiklerinde ona uygun davranış sergileyeceklerdir.

Sosyal Bilgiler dersinde ele alınan konular bağlamında kişisel değerlerin açıklanmasına yönelik birçok strateji ve materyal kullanılabilir. Önemli olan bu stratejileri değerlerle ilgili konulara ve günlük olaylara uyarlayabilmektir. Aşağıda Sosyal Bilgiler dersinde değer belirginleştirme yaklaşımının uygulanmasında kullanılabilecek strateji ve materyallere yer verilmiştir (Raths ve diğerleri, 1978; Simon 1972 ve Hendricks 1984'ten aktaran Michaelis ve Garcia, 1996, ss.172-175):

Açıklayıcı Sorular: Öğrencilere kendilerini yargılamayan sorular yöneltmek, onları sahip oldukları değerler ve neden bu değerlere sahip oldukları konusunda düşünmeleri için harekete geçirir. Açıklayıcı sorularla ilgili olarak şu örnekler verilebilir:

- Neden böyle hissettin, düşündün ya da hareket ettin? Ne zamandan beri böyle hissediyorsun?
- Ne demek istediğini başka sözcüklerle anlatabilir misin? Bir örnek verebilir misin?
- Hangi alternatifleri düşündün? Bu alternatiflerin olası sonuçları nelerdir? Diğerleri senin yerinde olsaydı ne yaparlardı? Neden?
- Bu neden bu kadar önemli? Yapabileceğin diğer eylemlerle karşılaştırdığında önem sırasında nasıl bir yere sahip olur? Gerçekte buna ne kadar değer veriyorsun?
- Eğer diğerlerinin yerinde olsaydın ne yapardın? Neden? Yapabileceğin başka eylemler nelerdir?

Değer Yaprakları: Değer yaprakları işbirliği, arkadaşlık, diğerleri için kaygılanma ve dürüstlük gibi değerlerle ilgili kavramları ya da üniteye geçen değerlerle ilgili konular hakkında düşünmeyi teşvik eder. Değer yaprakları bir problem cümlesi, konu ya da olayla ilgili bir ya da iki paragraf yazı, düşünmeyi harekete geçirmek için sunulan bir resim, karikatür ya da bir filmdeki bir bölümden oluşabilir. Materyallerin sunumunu seçme, ödül ve eylemde bulunma gibi yönlendirme ve sorular izler.

Günlük Tutma: Günlükler ve not defterleri değerlerle ilgili etkinlikleri, öğrenilenleri ve diğer maddeleri kaydetmek için yararlıdır. Bu araçlar bir ünite boyunca kullanılabileceği gibi tek bir etkinlikte de kullanılabilir. Öğrencilerin ilgisi belirli bir ögeye yönlendirildiğinde daha etkilidir.

Çizelge 3'te ilköğretim beşinci sınıf Sosyal Bilgiler dersinde değer belirginleştirme yaklaşımının kullanıldığı bir örnek verilmiştir.

Çizelge 3.

Değer Belirginleştirme Yaklaşımıyla Değerler Eğitimi Örneği

Ders	Sosyal Bilgiler
Sınıf	5
Öğrenme Alanı	Bilim, Teknoloji ve Toplum

(Çizelge 3 devam)

Ünite	Gerçekleşen Düşler
Konu	Nasıl Bilim İnsanı Olunur?

Seçme: Bilim insanlarının ortak özellikleri üzerinde konuşulur. Öğretmen öğrencilerden bilim insanlarının özelliklerini sıralamalarını ister. Bilim insanlarının toplum için çalıştıklarından, çalışkan, cesur, sabırlı ve dürüst olduklarından söz edilir. Öğretmen tahtaya Thomas Edison'un "Dehanın yüzde biri ilham, yüzde doksan dokuzu alın teridir" sözünü yazar. Öğrencilere şu soruları yöneltir:

- Sizce bu sözde anlatılmak istenen nedir?
- Edison neden böyle düşünüyor olabilir?
- Bu konuda herkes aynı şekilde mi düşünüyordur?
- Konuyla ilgili farklı düşüncelerin gerekçeleri neler olabilir?
- Senin konuyla ilgili düşüncelerin nelerdir? Örnek vererek açıkla mısın?

Öğretmen öğrencilerin yanıtlarını eleştirmeden dinler. Yanıt vermeleri için öğrencilere baskı yapmamaya, görüşlerini dile getirmek isteyen öğrencilere söz hakkı vermeye özen gösterir. Öğretmen öğrencilere "Bir proje ödeviniz olduğunu düşünün. Bu ödev kapsamında özgün ve işlevsel bir ürün tasarlamamız gerekiyor. Süreniz daralmasına karşın hiçbir fikir üretmediniz. Tenefüste arkadaşınızın sırasının üzerinde proje ödevine ilişkin notları gördünüz ve çok ilginizi çekti. Bu durumda ne yaparsınız?" biçiminde bir soru yönelterek aşağıdaki seçenekleri sunar:

- Arkadaşımın proje notlarıyla ilgilenmem.
- Arkadaşımın proje notlarını izinsiz alıp okurum.
- Arkadaşımdan proje notlarını bana vermesini isterim.
- Arkadaşıma proje için neler düşündüğünü sorar, fikir üretme konusunda bana yardım etmesini isterim.

Ödüllendirme: Öğretmen öğrencilerden seçimlerini gerekçeleriyle birlikte ifade etmelerini ister. Seçiminden memnun olup olmadığını, seçimiyle gurur duyup duymadığını açıklamalarını ister.

Hareket: Öğretmen öğrencilerden seçimlerini günlük yaşamlarında davranışa nasıl dönüştürdükleri ya da dönüştüreceklerini söylemelerini ister. Öğrencilerden tıpkı örnekte verildiği gibi insanlığa yarar sağlayabileceğini düşündükleri bir konuda proje

ödevi hazırlamalarını ve hazırlama sürecinde değerler bakımından duygu ve düşüncelerini yansıtacakları bir günlük tutmalarını ister.

Değer belirginleştirme yaklaşımı öğrencilerin değerler hakkında düşünmelerine yardımcı olmakla birlikte öğrencilerin kişisel gizlilik hakkını tehlikeye atması, öğretmenlere eğitilmiş bir psikiyatrist ya da danışman rolünü vermesi, ahlâki ve ahlâki olmayan konuları ayırmadaki zayıflığı ve tüm değerleri eşit biçimde geçerli görmesi nedeniyle eleştirilmektedir (Lockwood, 1977'den aktaran Welton ve Mallan, 1999, s.141). Genel olarak diğer yaklaşımlarda olduğu gibi değer belirginleştirme yaklaşımının da yararlarının yanında birtakım sınırlılıkları barındırdığı söylenebilir. Bu bakımdan yaklaşımın değerler eğitiminde kullanılmasında, eğitimcilerin yararların yanında sınırlılıkların da farkında olması önem taşımaktadır.

1.2.2.3. Ahlâki Sorgulama Yaklaşımı

Ahlâki sorgulama yaklaşımı Kohlberg'in çalışmaları ile biçimlenmiştir. Dewey ve Piaget'nin çalışmalarından etkilenen Kohlberg etik sorgulamayı çalışmak için ahlâki ikilemleri kullanmıştır. Kohlberg ahlâki gelişimi üç düzey ve altı aşamada açıklamıştır. Bu düzeyler ahlâki ikilem ya da problemlerle karşılaştıklarında bireylerin sergileyecekleri bakış açılarını yansıtmaktadır (Eggen ve Kauchak, 1997, s.93). Kohlberg (1975, s.81) ahlâki ikilemlerin çocukların sahip oldukları değerleri yansıtmalarına olanak sağladığını belirtmektedir. İkilemlerdeki ahlâki kararların kimileri cezadan kaçmak için verilirken kimileri de insanların yararı için verilmektedir.

Kohlberg'in ahlâki gelişiminde yer alan altı aşamadan ilk ikisi gelenek öncesi düzeyde yer almaktadır. Ceza ve itaat eğilimi olarak adlandırılan birinci aşamada çocuklar cezalandırılmaktan kaçmak için otoriteye uyar. İkinci aşama olan araçsal ilişkiler eğiliminde, çocuklar için öncelikle kendi gereksinimlerinin karşılanması önem taşımaktadır. Geleneksel düzey, kişilerarası uyum eğilimi ile kanun ve düzen eğilimi aşamalarından oluşmaktadır. Kişilerarası uyum eğiliminde çocuk için başkaları tarafından onay görmek önemlidir ve artık yalnızca kendisi için değil başkalarını mutlu etmek için de davranışlarda bulunur. Kanun ve düzen eğiliminde doğru davranış

otoriteye ve sosyal düzene uygun olarak bireyin görevini yerine getirmesidir. Üçüncü ve son düzey ise gelenek sonrası düzeydir. Bu düzeyde yer alan sosyal sözleşme eğilimi aşamasında kanunların kullanımı ve bireysel haklar eleştirel bir biçimde incelenir, kanun ve değerlerin göreceli ve topluma özgü olduğu kabul edilir. Evrensel ahlâk ilkeler eğilimi adı verilen son aşamada ise birey adalet, eşitlik ve insan hakları gibi soyut kavramlara dayalı olarak ahlâk ilkelerini kendisi seçip oluşturur (Senemoğlu, 2001, ss.71-73).

Öğretmen öğrencilerin ahlâki gelişimini desteklemek için ahlâki ikilemlere ilişkin grup tartışmaları düzenleyebilir. İyi bir ikilem basit, açık ve öğrencilerle ilgili olmalıdır. Öğretmen ikilemi tanıttıktan sonra öğrencilerin konudan uzaklaşmamasını sağlamak için tartışmaya rehberlik etmelidir. Öğretmen sorgulamadaki tutarsızlıklara işaret edebilir. Öğrencilerin ikilemi yanıtlamalarına ve kendi konumlarının haklılığını açıklamalarına olanak sağlamalıdır (Bybee ve Sund, 1990, s.179). Doğanay (2009, s.246) bir ikilem üzerinde çocukların ahlâki akıl yürütme düzeylerini geliştirmek için yapılan tartışmalara “ahlâki tartışma” adı verildiğini belirterek Beyer’in (1978) ahlâki tartışmalar için öngördüğü süreçten söz etmektedir. Buna göre ilk aşama çocuklara yaşamlarında karşılaşılabilecekleri türden bir ahlâki ikilemin sunulmasıdır. İkinci aşamada ikilem konusunda geçici yanıtlar alınır, öğrencilerden yanıtlarının gerekçelerini açıklamaları istenir. Üçüncü aşamada küçük gruplar oluşturulur ve yanıtların bu gruplarda tartışılması istenir. Dördüncü aşamada grupların seçtiği sözcüler görüşlerini sınıfa sunar. Son aşamada ise öneriler üzerinde düşünülerek bir sonuca ulaşılır.

Çizelge 4’te ahlâki sorgulama yaklaşımına dayalı olarak değerler eğitiminde kullanılabilecek bir örnek verilmiştir.

Çizelge 4.

Ahlâki Sorgulama Yaklaşımıyla Değerler Eğitimi Örneği

Ders	Sosyal Bilgiler
------	-----------------

(Çizelge 4 devam)

Sınıf	5
Öğrenme Alanı	Birey ve Toplum
Ünite	Haklarımı Öğreniyorum
Konu	Sorumluluk, Hak, Ödev

Öğretmen öğrencilere aşağıdaki ikilem durumunu sunar:

Ayça ve Arda iki kardeşir. Ayça ilköğretim yedinci sınıf, kardeşi Arda ise beşinci sınıf öğrencisidir. Arda okuldan sonra arkadaşlarıyla futbol oynamayı çok sevmekte, okulun futbol takımına girmek için seçmelere hazırlanmaktadır. Elemeleri geçebilmek için çok çalışması gerekmektedir. Bu nedenle, ödevlerini yapabilmesi için fazla zamanı kalmamaktadır. Buna karşın tüm ödevlerini geciktirmeden teslim etmekte, ödevleri öğretmeni tarafından beğenilmektedir. Ayça birgün tenefüste Arda'yı bir arkadaşıyla konuşurken görür. Arda ödevlerini yaptığı için arkadaşına teşekkür etmekte, ona evden getirdiği elektronik oyuncaklarını vermektedir. Ayça Arda'ya ödevlerini kendisinin yapması gerektiğini, aksi halde öğrenmesi gereken bilgi ve becerileri kazanamayacağını söyler. Arda ödevlerini yapmak için zamanı olmadığını, futbol takımına girmenin kendisi için çok önemli olduğunu, ödevlerini kendisi için yapan arkadaşının da bunu gönüllü olarak yaptığını söyler. Arda ablasından durumu ailesine ve öğretmene bildirmemesini ister. Ayça, Arda'nın ödevlerini arkadaşına yaptırdığını ailesine söylemeli mi yoksa durumu saklamalı mı? Yanıtınızı nedenleriyle veriniz.

Öğretmen ikilem konusunda çocukların yanıtlarını alır. Yanıtlarını nedenleriyle birlikte açıklamalarını ister.

Öğretmen öğrencileri küçük gruplara ayırır ve grup içinde ikileme verecekleri yanıtları tartışmalarını ister.

Her grup içinden bir öğrenciyi sözcü olarak seçer. Sözcü ikilem konusunda grubun oluşturduğu kararı sınıfa sunar. Daha sonra tahtaya ikileme verilecek her iki yanıt için görüşlerin neler olduğu yazılır.

Sınıf olarak öneriler üzerinde konuşulur ve bir sonuca ulaşılır.

Senemoğlu (2001, s.73) Kohlberg'in kuramının önemli bir sınırlılığı olarak gerçek davranışı gözlemekten çok ahlâki usavurma ile ilgilendiğini vurgulamakta; insanların

söyledikleri ile yaptıklarının farklı olabileceğini belirtmektedir. Doğanay (2009, s.246) da tartışma yönteminin ahlâki gelişim sürecine yönelik yapılan araştırmaların hem yöntemi destekleyici hem de tersi sonuçlar içerdiğinden söz etmektedir. Değerler eğitiminde ahlâki sorgulama yaklaşımının kullanılmasında ikilem durumlarının seçimi ve ahlâki tartışmaların yürütülmesi öğretmenlerin yaklaşımla ilgili bilgi sahibi olmalarını gerekli kılmaktadır.

1.2.2.4. Değer Analizi Yaklaşımı

Sosyal Bilim eğitimcileri tarafından geliştirilen değer analizi yaklaşımının amacı öğrencilere değerlerle ilgili karşılaştıkları sorunlar konusunda karar verebilmek için bilimsel araştırma ve mantıksal düşünme sürecini kullanmalarında yardımcı olmaktır (Doğanay, 2009, s.242). Değer analizi yaklaşımı dikkatli, kasıtlı ve ayırıcı bir analizi vurgulamaktadır. Burada temel amaç değer sorularını olabildiğince duygusallıktan uzak ve mantıksal biçimde yanıtlayarak karara varmaktır. Öğrencilerin bir görüş benimseyerek onu savundukları ahlâki sorgulamanın tersine, onların konuları analiz etmeden bir görüş benimsemekten kaçınmalarını öngörür (Welton ve Mallan, 1999, ss.147-148). Değer analizi öğrencilere sosyal olayları ve sorunları analiz etmelerinde rehberlik eder. Bu yaklaşımda bir insanın yaşamında geçen bir olay ya da çocuk edebiyatından bir öykü kullanılabilir. Değer analizi yaklaşımı çok fazla mantıksal olduğu ve uzun zaman aldığı gerekçesiyle eleştirilmektedir (Sunal ve Haas, 2002, s.183).

Değer analizi uzun zaman alan bir yaklaşımdır. Değer analizinin birçok ögesi diğer yaklaşımlara benzemektedir. Örneğin ağırlıklı olarak öğretmenin bir dizi soru sormasına dayanmaktadır. Öğretmen öğrenciye bir ya da birden fazla soru yöneltmek ve bir öğrenciyle uzun süreli diyaloga girmek durumunda kalabilmektedir. Bu durum küçük yaş gruplarında ilginin dağılmasına neden olabilmektedir. Tüm bunların ışığında değerler analizinin uygulanmasında alınabilecek kimi önlemler şöyle sıralanabilir (Welton ve Mallan, 1999, s.149):

- Değer analizi öğrenci sayısının az olduğu küçük gruplarda kullanılmalıdır.

- Öğretmen öğrencilerin sürece etkin biçimde katılıp katılmadığı konusunda duyarlı olmalıdır.
- Öğrencilerin ilgisi azalmaya başladığında özetleme yapılmalı ve başka bir konuya geçilmelidir.
- Sorun içerikle yeterince ilgili değilse ve çözümü görmek için yeterli zaman yoksa sürece hiç başlanmamalıdır.

Çizelge 5’te değer analizi yaklaşımıyla değerler eğitimine ilişkin bir örnek verilmiştir.

Çizelge 5.

Değer Analizi Yaklaşımıyla Değerler Eğitimi Örneği

Ders	Sosyal Bilgiler
Sınıf	5
Öğrenme Alanı	Güç, Yönetim ve Toplum
Ünite	Bir Ülke, Bir Bayrak
Konu	Çocuk ve Trafik

Değer sorunu belirlene: Öğretmen öğrencilere “Çocuk ve Trafik” konusunda bir örnek olay verir. Öğretmenin anlattığı örnek olay şöyledir:

Emre ilköğretim beşinci sınıf öğrencisidir. Bisiklete binmeyi çok sevmekte ve hergün okula bisikletle gelip gitmektedir. Ancak sabahları uyanamadığı için okula en kısa yoldan ulaşmaya çalışmakta, ara sokaklar yerine caddeden otomobillerin arasından hızlı bir biçimde geçerek okula gelmektedir. Okulun çevresinde trafik ışığı ya da yaya geçidi olmadığı için zaman zaman tehlikeli durumlarla karşılaşabilmektedir. Emre okula zamanında ulaşmak için çaba serfetmekte, ancak acele etmek istemesi nedeniyle kimi zaman trafik kurallarına uymamaktadır. Bu da kendisi için olduğu kadar araç sürücüleri ve yayalar için de tehlikeli olabilmektedir.

Örnek olaydan sonra öğrencilerle birlikte değer sorunu okula zamanında ulaşma bakımından sorumluluk, kurallara uyma ve can güvenliği bağlamında değerlendirilebilir.

(Çizelge 5 devam)

Değer sorununu açıklama: Öğrencilerle birlikte Emre'nin okula geç kalmaması mı trafik kurallarına uymasının mı öncelik taşıdığı belirlenir.

Soruna ilişkin bilgi ve kanıt toplama; bilgi ve kanıtların doğruluğunu değerlendirme: Burada Emre'nin okula bisikletle gelmesi ya da gelmemesi için nedenler ele alınır. Bu bilgilerin karşılaştırılmasında bisikletli sürücüler için trafik kuralları gibi yasal düzenlemelerin de hesaba katılması gerekir.

Olası çözüm yollarını belirleme: Bu aşamada seçeneklerin neler olduğunun belirlenmesi önem taşımaktadır. Emre'nin okula bisikletle gelmesi ya da yürüyerek gelmesi dışında başka çözüm yolları da araştırılır. Örneğin Emre'nin bisiklet sürücülerine uygun olan yolu kullanmak için daha erken saatte uyanmaya çalışması, okulun yakınına okul geçidi ve trafik ışıklarının konulması, bisikletli sürücüler için ayrı bir yol yapılması çözüm yolu olarak belirlenebilir.

Çözüm yollarının olası sonuçlarını belirleme ve değerlendirme: Bu aşamada her bir çözüm yolunun olası sonuçlarının neler olabileceği tek tek ele alınarak bir değerlendirme yapılır.

Alternatifler arasından seçim yapma: Çözüm yollarının tek tek ele alınıp değerlendirilmesinden sonra en uygun seçenek belirlenir.

Seçim doğrultusunda uygun eylemde bulunma: Akıl yürütme sonucu verilen karar tekrar edilir. Örnek olaydaki duruma benzer davranışta bulunan öğrencilerden bundan sonra verdikleri karar doğrultusunda davranışları beklenir.

Kaynak: Welton, D. A. ve Mallan, J. T. (1999). *Children and their world: strategies for teaching social studies*. Boston: Houghton Mifflin Company, ss.148-149'tan uyarlanmıştır.

Doğanay (2009, s.243) değer analizi yaklaşımının öğretmen telkin ve dayatmasından çok, öğrencilerin ilgili olgu ve kanıtları değerlendirerek karara varmalarına yardımcı olduğunu; değer kazanımı sürecinde bilimsel sürecin kullanılmasına olanak sağladığını belirtmektedir. Ahlâki gelişim yanında bilimsel süreç ve problem çözme becerilerini de destekleyen değer analizi yaklaşımının değerler eğitiminde etkin bir biçimde kullanılabilmesi için öğretmenin yaklaşımı uygularken dikkat etmesi gereken ilkeleri göz önünde bulundurması gerekmektedir.

1.2.2.5. Karakter Eğitimi Yaklaşımı

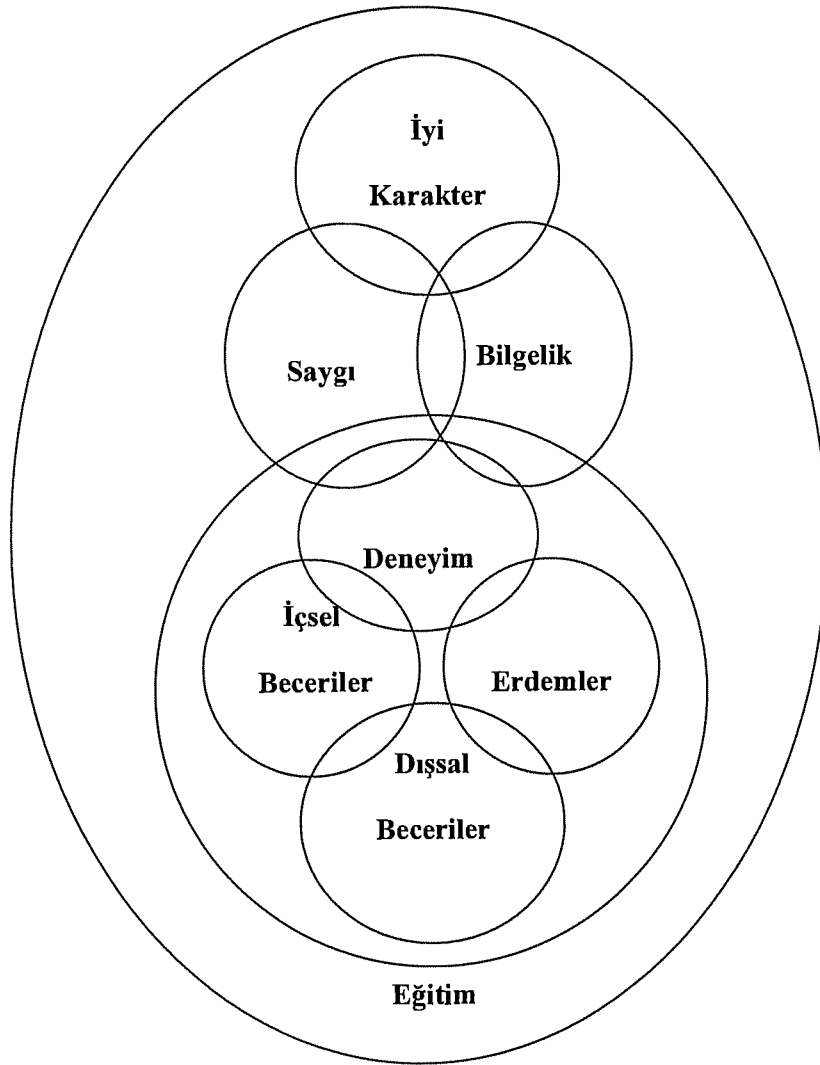
Karakter, bir bireyin kendine özgü yapısı, onu başkalarından ayıran temel belirti ve bireyin davranış biçimlerini belirleyen ana özelliktir. Karakter “ahlâki bilgi”, “ahlâki duygu” ve “ahlâki davranış” olmak üzere birbiri ile ilişkili üç ögeden oluşmaktadır. İyi karakter iyiyi bilme, iyiyi isteme ve iyiyi yapmayı; zihin, kalp ve davranış alışkanlıklarını kapsamaktadır. İyi karakter neyin doğru olduğu yargısına ulaşabilmeyi, neyin doğru olduğunu önemsemeyi gerektirmektedir. Yunan filozofu Aristo iyi karakteri “kişinin başkalarıyla olan ilişkilerinde ve kendisiyle iletişimde doğru hareket etmesi” olarak tanımlamaktadır (Lickona, 1991, ss.50-51). Karakter eğitimi yüzyıllar boyunca üzerinde durulan bir konu olmuştur. Tarihsel süreçte birçok önemli kişi okullarda karakter eğitiminin verilmesi gerektiğini savunmuştur (Farris, 2004, s.455). Dewey (1944, s.346) yaygın olan eğitim anlayışında karakterin oluşturulmasının okuldaki eğitim ve disiplinin kapsamlı bir amacı olduğunu belirtmektedir.

Toplumlar geleceklerini iyi yetişmiş ve istenen karakter özelliklerine sahip bireylerle garanti altına almaya çalışırlar. Bireylerin iyi bir karaktere kendiliğinden sahip olamayacağı düşünüldüğünde, öğrenim çağındaki her bireyin uygun ahlâki kararlar ve davranışlar göstermesine yardımcı olacak değerler ve becerilerle donatılmasının okulların temel amaçları arasında yer alması ve öğrencilere çeşitli etkinliklerle bireysel ve toplumsal sorumlulukların kazandırılması gerektiği ortaya çıkmaktadır (Ekşi, 2003, s.81; Rusnak, 1998, s.9).

Karakter eğitimi, yaygın olarak “öğrencilerde temel etik değerleri anlama, bu değerlere bağlılık geliştirerek davranışlarını bu değerlere göre biçimlendirme eğilimini geliştirme süreci” olarak tanımlanmaktadır. Yaşamın değerlerden soyutlanamayacağını savunan karakter eğitimcileri çocukların eğitiminde karakter gelişiminin de dikkate alınması gerektiğini dile getirmektedirler. İyi karakterin, değerleri ortaya çıkarma etkinlikleri temelinde öğretilmesi gerektiğini savunmaktadırlar (Milson ve Ekşi, 2003, s.100; Ribich, 1998, s.105).

Lickona karakter eğitiminde okul ve sınıf içinde kullanılabilecek 12 strateji önermiştir (1991, ss.68-70). Bu stratejilerden üçü tüm okulu, dokuzu da sınıf içi etkinlikleri kapsamaktadır. Tüm okulu kapsayan stratejiler sınıfın dışındakileri de koruma ve önemseme, okulda olumlu bir değerler kültürü yaratma, aile ve çevreyi de karakter eğitiminin bir parçası olmaya davet etme biçimindedir. Öğretmenlerin sınıflarında bireysel olarak kullanabilecekleri stratejiler ise, öğretmenin etik kılavuz, bakıcı ve model olarak görev üstlenme, herkesin birbirine saygı duyduğu ve önemseydiği bir sınıf ortamı yaratma, ahlâki disiplini sağlama, demokratik bir sınıf ortamı oluşturmak için sınıf toplantıları düzenleme, değerleri eğitim programının bir parçası olarak öğretme, iş birliğine dayalı öğrenmeyi kullanma, vicdanları geliştirme, öğrencilerin ahlâki gelişim düzeylerini yükseltme ve çatışma yönetimini öğretme olarak sıralanmaktadır.

Jacobs ve Jacobs-Spencer ise eğitim programı yoluyla karakter eğitimi için kavramsal bir model önermektedirler (2001, s.19). Söz konusu model Şekil 1’de gösterilmiştir.

Şekil 1. Karakter Eğitimi İçin Kavramsal Bir Model

Kaynak: Jacobs, D. T. ve Jacobs-Spencer, J. (2001). *Teaching virtues: building character across the curriculum*. London: The Scarecrow Press, s.19.

Şekilde büyük bir daire içine yerleştirilen yedi daire yaşamdaki alanların birbiri ile ilişkisini simgelemektedir. İyi karakter saygı ve bilgelikle gelişmektedir. Birey kendini ve diğer bireyleri tanıyıp onlara saygı gösterdikçe barış içinde yaşamayı keşfetmektedir. Bu da kimliği, etik ve erdemlerle sağlamlaştıran bir bütünlük oluşturmaktadır. Modelin alt kısmındaki dört daire daha çok eğitimle kazandırılan ve güçlendirilen parçaları

oluşturmaktadır. Burada içsel beceriler ile mantık, sezgi, düşünme, mizah ve duygusal kontrol anlatılmak istenmektedir. Dışsal beceriler ile de yaşamını sürdürme, mesleki beceriler ve boş zaman becerilerine vurgu yapılmaktadır. Modelde erdemler; dayanıklılık, cesaret, sabır, dürüstlük, alçak gönüllülük ve cömertlik olarak belirtilmiştir. İyi karakteri oluşturan içsel ve dışsal beceriler, erdemler eğitim yoluyla öğrencilere kazandırılmalı öğrencilerde yaşam deneyimleri oluşturulmalıdır.

Karakter eğitimi için önerilen stratejilerde ve kavramsal modelde dikkati çeken nokta, karakter gelişiminin içsel ve dışsal süreçlerin bir bütünü olduğudur. Bu noktada çocuğun ailesinin, yakın çevresinin ve daha sonra okulda gerçekleştirilen planlı eğitimin devreye girdiği görülmektedir. Tüm aileler çocuklarının düzenli, cömert, sadık ve sorumluluk sahibi bireyler olmalarını ister; ancak bazen istenen ve planlanan ile sonuçta ulaşılan arasında büyük farklılıklar olabilir. Eğer çocukların insani erdemleri kazanarak yetişmeleri isteniyorsa, ailelerin bu süreçte sorumluluk üstlenmeleri gerekmektedir (Isaacs, 2001, s.12). Ancak okul ve aile işbirliği ile çocukların iyi karakter özelliklerini geliştirmeleri sağlanabilir.

Doğanay (2009, s.250) karakter eğitiminin hem sınıf içinde hem sınıf dışında, değerlerin bilişsel, duyuşsal ve devinişsel boyutlarını içeren kapsamlı bir değerler eğitimi yaklaşımı olduğunu belirtmektedir. Bu bağlamda öğrencilere değerlerin kazandırılmasında karakter eğitimi yaklaşımından etkili olarak yararlanılmasının gereği ortaya çıkmaktadır.

1.3. Değerler Eğitimi ve Örtük Program

Örtük program eğitim programının, okulda ve sınıfta öğrenme sürecinin bir parçası olarak tanımlanmamış, kimi zaman da kasıtsız gelişen bilgi, değer ve inançları kapsayan geniş bir bölümdür. Başka bir deyişle, örtük program öğrenenlerin öğretme-öğrenme süreçlerindeki deneyimleri yoluyla içselleştirdikleri ve kimi zaman içerikle çelişen dolaylı mesajlardır (Horn, 2003, s.298; Skelton, 1997, s.188). Öğretmenlerin sınıf içi uygulamalarda genelde açık programda yer alan amaçları gerçekleştirmek için çaba harcadıkları belirtilmektedir (Sarı, 2007, s.17). Ancak bu süreçte sınıfta yarattıkları

örtük program, öğrenci davranışları üzerinde en az açık program kadar etkide bulunmaktadır.

Eğitimde birçok olumlu tutum ve değer örtük program yoluyla öğrencilere kazandırılmaktadır. Örneğin dürüst olma bilinci okulun her köşesine yerleşmişse öğrenciler de dürüst olmayı öğrenecektir. Öğretmenlerin, okul yöneticilerinin ve daha üst sınıflardaki öğrencilerin tutum ve davranışları diğer öğrencilerin tutum ve davranışlarını da etkileyecektir. Okulda iyi bir ortam düzenleyerek örtük program yoluyla öğrencilere doğruluk ve nezaket öğretilir. Ev ödevlerinden spor etkinliklerine okul yaşamının birçok yönü öğrencilere irade ve özdisiplin kazandırabilir. Bu nedenle, örtük program da en az yazılı ve açık program kadar ciddiye alınmalıdır. Çünkü örtük program kapsamında okuldaki bireylerin her gün sergiledikleri davranışlar öğrenciler üzerinde önemli etkilere sahiptir (Ryan, 1993, s.18). Okullarda öğrencilerin kazanmaları beklenen değerler açık ve örtük program yoluyla sunulmaktadır. Bununla birlikte, değerlerin öğrenilmesinde örtük program açık programa göre çok daha etkili olabilmektedir (Yüksel, 2005, s.330).

Sınıf ve okul içinde öğretmenin öğrencilere nasıl davrandığı ve öğrencilerin birbirlerine nasıl davranmalarına izin verildiği; bir anlamda değerler eğitime yaklaşımı ortaya koymaktadır. Doğru ve yanlışın sınıfta doğrudan söylenmediği durumlarda, neyin doğru neyin yanlış olduğunu örtük program belirlemektedir (Chapin, 2006, s.14). Bu nedenle, öğrencilere değerler eğitimi verilirken örtük programdan yararlanılması büyük önem taşımaktadır. Örtük program yoluyla desteklenmeyen değerler eğitiminin başarıya ulaşması olanaklı değildir. Bunun için değerler eğitimi çalışmalarının önemli bir boyutunu örtük program oluşturmaktadır.

1.4. Değerler Eğitiminde Öğretmenin Görev ve Roller

Eğitim insanın tüm benliğini biçimlendiren, ailede başlayıp okulda devam eden; ancak okulla sınırlı olmayan bir süreçtir. Öğrencileriyle yaşamın doğası konusunda derin etkileşim kurmaya isteksiz olan bir öğretmenin iyi bir öğretim gerçekleştirebilse bile iyi eğitim vereceği söylenemez. Öğretim tekniklerini ve konu içeriğini çok iyi bilen bir

öğretmen toplumsal yaşamla ilgili görüş ve deneyimlerini öğrencilerle paylaşmıyorsa başarılı olarak değerlendirilemez (Glenn, 1998, s.43). Eğitim sürecinde bilişsel gelişim kadar duyuşsal gelişim de önem taşımaktadır. Bu bağlamda öğrencilerin duyuşsal özelliklerinin geliştirilmesi ve onlara belirli değerlerin kazandırılması sürecinde öğretmenlere önemli görev ve sorumluluklar düşmektedir. Öğretmenlerin öğrencilerin ahlâki gelişimi üzerinde ne kadar güçlü bir etkiye sahip olduklarının farkında olmaları gerekmektedir. Bu bağlamda sınıf yönetimi ilkeleri açıklanırken bireysel sorumluluğun ve kuralların diğerlerinin haklarını korumak gibi doğal bir işlevi olduğunun vurgulanması başlangıç noktasını oluşturabilir (Eggen ve Kauchak, 1997, s.103).

Öğretmen öğrenciler için önemli bir rol modelidir. Öğretmenin sınıf içindeki ve dışındaki davranışları öğrenciler tarafından dikkatli bir biçimde gözlenir. Öğretmen onları koruyan, seven, onların iyiliği için emek veren otorite figürüdür. Bu nedenle öğrenciler öğretmenlerini model alırlar. Öğretmenin davranışları, nasıl hareket edilmesi gerektiği konusunda öğrencilere yol gösterir. Öğretmen öğrencilere davranışlar konusunda doğru yolu gösteren “ahlâki bir pusula” olarak tanımlanmaktadır. Tüm değerler eğitimi yaklaşımları bir model olarak öğretmenin önemini kabul etmekte; öğretmenlerin demokratik bir toplumda gereksinim duyulan değerler konusunda öğrencilere model olmasının önemine vurgu yapmaktadır (Seefeldt, 1989, s.245; Chapin, 2006, s.14). Değerler eğitimi konusunda dikkat edilmesi gereken noktaları şöyle sıralamak olanaklıdır (Deveci, 2008, s.199):

- Değerler eğitiminde öğretmen öğrencilere model olmalıdır.
- Olumlu bir okul, aile ve sınıf ortamı oluşturulmalıdır.
- Değer kazandırmada örtük programdan yararlanılmalıdır.
- Dolaylı ya da doğrudan değerler eğitimi yaklaşımlarına yer verilmelidir.
- Okul-aile işbirliği etkili bir biçimde gerçekleştirilmelidir.

Değerler eğitiminde okul, öğretmen ve aile üç önemli bileşeni oluşturmaktadır. Değerler eğitiminin başarıya ulaşması bir anlamda bu üç bileşenin birbiriyle ne kadar uyum ve işbirliği içinde olduğuyla ilgilidir. Değerler eğitiminde öğretmen bir rol modeli olarak okul yönetimi, diğer öğretmenler ve çevreyle işbirliği içinde çalışmalıdır. Günümüzde eğitim, zamanın kısıtlılığı nedeniyle temel konulara ve değerlendirmeye

odaklanmaktadır. Ancak bunların yanı sıra değerler, süreçler ve tüm programın tutarlılık ve birliği de dikkate alınmalıdır. Toplumun iyiliğine katkıda bulunabilecek, yaşamlarını anlamlandırabilecek ahlâki bakımdan farkındalık geliştiren bireylerin yetiştirilmesinde öğretmenler kritik bir öneme sahiptir. Bu nedenle öğretmenlerin mesleki yeterliklerinde değerlerle ilgili konuları ele alabilmeleri de bir ölçüt olarak yer almalıdır (Edwards, 1996, s.178).

Değerler eğitimi gerçekleştirilme konusunda öğretmenlerin hizmet öncesi eğitimleri büyük önem taşımaktadır. Eğitim sisteminin tüm basamaklarında değerler eğitimi gerçekleştirecek öğretmenlerin değerler eğitimi yaklaşımları konusunda bilgi sahibi olması gerekmektedir. Bu bakımdan değerler eğitiminin öğretmen eğitimi programlarının bir parçası olması bir zorunluluktur. Öğretmen eğitimi programlarında doğrudan doğruya değerler eğitimi dersleri verilebileceği gibi öğretmenlik meslek bilgisi dersleri içinde de dolaylı olarak değerler eğitime yer verilebilir (Yaşar ve Çengelci, 2007, s.382). Hizmet öncesinde değerler eğitimi konusunda gerekli bilgi ve becerileri kazanan öğretmenler; okul yönetimi, diğer öğretmenler, aile ve çevre ile işbirliği içinde değerler eğitime yönelik etkinlik gerçekleştirebilirler.

1.5. Sosyal Bilgiler Dersi ve Değerler Eğitimi

Platon'dan günümüze eğitimin toplumsal değerleri telkin etme, besleme, üzerinde düşünmeye yönlendirme ve değiştirme rolü, üzerinde konuşulan ve tartışılan konulardan biri olmuştur. Bu tartışmalardan doğrudan etkilenen alanlardan biri de Sosyal Bilgiler eğitimidir (Ehman, 1977, s.55). İlköğretim düzeyinde değerler eğitime hizmet eden en önemli derslerden biri kuşkusuz Sosyal Bilgiler dersidir. Öğrencilerde demokratik yapı ve değerlere ilişkin anlayış oluşturma; düşünme becerileri ve sosyal eleştiri yeterliği ile bağlantılı olarak karar verme ve katılım becerilerini geliştirme Sosyal Bilgiler dersinin işlevleri arasındadır. Çünkü, ancak bu temel yeti ve becerilerle donanmış bireyler demokratik toplumun sürekliliğine katkıda bulunabilir (Michaelis ve Garcia, 1996, s.3).

Sosyal Bilgiler dersi toplumsal yapı içerisinde bireysel, toplumsal ve kültürel kimliğinin bilincinde olan; demokratik değerleri ve yaşam biçimini benimsemiş; ülkesini ve tüm

dünyayı ilgilendiren sorunlara duyarlı; problem çözebilen, karar verebilen ve vatandaşlık sorumluluğunun gerektirdiği katılım becerilerini kazanmış bireyler yetiştirilmesini amaçlamaktadır (Yaşar, 2008, s.237). Sosyal Bilgiler bir yandan Tarih, Coğrafya ve Vatandaşlık bilgisi gibi alanlara ait içeriği vermeye çalışırken diğer yandan sosyal beceriler ve değerler üzerinde duran, bilişsel amaçların yanı sıra duyuşsal amaçları da kazandırmaya çalışan bir derstir (Bacanlı, 2006, s.47).

Sosyal Bilgiler dersinde öğretme-öğrenme sürecinin etkili olabilmesi için sürecin anlamlı, bütünleştirici, değer temelli, zorlayıcı ve etkin olması gerekmektedir. Sosyal Bilgiler dersinde öğretme-öğrenme sürecinin değer temelli olması, konuların etik boyutlarının ve sosyal değerlerin sürece yansıtılması anlamına gelmektedir. Öğrenciler bu derste arkadaşlarıyla sosyal etkileşimde bulunurken onların haklarına saygılı olmayı, temel demokratik kavramları ve ilkeleri, karar verme süreçlerine katılım sağlamayı öğrenmelidir (NCSS, 1992). Sosyal Bilgiler dersinin doğası, amaçları ve içeriği değerler eğitime bu denli önemli vurgularda bulunurken Sosyal Bilgiler dersinde yürütülen öğretme-öğrenme süreçlerinin değerler eğitiminden yoksun kalması düşünülemez. Bu nedenle, ilköğretimde değerler eğitiminin verilmesinde Sosyal Bilgiler dersinden etkili olarak yararlanılması, öğrencilere belirlenen değerlerin kazandırılmaya çalışılması büyük önem taşımaktadır.

1.5.1. Sosyal Bilgiler Dersinin Tanımı ve Kapsamı

Ortaya çıkışından günümüze kadar geçen süre içerisinde Sosyal Bilgilere yüklenen anlam; çağın koşulları, toplumun gereksinimleri ve Sosyal Bilgiler alanında çalışmalar yürüten kurum ve kişilerin amaç ve felsefi anlayışlarına göre değişiklik göstermiştir. Bu nedenle Sosyal Bilgilerin herkes tarafından kabul edilen tanımını yapmak zordur (Öztürk ve Otluoğlu, 2003, s.5). Ancak farklı tanımlardan yola çıkarak Sosyal Bilgiler kavramına ilişkin bütüncül bir anlayış geliştirilebilir. Bu noktada Sosyal Bilgiler, “değişen ülke ve dünya koşullarında bilgiye dayalı karar alıp, problem çözebilen etkin vatandaşlar yetiştirmek amacıyla sosyal ve beşeri bilimlerden aldığı bilgi ve yöntemleri kaynaştırarak kullanan bir öğretim programı” olarak tanımlanabilir (Öztürk, 2009, s.4).

Erden (tarihsiz, s.8) Sosyal Bilgileri şöyle tanımlamaktadır:

İlköğretim okullarında iyi ve sorumlu vatandaş yetiştirmek amacıyla, Sosyal Bilimler disiplinlerinden seçilmiş bilgilere dayalı olarak, öğrencilere toplumsal yaşamla ilgili temel bilgi, beceri, tutum ve değerlerin kazandırıldığı bir çalışma alanı.

Sönmez'e (1997, s.3) göre ise Sosyal Bilgiler, "toplumsal gerçekle kanıtlamaya dayalı bağ kurma süreci ve bunun sonunda elde edilen dirik bilgiler"dir. Doğanay'ın (2002, s.17) Sosyal Bilgiler tanımı şöyledir:

Sosyal bilimler ve insanla ilgili diğer bilimlerin içerik ve yöntemleri doğrultusunda insanın fiziksel ve sosyal çevresiyle etkileşimini zaman süreci bağlamında disiplinler arası bir yaklaşımla ele alan ve küreselleşen bir dünyada yaşamla ilgili temel demokratik değerlerle donatılmış, düşünen ve becerili demokratik vatandaşlar yetiştirmeyi amaçlayan bir çalışma alanı.

Sosyal Bilgiler Ulusal Konseyi (NCSS) ise Sosyal Bilgileri "vatandaşlık yeterliğini geliştirmek amacıyla Sosyal Bilimler ile insani bilimlerin bütünleştirilmesi çalışması" biçiminde tanımlamaktadır. Sosyal Bilgilerin birincil amacı kültürel farklılıkları barındıran demokratik bir toplumun yurttaşları olarak gençlerin toplumun iyiliği için bilgiye dayalı ve mantıklı karar alma becerilerini geliştirmektir (NCSS, 1994, s.3).

2004 Sosyal Bilgiler Öğretimi Programında Sosyal Bilgiler şöyle tanımlanmıştır (MEB, 2009):

Sosyal Bilgiler, bireyin toplumsal varoluşunu gerçekleştirebilmesine yardımcı olması amacıyla; Tarih, Coğrafya, Ekonomi, Sosyoloji, Antropoloji, Psikoloji, Felsefe, Siyaset Bilimi ve Hukuk gibi Sosyal Bilimleri ve vatandaşlık bilgisi konularını yansıtan; öğrenme alanlarının bir ünite ya da tema altında birleştirildiği; insanın fiziki ve sosyal çevresiyle etkileşiminin geçmiş, bugün ve gelecek bağlamında incelendiği; toplu öğretim anlayışından hareketle oluşturulmuş bir ilköğretim dersi.

Programda yer alan tanımda Sosyal Bilgilerle ilgili dört boyutun ortaya çıktığı görülmektedir. Bunlardan birincisi Sosyal Bilgilerin bireyin toplumsal varoluşunu gerçekleştirmeyi amaçlaması, ikincisi Sosyal Bilimler ve vatandaşlık konularını yansıtması, üçüncüsü bireyin fiziki ve sosyal çevresiyle etkileşimini zaman sürecinde incelemesi ve dördüncüsü de toplu öğretim anlayışından hareketle oluşturulmasıdır (Safran, 2008, s.4). İlköğretim programında yer alan Sosyal Bilgiler dersi öğrencilerin

vatandaşlık becerilerini geliştirmelerine katkı sağlamakta; toplumun gereksinim duyduğu bireyleri yetiştirme görevini yerine getirmektedir. Ancak Sosyal Bilgiler dersinin kendisinden beklenen işlevi yerine getirebilmesi için programın amaç, içerik, öğrenme-öğretme süreci ve değerlendirme boyutlarında öğrenci gereksinimlerinin ve kazandırılmak istenen bilgi, beceri, değer ve tutumların niteliğinin göz ardı edilmemesi gerekmektedir.

Sosyal Bilgiler ezberlenmek üzere bir araya getirilen olgulardan ibaret olmayıp insanlar, yerler ve olaylara ilişkin anlayış ile insanların birbirlerinin gereksinimleri ve isteklerine nasıl yanıt verdiği konuları ile ilgilenir. Sosyal Bilgiler bunun yanı sıra farklı bakış açıları ve kültürel inançlara saygı geliştirme amacını taşır. Kısaca, Sosyal Bilgiler toplumların geçmiş, bugün ve gelecekteki kültürel, ekonomik, coğrafik ve politik yönlerine ilişkin bir çalışma alanıdır (Farris, 2004, s.12). Sosyal Bilgilerin odağı genelde insan davranışlarıdır. Sosyal Bilgilerin tüm bileşenleri geçmişte ve günümüzde insanların birbirleriyle ve çevreleriyle nasıl etkileşimde bulunduğu, sayısız yollarla nasıl örgütlendiği, kendilerini yönettiği ve ticaret yaptığı ile ilgilenmektedir (Welton ve Mallan, 1999, s.10).

Sosyal Bilgiler ilköğretimde öğrenciler için en ilgi çekici derslerden biridir. Çünkü çevresine karşı büyük bir merak duyan çocuklara dünyayı keşfetme ve araştırma olanağı sunmaktadır. Bu bakımdan öğretmenler Sosyal Bilgiler dersinde öğrencilerin kendilerini “bir sosyal bilimci” gibi hissedecekleri zengin bir öğrenme ortamı oluşturmaya çaba göstermelidir (Maxim, 2006, s.5). Sosyal Bilgiler öğrencilere temel bilgi, beceri ve değerlerin kazandırıldığı yaşamı konu edinen yapısı, etkin ve demokratik vatandaş yetiştirme vurgusu ile ilköğretimdeki dersler içinde önemli ve vazgeçilmez bir yere sahiptir.

1.5.2. İlköğretim Programında Sosyal Bilgiler Dersinin Yeri ve Önemi

Değişen teknoloji ile birlikte küreselleşen dünyada eğitim programları aracılığıyla etkili/etkin vatandaş yetiştirme çabalarının önemli ayaklarından birini Sosyal Bilgiler oluşturmaktadır. Geçmişi Antik Yunan’a kadar uzanan Sosyal Bilgiler, disiplinlerarası

bir vatandaşlık eğitim programı olarak 20. yüzyıla girerken ABD’de sosyal, kültürel ve ekonomik vs. alanlardaki büyük toplumsal dönüşümün doğurduğu sorunlara çözüm arama çabalarının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır (Öztürk, 2009, s.23). Ross (2006, s.18) Sosyal Bilgilerin, gençlere toplumsal yaşama etkin katılım için sahip olmaları gereken bilgi, beceri ve değerleri kazandırma özelliğiyle eğitim programının en önemli öğelerinden birini oluşturduğunu belirtmektedir.

İlköğretimdeki Sosyal Bilgiler dersinin öğretiminde en önemli amaç, öğrenciye “toplumsal kişilik” kazandırmaktır. Bu derste öğrenci, toplumsal sorunlarla karşı karşıya getirilerek toplumsal yaşamla kaynaşmaya yönlendirilir. Böylece Sosyal Bilgiler dersi, öğrencinin toplumsal kişiliğinin oluşturulmasında önemli bir işlevi yerine getirmiş olur (Sözer, 2008, s.45). Sunal ve Haas’a (2002, s.9) göre Sosyal Bilgiler öğretiminin temel amacı, demokrasiyi benimsemiş bir toplumda, kültürel farklılıkları zenginlik kabul eden vatandaşlar olarak bilgi edinme ve karar verme becerilerini geliştirmeleri için öğrencilere yardım etmektir. Öğrenme “sosyal” özellik göstermektedir. Çocuklar ailelerinden, kardeşlerinden, akrabalarından, arkadaşlarından ve yaşamlarındaki diğer önemli kişilerden birçok şey öğrenirler. Bu nedenle Sosyal Bilgiler eğitimi doğası gereği öğrenmenin bireysel ve sosyal boyutuna dayanan bütünleştirilmiş bir programı öngörür (Farris, 2004, s.12).

Milli Eğitim Bakanlığı 2004 yılında yaptığı bir çalışma ile ilköğretimde uygulanan programları yeniden hazırlamıştır. Bu kapsamda Sosyal Bilgiler dersi programında da değişikliğe gidilmiştir. İlköğretim 4, 5, 6 ve 7. sınıflarda haftada üçer ders saati olmak üzere, her sınıf için toplam 36 haftada 108 saatlik bir ders süresi öngörülerek hazırlanan Sosyal Bilgiler Öğretim Programının vizyonunun 21. yüzyılın çağdaş, Atatürk ilkeleri ve inkılâplarını benimsemiş, Türk tarihini ve kültürünü kavramış, temel demokratik değerlerle donanmış ve insan haklarına saygılı, yaşadığı çevreye duyarlı, bilgiyi deneyimlerine göre yorumlayıp sosyal ve kültürel bağlam içinde oluşturan, kullanan ve düzenleyen (eleştirel düşünen, yaratıcı, doğru karar veren), sosyal katılım becerileri gelişmiş, Sosyal Bilimcilerin bilimsel bilgiyi üretirken kullandıkları yöntemleri kazanmış, sosyal yaşamda etkin, üretken, haklarını ve sorumluluklarını bilen Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarını yetiştirmek olduğu görülmektedir (MEB, 2009).

Sosyal Bilgiler Öğretim Programının temel amacının Milli Eğitimin genel amaçları doğrultusunda bireyin kendisini, yaşadığı toplumu ve dünyayı kendi istek ve becerileriyle anlamasına ve katkıda bulunmasına fırsat ve ortam sağlamak olduğu biçiminde belirtilmektedir. Giderek küreselleşen dünyada ayrı bir anlam ve önem kazanan yerel ve ulusal değerler ile artan bilgi üretimi ve yayılımı karşısında bireyin yaşama ve dünyaya bakışında yaşadığı anlam ve kimlik kargaşaları Sosyal Bilgiler Öğretim Programının yeni bir eğitim anlayışıyla yeniden düzenlenmesinde önemli rol oynamıştır (Safran, 2004). Yapılandırmacı eğitim anlayışı doğrultusunda hazırlanan programda öğrenciler için öngörülen her bir kazanımın “beceri, bilgi ve değer” içermesine özen gösterilmiştir. Programın temel yaklaşımının, “etkinlik merkezli, bilgi ve beceriyi dengeleyen, öğrencinin kendi yaşantılarını ve bireysel farklılıklarını dikkate alarak çevreyle etkileşimine olanak sağlayan yeni bir anlayışı yaşama geçirme” biçiminde olduğu belirtilmiştir (Gültekin, 2008, ss. 63-64).

2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı Sosyal Bilim disiplinleri bağlamında disiplinlerarası bir yaklaşımla oluşturulmuş olup, programda etkili vatandaşlık konusunda öğrencilerin demokratik haklarını ve sorumluluklarını öğrenmesine, öğretme-öğrenme sürecine ve yaşama etkin bir biçimde katılmasına dönük etkinlikler göze çarpmaktadır (Gültekin, 2008, s.65). Ayrıca programda; kazanım, öğrenme alanı, beceri, kavram, değerler eğitimi ve ara disiplinler konusunda daha önceki programlardan farklı bir yapı getirildiği; Atatürkçülük ile ilgili konularının öğrenme alanlarının yapısına ve içeriğine göre dağıtıldığı vurgulanmaktadır (Ata, 2009, ss.36-41).

Programın değerlendirme boyutunda geleneksel değerlendirme yöntem ve tekniklerinden farklı bir yaklaşım benimsenmiş; projeler, görüşmeler, sözlü sunumlar, öğrenci ürün dosyaları ve öz değerlendirme formlarının kullanılması uygun görülmüştür. Ancak, bütün bu değerlendirme yöntem ve tekniklerinin sürecin değerlendirilmesinde toplam değerlendirmeye nasıl yansıtılabileceği açıkça belirtilmemiştir (Yaşar, 2005, s.333). Bu bağlamda 2004 Sosyal Bilgiler Öğretimi Programının çağdaş gelişmeler ışığında öğrencilerin bilgiyi üreten ve kullanan bireyler olarak yetişmelerini, gereksinim duydukları beceri ve değerleri kendi yaşantıları yoluyla

geliştirmelerini amaçladığı, öğrenci merkezli eğitim anlayışını benimseme ve yaşama geçirmeyi temel aldığı söylenebilir.

1.5.3. İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programında Değerler Eğitimi

Toplumdaki bireyleri bir arada tutan temel öğelerden biri ortak değerlerdir. Toplumun bir bütün olarak gelişmesi bu değerlerin yaşama katkı getirici nitelikte olmasına bağlıdır. İlköğretimde okutulan Sosyal Bilgiler dersinin de en önemli amaçlarından biri öğrencilere önemli sosyal becerileri kazandırmak, toplumsallaşmalarını sağlamak ve onları iyi bir vatandaş olarak yetiştirmektir (Erden, tarihsiz, ss.1-2). Öğrencilerin Sosyal Bilgiler dersinde toplum tarafından benimsenen değerleri kazanarak toplum yaşamına iyi bir vatandaş olarak katılması beklenmektedir.

İlköğretim programındaki tüm derslerin vatandaşlık değerlerini destekleme amacı taşımasına karşın Sosyal Bilgilerin etkin ve sorumlu vatandaşların yetiştirilmesinde en önemli role sahip olduğu söylenebilir. Sosyal Bilgiler programı vatandaşlık eğitimi amacıyla bilgi, beceri ve değerlerin bir araya getirildiği bir özellik göstermektedir (Allen ve Stevens, 1998, s.37). Bununla birlikte, değerlerin Sosyal Bilgiler programının öğretilmesi en zor, ancak ihmal edilmemesi gereken öğelerinden biri olduğu vurgulanmaktadır (Zarrillo, 2004, s.19). Bu bağlamda değerlerin öğrencileri demokratik yaşamdaki farklılıklara hazırlayan Sosyal Bilgiler programının en önemli boyutlarından birini oluşturduğu söylenebilir.

Yaşamı konu alan Sosyal Bilgiler dersinde sürecin değer temelli olması, doğrudan ya da konular içinde yeri geldikçe değerlerin ele alınması kaçınılmazdır. Nitekim, 2004 Sosyal Bilgiler Öğretimi Programı'nda da değerler eğitimine geniş yer verildiği görülmektedir. Programda değerlerin özelliklerine yer verilerek değerler sıralanmıştır.

Değerlerin özellikleri programda şöyle sıralanmıştır (MEB, 2009):

- Değerler toplum ya da bireyler tarafından benimsenen birleştirici olgulardır.
- Toplumun sosyal gereksinimlerini karşıladığına ve bireylerin iyiliği için olduğuna inanılan ölçütlerdir.

- Yalnızca bilinç değil duygu ve heyecanları da ilgilendiren yargılardır.
- Değerler bireyin bilincinde yer alan ve davranışı yönlendiren güdülerdir.
- Değerler normları da içerir. Değerlerin normlardan farkı, normlardan daha genel ve soyut bir nitelik taşımasıdır.

2004 Sosyal Bilgiler Eğitimi Programı'nda öğrencilere kazandırılması öngörülen değerler şöyle sıralanmaktadır (MEB, 2009):

- Adil olma
- Aile birliğine önem verme
- Bağımsızlık
- Barış
- Bilimsellik
- Çalışkanlık
- Dayanışma
- Duyarlılık
- Dürüstlük
- Estetik
- Hoşgörü
- Misafirperverlik
- Özgürlük
- Sağlıklı olmaya önem verme
- Saygı
- Sevgi
- Sorumluluk
- Temizlik
- Vatanseverlik
- Yardımseverlik

Programda genel olarak dördüncü ve beşinci sınıf Sosyal Bilgiler dersinde kazandırılması öngörülen değerler verildikten sonra sınıf düzeylerine göre her bir öğrenme alanında doğrudan verilecek değerler de belirtilmiştir. İlköğretim beşinci sınıf

Sosyal Bilgiler dersinde öğrenme alanları, bu öğrenme alanları kapsamında yer alan ünitelerde doğrudan verilmesi gereken değerler Çizelge 6'da gösterilmiştir.

Çizelge 6.

İlköğretim Beşinci Sınıf Sosyal Bilgiler Programında Öğrenme Alanları ve Ünitelerde Doğrudan Verilecek Değerler

Öğrenme Alanı	Ünite	Doğrudan Verilecek Değer
Birey ve Toplum	Haklarımı Öğreniyorum	Sorumluluk
Kültür ve Miras	Adım Adım Türkiye	Estetik
İnsanlar, Yerler ve Çevreler	Bölgemizi Tanıyalım	Doğal Çevreye Duyarlılık
Üretim, Tüketim ve Dağıtım	Ürettiklerimiz	Çalışkanlık
Bilim, Teknoloji ve Toplum	Gerçekleşen Düşler	Akademik Dürüstlük
Gruplar, Kurumlar ve Sosyal Örgütler	Toplum İçin Çalışanlar	Dayanışma
Güç, Yönetim ve Toplum	Bir Ülke, Bir Bayrak	Adil Olma, Bayrağa ve İstiklâl Marşı'na Saygı
Küresel Bağlantılar	Hepimizin Dünyası	Tarihsel Mirasa Duyarlılık

Kaynak: Milli Eğitim Bakanlığı. (2009). *Sosyal bilgiler dersi (4-5. sınıflar) öğretim programı ve kılavuzu*. Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı Öğretmenler Portalı websitesinden 10.02.2009 tarihinde edinilmiştir.

Değer öğretiminde değer belirginleştirme, ahlâki muhakeme ve değer analizi yaklaşımlarından söz edilmiştir. Söz konusu yaklaşımlar programda ayrıntılı olarak tanıtılmış ve sınıf uygulamalarına yönelik örneklerle de yer verilmiştir.

Değerlerin programın genel yapısı içinde belirtilmiş olmasına karşın, etkinliklerde hangi değerlerin nasıl kazandırılacağı açık ve net olmadığı belirtilmektedir. Ayrıca, değerlerin tüm

etkinliklerin bir parçası olması gerektiği, her etkinlikte ilgili değerlerin vurgulanması gerektiği ileri sürülmektedir (Doğanay, 2008, s.92). Sonuç olarak ilköğretim Sosyal Bilgiler dersi öğretim programında değerler eğitime yer verildiği, değerler eğitiminin daha önceki programlara oranla ön plana çıkarıldığı, ancak uygulama boyutunda programla yeterince bütünleştirilemediği söylenebilir.

1.5.4. İlköğretim Beşinci Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı ve Öğrenci Çalışma Kitabında Değerler Eğitimi

Ders kitaplarının gelişimi, öğretim programları ve kullanılan öğretim yöntemlerinin değişimiyle paralellik göstermektedir. İlgi çekici görsel öğeleri, çocuk yazınından örnekleri, tartışma, oyun, proje ve değerlendirme etkinliklerini içeren modern ders kitapları öğretmenler için zengin bir kaynak oluşturmaktadır (Parker ve Jarolimek, 1997, s.215). Türkiye’de de 2004 yılında Sosyal Bilgiler Öğretim Programının yapılandırmacı anlayış ışığında yeniden hazırlanmasının ardından ders kitaplarında gerekli düzenlemelerin yapılmaya çalışıldığı söylenebilir. Yenilenen ders kitaplarında Sosyal Bilgiler dersinde kazandırılması amaçlanan bilgi ve becerilerin yanı sıra değerlere de yer verilmiştir. Ulusoy (2008, s.212) Sosyal Bilgiler ders kitaplarının Türk toplumunun sosyal, ahlâki, kültürel ve tarihi değerlerini geliştirerek yaşatma, ulusal ve evrensel normları kavrama konusunda öğrencilere rehberlik etmesi gerektiğini belirtmektedir. Bunun için ders kitaplarında demokratik bir ortamda düşüncelerini rahatça ifade etmenin önemi, farklı görüşlere saygı gösterilmesi gerektiği, yardımseverlik, hakkını arama, sorumluluk ve hoşgörüyle ilgili ifadelerle yer verilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Araştırma kapsamında durum çalışmasının gerçekleştirildiği ilköğretim okulunun 5-A sınıfında Sosyal Bilgiler dersinde kullanılan ders kitabı ve öğrenci çalışma kitabı değerler eğitimi bakımından incelenmiştir. Kitap, Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığının 04.02.2008 tarih ve 14 sayılı kararıyla 2008-2009 öğretim yılından itibaren beş yıl süreyle ders kitabı olarak kabul edilmiştir. Koza Yayın Dağıtım tarafından 2008 yılında basılan kitabın beş yazarı bulunmaktadır. Kitabın

hazırlanmasında genel editörün dışında dil, görsel tasarım, program geliştirme, rehberlik, ölçme değerlendirme ve eğitim teknolojisi uzmanları görev almıştır.

İlköğretim beşinci sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında Sosyal Bilgiler Öğretim programındaki öğrenme alanları doğrultusunda hazırlanmış sekiz ünite bulunmaktadır. İki yüz sekiz sayfadan oluşan kitabın “Sunuş” bölümünde kitabın öğrenciye hazır bilgiyi sunmayı değil, öğrencinin bilgiye ulaşmak amacıyla verilen kanıtlardan yola çıkarak araştırma yapmasına ve tartışmalara katılmasına olanak sağlayan ders içi ve ders dışı etkinliklere dayandırıldığı belirtilmiştir (Gülcan ve diğerleri, 2008, s.6). Kitapta her kazanımın işleniş bir konu başlığı altında verilmiştir. Bu konu başlığı kapsamında kazanımla ilgili kanıtların işlendiği alt başlıklar yer almaktadır. Her konu başında o konuyu işlemeye başlarken yapılacak, işlenecek kazanıma yönelik hazırlık çalışmaları bulunmaktadır. Kitapta ulaşılması istenen kazanımlara yönelik olarak etkinlikler, “yazılı ve görsel kanıtlar”, “araştırma ve tartışma”, “gezi-gözlem”, “bunu biliyor muydunuz?” ve “internetten araştırma” bölümlerine yer verilmiştir. Ayrıca, her ünite sonunda öğrencilerin kazanımlarına yönelik bilgi, beceri ve tutumlarındaki değişme düzeylerini ölçmek ve değerlendirmek üzere ünite ölçme ve değerlendirme bölümüne yer verilmiştir. Ders kitabı Sosyal Bilgiler öğretimi programında yer alan temel bilgilerin kazandırılmasında birincil kaynak olduğu gibi doğrudan verilmesi amaçlanan değerlerin kazandırılmasında da önem taşımaktadır. Örneğin “Toplum İçin Çalışanlar” ünitesinde “Kurumların Hayatımızdaki Yeri” konusunda LÖSEV’le (Lösemili Çocuklar Sağlık ve Eğitim Vakfı) ilgili olarak bir broşüre yer verilmiştir. Broşürde “Tüm Dünyada Lösemili Çocuklar Yardımlaşmalı” biçiminde bir ifade bulunmaktadır. Broşürün hemen altında “Sizce broşürde istenen yardımlaşma nasıl yapılabilir? Tartışınız.” biçiminde tartışma sorusu verilerek öğrencilerin lösemili çocukların yardımlaşması konusunda düşünceleri sağlanmaya çalışılmıştır. Bunu Biliyor muydunuz? Bölümünde LÖSEV’le ilgili şu bilgilere yer verilmiştir (Gülcan ve diğerleri, 2008, s.139):

Bunu Biliyor muydunuz? Lösemili Çocuklar Sağlık ve Eğitim Vakfı (LÖSEV), 1998’de kuruldu. Lösemili çocukların tedavisine yardımcı olmayı amaçlayan vakıf, yapılan bağışlarla 25 Eylül 2000’de ülkemizin ilk ve tek lösemili çocuklar hastanesi olan LÖSANTE’yi kurdu. Kurulduğu tarihten bugüne kadar binlerce çocuğu tedavi ederek yaşama bağlayan LÖSEV, çalışmalarını büyük bir özveri ve dayanışma ile sürdürmektedir.

LÖSEV’le ilgili verilen bilgilerin ardından “İhtiyacı olanlara yardım yapan derneklerden biriyle bağlantı kurunuz. Çalışmaları hakkında bilgi alınız. İşbirliği ile dernek için bağış kampanyası başlatabilirsiniz” (Gülcan ve diğerleri, 2008, s.139) biçiminde bir etkinlik verilmiştir. Bu etkinlik ile öğrencilerin toplumsal dayanışmanın önemini kavramaları ve bu alanda hizmet veren bir sivil toplum kuruluşunun etkinliklerine katkı sağlaması amaçlanmaktadır. “Kurumların Hayatımızdaki Yeri” konusunun son etkinliği ise “İnternette Araştırma” bölümüdür. Burada “Sağlık kuruluşları ile ilgili ayrıntılı bilgi için Sağlık Bakanlığının internet adresini ziyaret edebilirsiniz” (Gülcan ve diğerleri, 2008, s.139) ifadesine yer verilmiştir. “Sağlıklı olmaya önem verme” kapsamında ele alınabilecek bu etkinlik yoluyla öğrencilerin sağlık kurumları hakkında ayrıntılı bilgi edinmesine olanak sağlanmaya çalışılmaktadır.

Ders kitabı ile birlikte kullanılması öngörülen Öğrenci Çalışma Kitabı da öğrencinin bilgi ve becerilerini pekiştirmeye yönelik etkinliklerden oluşmaktadır. Çalışma kitabında Sosyal Bilgiler dersinde işlenen konularla ilgili olarak “anı yazma”, “resim yapma”, “görsel karşılaştırma”, “konuyu günlük yaşamla ilişkilendirme”, “resim yapıştırma”, “araştırma yapma”, “sonuç yazma”, “atasözü, deyim, güzel söz açıklama”, “tablo doldurma”, “önem sırasına koyma” ve “öz değerlendirme” etkinlikleri bulunmaktadır. Örneğin, çalışma kitabında “Bir Ülke, Bir Bayrak” ünitesi için verilen etkinliklerde “Bayrağa Saygı” değerinin kazandırılması kapsamında “Bayrağımı Çiziyorum” ve “Bayrak Şiiri” çalışmaları bulunmaktadır (Gülcan ve diğerleri, 2008, s.101). “Bayrağımı Çiziyorum” etkinliğinde öğrencilerden “Aşağıya bayrağımızı çizip boyayınız” biçiminde bir çalışma istenmektedir. “Bayrak Şiiri” etkinliğinde ise, “Aşağıda ayrılan bölüme bayrağımız ile ilgili bir şiir yazınız. İsterseniz yazılı şiirlerden birini de aktarabilirsiniz. Yazdığınız şiiri bildiğiniz bir şarkı müziği ile okuyunuz” denerek öğrencilere bayrakla ilgili duygu ve düşüncelerini farklı biçimde ifade etme olanağı sağlanmaya çalışılmaktadır. Öğrenciler çalışma kitabındaki etkinlikleri yaparak dersin içeriğinden kaynaklanan değerleri kazanmaktadır. Bunun yanı sıra çalışma kitabındaki etkinlikler ödev olarak verildiğinde sorumluluk değerinin kazanılmasına da katkı sağlamaktadır.

1.6. Sorun

Değerler benlik kavramının önemli bir parçasıdır. En genel anlamıyla değerler bireyin belirlediği standartlara dayalı olarak bir şeyin değerine ilişkin verdiği kararlardır. Örneğin “doğru” olduğuna karar verilen anlayış ya da davranış birey için değerlidir (Sunal ve Haas, 2002, s.175). Birey değerlerle öncelikle ailesinde ve yakın çevresinde karşılaşmakta, bilişsel ve duyuşsal gelişimiyle birlikte değer kazanımını sürdürmektedir. Eğitim sürecinde ise bireylere doğrudan ve dolaylı etkinlikler yoluyla değerler kazandırılmaya çalışılmaktadır. Değerler öğretim etkinliklerinin temelini oluşturmaktadır. Dersleri değerlerden soyutlamak olanaksızdır. Özellikle toplumsal sorunların önemli ölçüde arttığı günümüzde öğrencilere ahlâki bakımdan sorumluluk ve kabul edilen davranış özelliklerini kazandırmak eğitim programlarının en temel amaçlarından biri durumuna gelmiştir (Welton ve Mallan, 1999, s.149).

Toplumlar çağın gerektirdiği niteliklere sahip; kendi tutum, değer ve normlarıyla donanmış bireyleri eğitim yoluyla yetiştirmektedir. İlköğretim, toplumsallaşma için yeterli eğitimi ailede alamayan, okulöncesi eğitime de devam edememiş bireyler için ilk, bir üst öğrenim basamağına geçemeyecek bireyler için de son fırsat olarak ortaya çıkmaktadır. İlköğretim, kültürel sürekliliğin sağlanmasının, kararlı demokratik bir toplum yapısının oluşturulmasının, halkın yaşam kalitesinin yükseltilmesinin, yaşam boyu sürecek bir öğrenmenin ve insan gelişiminin temelidir (Kavak, 1997, s.17). İlköğretimde öğrencilerin demokratik bir toplumun etkin yurttaşları olmak için gereksinim duyacakları bilgi, beceri ve değerleri kazanmalarına en çok hizmet eden derslerden biri Sosyal Bilgilerdir.

Sosyal Bilgiler dersi toplumun gereksinim duyduğu etkili vatandaşların yetiştirilmesinde, öğrencilere vatandaşlık bilgi, beceri ve değerlerinin kazandırılmasında önemli rol oynamaktadır (Ersoy, 2007, s.3). Sosyal Bilgiler etkili vatandaşlık kapsamında bireye ve topluma odaklanırken bireylerin toplumsal yaşamlarını ve diğer bireylerle etkileşimlerini etkileyen değerleri de ele almak durumundadır. Sosyal Bilgiler dersi öğrencilere toplumsal kişilik kazandırırken toplumun öngördüğü değerleri de bireylere kazandırma görevini üstlenmektedir.

Sosyal Bilgiler dersinde Cumhuriyetin temel ilkeleri, vatan ve bayrak sevgisi gibi ulusal değerler, saygı ve nezaket gibi demokratik değerler, temizlik, sağlıklı yaşam gibi temel değerler, sorumluluk sahibi olma ve görev bilinci gibi ekonomik değerler hem açık hem örtük program yoluyla öğrencilere kazandırılmalıdır (Akbaş, 2008, s.353). 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programında kavram, beceri ve değerlere kapsamlı bir biçimde yer verildiği görülmektedir. Ancak bu kavram, beceri ve değerlerin programda yer almasından çok onların okullarda ne derece geliştirildiği konusu önem taşımaktadır (Doğanay, 2008, s.91). Bu bağlamda Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitime yönelik nasıl bir süreç düzenlendiğinin araştırılması gerekmektedir. İlköğretim Sosyal Bilgiler Öğretimi Programında kazandırılması öngörülen değerlerin hangi yaklaşım ve etkinliklerle, hangi materyaller kullanılarak ele alındığı, değerler eğitiminin nasıl değerlendirildiği uzun süreli bir araştırma kapsamında incelenmelidir. Böylece, Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitiminin bütüncül bir bakış açısıyla, etkili ve eksik yönleriyle ortaya çıkarılması sağlanabilir. Değerler eğitiminin daha etkili duruma getirilmesi konusunda yapılması gerekenler belirlenerek uygulamaya dönük çıkarımlarda bulunulabilir.

Sosyal Bilgiler dersi öğretim programında öngörülen değerlerin etkili bir biçimde öğrencilere kazandırılması büyük önem taşımaktadır. Konuyla ilgili alanyazın incelendiğinde, Türkiye’de Sosyal Bilgiler dersi kapsamında değerler eğitiminin nasıl gerçekleştirildiğini betimleyen bir durum çalışmasına rastlanmamıştır. Gerçekleştirilen çalışmaların eğitim programları ya da ders kitaplarında değerlerin incelenmesi, öğretmenlerin ve öğrencilerin değerler eğitime ilişkin görüşlerinin alınması ya da bir değerler eğitimi programı geliştirilerek uygulanmasını kapsadığı görülmektedir. Bu bağlamda Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitime ilişkin nasıl bir süreç yaşandığının betimlenmesinin alana katkı sağlayacağı, uygulamalar konusunda zengin veri sağlayarak sorunlara yönelik öneriler getireceği söylenebilir.

1.7. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmada, ilköğretim beşinci sınıf Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitiminin nasıl gerçekleştirildiğinin betimlenmesi amaçlanmaktadır. Bu genel amaç doğrultusunda araştırmada şu sorulara yanıt aranmıştır:

1. İlköğretim beşinci sınıf Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitiminde:
 - hangi değerler ele alınmakta,
 - hangi tür yaklaşımlar,
 - hangi etkinlikler,
 - hangi materyaller ve
 - hangi değerlendirme teknikleri kullanılmaktadır?
2. İlköğretim beşinci sınıf Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitiminin gerçekleştirilmesine ilişkin olarak sınıf öğretmeninin görüşleri nelerdir?
3. İlköğretim beşinci sınıf Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitiminin gerçekleştirilmesine ilişkin olarak öğrencilerin görüşleri nelerdir?

1.8. Araştırmanın Önemi

Toplumların varlıklarını sürdürebilmeleri değerlerini yeni nesillere aktarmaları ile olanaklıdır. Bu nedenle, değerler eğitimi toplumsal bakımdan açık ve vazgeçilmez bir gereksinim olarak ortaya çıkmaktadır. Ailelerinden çok az ahlâk eğitimi almış ya da hiç almamış çocuklar için eğitim kurumlarının böyle bir görev yüklenmesi yaşamsal önem taşımaktadır (Ekşi, 2003, s.84). Değerler eğitimi ailede başlamalı; daha sonra, resmi eğitim kurumlarında planlı ve programlı olarak sürdürülmelidir. Okulöncesi eğitimden sonra ilköğretim basamağında da öğrencilerin gelişim özelliklerinden yararlanarak onlara değerler eğitiminin verilmesi gerekmektedir. Bu anlamda ilköğretim düzeyinde değerler eğitimine ilişkin araştırmaların yapılmasına gereksinim duyulmaktadır. İlköğretimde ise değerler eğitime hizmet eden en önemli derslerden biri Sosyal Bilgilerdir.

Sosyal Bilgiler öğrencilere toplumsal yaşamın bilgi, beceri, tutum ve değerlerini kazandırmayı amaçlayan bir ders olarak değerler eğitiminde önemli görev ve roller üstlenmektedir. Öztürk (2009, s.10) Sosyal Bilgiler öğretiminin demokratik vatandaşlık anlayışını benimsemiş bireylerde farklılıklara saygı, adalet, eşitlik, sorumluluk ve işbirliği gibi değerleri geliştirmeyi amaçladığını belirtmektedir. Safran ise vatandaşlık görevleri ile kazandırılması amaçlanan değerler ve davranışlar bakımından ülkemizde Sosyal Bilgiler eğitiminin istenen düzeye gelemediğinin, geleneksel değerlerin olumlu yönlerini korumakla birlikte çağdaş ve evrensel değerleri kabul etmeye açık yeni nesiller yetiştirmenin Sosyal Bilgiler eğitiminin görevleri arasında olduğunun altını çizmektedir (2008, s.15). Öte yandan, Doğanay ise eğitim aracılığıyla geliştirilmesi ve olgunlaştırılması gereken bir alan olmasına karşın hem genel eğitim uygulamaları hem de Sosyal Bilgiler eğitimi kapsamında değerler eğitime gereken yer ve önemin verilmediğini vurgulamaktadır (2009, s.227).

Ülkemizde Sosyal Bilgiler eğitime ilişkin alanyazın incelendiğinde genel olarak Sosyal Bilgiler eğitiminin amaçlarına ulaşmasında, özelde ise değerlerin kazandırılmasında birtakım eksikliklerin vurgulandığı göze çarpmaktadır. Bu bağlamda Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitime ilişkin gerçekleştirilen süreçlerin ayrıntılı biçimde incelenerek var olan durumun betimlenmesinin değerler eğitimi açısından daha etkili süreçlerin düzenlemesine ışık tutacağı, yaşanan sorunların ortaya çıkarılmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Ayrıca, var olan durumdan yola çıkarak gelecek uygulamaların tasarlanması ve değerler eğitimi ile ilgili olarak araştırılması gereken boyutların belirlenmesi bakımından da araştırmanın önem taşıdığı söylenebilir. Bu bağlamda araştırmanın önemi şöyle özetlenebilir:

- İlköğretimde değerlerin kazandırılmasında önemli görev üstlenen Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitime yönelik yapılanların betimlenmesi kuram ve uygulama arasındaki ilişkinin net bir biçimde görülmesine olanak sağlayacaktır.
- İlköğretim Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitiminin planlama, uygulama ve değerlendirme süreçlerinin, öğretmen ve öğrencilerin görüşleriyle birlikte ele alınması değerler eğitiminin sınıf ortamı boyutunda etkili ve eksik yönleri bakımından betimlenmesini olanaklı kılacak, yaşanan sorunların ortaya çıkarılmasına katkı sağlayacaktır.

- İlköğretim Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitime yönelik belirlenen durumun araştırılması uygulamaya ve yapılacak araştırmalara yönelik öneriler geliştirilmesine yardımcı olacaktır.

1.9. Sınırlılıklar

Bu araştırmanın sınırlılıkları şöyle belirlenmiştir:

- Araştırma 2008–2009 öğretim yılı bahar döneminde Eskişehir ili Ahmet Olcay İlköğretim Okulu 5/A sınıfı öğretmeni ve bu sınıfta öğrenim gören 22 öğrenciden elde edilen veriler ile araştırmaya katılan öğretmen ve öğrencilerin içinde bulundukları sosyal, ekonomik ve kültürel durumlarla sınırlıdır.

1.10. Tanımlar

İlköğretim: Bireyleri yetişkin oldukları zaman alacakları sosyal ve kültürel görevleri için hazırlayan, bu görevler için temel bilgi ve beceriler kazandıran bir eğitim basamağı (Yaşar, Sözer ve Gültekin, 2000, s.453).

Sosyal Bilgiler: Değişen ülke ve dünya koşullarında bilgiye dayalı karar alıp, problem çözebilen etkin vatandaşlar yetiştirmek amacıyla sosyal ve beşeri bilimlerden aldığı bilgi ve yöntemleri kaynaştırarak kullanan bir öğretim programı (Öztürk, 2009, s.4).

Değerler: Yaşamda davranışlara yön veren; iyi, doğru, güzel gibi istenen nitelikleri simgeleyen ilke, standart ve düşünceler.

Değerler Eğitimi: Değerlerin bireylere eğitim kurumlarında planlı ve programlı etkinlikler yoluyla kazandırılması süreci.

2. İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

Alanyazın taramasında değerler eğitimiyle ilgili gerek yurt içinde gerek yurt dışında birçok araştırma yapıldığı görülmüştür. Değerler eğitimiyle ilgili yapılan araştırmalar Türkiye’de yapılan araştırmalar ve yurtdışında yapılan araştırmalar olmak üzere iki başlık altında sunulmuştur.

2.1. Türkiye’de Yapılan Araştırmalar

Dilmaç (1999) “İlköğretim Öğrencilerine İnsani Değerler Eğitimi Verilmesi ve Ahlâki Olgunluk Ölçeği ile Eğitimin Sınanması” başlıklı yüksek lisans tez çalışmasında ilköğretim 4. ve beşinci sınıf öğrencilerine insani değerler eğitimi vermeyi ve hazırladığı ahlâki olgunluk ölçeği ile İnsani Değerler Eğitim Programının etkililiğini sınımayı amaçlamıştır. Çalışma deneysel desenlerden öntest sontest kontrol gruplu model kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonunda Türk kültürüne uyarlama çalışmaları yapılan İnsani Değerler Eğitim Programının ilköğretime devam eden çocukların ahlâki olgunluk düzeyinin geliştirilmesinde etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Ercan (2001) “İlköğretim Sosyal Bilgiler Programlarında Ulusal ve Evrensel Değerler” başlıklı yüksek lisans tez çalışmasında, 1998 yılında hazırlanan İlköğretim Sosyal Bilgiler Programı ile Sosyal Bilgiler ders kitaplarının, uzmanların katılımıyla belirlenen ulusal ve evrensel değer kategorileri açılarından nasıl bir görünüm sergilediğini ortaya koyarak öğretmenlerin programın genel amaçlarında yer alan ulusal ve evrensel değerlere ilişkin görüşlerini belirlemeyi amaçlamıştır. Araştırma sonuçlarına göre öğretmenler ilköğretim Sosyal Bilgiler Programında yer alan “Vatandaşlık görev ve sorumlulukları” yönünden genel amaçları “ulusal”, “Toplumda insanların birbirleriyle olan ilişkileri yönünden” “hem ulusal hem evrensel”, “Çevreyi, yurdu ve dünyayı tanıma yetenekleri yönünden” “hem ulusal hem evrensel”, “Ekonomik yaşama fikrini ve yeteneklerini geliştirmek yönünden” ise “hem ulusal hem evrensel” biçiminde değerlendirmişlerdir. İlköğretim Sosyal Bilgiler ders kitaplarında ulusal değerlerin kullanılma sıklığını belirlemek için uzmanların görüşleri doğrultusunda oluşturulan

ölçüt tablosuna göre, birinci basamak Sosyal Bilgiler ders kitaplarında saptanan 1414 ulusal ve evrensel değer kategorilerinden 1085'i ulusal değer kategorisi olarak belirlenmiştir. İlköğretim Sosyal Bilgiler ders kitaplarında gözlenen 1414 ulusal ve evrensel değer kategorilerinden 657'si evrensel değer kategorisi olarak belirlenmiştir. Ders kitaplarında, birinci basamakta 329, ikinci basamakta 328 olmak üzere hemen hemen eşit sayıda evrensel değer kategorisi geçmiştir.

Akbaş (2004) "Türk Milli Eğitim Sisteminin Duyuşsal Amaçlarının İlköğretim II. Kademedeki Gerçekleşme Derecesinin Değerlendirilmesi" başlıklı doktora tez çalışmasında 8. sınıf öğrencilerinin ilköğretim okullarının genel amaçlarında belirtilen değerlere ulaşma düzeylerini öğrenci ve öğretmen görüşleri doğrultusunda değerlendirmiş ve değer eğitimi konusunda öğretmenlerin görüşlerini almıştır. Araştırma 2002-2003 öğretim yılında 8. sınıfta öğrenim gören 360 öğrenci ile 44 öğretmen üzerinde gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre öğrencilerin sosyo-ekonomik düzeyleri, onların demokratik değerlere, bilimsel değerlere ve temel değerlere ulaşma düzeylerinde farklılığa neden olmazken, geleneksel değerler ve çalışma-iş değerlerine ulaşma düzeylerinde farklılığa neden olmaktadır. Araştırmaya katılan öğretmenler değer öğretiminde çoğunlukla öğretmenin merkezde olduğu ve sözel iletişime dayalı etkinlikler kullandıklarını belirtmişlerdir. Öğretmenler okulda verilen değerlerin aile ve çevrede yeterince pekiştirilmediğini, okul ve aile arasında işbirliği olmadığını ve okul ile ailede verilen değerlerin çatışabildiğini düşünmektedirler.

Sarıcan (2006) 1998 ile 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programlarını vatandaşlık değerleri açısından karşılaştırmayı amaçladığı çalışmasında 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programının uygulandığı pilot okullarda görev yapan dördüncü ve beşinci sınıf öğretmenlerinin programların vatandaşlık değerlerini kazandırmadaki etkililiğiyle ilgili görüşlerini almıştır. Verilerin doküman incelemesi ve anket yoluyla toplandığı araştırmada öğretmenlerin 2004 programını 1998 programına göre demokratik yaşama uyumlu bireyler yetiştirmede daha başarılı buldukları sonucuna ulaşılmıştır. Öğretmenlere göre 1998 programında ezbere dayalı bir öğretim süreci benimsenmiştir. Değerler ikinci plana atılırken, bireyin devlet ve topluma karşı sorumlulukları ön plana

çıkarılmıştır. Öğretmenler 2004 programında bireyin kendi özelliklerini keşfetmesine olanak sağlayan vatandaşlık değerlerinin ön planda tutulduğunu belirtmiştir.

Aslan (2007) “Öğretmen Görüşlerine Göre İlköğretim Birinci Basamaktaki Öğrencilerin Temel Bilgi, Beceri ve Değerleri Kazanma Düzeyleri” başlıklı yüksek lisans tez çalışmasında öğretmen görüşlerine göre ilköğretim birinci basamaktaki öğrencilerin temel bilgi, beceri ve değerleri kazanma düzeylerini belirlemeyi amaçlamıştır. Tarama modelinde desenlenen araştırmada, ilköğretim okullarında görevli 310 sınıf öğretmenine 49 maddeden oluşan anket formu uygulanmıştır. Araştırmanın sonuçları, öğretmen görüşlerine göre ilköğretim birinci basamaktaki öğrencilerin temel bilgi, beceri ve değerleri yeterli düzeyde kazandıklarını göstermektedir. Öğretmenlere göre öğrencilere en yüksek düzeyde kazandırılabilen değer “Aile Birliğine Önem Verme”, en düşük düzeyde kazandırılabilen değer ise “Sorumluluk” değeridir. Öğretmenler ilköğretim birinci basamaktaki öğrencilere temel bilgi, beceri ve değerlerin yeterince kazandırılmamasının en önemli nedenleri olarak öğrenci velilerinin ilgisiz olmasını, okullardaki öğrenci sayısının fazla olmasını, okulun kütüphane, laboratuvar, spor salonu, toplantı ve gösteri salonu gibi destek hizmet unsurlarının yetersiz olmasını sıralamışlardır.

Gültekin (2007) “Tarih I Dersinde İşe Koşulabilecek Değer Öğretiminin Yeni Yaklaşımlarının Öğrencilerin “Hoşgörü” Değeri Anlayışlarının Gelişimine Etkisi” başlıklı yüksek lisans tez çalışmasında değer açıklama, değer analizi ve ahlâkî muhakeme yaklaşımlarının “hoşgörü” değerinin gelişimi üzerindeki etkililiğini incelemiştir. 9. sınıf düzeyinde gerçekleştirilen çalışmada üç adet deney grubu belirlenmiş; her gruptaki öğrencilerden uygulama öncesi ve sonrasında hoşgörü hakkında kompozisyon yazmaları istenmiş ve bu kompozisyonlar yoluyla elde edilen veriler değerlendirilmiştir. Araştırmada hoşgörü değerinin tanımına ilişkin olarak ahlâkî muhakeme; hoşgörü ve hoşgörüsüzlüğün nedenlerine ilişkin olarak değer analizi ve ahlâkî muhakeme; hoşgörü ve hoşgörüsüzlüğün sonuçlarına ilişkin olarak ise değer analizi ve ahlâkî muhakeme yaklaşımlarının daha etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

İçbay ve diğerleri (2007) 1., 2. ve 3. sınıf Hayat Bilgisi ders kitaplarını ahlâkî değerler bakımından analiz ettikleri çalışmalarında nitel araştırma yöntemini kullanmışlardır.

Yapılan içerik analizi sonucunda ders kitaplarında üç düzeyde en fazla yer verilen ahlâki değerler farklılık, kişisel sağlık ve değişimdir. Bununla birlikte ders kitaplarında en az vurgulanan ahlâki değerler ise vatandaşlık, ulusal birlik ve din olarak bulunmuştur.

İşcan (2007) “İlköğretim Düzeyinde Değerler Eğitimi Programının Etkililiği” başlıklı doktora tez çalışmasında “evrensellik” ve “iyilikseverlik” değerlerini kazandırmaya yönelik hazırlanan eğitim programının, öğrencilerin değerlerle ilgili bilişsel davranışlarına, duyuşsal özelliklerine ve değerleri gösterme düzeylerine etkisini belirlemeyi amaçlamıştır. Araştırmada nitel ve nicel araştırma yöntemlerinin birlikte işe koşulduğu “karma desen” kullanılmıştır. Araştırma sonucunda değerler eğitimi programının uygulandığı deney grubundaki öğrencilerin değerlere ilişkin bilişsel davranışları kazanma düzeyleri kontrol grubu öğrencilerinden anlamlı biçimde yüksek bulunmuştur. Deney grubundaki öğrencilerin duyuşsal özelliklere ilişkin puanları ile kontrol grubundaki öğrencilerin puanları arasında anlamlı fark bulunamamıştır. Bunun yanında deney grubu öğrencilerinin programın uygulanması sırasında kontrol grubu öğrencilerine göre değerlere ilişkin daha fazla olumlu nitelikte davranış sergilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Koç (2007) tarafından hazırlanan “İlköğretim 7. Sınıflarda Okutulan Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Dersinde Öğrenciye Kazandırılması Amaçlanan Evrensel Değerlere İlişkin Tutumlar Üzerinde Öğretim Sürecinin Etkisi” başlıklı yüksek lisans tezinin amacı “Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi” dersinin öğrencilerin evrensel değerleri benimsemesine ve evrensel değerlere ilişkin tutumlarına etkisini belirlemektir. Bu amaç kapsamında araştırmacı tarafından evrensel değerlere ilişkin bir tutum ölçeği geliştirilmiştir. Araştırmanın sonuç bölümünde “Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi” dersinin evrensel değerlere ilişkin tutumların kazandırılmasında önemli rol oynadığı belirtilmiştir.

Mısırlı ve diğerleri (2007) “İlköğretim Programındaki Değerlerin Eleştirel Analizi: Türkiye Örneği” başlıklı çalışmalarında ilköğretim dördüncü ve beşinci sınıf Sosyal Bilgiler dersi öğretim programını değerler bakımından incelemişlerdir. Nitel araştırma

yönteminin kullanıldığı çalışmada yapılan analiz sonunda programda belirtilen değerlerin sarmal bir biçimde dördüncü ve beşinci sınıfta verilmeye çalışıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca, doğrudan verilen değerlerin öğrenme alanları ve üniteler yoluyla, dolaylı yolla içerikte yer alan değerlerin ise bağlantı kurularak yeri geldikçe vurgulanmasının öngörüldüğü belirtilmiştir. Çalışmada programda yer alan değerler için “bireysel değerler” ve “toplumsal değerler” adı altında iki kategori oluşturulduğu ancak bu iki kategorinin birbirinden kesin çizgilerle ayrılamayacağı vurgulanmıştır. Sonuç olarak dördüncü ve beşinci sınıf Sosyal Bilgiler programının öğrencilerin değer sistemlerini biçimlendirmede yararlı ve kapsamlı bir araç olduğu belirtilmiştir.

Sarı (2007) “Demokratik Değerlerin Kazanımı Sürecinde Örtük Program: Düşük ve Yüksek Okul Yaşam Kalitesine Sahip İki İlköğretim Okulunda Nitel Bir Çalışma” başlıklı doktora tez çalışmasında Adana ili merkez ilçelerindeki ilköğretim okullarının okul yaşam kalitesi düzeylerinin belirlenmesini; okul yaşam kalitesi düzeyi düşük ve yüksek olan iki ilköğretim okulunda temel demokratik değerlerden eşitlik, insan onuruna saygı ve çevreye saygı değerlerinin kazanılması sürecinde örtük programın işlevini irdelemeyi amaçlamıştır. Nicel ve nitel araştırma desenlerinin birlikte kullanıldığı çalışmada veriler “Okul Yaşam Kalitesi Ölçeği”, “Demokratik Değerlere Bağlılık Ölçeği”, görüşme formları, kişisel bilgiler formu ve yapılandırılmamış gözlemler aracılığıyla toplanmıştır. Araştırma sonucunda her iki ilköğretim okulundaki örtük programın demokratik değerlere uymayan özellikler taşıdığı görülmüştür. Düşük “Okul Yaşam Kalitesi” düzeyine sahip okuldaki örtük programın daha antidemokratik özellikler taşıdığı, bu okuldaki öğrencilerin de antidemokratik davranışları daha sık sergiledikleri belirlenmiştir. Araştırma sonuçları doğrultusunda örtük programın öğrencilerin temel demokratik değerleri kazanmalarında önemli bir işleve sahip olduğu vurgulanmıştır.

Şen (2007) yüksek lisans tezi olarak “Milli Eğitim Bakanlığı’nın 2005 Yılında Tavsiye Ettiği 100 Temel Eser Yoluyla Türkçe Eğitiminde Değerler Öğretimi Üzerine Bir Araştırma” başlıklı bir çalışma yapmıştır. Çalışmada 100 Temel Eser serisinde yer alan kitaplardaki ulusal, insani, manevi ve kültürel değerler belirlenmiş; Türkçe eğitiminde değer aktarımının nasıl olması gerektiği ortaya konmuştur. Araştırma sonunda 100

Temel Eser serisindeki kitaplarda sevgi değerinin ilk sırada yer aldığı; sevgi değerini duyarlılık, yardımseverlik, saygı ve sorumluluk değerlerinin izlediği görölmüştür. Sağlıklı olmaya önem vermek, barış, özgürlük ve bilimsellik değerleri ise eserlerde en az yer verilen değerler olarak belirtilmiştir.

Tokdemir (2007) “Tarih Öğretmenlerinin Değerler ve Değer Eğitimi Hakkındaki Görüşleri” başlıklı çalışmasını ortaöğretim kurumlarında görev yapan 104 tarih öğretmeni ile gerçekleştirmiştir. Araştırma verileri açık uçlu sorulardan oluşan bir anket formu ile yarı yapılandırılmış görüşmeler yoluyla toplanmıştır. Araştırma sonunda Tarih öğretmenlerinin çoğunluğunun değerler ve değer eğitimi ile ilgili kuramsal bilgilere sahip olmamakla birlikte değer eğitime karşı olumlu bir tutum içinde olduğu görölmüştür. Öğretmenlerin, değerlerin eğitim-öğretimin önemli bir parçası olduğuna inandığı ve Tarih derslerinde çeşitli yöntem ve teknikler kullanarak öğrencilere çeşitli değerleri kazandırmaya çalıştığı da araştırma bulguları arasındadır. Buna karşın öğretmenlerin değerler ve değer eğitimi konusunda nitelikli bir eğitim almadıklarından hem kavramsal açıdan hem de uygulama açısından gerekli bilgilere sahip olmadıkları ve değerler eğitiminde çeşitli sorunlarla karşılaştıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Belet ve Deveci (2008) “Türkçe Ders Kitaplarının Değerler Bakımından İncelenmesi” başlıklı çalışmalarında ilköğretim birinci ve beşinci sınıflar arası Türkçe ders kitaplarındaki metinlerde değerlere yer verilme durumunu belirlemeyi amaçlamışlardır. Araştırmada Milli Eğitim Bakanlığı tarafından basılan birinci ve beşinci sınıflar arası Türkçe ders kitapları incelenmiş, verilerin çözümlenmesinde tümevarım analizi kullanılmıştır. Analiz sonucunda ulusal değerler, sorumluluk, özdenetim, çalışkanlık, hoşgörü, merhamet, nezaket, onurlu olma, tutarlılık, dürüstlük temaları olmak üzere on tema belirlenmiştir. Araştırma sonuçlarına göre araştırma kapsamındaki Türkçe ders kitaplarında yer alan metinlerin çoğunda değerlerin yer aldığı görölmektedir. Türkçe dersinde etkili bir değer eğitimi gerçekleştirmek için metinlerde ele alınan değerlerin üzerinde önemle durulması ve söz konusu değerlere ilişkin etkinlikler düzenlenmesi önerilmektedir.

Deveci ve Dal (2008) “Sosyal Bilgiler Programının Değer Kazandırma Bakımından Etkililiğine İlişkin Sınıf Öğretmenlerinin Görüşleri” adlı çalışmalarında dördüncü ve beşinci sınıfı okutan 25 sınıf öğretmeni ile yarı yapılandırılmış görüşmeler yapmışlardır. Araştırma sonucunda öğretmenlerin öğrencilerin okulda öğrendikleri değerleri davranışa dönüştüremediklerini düşündükleri bulgusuna ulaşılmıştır. Öğretmenlerin çoğunluğu Sosyal Bilgiler programını değer kazandırma bakımından etkili bulduklarını belirtmiştir. Bunun yanı sıra öğretmenler Sosyal Bilgiler programındaki değerlerin kazandırılmasında aile ve çevre desteğinin yaşamsal öneminden söz etmişlerdir. Okulda öğretilen değerlerin evde desteklenmediğinde uzun süreli davranış değişikliğine yol açmadığını ifade etmişlerdir. Öğretmenler değerler eğitiminde öykülerden, drama ve örnek olaylardan yararlandıklarını belirtmişlerdir.

Keskin (2008) Türkiye’de Sosyal Bilgiler öğretim programlarında değerler eğitiminin tarihsel gelişimi ile 1998 ve 2004 Programlarının değerler eğitimi bakımından etkililiğini belirlemeyi amaçladığı çalışmasında nitel ve nicel araştırma yöntemlerini birlikte kullanmıştır. Araştırmanın nitel boyutunda Türkiye’de II. Meşrutiyetten bu yana uygulanmış olan Sosyal Bilgiler öğretim programlarındaki açık ve örtük değerler doküman analizi yoluyla incelenmiştir. Nicel boyutta ise anket ve ilköğretim beşinci sınıf öğrencilerine yönelik olarak geliştirilen Değerler Eğitimi Ölçeği kullanılmıştır. Araştırmada elde edilen sonuçlara göre Sosyal Bilgiler eğitimi programlarında doğrudan ve dolaylı, az ya da çok mutlaka değerler eğitime yer verildiği ve değerler eğitiminin önemsendiği görülmüştür. Tüm programlarda vurgu yapılan değerlerin dayanışma, yardımlaşma, duyarlılık, bağımsızlık ve sorumluluk olduğu belirlenmiştir. 1998 ve 2004 Programlarının değerler eğitimi bakımından etkililiğinin karşılaştırılması amacıyla Değerler Eğitimi Ölçeği 2005 ve 2006 yıllarında uygulanmıştır. Araştırma sonucunda kız öğrencilerin değerlere sahip olma düzeylerinin erkek öğrencilerden yüksek olduğu, ailenin sosyo-ekonomik düzeyi yükseldikçe öğrencilerin değerlere yönelik puanlarının da yükseldiği, her iki programın da ilköğretim beşinci sınıfta değerleri öğrencilere aynı düzeyde kazandırdığı bulgularına ulaşılmıştır.

Sezer (2008) ilköğretim 6. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabı, çalışma kitabı ve öğretmen kılavuz kitabında sorumluluk değeri öğretiminin yerine ilişkin öğretmen görüşlerini

belirlemeyi amaçlamıştır. Araştırmada öğretmen görüşlerinin alınması amacıyla 95 Sosyal Bilgiler öğretmenine anket uygulanmıştır. Araştırma sonuçlarına göre Sosyal Bilgiler öğretmenleri öğrencilere sorumluluk değerini kazandırabilme konusunda kendilerini yeterli bulmaktadır. Araştırmaya katılan öğretmenlerin %55'i ders kitabının sorumluluk değerinin öğretiminde yetersiz olduğunu düşünmektedir. Ders kitabı, öğrenci çalışma kitabı ve öğretmen kılavuz kitabının sorumluluk değerinin öğretiminde birbirini tamamlayıcı nitelikte olup olmadığı konusunda ise öğretmenlerin %41'i olumlu görüş bildirirken, %33'ü olumsuz görüş bildirmiştir.

Tahiroğlu ve diğerleri (2008) tarafından yapılan araştırmada ilköğretim dördüncü ve beşinci sınıflarda Sosyal Bilgiler dersinde değer analizinin ve değer açıklamanın vatan-millet sevgisinin kazandırılmasında etkili olup olmadığının belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırma 2006-2007 öğretim yılında Aksaray il merkezine bağlı Sariağıl Köyü İlköğretim Okulu dördüncü ve beşinci sınıf öğrencilerinden elde edilen verilerle sınırlıdır. Araştırmada deneme modellerinden öntest-sontest tek gruplu model kullanılmıştır. Araştırmada öntest ve sontest olarak araştırmacılar tarafından hazırlanan 20 maddelik bir anket formu kullanılmıştır. Araştırma verilerinin analiz edilmesinde, ilköğretim dördüncü ve beşinci sınıf öğrencilerinin öntest ve sontestteki bilgilere katılma oranlarının frekansları ve yüzde dağılımları kullanılmıştır. Araştırma sonuçları, deneysel uygulamaya katılan öğrencilerin vatan ve millet sevgisi ile ilgili görüşlere katılım oranının yükseldiğini göstermektedir.

Tepecik (2008) “Sosyal Bilgiler Dersinde Sorumluluk Değerinin Kazandırılmasına İlişkin Öğretmen Görüşleri” adlı araştırmasında Sosyal Bilgiler dersinde sorumluluk değerinin kazandırılmasına ilişkin öğretmen görüşlerini belirlemeyi amaçlamıştır. Araştırmaya Ankara ili Keçiören ilçe merkezindeki 13 ilköğretim okulunda görev yapan 20 Sosyal Bilgiler öğretmeni katılmıştır. Nitel araştırma yönteminin kullanıldığı araştırmada veriler yarı yapılandırılmış görüşmeler yoluyla toplanmış; betimsel analiz tekniği kullanılarak analiz edilmiştir. Araştırma sonuçları öğretmenlerin sorumluluk değeri eğitiminin öncelikle ailede verilmesi gerektiğini, bunla birlikte okulda verilen sorumluluk değeri eğitimi önemli gördüklerini düşündüklerini göstermektedir. Öğretmenler Sosyal Bilgiler dersinde sorumluluk değerinin kazandırılmasında ödevi

hem değerlendirme hem de etkinlik aracı olarak görmektedirler. Ailelerin çocuklarına yeterli düzeyde sorumluluk eğitimi vermemeleri, okulda kazanılan davranışların ailede ve çevrede tekrar edilememesi ve ders saatinin yeterli olmaması öğretmenlerin Sosyal Bilgiler dersinde sorumluluk değerinin eğitiminde karşılaştıkları sorunlar arasındadır.

Akbaş (2009) “İlköğretim Okullarında Görevli Branş Öğretmenlerinin Değer Öğretimi Yaparken Kullandıkları Etkinlikler: 2004 ve 2007 Yıllarına İlişkin Bir Karşılaştırma” başlıklı araştırmasında öğretmenlerin değer öğretimi yaparken kullandıkları yaklaşım ve etkinlikleri 2004 programı öncesi ve sonrasında karşılaştırmalı olarak incelemeyi amaçlamıştır. Araştırma bulguları örnek olay incelemesi, sosyal proje hazırlama, değer açıklama ve değerleri destekleyen film izleme gibi etkinliklerin, 2004 yılı öncesi ve sonrasında öğretmenler tarafından benzer oranda kullanıldığını ortaya koymuştur. Araştırma sonucunda ilköğretim programlarındaki değişikliğin öğretmenlerin değer öğretimi yaparken kullandıkları öğretim yaklaşımlarını değiştirmede, öğretmenlerin öğüt verme, telkinde bulunma ve güzel sözler paylaşma gibi özel etkinlikleri yeni programlarda da, eski ilköğretim programlarında olduğu gibi oldukça sık kullandıkları belirtilmiştir.

Aslan (2009) “Değerler Eğitiminde Kahramanlardan Yararlanma” başlıklı yüksek lisans tez çalışmasında 2004 Sosyal Bilgiler öğretimi programı ile 2007-2008 öğretim yılında ilköğretim okullarının dördüncü, beşinci, altıncı ve yedinci sınıf Sosyal Bilgiler ders kitaplarının rol model olarak kahramanları içerme durumunu incelemiştir. Bu inceleme sonunda programda yer verilen 20 değer öğretimi amacıyla ders kitaplarında rol model olarak 38 kahraman kullanıldığı belirlenmiştir. Ayrıca öğretmen adaylarına uygulanan anket yoluyla değerler eğitiminde yararlanacakları kahraman tercihleri araştırılmıştır. Öğretmen adaylarının tercih ettikleri ve ders kitaplarında yer alan kahramanlar Bilim, Din, Edebiyat, Ekonomi, Güzel Sanatlar, Medya, Müzik, Savaş, Spor, Yönetim olmak üzere meslekler düzeyinde belirlenen ana kategorilere göre sınıflandırılmıştır. Araştırmada ders kitaplarında değer öğretimi amacıyla yer alan kahramanlar ile öğretmen adaylarının belirledikleri kahramanları karşılaştırılmış, iki kaynak arasında yalnızca bir ortak kahraman çıktığı görülmüştür. Ders kitaplarında rol

model olarak en fazla Atatürk yer alırken, öğretmen adaylarının seçimlerinin Atatürk ile dini kahramanlardan oluştuğu görülmüştür.

Baydar, (2009) “İlköğretim Beşinci Sınıf Sosyal Bilgiler Programında Belirlenen Değerlerin Kazanım Düzeyleri ve Bu Süreçte Yaşanılan Soruların Değerlendirilmesi” başlıklı yüksek lisans tez çalışmasında ilköğretim beşinci sınıf Sosyal Bilgiler programında yer alan adil olma, sorumluluk, dayanışma ve tarihsel mirasa duyarlılık değerlerinin öğrenciler tarafından kazanılma düzeyini ve ailelerin sosyo-ekonomik düzeyi ile öğrenim düzeylerinin değerler kazanma sürecine etkilerini araştırmıştır. Araştırmada farklı sosyo-ekonomik düzeyde bulunan okullarda öğrenim gören beşinci sınıf öğrencilerinin ahlâki gelişim düzeylerini belirlemek amacıyla her değer için farklı öykülerden oluşan ahlâki ikilem formları uygulanmıştır. Araştırma sonucunda öğrencilere uygulanan ahlâki ikilem formlarına göre sosyo-ekonomik düzeyin değer kazanımında farklılık yaratmadığı belirlenmiştir. Öğrencilerin adil olma, sorumluluk, dayanışma ve tarihsel mirasa duyarlılık değerlerini kazanım düzeylerinin Kohlberg’in ahlâki gelişim kuramına göre ikinci düzey olan geleneksel düzeyde yer aldığı görülmüştür. Öğretmenler öğrencilerin değer kazanımında yetersiz olduklarını ve bunun ailelerin öğrenim düzeylerinden kaynaklı olabileceğini düşündüklerini belirtmişlerdir.

Deveci ve Selanik Ay (2009) ilköğretim öğrencilerinin günlük yaşamlarında değerlerin yer alma durumunu belirlemeye çalıştıkları araştırmalarını beşinci sınıfa devam eden 21 öğrenci üzerinde gerçekleştirmişlerdir. Araştırmada öğrencilerden günlük tutmaları istenmiş, öğrencilerin tuttıkları günlükler tümevarım analizi yoluyla incelenmiştir. Öğrenci günlüklerinin analizi sonucunda, sorumluluk, çalışkanlık, insan ilişkileri, özdenetim, ulusal değerler, onurlu olma, temizlik, tutarlılık, hoşgörü, paylaşma, merhamet, nezaket ve dürüstlük olmak üzere on üç temaya ulaşılmıştır. Araştırma sonuçlarına dayalı olarak öğrencilerin değerleri kazanabilmeleri için okullarda değerler eğitimine eğitim programlarında planlı etkinlikler içinde yer verilmesi gerektiği, değerler eğitimi konusunda okul-aile işbirliğine gereksinim duyulduğu belirtilmiştir.

Fidan (2009) Sınıf Öğretmenliği ve Sosyal Bilgiler Öğretmenliği programlarında öğrenim gören öğrencilerin değer öğretimine ilişkin görüşlerini belirlemeye yönelik bir

çalışma gerçekleştirmiştir. 206 öğrencinin katıldığı araştırmada veri toplama aracı olarak Akbaş tarafından geliştirilen “Değer Öğretiminde Kullanılan Etkinlikler ve Değer Öğretimine İlişkin Görüşler Ölçeği” kullanılmıştır. Araştırma sonuçları öğretmen adaylarının çoğunluğunun, değer öğretiminde değerleri yaşamının önemli olduğunu, değer öğretiminin bilgi kadar önemli olduğunu, medyanın değer öğretiminde okulun etkisini azalttığını düşündüklerini ortaya koymuştur.

Kuş (2009) ilköğretim programlarının, örtük programın ve aile, medya, sosyal çevre gibi okul dışı etmenlerin değerleri kazandırma bakımından etkililiğini öğretmenlerin ve ilköğretim 8. sınıf öğrencilerinin görüşlerine dayalı olarak incelemiştir. Tarama modelinde desenlenen araştırmada veri toplama aracı olarak ‘İlköğretim Programlarında Yer Alan Değerleri Kazanma Yolları Anketi’ kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu ilköğretim okullarında görevli 155 öğretmen ve bu okullarda öğrenim gören 740 öğrenci oluşturmuştur. Araştırma sonucunda hem öğretmen hem de öğrencilerin aile, medya ve sosyal çevre olarak belirlenen okul dışı etmenlerin değerlerin kazanılmasında en etkili faktör olduğunu düşündükleri belirlenmiştir. Araştırmada örtük programın özellikle kişisel-evrensel değerlerin kazanılmasında resmi programın önüne geçtiği ortaya çıkarılmıştır. Değerlerin kazanılmasında öğrencilere göre örtük programın, öğretmenlere göre ise açık programın daha etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Samancı (2009) ilköğretim öğrencilerinin sosyal ilişkilerinde önem verdikleri değer ve beklentilerini belirlemeyi amaçladığı çalışmasını dört farklı ilköğretim okulunda dördüncü ve beşinci sınıfa devam eden 145 öğrenci üzerinde gerçekleştirmiştir. Açık uçlu anket yoluyla toplanan verilerin analizi sonucunda ilköğretim öğrencilerinin sosyal ilişkilerinde en çok önem verdikleri 10 değer ve beklenti belirlenmiştir. Buna göre araştırmaya katılan öğrenciler sosyal ilişkilerinde en fazla arkadaşlığa, oyun oynamaya ve dürüstlüğe önem verdiklerini, arkadaşlarından da bunları beklediklerini ifade etmişlerdir. Öğrenciler ek olarak sosyal ilişkilerinde alay edilmeme, saygı, sevgi, kötü söz söylememe, kavga etmeme, haksızlık yapmama ve kıskanç olmama gibi beklentilerinden de söz etmişlerdir.

Tay ve Yıldırım (2009) ilköğretim dördüncü ve beşinci sınıf öğrencilerinin velilerinin Sosyal Bilgiler dersinde kazandırılması amaçlanan değerler konusundaki görüşlerini belirlemek üzere gerçekleştirdikleri çalışmanın verilerini hazırladıkları anket formları ile toplamışlardır. Araştırmaya Kırşehir il merkezindeki ilköğretim okullarından rastgele seçilen iki ilköğretim okulunun dördüncü ve beşinci sınıfına devam eden öğrencilerin velileri katılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre öğrenci velileri öğretilmesini gerekli gördükleri değerleri on dokuz farklı değer biçiminde ifade etmişler, değerlerin öğretilme gerekçelerini başarılı olma, toplumsallaşma, demokratikleşme, çocukların kendilerini geliştirmesi, öğretilmesi gerekli olduğu için ve barış olarak belirtmişlerdir. Veliler değer eğitimi konusunda kendilerini ve okulları yeterli görmekte ve değer eğitiminin öncelikli olarak ailenin sonra da okulun işi olduğunu düşünmektedirler. Veliler; vatanseverlik, dürüstlük, aile birliğine önem verme, sorumluluk ve çalışkanlık değerlerini diğer değerlerden öncelikli görmektedirler.

Yaşar ve Çengelci'nin (2009) ilköğretimde değerler eğitime ilişkin öğrenci velilerinin görüşlerini araştırdıkları çalışmalarında nitel araştırma yaklaşımına dayalı yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Araştırma kapsamında bir ilköğretim okulunun beşinci sınıfına devam eden öğrencilerin velileriyle görüşme yapılmıştır. Araştırmadan elde edilen verilerin çözümlenmesinde betimsel çözümleme tekniği kullanılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre veliler değerler dendiğinde öncelikle sevgi ve saygıdan söz etmektedir. Bunun dışında velilerin söz ettikleri diğer değerler hoşgörü, anlayış, adalet ve paylaşım biçimindedir. Veliler değerler eğitiminde ailenin önemini vurgulamış, değer eğitiminde ailenin model olması gerektiğini belirtmişlerdir. Veliler çocuklarına kazandırmakta en fazla güçlük çektikleri değerlerin sorumluluk ve özgüven olduğunu dile getirmişlerdir. Okuldaki değerler eğitiminde öğretmenlerin ellerinden geleni yaptığını ancak değerler eğitiminin okul dışı sosyal etkinliklerle desteklenmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Bunun dışında çocuklara değerlerin kazandırılmasında okul-aile-çevre işbirliğinin yetersiz olduğunu, değerler eğitimi konusunda velilerin de birbirleriyle kaynaşmasını sağlayacak etkinliklere gereksinim duyulduğunu ifade etmişlerdir.

2.2. Yurtdışında Yapılan Araştırmalar

Hunt (1981) değer ikilemi olarak bilinen içerik merkezli değerler ve ahlâki karar verme etkinliklerinin ortaokul öğrencilerinin Sosyal Bilgiler derslerindeki akademik performans ve tutumlarına etkisini araştırmayı amaçlayan bir çalışma gerçekleştirmiştir. Çalışmada sontest kontrol gruplu model benimsenmiştir. Kontrol grubunda her zamanki alışlagelen öğretim sürerken deney grubunda dört hafta süreyle araştırmacı tarafından geliştirilen içerik merkezli değer ikilemleri kullanılmıştır. Araştırmanın veri toplama araçlarını Hunt Arizona Government Testi ve Stahl Çokboyutlu Değer ve Tutum Envanteri (SMIVA) oluşturmaktadır. Araştırmada SMIVA envanterinde empati, iletişim, karar verme, problem çözme ve katılıma açık olma boyutlarında deney grubu lehine istatistiksel bakımdan anlamlı fark bulunmuştur. Bununla birlikte kendini kabul, açık görüşlülük, onaylama ve karşı çıkma boyutlarında istatistiksel bakımdan anlamlı fark bulunmamıştır. Ayrıca Hunt Arizona Government Testi'nde de deney ve kontrol grupları arasında istatistiksel bakımdan anlamlı farka rastlanmamıştır. Araştırma sonucunda Sosyal Bilgiler dersinde kullanılan Casteel-Stahl değerler eğitimi yaklaşımına dayalı değer ikilemi etkinliklerinin ortaokul öğrencilerinin belirlenen alanlarda kendilerine, değerlerine, kişisel ve sosyal becerilerine ilişkin tutumları üzerinde etkili olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

Whitney (1986) Tennessee'de ortaöğretim düzeyinde değerler eğitiminin durumunu belirlemek amacıyla bir çalışma gerçekleştirmiştir. Çalışmada eyalette bulunan 275 okuldan tesadüfi yolla 75 okul seçilmiş, bu okullarda görev yapan Sosyal Bilgiler öğretmenleri araştırma kapsamına alınmıştır. Araştırma sonuçları öğretmenlerin değerler eğitimiyle çok ilgili olduklarını, okulların genç bireylerin değerlerini etkileme ve davranışlarını değiştirme gücünü kullanması gerektiğini düşündüklerini göstermektedir. Öğretmenler, değerler eğitiminin yalnızca aile ve dini kurumlara bırakılmasının yanlış olduğunu düşünmektedirler. Öğretmenlerin eğitim programında mutlaka olması gerektiğini belirttikleri üç değer ise dürüstlük, diğerlerine saygı ve sorumluluk olarak sıralanmaktadır. Öğretmenler kendilerini değerler eğitimi konusunda yeterli görmekle birlikte; çok az öğretmen gün içinde değerler eğitimine özel bir zaman ayırmaktadır.

Tuck ve Albury (1990) Colombia’da devlet okullarında uygulanan değer temelli programları öğrenci, öğretmen ve ailelerin görüşleri doğrultusunda tarama modelinde desenledikleri bir araştırmayla incelemişlerdir. Araştırma sonucunda öğrencilerin ve okul görevlilerinin değerlerinin benzer nitelikte olduğu, öğrenci-personel etkileşiminin öğrencilerin değerleri üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu görülmüştür. Ayrıca, öğretmenlerin tutum ve inançlarından çok uygulama ve davranışlarının öğrencilerin değerleri üzerinde etkili olduğu bulunmuştur. Araştırma bulguları öğretmenlerin daha çok sosyal, ahlâki ve kültürel değerler üzerinde durduğunu, öğrencilerin değerlerinin benlik saygıları ve akademik başarılarını da etkilediğini, değerler eğitimi programlarının öğrencilerde olumlu değerler geliştirmede etkili olduğunu, aile ve yöneticilerin değerler eğitimi desteklediğini ortaya koymaktadır.

Haris (1991) “Ortaokullarda Uygulanan Bütünleştirilmiş Değerler Eğitimi Yaklaşımlarının Tanıtılması” başlıklı doktora tez çalışmasında iki ortaokulda değerler eğitimi stratejilerinin araştırılması ve betimlenmesi için Lincoln ve Guba’nın doğal sorgulama (naturalistic inquiry) süreci kullanılmıştır. Gözlemler, görüşmeler ve dokümanlar yoluyla maksimum veri elde edilmesi için amaçlı örneklem tekniğine başvurulmuştur. Araştırmanın yürütülmekte olan değerler eğitiminin felsefi, politik ve eğitimsel boyutlarına ilişkin veri sağladığı belirtilmektedir. Araştırmanın önemli bulgularından biri değerler eğitiminin başarısının etkili öğretmenlere, güçlü bir kültürel bağlama ve bireyleri destekleyen ve yönlendiren liderlik uygulamalarına bağlı olduğudur.

Cheek (1992) doktora tez çalışmasında edebi ürünlerin öğrencilerin değerlerinin gelişimi üzerindeki etkisini incelemeyi amaçlamıştır. Araştırmanın örneklemini 6 lise İngilizce öğretmeni ve 10, 11 ve 12. sınıflardan seçilen yirmi dört lise öğrencisi oluşturmaktadır. Araştırma sürecinde sınıfta edebi eserlerin öğretilmesi sırasında yapılan tartışmalar gözlenmiş, öğretmenler ve öğrencilerle görüşmeler yapılmıştır. Daha sonra her bir edebi eserde yer alan değerler analiz edilmiş; metinlerin analizi, öğretmen ve öğrenci görüşmeleri ile sınıf gözlemleri karşılaştırılmıştır. Araştırma sonuçları öğretmen ve öğrencilerin edebi ürünlerin ahlâk ve değerler eğitiminde kullanımının

öneminin farkında olduklarını göstermektedir. Sınıf gözlemleri de edebi ürünlerle ilgili sınıf tartışmalarında ahlâk ve değerlerin temel odak noktası olduğunu desteklemektedir.

Mikulics (1998) “Değerler/Etik/Ahlâk/Karakter Eğitimindeki Yaklaşımların Sistematik Sınıflandırılması” adlı doktora tezinde Amerika Birleşik Devletleri’nde uygulanan ahlâk eğitimi programlarını farklılıkları ve temel özellikleri bakımından incelemiş, var olan programların ve gelecekteki programların analiz edilebilmesi için bir çerçeve oluşturmuştur. Araştırmada uygulanmakta olan sekiz ahlâk eğitimi programını incelemeye içerik analizi kullanılmıştır. Araştırma sonucunda değerler eğitiminde uygulanan programların belirlenen göstergeler bakımından iç içe geçmişlik durumu sergilediği bulgusuna ulaşılmıştır. Bu iç içe geçme durumunun çalışmanın en önemli bulgularından biri olduğu vurgulanmıştır. Uygulanan programlarda değerler analizine bir yaklaşım olarak eşit düzeyde önem verildiği; ancak değer açıklama yaklaşımından kaçınıldığı görülmüştür. Araştırma sonuçlarına dayalı olarak değerler eğitimi programlarının etkililiğine ilişkin olarak boylamsal çalışmalara gereksinim duyulduğu belirtilmiştir. Ayrıca program yöneticilerinin programlarını derinlemesine bir öz değerlendirme sürecinden geçirmelerinin önemi vurgulanmıştır.

Rainey (1999) ortaöğretim kurumlarında görev yapan Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin değer eğitimcisi olarak rollerine ilişkin algılarını belirlemeyi amaçlayan bir çalışma gerçekleştirmiştir. Araştırma verilerinin toplanmasında öncelikle 42 Sosyal Bilgiler öğretmeniyle telefon görüşmesi yapılmış, daha sonra elde edilen veriler doğrultusunda bu öğretmenler arasından seçilen 17 öğretmenle yüz yüze görüşmeler yapılarak daha ayrıntılı verilere ulaşılmıştır. Araştırma sonunda öğretmenlerin değer eğitiminde sorumluluklarının farkında oldukları, öğrencilere model olacak biçimde davranışlar sergilemeye özen gösterdikleri ve değerler eğitiminde en iyi yöntemlerden birinin model olma olduğunu düşündükleri sonucuna ulaşılmıştır.

Germaine (2001) “Değerler Eğitiminin İlköğretim Öğrencilerinin Benlik Saygısı Üzerindeki Etkisi” başlıklı doktora tez çalışmasında okullarında öğretim programının bir parçası olarak değerler eğitimi alan ve almayan öğrencilerin benlik saygısı düzeyi arasında anlamlı bir fark olup olmadığını belirlemeyi amaçlamıştır. Yarı deneysel

araştırma modeliyle gerçekleştirilen çalışmada 16 değerin eğitime yönelik geliştirilen program deney grubunda uygulanmıştır. Kontrol grubu değerlere yönelik planlı ve formal bir eğitim almamıştır. Öğrencilerin benlik saygısı düzeylerinin ölçülmesinde Resoner ve Gilbert tarafından geliştirilen “Öğrenci Benlik Saygısı Envanteri” kullanılmıştır. Araştırma sonuçları deneysel işlemin bir etki oluşturmadığını; ancak benlik saygısı ile akademik başarı; yine benlik saygısı ile akademik başarı, davranış ve tutumun toplu ölçümleri arasında anlamlı fark bulunmuştur. Araştırmanın bulguları doğrultusunda sınıf iklimi, öğretmenin model olmasının öğrencilerin benlik saygıları ve davranışları üzerindeki etkilerinin araştırılması önerilmiştir.

Prencipe (2001) çocukların ahlâki, dini, ulusal ve politik değerlerin öğretimine ilişkin düşüncelerini araştırmayı amaçlayan bir çalışma gerçekleştirmiştir. Araştırmaya 8, 10, 13 ve yetişkin grubu olmak üzere dört farklı yaş grubundan toplam 160 kişi katılmıştır. Katılımcılardan toplum tarafından paylaşılan ve yasaklanan değerlerin öğretimi konusunda görüş belirtmeleri istenmiştir. Araştırma sonuçlarına göre çocuklar değerlerin öğretimini, değerlerin toplum tarafından kabul edilip edilmediğini dikkate alarak değerlendirmektedir. Kimi değerleri de kendi özelliği doğrultusunda değerlendirerek öğretilip öğretilmemesi gerektiğine karar vermektedirler.

Veugelers ve Kat (2003) öğretmenlerin ahlâk eğitimi görevleri konusunda öğretmenlerin, ailelerin ve öğrencilerin görüşlerini ortaya koymayı amaçlayan bir çalışma gerçekleştirmişlerdir. Araştırmacılar katılımcıların konuyla ilgili görüşlerini “değer aktarımı” ve “değer iletişimi” olmak üzere iki farklı modele ilişkin algıları üzerinden değerlendirmeye çalışmışlardır. Araştırmacılar değer aktarımının karakter eğitimi; değer iletişiminin ise Kohlberg geleneği ve eleştirel düşünme içerisinde yer alan bir eğitsel kavram olduğunu belirtmişlerdir. Delphi yöntemiyle gerçekleştirilen çalışma üç aşamadan oluşmuştur. Birinci aşamada uygulanacak katılımcı grubuna göre farklılaştırılan anket oluşturulmuş, ikinci aşamada grup görüşmeleri yapılmış ve son aşamada panel tartışmalarına yer verilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre her üç katılımcı grup da öğretmenlerin ahlâk eğitiminde en önemli görevlerinin değer iletişimi olduğunu, öğretmenlerin değerleri yansıtmaları ve tartışmaları konusunda öğrencileri desteklemeleri gerektiğini düşünmektedir. Öğrencilere göre öğretmenler değer

iletişiminde etkin bir biçimde tartışmaya katılmalı, ancak kendi fikirlerini de tartışmaya açmalıdır. Araştırmada elde edilen veriler öğretmen değerler eğitiminde rol modeli olduğunun farkında olması ve değerler eğitiminde yansıtıcı eylemlerini bu bilinç doğrultusunda yerine getirmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Husu ve Tirri (2007) öğretmenlerin eğitimsel değerlerini içerik ve yapı bakımından araştırmışlardır. 24 öğretmenle çalıştıkları araştırmada öğretmenlerin mesleki ahlâk ve okul toplumuna ilişkin değer ve inançlarını açık bir şekilde dile getirmelerine yardımcı olmak amacıyla değer açıklama yöntemini kullanmışlardır. Araştırma sonuçlarına göre öğretmenler bireysel, sosyal ve ilişkisel değerlerin tümünün eğitimsel bağlamda önemli olduğunu vurgulamışlardır. Sosyal değerler kategorisinde “Öğretmenler içinde bulundukları topluluğa bireysellikten daha fazla ilgi gösterir”; ilişkisel değerler kategorisinde “Öğretmenler farklılığa saygıyı öğretir”; bireysel değerler kategorisinde de “Öğretmenler görevlerini yerine getirmek için çaba gösterir ve kendi çalışmalarını dürüst bir biçimde değerlendirir” tezleri öğretmenler tarafından tercih edilmiştir. Araştırma sonunda değerlerin bir okul için büyük önem taşıdığı, öğretmen ve öğrencilere değerlerini yansıtma ve tartışma olanağı verilmesi gerektiği belirtilmiştir.

Konuyla ilgili alanyazın incelendiğinde Türkiye’de yapılan çalışmaların genelde eğitim programları ya da ders kitaplarında değerlerin incelenmesi, öğretmenlerin ve öğrencilerin değerler eğitimine ilişkin görüşlerinin alınması, öğrencilerin değer kazanımlarının değerlendirilmesi ve bir değerler eğitimi programı geliştirilerek etkililiğinin sınanmasını kapsadığı görülmektedir. Yurt dışında ise daha çok değerler eğitiminde uygulanan çeşitli yaklaşım, model ve programların etkililiğini, öğretmenlerin değerler eğitimindeki görevlerini, öğrencilerin değerlerin öğretimine ilişkin görüşlerini ve öğretmenlerin değerlerini belirlemeye yönelik araştırmaların desenlendiği görülmektedir.

3. YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Modeli

Araştırmada nitel araştırma modeli benimsenmiştir. Nitel araştırma doğal ortamın olabildiğince az bozularak sosyal olguları anlamaya ve açıklamaya yardımcı olan çeşitli araştırma türlerini kapsayan bir kavramdır. Nitel araştırmacılar insanların oluşturduğu anlamı, kendi dünyalarını ve bu dünyada edindikleri deneyimleri nasıl anlamlandırdıklarıyla ilgilenirler (Merriam, 1998, ss.5-6). Nitel araştırmanın “doğallık”, “betimleyici veri”, “süreçle ilgili olma”, “tümevarım” ve “anlam” olmak üzere beş temel özelliğinden söz edilmektedir. Nitel araştırmacılar bilgi kaynaklarının bakış açısıyla onların deneyimlerini anlamaya olanak sağlayacak strateji ve süreçleri kullanırlar (Bogdan ve Biklen, 1998, ss.4-7).

Durum çalışmaları genelde nitel araştırma yaklaşımlarından biri olarak görülmektedir. Bir tek bireyden bir okula kadar değişik birimlerin ele alınabileceği durum çalışmaları araştırmacılara zengin ve ayrıntılı veriler sunarken, diğer nitel araştırma yaklaşımlarında olduğu gibi genelleme amacı taşımamaktadır (Lichtman, 2006, ss.73-77). Bu araştırma nitel araştırma modeli kapsamında durum çalışması olarak desenlenmiştir.

Stake (1995, s.2) durumu bütüncül bir sistem olarak tanımlamakta, bir öğretmen, öğrenci ya da yeni uygulanan bir programın durumu oluşturabileceğini belirtmektedir. Yin (2003, s.13) durum çalışmasını güncel bir olgunun gerçek bağlamında araştırılması biçiminde tanımlamaktadır. Durum çalışmasında bir ya da daha çok olay, ortam, program, sosyal grup, toplum ya da diğer sınırlandırılmış bir sistemin derinlemesine analizi söz konusudur. Durum çalışması zaman ve yerle dikkatli bir biçimde tanımlanan ve nitelenen bir varlığın araştırılmasıdır. Durum bir öğrenci, öğretmen, müdür, program olabileceği gibi bir sınıf, okul, topluluk gibi bir grup ya da belirli bir politika, kural ya da tutum olabilir (McMillan, 2004, s.271; Merriam, 1998, s.27).

Durum çalışmaları dört temel özelliğe sahiptir. İlk özellik, ele alınan durumun sınırlı bir sistem olmasıdır. Araştırmacıya düşen görev durumun sınırlarını olabildiğince açık ve

net bir biçimde belirlemek ve tanımlamaktır. İkinci özellik, bir “oluşum”un varlığıdır. Neyin oluşumunun incelendiği, çözümleme biriminin belirlenmesi ve verilerin çözümlenmesi bakımından önemlidir. “Bütüncüllük” olarak ifade edilen üçüncü özellikte aynı zamanda, tek bir olayın bile her yönüyle incelenemeyeceği, bu nedenle bir odak noktasının belirlenmesi gerektiğinden söz edilmektedir. Dördüncü ve son özellik ise durum çalışmalarında doğal ortamlarda, çoklu veri kaynağı ve veri toplama yöntemlerinin kullanılabileceğine ilişkindir (Punch, 2005, ss.146-147).

Stake (1995, s.7) durum çalışmalarının genelleme bakımından zayıf görüldüğünü belirtmektedir. Durum çalışmalarında bir ya da birkaç durum çalışılmakta, ancak bu çalışma uzun bir süreyi kapsamaktadır. Bu sürede belirli etkinlikler, sorunlar ya da yanıtlar tekrar tekrar görülmektedir. Bu nedenle belirli genellemelere ulaşılabilmektedir. Örneğin, çalışılan durum bir çocuk ise ve bu çocuk grup çalışmalarında sürekli aynı güçlkle karşılaşıyorsa bu kendi başına bir genellemedir. Kuşkusuz bu genelleme ele alınan durum bakımından geçerlidir.

Durum çalışmaları farklı sosyal olguları “betimlemek”, “açıklamak” ve “değerlendirmek” amacıyla yapılmaktadır. Betimleme amaçlı durum çalışmasında temel amaç, güncel bir olgunun açık olarak kavramsallaştırılması ve betimlenmesidir. Bu yolla okuyucuya betimlenen olgunun gerçek ortamına ilişkin bir görüş oluşturma olanağı sunulur. Açıklama amaçlı durum çalışmasında temel amaç, özel bir durumu açıklamaktır. Araştırmacı, durum ya da durumlarda yer alan olgular arasındaki örüntüleri ortaya çıkarmaya çalışır. Değerlendirme amaçlı durum çalışmasında temel amaç, olguya karar verme ve kesinleştirme kapsamında değerlendirme yapmaktır (Gall, Gall ve Borg, 1999, ss. 289-290).

İlköğretim beşinci Sınıf Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitiminin nasıl gerçekleştirildiğini betimlemeyi amaçlayan bu araştırmada betimleme amaçlı durum çalışması yaklaşımı benimsenmiştir.

3.1.1. Durum Çalışması Türleri

Merriam (1998, ss.34-40) nitel durum çalışmalarının disiplinlere dayalı yönelim ya da amaç temel alınarak kategorilere ayrıldığını belirtmektedir. Bunların yanı sıra çoklu durum çalışmaları bulunduğu da söz etmektedir. Disiplinlere dayalı yönelimde etnografik, tarihsel, psikolojik ve sosyolojik durum çalışmaları yer almaktadır. Amaca dayalı sınıflandırmada ise durum çalışmaları betimleyici, yorumlayıcı ve değerlendirici olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Çoklu durum çalışmaları ise araştırmacıların birden çok durum kullanarak yürüttükleri çalışmalardır.

Araştırmacı, durum çalışması yaklaşımına karar verdikten sonra hangi durum çalışması türünü kullanacağına karar vermeli, uygun araştırma sorularını ve yöntemlerini belirlemelidir. Durum çalışması türleri şöyle özetlenebilir (McMillan, 2004, s.271; Bogdan ve Biklen, 1998, ss.55-57):

Tarihsel kurumsal (historical organizational) durum çalışmaları: Bu tür çalışmalarda odak, zaman içinde belirli bir kurumdur. Çalışmada genelde kurumun gelişimi izlenir, araştırmacı kurumla ilişkili olarak insanlarla görüşmeler yapar, kurumun bugünkü durumunu gözler, yazılı kayıtlar ve eski fotoğraflar vb. dokümanları inceler.

Gözleme dayalı (observational) durum çalışmaları: Bu tür çalışmalar bir okul ya da okulun içinde bir sınıf gibi belirli bir varlığı ya da varlığın kimi yönlerini çalışmak için gözlemin veri toplamada temel yöntem olarak kullanıldığı çalışmalardır. Bu tür çalışmalarda araştırmacı okul gibi bir kurum seçer ve bu kurumun bir yönünü inceler.

Yaşam tarihi (life history) durum çalışmaları: Bu çalışmalar bir kişiyle görüşülerek tamamlanan yaşam öyküsü çalışmalarıdır. Araştırmacılar genelde devlet başkanı, lider ve general gibi ünlü kişilerle görüşmeler yaparlar ve görüşmeye katılan kişiden ilgili dönemin ayrıntılarını almaya çalışırlar. Ünlü olmayan kişilerle yaptıkları görüşmelerde ise tarihin (o dönemin) sıradan insanların bakış açısıyla nasıl görüldüğünü belirlemeye çalışırlar. Yaşam tarihi durum çalışmalarının uygulanabilirliği öznenin doğası tarafından belirlenir. Katılımcının iyi bir belleğe sahip olup olmaması, deneyimleri ve ilişkide

bulunduğu kurumların araştırmacının keşfetmek istediklerine hizmet etmesi ve katılımcının bu bilgileri araştırmacıyla paylaşması önem taşır.

Durum analizine ilişkin (situation analysis) durum çalışmaları: Bu çalışmalar belirli bir olaya odaklanan ve olayın tüm katılımcıların bakış açısıyla ortaya konmasını amaçlayan çalışmalardır.

Çok durumlu (multicase) durum çalışmaları: Bunlar çeşitli varlıkların çalışıldığı durum çalışmalarıdır. Araştırmacılar birden fazla özne ve ortam üzerinde çalışıyorsa çok durumlu durum çalışmaları ortaya çıkar.

Çok alanlı (multisite) durum çalışmaları: Bu çalışmalar çoğunlukla kuram geliştirmek için birçok alan ve katılımcının yer aldığı durum çalışmalarıdır.

3.1.2. Durum Çalışması Desenleri

Durum çalışması deseni en iyi huni ile betimlenebilir. Çalışmanın başlangıcı geniş uçtur. Araştırmacılar araştırmanın öznesi ve kaynağı olabilecek olası yerler ile insanları araştırırlar. Çalışmak istedikleri konumu bulurlar, alanın uygulanabilirliği ve veri kaynaklarının amaçlarına uygunluğu ile ilgili yargıda bulunurlar. Nasıl ilerlenebileceği ve neyin uygulanabilir olduğu konusunda ipucu ararlar. Bu amaçla veri toplamaya başlarlar, topladıkları verileri gözden geçirir ve çalışmayla nereye ulaşacaklarını belirler. Zamanın kullanımı, kimlerle görüşüleceği ve derinlemesine neyin çalışılacağı konusunda karar verirler. Genelde yapılacak çalışmaları belirlenen odak yönlendirir. Araştırmacı süreç içinde araştırma desenini şekillendirmeye devam edebilir (Bogdan ve Biklen, 1998, s.54; Uzuner, 1999, ss.184-185).

Genel olarak durum çalışmalarında, veri toplama sürecinde çoklu yöntemler benimsenmesine karşın desen-yöntem arasındaki ilişkinin başarılı biçimde kurulması iyi bir planlamanın göstergesi olarak kabul edilmektedir. Araştırmacılar tarafından farklı türlere ayrılan durum çalışmaları, araştırma sistematığı bakımından da farklı desenler altında incelenmektedir. Bu araştırmada bütüncül tek durum deseni benimsenmiştir.

Bütüncül tek durum deseninde bir birey, bir kurum, bir program ya da bir okul gibi tek bir analiz birim söz konusudur. Bütüncül tek durum deseni üç durumun varlığında kullanılabilir. Bunlardan birincisi iyi formüle edilmiş bir kuramın doğrulanması ya da çürütülmesinin amaçlandığı durumdur. İkinci olarak genel standartlara uymayan, aykırı ya da kendine özgü durumların çalışılmasında bu desenden yararlanılmaktadır. Üçüncü ve son olarak ise daha önce hiç kimsenin çalışmadığı ya da ulaşmadığı durumlar bu desenle çalışılabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2005, ss.290-291). Alanyazında değerler eğitime ilişkin yeterli kuramsal bilgi ve araştırma sonucu bulunmasına karşın Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitiminin gerçekleştirilmesine ilişkin bir durum çalışmasına rastlanmamıştır. Bu nedenle araştırmada, Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitiminin nasıl gerçekleştiğini betimlemek amacıyla bütüncül tek durum deseni kullanılmıştır.

3.1.3. Durum Çalışmasının Planlanması

Durum çalışması araştırmalarının ayrıntılı biçimde planlanmasında izlenebilecek belli başlı aşamalar ise sekiz başlık altında verilebilir (Yıldırım ve Şimşek, 2005, s.281):

- Araştırma sorularının geliştirilmesi
- Araştırmanın alt problemlerinin geliştirilmesi
- Analiz biriminin saptanması
- Çalışılacak durumun belirlenmesi
- Araştırmaya katılacak bireylerin seçimi
- Verinin toplanması ve toplanan verinin alt problemlerle ilişkilendirilmesi
- Verinin analiz edilmesi ve yorumlanması
- Durum çalışmasının raporlaştırılması

Bu aşamalar, süreçleri ve gereklilikleri bakımından şöyle açıklanabilir:

Araştırma sorularının geliştirilmesi: Birçok nicel ve nitel araştırma için “kim, ne, nerede, nasıl ve niçin” soruları önem taşımaktadır. Bu sorular arasında durum çalışmaları için en uygun olanlar “nasıl” ve “niçin” sorularıdır. Bu sorulara ek olarak “ne” sorusu da durum çalışmaları için gereklidir. Bu bağlamda durum çalışması yapacak bir araştırmacının, “nasıl” ve/veya “niçin” temelinde araştırma sorularını

oluşturması, bunlara ek olarak “ne” sorusunu da araştırma desenine dahil etmesi uygun olacaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2005, ss.281-282). Örneğin, bu araştırmanın problem cümlesi “İlköğretim beşinci sınıf Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitimi nasıl gerçekleştirilmektedir?” biçiminde ifade edilmiştir.

Araştırmanın alt problemlerinin geliştirilmesi: Durum çalışmalarında araştırma problemi ifadeleri derinlemesine betimleme ve anlayışa odaklanılarak yazılır. Genellikle birçok alt sorunun izlediği tek bir ana soru bulunur (McMillan, 2004, s.272). Araştırmanın problem cümlesi genel bir alanı işaret eder. Kimi durumlarda, bu genel alan alt alanlara bölünmedikçe, araştırma problemine ilişkin yanıtlar bulmak olanaklı olmayabilir. Bu nedenle araştırma probleminin yapı taşları olabilecek alt boyutları veya alanları ortaya koymak gerekmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2005, s.282). Araştırmada problem cümlesi doğrultusunda geliştirilen alt problemler şöyledir:

- İlköğretim beşinci sınıf Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitiminde:
 - hangi değerler ele alınmakta,
 - hangi yaklaşımlar, hangi etkinlikler, hangi materyaller ve hangi değerlendirme teknikleri kullanılmaktadır?
- İlköğretim beşinci sınıf Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitiminin gerçekleştirilmesine ilişkin olarak sınıf öğretmeninin görüşleri nelerdir?
- İlköğretim beşinci sınıf Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitiminin gerçekleştirilmesine ilişkin olarak öğrencilerin görüşleri nelerdir?

Analiz biriminin saptanması: Bu aşama, sorun kaynağı olan “durum”un ne olduğunu tanımlamaya ilişkin boyuttur. Durum çalışmalarında “durum” bir hasta, bir öğrenci veya bir lider gibi tek bir birey olabilir. Bu araştırmada analiz birimi olarak eğitim öğretim uygulamalarında değerler eğitime yer veren bir ilköğretim beşinci sınıf öğretmeni ve bu öğretmenin sınıfında öğrenim gören öğrenciler belirlenmiştir.

Çalışılacak durumun belirlenmesi: Araştırma problemine karar veren araştırmacı, araştırma problemi için düşündüğü en uygun durum ya da durumları belirler (Yıldırım ve Şimşek, 2005, s.284). Bu araştırmada araştırmacı değerler eğitimi konusunda var olan durumu belirlemek için “Okul Deneyimi” ve “Öğretmenlik Uygulaması” dersi

kapsamında Eskişehir il merkezindeki ilköğretim okullarıyla birebir etkileşimde bulunan öğretim elemanlarının görüşlerine başvurmuştur. Bu amaçla öğretim elemanlarının değerler eğitiminin gerçekleştirilmesine yönelik önerdiği üç ilköğretim okulu ziyaret edilmiş, okul yöneticilerinin ve 4. sınıf öğretmenlerinin değerler eğitimi ve araştırma konusundaki görüşleri alınmıştır. Daha sonra araştırmacı okul yönetimi ve 4. sınıf öğretmenlerinden sözlü izin alarak sınıflarda yapılandırılmamış gözlemler yapmıştır. Gözlemlerin dördüncü sınıfta yapılmasının nedeni araştırmanın bir sonraki öğretim yılında yapılacak olmasıdır. Durum çalışmasının belirlenmesi sürecinde yapılan gözlemlerde öğretmenin Sosyal Bilgiler öğretimi programını etkili bir biçimde uygulama çabası içinde olup olmadığı, Sosyal Bilgiler dersi içeriği bağlamında ve sınıfın örtük programı kapsamındaki etkileşimde değerler eğitimine yer verip vermediğine dikkat edilmiştir. Sınıf öğretmenlerine Sosyal Bilgiler dersi kapsamında değerler eğitimiyle ilgili yaptıkları etkinlikler konusunda sorular yöneltilmiştir.

Araştırmacı üç ilköğretim okulundaki üç sınıf öğretmeni ile görüştüktan sonra araştırmaya ilişkin uygulamanın gerçekleştirilmesi için 100. Yıl İlköğretim Okulu'nu belirlemiş, olası bir aksaklık durumunda ise çalışmanın yapılandırılmamış gözlemlerinin gerçekleştirildiği bir diğer okul olan Ahmet Olcay İlköğretim Okulu'nda yapılmasına karar vermiştir. Bu karardan sonra uygulama için Eskişehir İl Milli Eğitim Müdürlüğü'nden resmi izin alınmıştır. İl Milli Eğitim Müdürlüğü'ne 100. Yıl İlköğretim Okulu'nda çalışmak üzere başvuru yapılmıştır. Ancak 100. Yıl İlköğretim Okulu'nda çalışmaya katılacak öğretmenin sağlık sorunları nedeniyle, durum çalışmasının gözlemlerin ve görüşmelerin gerçekleştirildiği bir diğer okul olan Ahmet Olcay İlköğretim Okulu'nda yapılmasına karar verilmiştir. Durum Eskişehir İl Milli Eğitim Müdürlüğü'ne sözlü olarak bildirilmiştir. İl Milli Eğitim Müdürlüğü'nden yapılan açıklamada alınan resmi iznin Eskişehir il merkezindeki okullarda uygulama yapılmasına olanak sağladığı, okul ismi değişikliğinin izin yazısına yansıtılmasına gerek olmadığı belirtilmiştir. Eskişehir İl Milli Eğitim Müdürlüğü'nden alınan resmi izin yazısı Ek 1'de verilmiştir.

Araştırmaya katılacak bireylerin seçimi: Araştırmacı, çalışabileceği durum ya da durumlar konusunda karar verdikten sonra, seçtiği durum ya da durumlardan hangi

bireylerin araştırmaya dahil edileceğini de belirlemelidir. Durum çalışmasında katılımcı sayısı genellikle çok fazla değildir. Bu ilke, durum çalışmalarının ayrıntılı ve derinlemesine bir araştırmayı amaçlamasından kaynaklanmaktadır. Burada araştırmacının amacı derin bir betimleme ve anlayış oluşturmaktır. Bu nedenle, derinlemesine bir çalışma için birkaç öge seçmek geniş bir grupta yüzeysel çalışmaya tercih edilmektedir (McMillan, 2004, s.273; Yıldırım ve Şimşek, 2005, ss.284-285). Genelde durum çalışmasında “bir grup” katılımcı belirlenir. Grup birbirini tanıyan, aynı alanı paylaşan ve birbiriyle etkileşen bireyler topluluğudur. Eğitimsel durum çalışmalarında tipik gruplar bir sınıftaki öğrenciler, aynı sınıf düzeyinde eğitim veren öğretmenler ya da engelliler sınıfında öğrenme güçlüğü çeken öğrenciler olabilmektedir (McMillan, 2004, s.272). Araştırmada sınıf öğretmeni ve 5-A sınıfında öğrenim gören tüm öğrenciler araştırmaya katılacak bireyler kapsamına alınmıştır. Araştırmaya katılan bireylerin özellikleri ayrıntılı olarak “Katılımcılar” başlığı altında açıklanmıştır.

Verinin toplanması ve toplanan verinin alt problemlerle ilişkilendirilmesi: Durum çalışması yaklaşımı birçok kaynaktan veri toplanmasını gerektirir. Ancak araştırmacı veri yığnında boğulmamak için kimi noktalara odaklanmaya gereksinim duyar (Gray, 2004, s.124). Veri toplama yöntemi ya da yöntemleri, araştırmanın başında oluşturulan alt problemler göz önüne alınarak belirlenir. Bu yolla araştırmacı, veri toplama sürecinde araştırmanın alt problemleriyle ilgisi olmayan verileri toplamaktan kaçınılabilecektir (Yıldırım ve Şimşek, 2005, s.285).

Durum çalışmasında veri toplama yöntemi olarak katılımcı gözlem, katılımcı olmayan gözlem, görüşme, doküman incelemesi ve arşiv kayıtları gibi bir dizi nitel veri toplama yöntemi; problemin doğası ve araştırmacının beklentileri doğrultusunda tek başlarına ya da birlikte kullanılabilir. Durum çalışmalarında birden fazla veri toplama yöntemini kullanmak önerilen bir durumdur. Böylece araştırmanın veri tabanı zenginleşecek, araştırmanın sonunda ulaşılabilecek sonuçların daha geniş bir bakış açısıyla ele alınması ve alternatif yorumlara ulaşılması olanaklı olacaktır. Sonuç olarak araştırmanın güvenilirliği ve geçerliği önemli ölçüde artacaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2005, s.285). Araştırma verilerinin hangi yöntemlerle toplandığı “Verilerin Toplanması” başlığı altında ayrıntılı biçimde sunulmuştur.

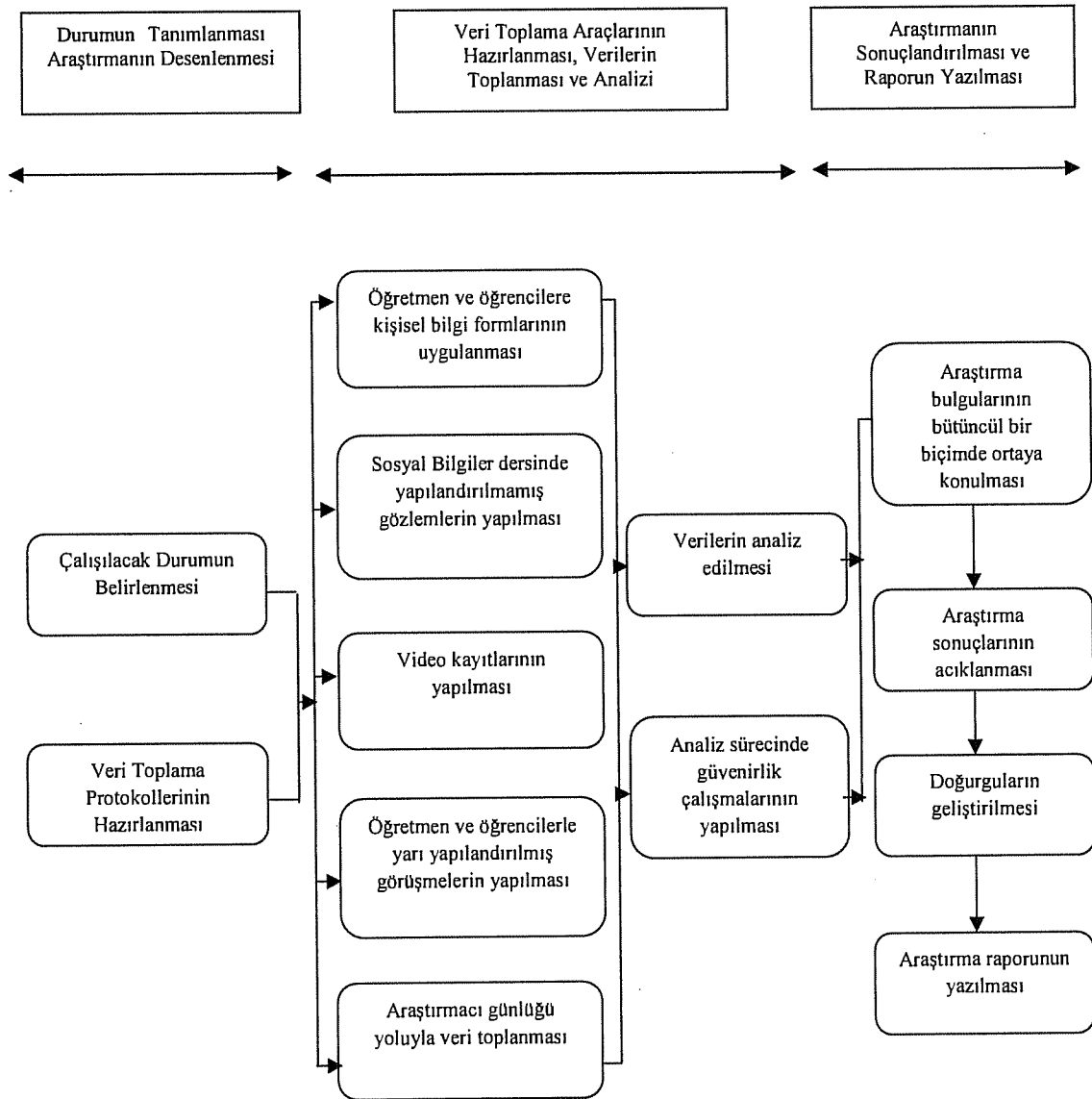
Verinin analiz edilmesi ve yorumlanması: Durum çalışmalarında verilerin analizi ve yorumlanması aşamasında belgeler ve alan notları düzenlenmeli, yazılı biçime dönüştürülmeli, kodlanmalı, özetlenmeli ve yorumlanmalıdır (McMillan, 2004, s.273). Alt problemler, veri analizinde de önemli bir işleve sahiptir. Veriler, araştırmanın başında oluşturulmuş olan alt problemler temel alınarak düzenlenip, yorumlanabilir. Böylece, araştırma sürecinde toplanan ancak herhangi bir alt problemle ilişkisi olmayan gereksiz veriler, verilerin analizi ve yorumlanması aşamasında dışarıda bırakılmış olur. Verilerin analiz edilmesi ve yorumlanması aşamasında araştırmacının çalıştığı problemle ilgili alanyazını etkili bir biçimde kullanması da beklenir. İlgili alanyazından alıntılar yapmak, yorumların diğer araştırma sonuçlarıyla ne derece uyduğu ya da çeliştiği konusunda tartışmalar açmak, veri analizini ve yorumlamayı zenginleştirecektir. Durum çalışmalarında toplanan veriler betimsel ya da içerik analizi yoluyla analiz edilebilir. Doküman, gözlem, görüşme, odak grup görüşmesi ya da bunların ikisinin ya da üçünün birlikte kullanılması yoluyla toplanmış olan verilerin hangi yaklaşımla analiz edileceği, araştırmacının amacına ve toplanan verilerin derinliğine bağlıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2005, s.286).

Durum çalışması yaklaşımı çoklu veri toplama ve analitik süreçleri gerekli kılmaktadır. Durum çalışmalarında verilerin analizi ve yorumlanması ise okuyucuya karmaşık bir olgunun bütünleştirilmiş deneyimini sunmayı amaçlamaktadır (Freebody, 2003, s.84). Bu nedenle, durum çalışmalarında verilerin analizi ve yorumlanması sistematik ve bütüncül bir yaklaşımı gerektirmektedir. Verilerin analiz edilmesi ve yorumlanmasında alt problemlerin temel alınması gerekir. Verilerin analiz edilmesinde alt problemlerle ilişkilendirilemeyen kimi veriler analiz dışında bırakılabilir. Verilerin yorumlanmasında, araştırmacının çalıştığı problemle ilgili alanyazını etkili bir biçimde kullanması beklenir. Araştırmanın ortaya çıkan bulgularıyla başka araştırmalar yapılmalıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2005, s.286). Bulguların sunumunda araştırmanın sonuçları ortaya konulup bulguları iç yorumla desteklemek başka bir yoldur. Araştırma bulgularının alanyazınla karşılaştırılması daha ayrıntılı biçimde sonuç ve tartışma bölümünde de yapılabilir. Araştırmada verilerin analizi ve yorumlanmasına ilişkin bilgiler “Verilerin Analizi ve Yorumlanması” başlığı altında sunulmuştur.

Durum çalışmasının raporlaştırılması: Durum çalışması, diğer nitel araştırma yöntemlerinde olduğu gibi kabarık bir veri setiyle sonuçlanır. Bu tür bir veri setinden çoğunlukla uzun ve zor bir süreçten sonra, anlamlı bütünler veya sonuçlar çıkaran araştırmacıyı bekleyen bir diğer sorun, çalışmasını nasıl raporlaştıracağıdır. Durum çalışmasının planlanmasında yer alan daha önceki aşamalar kuralına uygun biçimde dikkatlice yerine getirildiğinde raporlaştırma işi çok daha kolay olmaktadır (Gray, 2004, s.131; Yıldırım ve Şimşek, 2005, s.287).

Araştırma yönteminin doğasından kaynaklanan gerekçelerle, durum çalışması raporları, geniş açıklama ve betimlemeleri içermektedir. Bu anlamda, araştırmacı raporunda araştırmanın başlangıcında oluşturulmuş olan problem ve alt problemlere doyurucu yanıtlar verirken gereksiz bilgi ve betimlemelerden kaçınmalıdır. Üretilen raporlar, başkalarının yararlanabileceği ölçüde öz ve aynı zamanda içerikten ödün vermeyecek biçimde betimsel olmalıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2005, s.287).

Araştırmada durum çalışmasının planlanması ve gerçekleştirilmesi süreci Şekil 2’de “İlköğretim Beşinci Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde Değerler Eğitiminin Gerçekleştirilmesine İlişkin Durum Çalışması Akış Şeması”nda açıklanmıştır. Bu kapsamda çalışma, durumun tanımlanması ve araştırmanın desenlenmesi; veri toplama araçlarının hazırlanması, verilerin toplanması ve analizi son olarak da araştırmanın sonuçlandırılması ve raporun yazılması olmak üzere üç aşamada gösterilmiştir. Araştırmada durumun belirlenmesine yönelik süreç yukarıda açıklanmıştır. Araştırmada kullanılan veri toplama araçları ile verilerin analizi ve yorumlanması ilgili başlıklar altında ayrıntılı biçimde açıklanmıştır.

Şekil 2. İlköğretim Beşinci Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde Değerler Eğitiminin Gerçekleştirilmesine İlişkin Durum Çalışması Akış Şeması

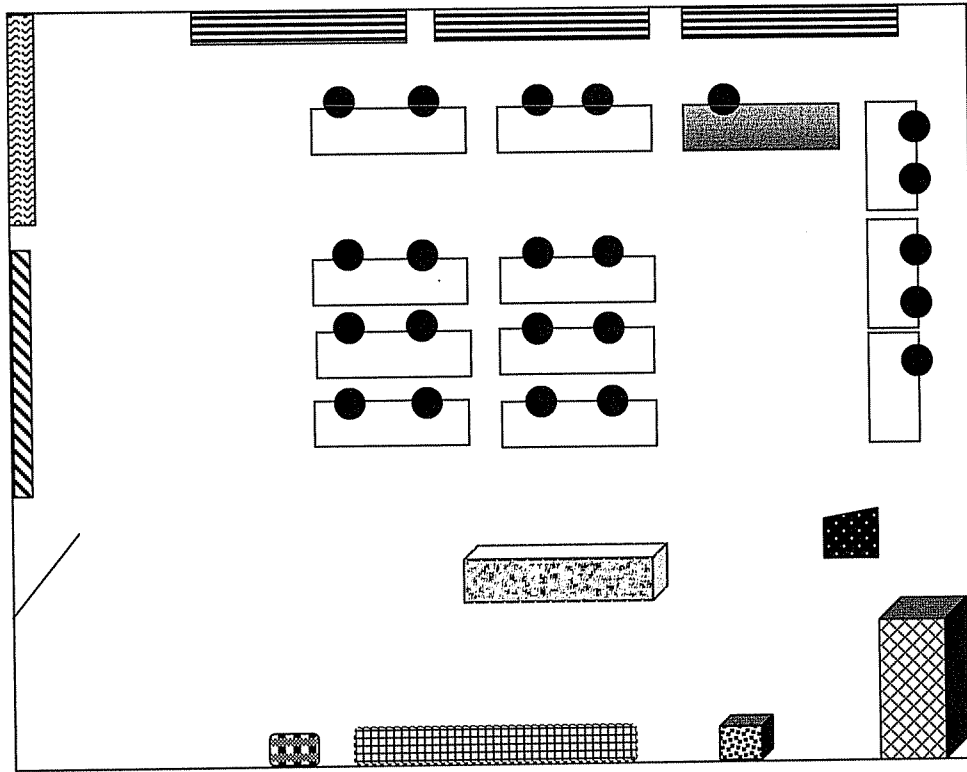
3.2. Araştırma Ortamı

Araştırma 2008-2009 öğretim yılı bahar döneminde Eskişehir ili Ahmet Olcay İlköğretim Okulu'nda beşinci sınıf Sosyal Bilgiler dersinde gerçekleştirilmiştir. Araştırma kapsamında 05.03.2009 tarihinden 09.06.2009 tarihine kadar Sosyal Bilgiler dersinde işlenen “Gerçekleşen Düşler”, “Toplum İçin Çalışanlar”, “Bir Ülke, Bir Bayrak” ve “Hepimizin Dünyası” ünitelerinde değerler eğitiminin nasıl

gerçekleştirildiği belirlenmeye çalışılmıştır. 5-A sınıf ortamı araştırma ortamını oluşturmaktadır. 5-A sınıfında 12 sıra, öğretmen masası ve sandalyesi bulunmaktadır. Öğrenciler sıralarda ikişer kişi otururken, iki sırada birer öğrenci oturmaktadır. Gözlemler sırasında öğrencilerin her hafta yanlarında oturan arkadaşlarıyla birlikte birer sıra öne kaydıkları görülmüştür. Bu yolla her öğrenciye ön sırada oturma olanağı sağlanmış olmaktadır. Araştırma sürecinde, araştırmacı şekilde siyah renkle gösterilen sırada oturarak veri toplamıştır. Araştırmacı sınıfta oturacağı yeri belirlerken öğrencilerin oturma düzenlerinin bozulmamasına özen göstermiştir.

Araştırmanın yapıldığı 5-A sınıfının oturma düzeni Şekil 3'te verilmiştir. Şekilde sınıf ortamındaki öğrenci ve diğer öğeler şu sembollerle gösterilmiştir:

	Öğrenci		Öğretmen masası		Kamera
	Sıra		Sınıf panosu		Bilgisayar
	Askı		Tahta		Kapı
	Öğrenci dolapları		Kitaplık		Ödev tahtası

Şekil 3. 5-A Sınıfı Oturma Düzeni

Sınıfta İnternet bağlantısı olan bir bilgisayar bulunmaktadır. Sınıf kitaplığında ders kitaplarının yanı sıra öğrencilerin ödünç alıp okuyabileceği türde edebi kitaplar da yer almaktadır. Sınıfta bulunan diğer öğeler 3 adet sınıf panosu, öğrenci dolapları, askı, tahta ve ödev tahtası biçimindedir. Sınıf panoları derslere göre ayrılmış olup her dersle ilgili öğrenci çalışmalarının sergilenmesi amacıyla kullanılmaktadır. Öğrenci dolapları öğrencilerin evde gereksinim duymayacakları kitap ve diğer materyalleri sınıfta bırakmalarına hizmet etmektedir. Yazı tahtasının yanında bulunan ödev tahtası ise yalnızca günlük ödevlerin yazılması için kullanılmakta, öğrenciler ödevlerini tahtadan bakarak defterlerine not etmektedir.

3.3. Araştırmanın Katılımcıları

Araştırmanın katılımcıları Eskişehir ili Ahmet Olcay İlköğretim Okulu 5-A sınıf öğretmeni ve 5-A sınıfında öğrenim gören 22 öğrencidir. Araştırma katılımcıları

araştırmanın amacı ve alt problemleri doğrultusunda araştırmacı tarafından oluşturulan ölçütler yoluyla belirlenmiştir. Bu ölçütler şöyle sıralanabilir:

- Araştırmanın ilköğretim beşinci sınıf düzeyinde yapılması
- Araştırmanın yapılacağı sınıfta görev yapan öğretmenin ilköğretim beşinci sınıf Sosyal Bilgiler öğretimi programını etkili bir biçimde uygulaması, programda değerler eğitiminin yerine ilişkin bilgi sahibi olması, Sosyal Bilgiler dersinde açık ve örtük program yoluyla değerler eğitimi gerçekleştirmeye yönelik çaba göstermesi.

Araştırmacı belirlediği ölçütleri karşılayan bir öğretmen ve sınıf belirledikten sonra odak öğrenci seçimi yapmadan tüm öğrencileri ve öğretmeni araştırma kapsamına almıştır. Araştırmaya katılan her öğrenciye bir kod isim verilmiş, video kayıtları ve yarı yapılandırılmış görüşmelerden yapılan doğrudan alıntılarda öğrencilerin kod isimleri kullanılmıştır. Sınıf ortamında fazla sayıda öğrenci olmaması, sınıfın oldukça geniş olması, gözlem ve video kaydı için rahat bir ortama sahip olması tüm öğrencilerin araştırma kapsamına alınmasında etkili olmuştur.

Araştırmaya katılan öğrencilerin kişisel özellikleri Çizelge 7’de verilmiştir.

Çizelge 7.

Araştırmaya Katılan Öğrencilerin Kişisel Özellikleri

Öğrencilerin Özellikleri	F
<i>Cinsiyet</i>	
Kız	9
Erkek	13
<i>Kardeş Sayısı</i>	
Yok	3
1	7
2	10
3	2
<i>Annenin Eğitim Durumu</i>	
İlkokul	9
Ortaokul	3
Lise	8
Üniversite	2
<i>Babanın Eğitim Durumu</i>	
İlkokul	7
Ortaokul	7
Lise	6
Üniversite	2
<i>Annenin Mesleği</i>	
Ev hanımı	18
İşçi	3
Memur	-
Esnaf	1
<i>Babanın Mesleği</i>	
İşçi	12
Memur	2
Esnaf	2
Emekli	3
İşsiz	3
<i>Ailenin Aylık Gelir Durumu</i>	
0-500 TL	3
501-750 TL	10
751-1000 TL	6
1001-1500 TL	2
1500 TL'den fazla	1
Toplam	22

Çizelge 7'ye göre araştırmaya 9'u kız 13'ü erkek olmak üzere 22 öğrenci katılmıştır. Öğrencilerden 3'ünün kardeşi yokken, 7 tanesi 1, 10 tanesi 2, 2 tanesi de 3 kardeşe

sahiptir. Ailelerin eğitim durumuna bakıldığında annelerin 9'unun ilkokul, 3'ünün ortaokul, 8'inin lise, 2'sinin üniversite mezunu olduğu, babaların ise 7'sinin ilkokul, 7'sinin ortaokul, 6'sının lise ve 2'sinin de üniversite mezunu olduğu görülmektedir. Annelerden 18'i ev hanımı, 3'ü işçi ve 1'i esnaftır. Babaların ise 12'si işçi, 2'si memur, 2'si esnaf, 3'ü emekli olup 3'ü de işsizdir. Ailelerin aylık gelir durumu incelendiğinde, 3'ünün 0-500 TL, 10'unun 501-750 TL, 6'sının 751-1000 TL, 2'sinin 1001-1500 TL arası gelire sahipken 1 ailenin 1500 TL'den fazla gelire sahip olduğu görülmektedir.

Durum çalışmasının gerçekleştirildiği sınıfta görev yapan öğretmen bayan olup 31 yaşındadır. 7 yıldır sınıf öğretmeni olarak görev yapmaktadır. Eğitim Fakültesi Sınıf Öğretmenliği Programı mezunu olan öğretmen Sınıf Öğretmenliği alanında yüksek lisans derecesine sahiptir. Öğretmen yüksek lisans tez çalışmasında Hayat Bilgisi Programının vatandaşlık bilgi, beceri ve değerlerini kazandırmasına ilişkin öğretmen görüşlerini belirlemeye yönelik bir araştırma yapmıştır. Öğretmen okuldaki eğitici kol çalışmalarında etkin görevler üstlenmektedir. Gezi-tanıtma kulübü rehberliğinin yanı sıra okuldaki demokrasi eğitimi projesinde de rehber öğretmen olarak çalışmaktadır. Sosyal Bilgiler dersi ya da değerler eğitimi konusunda herhangi bir hizmetiçi eğitim almayan öğretmen iletişim ve demokrasi eğitimi konularında seminerlere katılmıştır. Öğretmenin kişisel ve mesleki özellikleri, bilimsel araştırmaya karşı olumlu tutumu durum çalışmasının gerçekleştirileceği sınıfın belirlenmesinde önemli rol oynamıştır.

3.4. Araştırmacının Rolü

Araştırmacı Sosyal Bilgiler Eğitimi alanında lisans ve yüksek lisans derecesine sahiptir. Doktora eğitimi süresince Sosyal Bilgiler Eğitimi alanındaki çalışmalarının yanı sıra, “değerler eğitimi” konusuna ilgi duymuş ve bu konuda çeşitli yayınlar üretmiştir. Araştırmacı tez danışmanı ile birlikte “21. Yüzyılda Değerler Eğitimi ve Öğretmen Eğitimine Yansımaları” ile “İlköğretimde Değerler Eğitimine İlişkin Öğrenci Velilerinin Görüşleri” başlıklı iki uluslararası bildiri hazırlamış ve sunmuştur. Araştırmacı Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitiminin gerçekleştirilmesini ayrıntılı bir biçimde, derinlemesine incelemek için araştırmasını “durum çalışması” biçiminde desenlemeye karar vermiştir. Durum çalışmaları ile ilgili alanyazını ve araştırmaları

inceleyen araştırmacı durum çalışmasının nasıl planlanacağı, veri kaynakları, veri türleri, veri toplama araçları, analiz, yorumlama ve raporlaştırma süreçleri ile ilgili bilgi edinmiştir. Daha sonra “İlköğretim Beşinci Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde Değerler Eğitiminin Gerçekleştirilmesine İlişkin Bir Durum Çalışması” başlıklı araştırmasını desenlemiş, veri toplama araçlarını hazırlayarak geçerlik ve güvenirlik çalışmalarında alan uzmanlarının görüşlerine başvurmuştur. Araştırmacı durum çalışmasının uygulamasını yapacağı okulu belirledikten sonra 2008-2009 öğretim yılı bahar dönemi boyunca 5-A sınıfında yapılandırılmamış gözlemler, öğretmen ve öğrencilerle yarı yapılandırılmış görüşmeler yapmış ve araştırma sürecine ilişkin araştırmacı günlüğü tutmuştur.

Araştırmacı, araştırma sürecinde yapılandırılmamış gözlemler yaparken sınıftaki etkinliklere hiçbir müdahalede bulunmamış, doğal ortamın yapısını bozmamaya özen göstermiştir. Araştırmacının araştırma sürecinde sınıf ortamında yalnızca gözlemci rolü üstlendiği söylenebilir. Bu bağlamda araştırmacı öğretmenin rolünü alarak dersi yürütme ya da etkinliklere katkıda bulunma gibi bir davranışta bulunmamıştır. Araştırmanın amaçları da araştırmacının Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitime ilişkin süreci olduğu gibi betimlemesini öngörmektedir. Sınıf öğretmeni ise doğal biçimde dersini yürütmüş, olağan rolü dışında farklı rol ya da görevler üstlenmemiştir. Araştırmacı, öğretmen ve öğrencilerle yaptığı yarı yapılandırılmış görüşmeleri ise ders saatleri dışında, sınıf ortamından farklı ortamlarda gerçekleştirmiştir. Araştırmacı, çalışma süreci ve araştırma raporunun yazılmasında araştırma etiğine uygun davranmaya özen göstermiştir.

3.5. Veri Toplama Araçları

Durum çalışmasının temel veri toplama yöntemleri gözlem, görüşme ve dokümanlardır. Toplanan verilerle durumun ayrıntılı ve bütüncül olarak betimlenmesi amaçlanır. Bu doğrultuda bir durumu derinlemesine betimlemek için iki ya da daha fazla veri toplama yönteminin kullanılmasına gereksinim duyulmaktadır (McMillan, 2004, s.273).

Bu araştırmanın temel veri toplama tekniği yapılandırılmamış gözlem olarak belirlenmiştir. İlköğretim birinci basamakta değerler eğitiminin nasıl gerçekleştirildiği ilköğretim beşinci sınıf ortamı gözlenerek betimlenmeye çalışılmıştır. Bunun yanı sıra kişisel bilgi formu, video kayıtları, yarı-yapılandırılmış görüşmeler ve araştırmacı günlüğü aracılığıyla da araştırma verileri toplanmıştır. Veri toplama sürecinde birden fazla veri kaynağı ya da türü kullanılarak araştırmanın geçerliği ve güvenilirliği artırılmaya çalışılmıştır. Bulgular sunulurken ya da yorumlanırken veriden alıntılar yapılarak, verinin belirgin kısımlarına vurgu yapılmıştır. Araştırmada kullanılan veri toplama araçları ile bu araçlarla yapılan ölçümlerin geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları şu şekildedir:

Kişisel bilgi formu: Kişisel bilgi formu araştırmaya katılan öğretmen ve öğrencileri daha iyi tanımak amacıyla kullanılmıştır. Katılımcıların kişisel bilgilerini elde etmeye yönelik olarak araştırmacı tarafından geliştirilen kişisel bilgi formları öğretmen ve öğrenciler için ayrı formlar biçiminde düzenlenmiştir. Öğretmen için geliştirilen bilgi formunda öğretmenin cinsiyet, yaş, eğitim durumu, değerler eğitimi ile ilgili hizmet içi eğitim alıp almama durumuna, okulda yürüttüğü etkinlik ve çalışmalara yönelik sorulara yer verilmiştir. Öğretmen Kişisel Bilgi Formu Ek 3'te sunulmuştur. Öğrenciler için geliştirilen formda ise cinsiyet, kardeş sayısı, ailenin aylık gelir durumu, anne-babanın eğitim durumu ve mesleği ile ilgili sorulara yer verilmiştir. Öğrenci Kişisel Bilgi Formu Ek 4'te verilmiştir.

Yapılandırılmamış gözlem: Yapılandırılmamış alan çalışmaları davranışın gerçekleştiği doğal ortamlarda yapılmakta, genellikle araştırmacının ortama katıldığı “katılımcı gözlem” biçiminde gerçekleştirilmektedir. Araştırmacı çalıştığı konuyla ilgili kültür ya da alt kültürün içine girmeye, diğer bir deyişle bu kültürün bir parçası olmaya çalışmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2005, s.171). Araştırmacı Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitiminin nasıl gerçekleştirildiği konusunda yapılandırılmamış gözlem yoluyla veri toplamıştır. Bu noktada dersin içeriğinden kaynaklanan değerler eğitimi ile öğretmen ve öğrenci, öğrencilerin birbirleri arasındaki etkileşimden kaynaklanan diğer bir deyişle sınıftaki örtük program yoluyla gerçekleştirilen değerler eğitimine ilişkin alan notları tutmuştur. Yapılandırılmamış gözlem yoluyla toplanan verilerin geçerliğini

artırmada yaygın olarak kullanılan yollardan biri de video kayıtlarıdır. Bu sayede araştırmacı gözlem sırasında başka bir uzmandan yardım alma gereksinimi duymamaktadır.

Video kayıtları: Araştırmacı süreçte yapılandırılmamış gözlem yapma ve saha notları tutma gereksiniminden dolayı video çekimlerini yapmak üzere Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Araştırma Görevlisi Ruhan KARADAĞ'dan ve Sosyal Bilgiler Öğretmenliği programında 4. sınıfa devam eden bir öğrenciden yardım istemiştir. Video çekimi için iki kişiden yardım alınmasının nedeni çekimlerin 34 ders saati, diğer bir deyişle 1360 dakikayı kapsamasıdır. Bu uzun süreçte bireylerin çekimler için uygun zamanı ayırabilmeleri ve doğabilecek aksaklıkların önüne geçilebilmesi için bir öğretim elemanı ve lisans öğrencisi tarafından dönüşümlü olarak video çekimleri gerçekleştirilmiştir. Araştırma sürecinde araştırmacı, öğretim elemanı ve öğrenci bir araya gelerek video kameranın kullanımı ve çekimlerde nelere dikkat edilmesi gerektiği konusunda görüşmüşlerdir. Daha sonra Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitiminin gerçekleştirilmesine ilişkin olarak video çekimlerinin yapılacağı sınıfta öğretmenden izin alınarak farklı derslerde toplam 160 dakikalık deneme çekimi yapılmış, bu çekim araştırma verisi olarak kullanılmamıştır. Deneme çekimleri incelenerek kameranın sınıfta konumlandırılabilceği en uygun yere karar verilmiş, odaklanılması gereken durumlar gözden geçirilmiştir. Deneme çekimleri, süreci öğretmenin ve öğrencilerin video kaydı ve araştırmacılara alışmasına katkıda bulunmuş, veri toplamak için gerekli ortamın oluşturulmasına yardımcı olmuştur.

Araştırmada video kamera çekimlerinde bir adet Sony HDR-SR10E Dijital Video Kamera ve kamera ayaklığı kullanılmıştır. Çekimlerde kamera sabit tutulmuştur. Video kayıtları tarih esas alınarak bilgisayar ortamına aktarılmıştır. Toplam 34 ders saatinde 1360 dakikalık çekim yapılmış, daha sonra bu çekimlerden 520 dakikalık örneklem alınmıştır. Video kayıtlarının analizinden elde edilen veriler için Kodlama Anahtarı oluşturulmuştur. Video kayıtlarının güvenirlik çalışması için video kayıtlarına ilişkin olarak iki uzmandan kodlama anahtarını doldurmaları istenmiştir. Araştırmacı ve iki uzman bir araya gelerek kendi doldurduğu kodlama anahtarı ile uzmanların doldurduğu

kodlama anahtarını karşılaştırmışlardır. Araştırmacı ve uzmanlar kodlamalarda görüş birliğine varmış, temalar üzerinde uzlaşma sağlamışlardır.

Yarı yapılandırılmış görüşmeler: Araştırma kapsamında sınıf öğretmeniyle üç yarı yapılandırılmış görüşme yapılmıştır. Birinci görüşme araştırma sürecine başlamadan önce, ikinci görüşme araştırma sürecinde, üçüncü ve son görüşme ise araştırma tamamlandıktan sonra gerçekleştirilmiştir. Öğretmenle yapılan birinci görüşmede araştırmacı öğretmene araştırma süreci ile ilgili bilgi vermiş, öğretmenden araştırmaya gönüllü olarak katıldığına dair “Öğretmen Görüşme Bilgilendirme ve Yazılı İzin Formu”nu imzalamasını istemiştir. “Öğretmen Görüşme Bilgilendirme ve Yazılı İzin Formu” Ek 5’te verilmiştir.

Öğretmenle uygulama öncesinde yapılan yarı yapılandırılmış görüşmede genel olarak öğretmenin 2004 Sosyal Bilgiler Öğretimi Programına ve programda değerler eğitiminin yerine ilişkin düşüncelerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Görüşme soruları 2004 Sosyal Bilgiler Öğretimi Programı ve değerler eğitimiyle ilişkili olacak biçimde hazırlanmıştır. Değerler eğitiminde Sosyal Bilgiler dersinin işlevi, öğretmenin değerler eğitiminde planlama, uygulama ve değerlendirme süreçlerinde izlediği yol ve değerler eğitiminde yaşanan sorunlara da görüşme sorularında yer verilmiştir. Uygulama öncesinde öğretmenle yapılacak yarı yapılandırılmış görüşme soruları uzman görüşüne sunulurken üzerinde gerekli düzeltmeler yapılmıştır. Ayrıca ilköğretim beşinci sınıfı okutan başka bir öğretmenle pilot görüşme yapılarak görüşme sorularına son biçimi verilmiştir. Uygulama öncesinde öğretmenle yapılan yarı yapılandırılmış görüşmenin soruları Ek 6’da verilmiştir.

Araştırmacı Sosyal Bilgiler dersinde yapılandırılmamış gözlem çalışmalarını yürütürken değerler eğitimindeki kimi uygulama ve etkinliklerle ilgili ayrıntılı bilgi almak, olgu ve olaylar arasındaki ilişkileri daha iyi anlayabilmek amacıyla öğretmenle bir ara görüşme gerçekleştirmiştir. Araştırmacı bu görüşmede öğretmenle sınıf içindeki gözlemlerinden ve bunlara ilişkin çıkarımlarından söz etmiş, öğretmenin bu konularla ilgili düşüncelerini öğrenmeye çalışmıştır. Öğrencilerin oturma düzeninde yaşanan değişim, kimi değerler konusunda sorun yaşayan öğrencilere karşı diğer öğrencilerin tutumu,

derslerde kazandırılmasına ağırlık verilen değerler ile değer kazanımının değerlendirilmesi görüşmede yer verilen sorular arasındadır. Uygulama sürecinde öğretmenle yapılan yarı yapılandırılmış görüşmenin soruları Ek 7’de verilmiştir.

Öğretmenle araştırma sürecinin sonunda da bir yarı yapılandırılmış görüşme yapılarak genel olarak bir dönemin değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu görüşmede öğretmene Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitime yönelik çalışmalarda neleri amaçladığı, hangi değerleri kazandırdığını düşündüğü, hangilerini kazandırmakta daha çok sorun yaşadığı, değerler eğitimi çalışmalarının etkili ve eksik bulduğu yönleri, değerler eğitiminde yaşanan sorunlar ve değerler eğitiminin daha etkili bir biçimde gerçekleştirilebilmesi için neler önerebileceğine ilişkin sorular sorulmuştur. Uygulama sonunda yapılacak yarı yapılandırılmış görüşme soruları için de uzman görüşüne başvurulmuş, uzmanların önerileri doğrultusunda sorulara son biçimi verilmiştir. Uygulama öncesinde öğretmenle yapılan yarı yapılandırılmış görüşmenin soruları Ek 8’de verilmiştir.

Öğrencilerle, Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitime ilişkin görüşlerini almak üzere bir yarı yapılandırılmış görüşme yapılmıştır. Görüşme öncesinde öğrencilere araştırma ile ilgili bilgi verilerek öğrencilerden “Öğrenci Görüşme İzin Formu”nu imzalamaları istenmiştir. “Öğrenci Görüşme İzin Formu” Ek 9’da verilmiştir. Öğrencilerle yapılan görüşmede öğrencilerin değerler denildiğinde ne anladıkları, değerlerle ilgili olarak ailelerinde, okulda ve Sosyal Bilgiler dersinde neler öğrendikleri ve değerlerle ilgili öğrendiklerini günlük yaşamlarına nasıl aktardıkları konularında sorular yöneltilmiştir. Öğrenciler için hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme soruları için uzman görüşüne başvurulmuş, farklı bir ilköğretim okulunda beşinci sınıfa devam eden öğrencilerle pilot görüşmeler yapılarak soruların anlaşılabilirliği sınanmıştır. Uzman görüşü ve pilot görüşmelerden sonra görüşme sorularına son biçimi verilmiştir. Uygulama sürecinde öğrencilerle yapılan yarı yapılandırılmış görüşmenin soruları Ek 10’da verilmiştir.

Görüşmelerde görüşme formunda yer alan sorular sırasıyla katılımcılara yöneltilmiştir. Araştırmacı katılımcıları yönlendirmekten kaçınmaya özen göstermiştir. Katılımcıların olabildiğince örnekler vererek, ayrıntılı bir biçimde düşüncelerini açıklamaları

sağlanmaya çalışılmıştır. Görüşmeler sırasında katılımcılara adlarıyla hitap edilmiş, analiz ve raporlaştırma sürecinde her katılımcıya bir kod ad verilmiştir.

Yarı yapılandırılmış görüşmelerde dijital ses kayıt cihazı kullanılmış, her bir katılımcı ile yapılan görüşme ayrı bir ses dosyası olarak kaydedilmiştir. Daha sonra bu dosyalar bilgisayar ortamına aktarılmıştır. Bilgisayar ortamına aktarılırken görüşmelerin tarihi ve katılımcı adı belirtilecek biçimde bir kayıt sistemi benimsenmiştir. Görüşmeler okul kütüphanesinde gerçekleştirilmiştir. Bunun nedeni kütüphanenin henüz hizmete açılmadığından aktif olarak kullanılmayan bir mekân olması ve okulun dersliklerden uzak, sessiz bir bölümünde bulunmasıdır. Görüşmeler için kütüphanenin kullanılması konusunda okul müdüründen izin alınmıştır.

Araştırmacı günlüğü: Gözleme dayalı durum çalışmasında araştırmacı temel veri kaynağı durumundadır. Bu nedenle araştırmacı, derslerin öncesinde ve sonrasında, yarı yapılandırılmış görüşmelerden önce ve sonra sürecin tüm boyutlarını kapsayan yansıtıcı günlükler tutmuştur. Araştırma bulgularının sunumunda araştırmacı günlüğünden doğrudan alıntılar yapılarak verilerin desteklenmesi sağlanmaya çalışılmıştır.

Araştırmada belirtilen biçimlerde toplanan verilere ilişkin veri toplama takvimi Çizelge 8’de verilmiştir.

Çizelge 8.

Araştırma Verilerini Toplama Takvimi

Tarih	Süre	Etkinlik
10.03.2008	40'	Öğretmenle tanışma
11.03.2008	40'	Öğrencilerle tanışma
12.03.2008	80'	Derslere gözlemci olarak katılma
13.03.2008	80'	Derslere gözlemci olarak katılma
14.03.2008	80'	Derslere gözlemci olarak katılma
24.02.2009	20'	Öğretmenle araştırmanın 02.03.2009 tarihinde başlamasına karar verme
27.02.2009	30'	Öğretmenle araştırma öncesi yarı yapılandırılmış görüşme yapma
02.03.2009	80'	Video çekimi yapma
03.03.2009	80'	Video çekimi yapma

(Çizelge 8 devam)

05.03.2009	40'	Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitiminin gerçekleştirilmesine ilişkin video çekimi yapma
09.03.2009	40'	Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitiminin gerçekleştirilmesine ilişkin video çekimi yapma
10.03.2009	80'	Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitiminin gerçekleştirilmesine ilişkin video çekimi yapma
12.03.2009	40'	Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitiminin gerçekleştirilmesine ilişkin video çekimi yapma
16.03.2009	40'	Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitiminin gerçekleştirilmesine ilişkin video çekimi yapma
19.03.2009	80'	Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitiminin gerçekleştirilmesine ilişkin video çekimi yapma
23.03.2009	40'	Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitiminin gerçekleştirilmesine ilişkin video çekimi yapma
24.03.2009	40'	Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitiminin gerçekleştirilmesine ilişkin video çekimi yapma
26.03.2009	40'	Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitiminin gerçekleştirilmesine ilişkin video çekimi yapma
31.03.2009	40'	Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitiminin gerçekleştirilmesine ilişkin video çekimi yapma
06.04.2009	40'	Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitiminin gerçekleştirilmesine ilişkin video çekimi yapma
07.04.2009	40'	Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitiminin gerçekleştirilmesine ilişkin video çekimi yapma
09.04.2009	40'	Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitiminin gerçekleştirilmesine ilişkin video çekimi yapma
10.04.2009	100'	Öğrencilerle yarı yapılandırılmış görüşmelerin yapılması
13.04.2009	40'	Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitiminin gerçekleştirilmesine ilişkin video çekimi yapma
16.04.2009	40'	Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitiminin gerçekleştirilmesine ilişkin video çekimi yapma
20.04.2009	40'	Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitiminin gerçekleştirilmesine ilişkin video çekimi yapma
21.04.2009	40'	Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitiminin gerçekleştirilmesine ilişkin video çekimi yapma
28.04.2009	40'	Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitiminin gerçekleştirilmesine ilişkin video çekimi yapma
30.04.2009	40'	Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitiminin gerçekleştirilmesine ilişkin video çekimi yapma
30.04.2009	100'	Öğrencilerle yarı yapılandırılmış görüşmelerin yapılması
04.05.2009	40'	Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitiminin gerçekleştirilmesine ilişkin video çekimi yapma
05.05.2009	40'	Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitiminin gerçekleştirilmesine ilişkin video çekimi yapma

(Çizelge 8 devam)

05.05.2009	30'	Öğretmenle araştırma sürecinde ara görüşme yapılması
07.05.2009	80'	Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitiminin gerçekleştirilmesine ilişkin video çekimi yapma
12.05.2009	40'	Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitiminin gerçekleştirilmesine ilişkin video çekimi yapma
14.05.2009	80'	Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitiminin gerçekleştirilmesine ilişkin video çekimi yapma
21.05.2009	80'	Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitiminin gerçekleştirilmesine ilişkin video çekimi yapma
26.05.2009	40'	Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitiminin gerçekleştirilmesine ilişkin video çekimi yapma
28.05.2009	40'	Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitiminin gerçekleştirilmesine ilişkin video çekimi yapma
02.06.2009	40'	Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitiminin gerçekleştirilmesine ilişkin video çekimi yapma
04.06.2009	40'	Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitiminin gerçekleştirilmesine ilişkin video çekimi yapma
08.06.2009	40'	Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitiminin gerçekleştirilmesine ilişkin video çekimi yapma
09.06.2009	40'	Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitiminin gerçekleştirilmesine ilişkin video çekimi yapma
09.06.2009	20'	Öğretmenle araştırma sonunda yarı yapılandırılmış görüşmenin yapılması

3.6. Verilerin Analizi ve Yorumlanması

Nitel durum çalışmalarında araştırmacı bir hipotezi denemekten çok görüş geliştirme, keşif ve yorumlama ile ilgilenir. Araştırmacı tek bir olgu ya da duruma yoğunlaşarak olguyla ilgili önemli özelliklerin etkileşimini açığa çıkarmayı amaçlar. Bu amaçla verilerin analizi ve yorumlanmasında araştırmacının ortama, içindeki insanlara ve ilgilenilen etkinliklere ilişkin betimlemelerine yer verilir. Çalışmanın bulgularını desteklemek amacıyla veriler içinden katılımcıların kendi sözlerine, dokümanlardan doğrudan alıntılara, videolardan alınmış parçalara yer verilir (Merriam, 1998, ss.28-29).

Bu çalışmada yapılandırılmamış gözlemler, video kayıtları ve yarı yapılandırılmış görüşmeler yoluyla toplanan veriler tümevarım analizi yoluyla çözümlenmiştir. Alt amaçlar doğrultusunda toplanan ve çözümlenen veriler alan yazından da yararlanılarak

yorumlanmış, uygulamaların geliştirilmesine ve daha sonraki araştırmalara yönelik öneriler getirilmiştir.

Tümevarım analizi çalışılan durum kapsamında örüntülerden ortaya çıkan boyutları ayrıntılı biçimde analiz etme olanağı sağlar. Burada araştırmacı boyutlar arasındaki çoklu ilişkileri daha önce belirlenen varsayımlardan hareket etmeden, verilerin ortaya koyduğu biçimiyle anlama arayışındadır (Patton, 2002, s.56). Tümevarım analizinde temel amaç, toplanan verileri açıklayabilecek kavramlara ve ilişkilere ulaşmaktır. Araştırmada, tümevarım analizi kapsamında verilerin kodlanması, temaların bulunması, verilerin kodlara göre düzenlenmesi ve tanımlanması ile bulguların yorumlanması (Yıldırım ve Şimşek, 2005, s.228) aşamaları izlenmiştir. Aşağıda önce bu aşamalar sırasıyla açıklanmış, daha sonra bu aşamalara uygun olarak video kayıtlarının analizi ile yarı yapılandırılmış görüşmelerin analizi sunulmuştur.

Verilerin Kodlanması: Bu aşamada araştırmacı, elde ettiği bilgileri incelemeye, anlamlı bölümlere ayırmaya ve daha sonra her bölümün kavramsal olarak ifade ettiği anlama ulaşmaya çalışır. Bir sözcük, cümle, paragraf ya da bir sayfalık veriden oluşabilecek bu bölümler araştırmacı tarafından kodlanır. Burada dikkat edilmesi gereken nokta anlamlı bölümlere tanımlayıcı isimler diğer bir deyişle uygun kodlar bulmaktır. Tüm verilerin kodlanmasının ardından bir kod listesi oluşturulur ve bu kod listesi verilerin incelenerek düzenlenmesinde anahtar liste işlevini görür (Yıldırım ve Şimşek, 2005, s.228).

Araştırma kapsamında 34 ders saatinde yapılan gözlemlere ilişkin verilerle, video kamera kaydından ve yarı yapılandırılmış görüşmelerden elde edilen verilerin kodlanması işleminde “verilerden çıkarılan kavramlara göre kodlama” biçimi benimsenmiştir. Yıldırım ve Şimşek (2005, s.232) bu tür kodlamanın toplanan verilerin tümevarımcı bir analize tabi tutulması sonucu araştırmacının araştırma amacı çerçevesinde önemli olan boyutları belirlediğini belirtmektedir. Araştırmacı ortaya çıkan anlama göre belirli kodlar üretmekte, ya da doğrudan verilerden yola çıkarak kodları oluşturmaktadır. Bu yolla oluşturulan kod listesi tüm verilerin işlenmesi için de kavramsal bir yapı sunmaktadır. Tümevarım analizinde kodlar doğrudan verilerden üretilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2005, s.232).

Temaların Bulunması: Toplanan verilerin kodlanması ve bu kodlara göre sınıflanmasından sonra bu kodlardan yola çıkarak verileri genel düzeyde açıklayabilen ve kodları belirli kategoriler altında toplayabilen temaların oluşturulması gerekmektedir. Kodlara göre daha genel bir olguyu simgeleyen temaların bulunması bir anlamda toplanan verinin kodlar aracılığıyla kategorize edilmesi sürecidir. Tümevarımcı bir araştırmada temalar verilerin incelenmesi ve kodların çalışılması sonucu bulunabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2005, s.236).

Araştırmacı temaların bulunması sürecinde özellikle Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitiminde kullanılan etkinlikler ve materyallere ilişkin belirlenen temaların çok fazla sayıda olması nedeniyle temalar arasındaki ortak ilişkileri temel alarak bir sınıflamaya gitmiştir. Böylece Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitiminde kullanılan etkinlikler ve materyallere ilişkin tema ve alt temalara ulaşılmıştır.

Tematik kodlama yaparken iç ve dış tutarlılıkla ilgili kimi ilkelere dikkat edilmesi önem taşımaktadır. İç tutarlık konusunda ortaya çıkan temanın altında yer alan verilerin anlamlı bir bütün oluşturmasına, dış tutarlık konusunda ise temaların birbirlerinden farklı olmakla birlikte kendi aralarında anlamlı bir bütün oluşurmasına özen göstermek gerekmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2005, s.237). Bu bağlamda araştırmacı veri setini dikkatli biçimde incelemiş, ortaya çıkan temalara göre veri setinin etkili bir biçimde temsil edilip edilmediğini kontrol etmeye çalışmıştır. Bu aşamada iki alan uzmanından yardım alınmış onlardan da veri setini ve temaları incelemeleri istenmiştir.

Verilerin Kodlara Göre Düzenlenmesi ve Tanımlanması: Ayrıntılı kodlama ve tematik kodlama sonunda araştırmacı topladığı verileri düzenleyebileceği bir sistem oluşturur. Bu aşamada ise oluşturduğu sisteme göre elde ettiği verileri düzenleme yoluyla belirli olgulara göre tanımlamaya çalışır. Diğer bir deyişle verileri okuyucunun anlayabileceği bir dille tanımlar, açıklar ve sunar (Yıldırım ve Şimşek, 2005, s.237).

Bulguların Yorumlanması: Ayrıntılı biçimde tanımlanan ve sunulan bulguların yorumlanması ve kimi sonuçların çıkarılması son aşamada yapılmaktadır. Nitel araştırmada araştırmacının görüş ve yorumları verilerin açıklanmasında ve

anlamlandırılmasında önem taşımaktadır. Araştırmacı son aşamada topladığı verilere anlam kazandırmak, bulgular arasındaki ilişkileri açıklamak, neden sonuç ilişkileri kurmak, bulgulardan sonuç çıkarmak ve sonuçların önemini vurgulamak için açıklama yapmalıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2005, s.238).

3.6.1. Video Kayıtlarının Analizi

Araştırma kapsamında video kayıtlarının analizinden önce yapılandırılmamış gözlem notlarının analizi yapılmış, bu amaçla gözlem notları bilgisayar ortamına aktarılmıştır. Araştırmacı araştırma sorularını ve araştırmanın kavramsal çerçevesini de göz önünde bulundurarak gözlem notlarında değerler eğitimi ile ilgili olduğunu belirlediği bölümleri isimlendirmiş diğer bir deyişle kodlama işlemini gerçekleştirmiştir. Araştırmacı veri setini farklı zamanlarda üç kez okuyarak kodları kontrol etmiş, kodlamalara ekleme ve çıkarmalarda bulunmuştur. Kodlamada kullanılan kavramların bir bölümünün veriden geldiği bir bölümünün de alanyazından geldiği görülmüştür. Sosyal Bilgiler eğitimi alanında çalışan bir alan uzmanı ile Türkçe eğitimi alanında çalışan bir uzmandan gözlem notlarını inceleyerek kodlama yapmaları istenmiş, araştırmacı ve uzmanlar tarafından oluşturulan kodlama anahtarları karşılaştırılmıştır. Daha sonra eklenmesi ve çıkarılması gereken kodlara karar verilerek uzlaşmaya varılmıştır.

Araştırmada 05.03.2009 ile 09.06.2009 tarihi arasında 34 ders saatinde toplam 1360 dakikalık video kaydı yapılmıştır. Video kayıtları bilgisayar ortamına video dosyaları biçiminde aktarılmıştır. Video dosyaları araştırmacı tarafından tek tek izlenerek her bir video kaydının içindekiler sayfası oluşturulmuştur. İçindekiler sayfasında ortama ilişkin olarak etkinliğin geçtiği yer, tarih, saat, dersin adı, dersin süresi ve derste yapılan etkinliklere ilişkin bilgiler verilmiştir. Bir video kaydının içindekiler sayfası Ek 13'te verilmiştir.

İçindekiler sayfası oluşturulan video dosyalarının belirli bölümleri araştırmacı ve alandan iki uzman tarafından izlenmiştir. Araştırmacı ve uzmanlar Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitiminin yansıtılması amacıyla tüm kayıtlardan örneklem alınması konusunda görüş birliğine varmışlardır. Tüm derslerin kayıtlı olduğu video

dosyalarından %20'den az olmamasına dikkat edilerek örneklem alınmıştır. Örnekleme alınan video dosyaları 13 ders saatini, 520 dakikayı kapsamakta bu da tüm kayıtların %38,2'sini oluşturmaktadır.

Video dosyalarının dökümü araştırmacı tarafından yapılmıştır. Bu süreçte öncelikle kaydın yansıttığı dersin bağlamsal özellikleri kapsamında yer, tarih, etkinlik türü ile ilgili bilgilere yer verilmiştir. Her bir video dosyasının dökümü için üç sütundan oluşan bir form geliştirilmiştir. Birinci sütunda etkinliğin başlangıç ve bitiş süreleri, ikinci sütunda sözel olan ifadeler ve üçüncü sütunda da sözel olmayan ifadelere yer verilmiştir. Örnek video dosyası dökümü Ek 14'te verilmiştir. Örnekleme alınan video dosyalarının dökümünden sonra makro analiz yapılarak verilerden kodlar oluşturulmuş, kodlar üzerinde çalışılarak Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitiminin gerçekleştirilmesine ilişkin temalar oluşturulmuştur. Bu temalar doğrultusunda video kaydı kodlama anahtarı hazırlanmıştır. Alan uzmanları tarafından incelenen anahtara son biçimi verilmiştir. Araştırmacı ve iki uzman tarafından ayrı ayrı incelenen video kayıtları, kodlama anahtarı kullanılarak yorumlanmış, daha sonra yapılan karşılaştırmalar sonucunda “görüş birliği” ve “görüş ayrılığı” olan konular tartışılarak gerekli düzenlemeler yapılmıştır. Kullanılan video kaydı kodlama anahtarı Ek 15'te verilmiştir.

Araştırmacı Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitiminin gerçekleştirilmesi konusunda video kayıtlarının analizi sonucu ulaştığı temaları açık ve anlaşılır biçimde sunmaya özen göstermiştir. Temalara ilişkin verileri ilk elden okuyucuya sunmak amacıyla gözlem notlarını ait olduğu tarih, video kamera kayıtlarını tarih ve dersteki dakikasını belirterek aktarmıştır. Araştırmacı belirlenen temaları verilerle ilişkilendirerek sunmuş, doğrudan alıntılarla bulgularını desteklemiştir. Araştırmacı bulguların yorumlanması aşamasında elde ettiği bulguları doğrudan alıntılarla desteklemiş, farklı veri toplama araçlarıyla elde ettiği verileri ilişkilendirmiştir. Temanın sonunda ulaşılan sonucu araştırma açısından yorumlayarak önemini belirtmeye çaba göstermiştir.

3.6.2. Yarı Yapılandırılmış Görüşmelerin Analizi

Araştırma kapsamında öğretmen ve öğrencilerle yapılan görüşmelerde kaydedilen ses dosyaları araştırmacı tarafından çözümlenmiş ve görüşmelerin dökümü görüşme formlarına aktarılmıştır. Görüşme formlarında tarih, saat ve görüşme yapılan yer gibi ortama ait bilgilere, görüşme yapılan kişi ve görüşmeci ile ilgili bilgilere yer verilmiştir. Her görüşmeye bir görüşme numarası verilmiştir. Görüşme formlarına sayfa ve satır numarası da verilmiştir. Görüşme verilerinden doğrudan yapılan alıntılarda görüşmecinin kod ismiyle birlikte görüşme formundaki satır numarası da belirtilmiştir. Görüşme dökümleri tamamlandıktan sonra ses dosyaları alandan bir uzmana verilerek yanlış ya da eksik bölümler kontrol edilmiştir.

Görüşme dökümlerinin ardından verilerin kodlanması aşamasına geçilmiştir. Görüşme formlarındaki veriler araştırmacı tarafından kodlanmış, öğretmen ve öğrencilerin Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitime ilişkin kendilerine yöneltilen sorulara verdikleri yanıtlar kodların kaynağını oluşturmuştur. Araştırmacı tüm verileri kodlayarak ardından bir kod listesi oluşturmuştur. Kod listesi üzerinde çalışan araştırmacı kodlardan hareketle Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitime ilişkin görüşler konusunda temalar belirlemiştir. Araştırmacı dışında iki uzman daha görüşme dökümlerini incelemiş, tema ve alt temaları belirlemiştir. Araştırmacı ve uzmanlar tarafından ayrı ayrı okunarak oluşturulan tema ve alt temalar için “görüş birliği” ve “görüş ayrılığı” olan konular tartışılarak gerekli düzenlemeler yapılmıştır. Üzerinde görüş birliğine ulaşılan görüşme kodlama anahtarları Ek 11 ve Ek 12’de verilmiştir. Ulaşılan kodlara göre veriler düzenlenip tanımlanmıştır. Bulguların desteklenmesinde görüşme verileri kod isim ve görüşme formundaki satır numarası belirtilerek alınmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşmelerden elde edilen bulgular öğretmenle yapılan yarı yapılandırılmış görüşmelerden elde edilen bulgular ve öğrencilerle yapılan yarı yapılandırılmış görüşmelerden elde edilen bulgular olmak üzere iki başlık altında sunulmuştur.

3.6.3. Araştırmanın Geçerlik ve Güvenirliği

Nitel araştırmada geçerlik, araştırmacının araştırdığı olguyu olduğu biçimiyle ve olabildiğince yansız gözlemesini ifade etmektedir (Kirk ve Miller, 1986'dan aktaran Yıldırım ve Şimşek, 2005, s.255). Dış geçerlik, elde edilen sonuçların benzer gruplara ya da ortamlara aktarılabilirliği; iç geçerlik ise araştırma sonuçlarına ulaşırken izlenen sürecin çalışılan gerçekliği ortaya çıkarmadaki yeterliği ile ilgilidir (LeCompte ve Goetz, 1982'den aktaran Yıldırım ve Şimşek, 2005, s.255). Araştırmanın geçerliğini sağlamak için veri çeşitlemesi yoluna gidilmiş, farklı veri kaynakları olan farklı veri toplama araçları kullanılmıştır. Farklı zamanlarda toplanan verilerin ve bulguların doğruluğu için alan uzmanları ve araştırmacılardan destek alınmıştır. Araştırma süreci kayıt altına alınmış, kayıtların sistemli bir biçimde saklanması yolu benimsenmiştir. Verilerin tanımlanması ve yorumlanmasında nesnel davranılmaya çalışılmış, verilerin yorumlanmasında video kamera kayıtlarından, katılımcıların görüşlerinden, gözlem notlarından ve araştırmacı günlüğünden doğrudan alıntılar yapılmıştır.

Güvenirlik araştırma sonuçlarının tekrar edilebilirliği ile ilgili olup iç ve dış güvenirliliği ifade etmektedir. Dış güvenilirlik, araştırma sonuçlarının benzer ortamlarda elde edilebilirliği; iç güvenilirlik ise farklı araştırmacıların aynı verilerle aynı sonuçlara ulaşarak ulaşamayacağı ile ilgilidir (LeCompte ve Goetz, 1982'den akt. Yıldırım ve Şimşek, 2005, s.255). Araştırmada iç ve dış güvenilirlik bağlamında araştırmacı öncelikle araştırmada üstlendiği rolü açıklamıştır. Araştırmanın katılımcıları ve araştırma ortamına ilişkin özellikleri betimlemiş, araştırmada elde ettiği verileri olduğu gibi sunmuştur. Güvenirlik çalışmalarında araştırmacı dışında iki uzman da analiz sürecine katılmıştır. Uzmanlar araştırmacının belirlediği tüm temalara katılmıştır. Araştırmacı ilköğretim beşinci sınıf Sosyal Bilgiler öğretim programında yer almayan değerlerin kazandırılması konusunda uzmanların önerdiği cesaret ve eşitlik değerlerini temalaştırma konusunda uzmanların görüşüne katılmıştır. Değerler eğitiminde kullanılan yaklaşımlar konusunda da araştırmacı bir uzmanın belirlediği değer belirginleştirme temasını uygun bularak söz konusu yaklaşıma ilköğretim beşinci sınıf sosyal bilgiler dersinde değerler eğitiminde kullanılan yaklaşımlara ilişkin bulgular kapsamında yer vermiştir.

Sonuç olarak, araştırmada geçerlik ve güvenirliği sağlamak amacıyla inandırıcılık, aktarılabirlik, tutarlılık ve teyit edilebilirlik (Yıldırım ve şimşek, 2005, ss.265-270) gibi stratejilerden yararlanılmıştır. Araştırmacı elde ettiği bulguların gerçekliğine, benzer ortamlarda sonuçların geçerliğine, süreçlerin birbirleriyle tutarlı olmasına, verilerin nesnel bir yaklaşımla toplandığına ve sonuçların nesnel bir biçimde ortaya konulduğuna ilişkin kanıtlar ortaya koymaya çalışmıştır. Araştırmayı okuyan bireylerin benzer ortamlara ve süreçlere ilişkin bir anlayış oluşturma, kendi uygulamalarına daha deneyimli ve bilinçli yaklaşımlarını sağlayabilmek amacıyla araştırmada verilerin toplanması ve analizi süreci ayrıntılı biçimde açıklanmıştır. Araştırmada elde edilen sonuçların dayandığı veriler, analiz süreci ve kodlamalar teyit amaçlı olarak düzenlenmiş ve denetim altına alınmıştır.

4. BULGULAR VE YORUM

Bu bölümde araştırmada elde edilen verilerin analizi sonucu ulaşılan bulgular araştırma amaçları doğrultusunda sunularak yorumlanmıştır.

4.1. Sosyal Bilgiler Dersinde Değerler Eğitiminin Nasıl Gerçekleştirildiğine İlişkin Bulgular

İlköğretim beşinci sınıf Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitiminin nasıl gerçekleştirildiğine ilişkin bulgular ilköğretim beşinci sınıf Sosyal Bilgiler dersinde ele alınan değerler, Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitiminde kullanılan yaklaşımlar, değerler eğitimi gerçekleştirilmeye yönelik etkinlikler, etkinliklerde kullanılan materyaller ve değerler eğitimi gerçekleştirilmeye yönelik etkinliklerde kullanılan değerlendirme teknikleri başlıkları altında verilmiştir.

4.1.1. İlköğretim Beşinci Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde Ele Alınan Değerlere İlişkin Bulgular

İlköğretim beşinci sınıf Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitiminde ilköğretim beşinci sınıf Sosyal Bilgiler öğretimi programında yer alan değerlerin yanı sıra ele alınan konulardan ve sınıf içi etkileşim sürecinde yaşanan olaylardan kaynaklanan nedenlerle yeri geldiğinde programda yer almayan değerlerin kazandırılması yönünde de çaba harcandığı görülmüştür. İlköğretim beşinci sınıf Sosyal Bilgiler dersinde ele alınan değerlere ilişkin bulgular ilköğretim beşinci sınıf Sosyal Bilgiler öğretim programında yer alan değerlerin verilmesi ve beşinci sınıf Sosyal Bilgiler öğretim programında yer almayan değerlerin verilmesi biçiminde iki başlık altında sunulmuştur.

4.1.1.1. İlköğretim Beşinci Sınıf Sosyal Bilgiler Öğretim Programında Yer Alan Değerlerin Verilmesi

İlköğretim beşinci sınıf Sosyal Bilgiler dersi öğretim programında aile birliğine önem verme, sağlıklı olmaya önem verme, sorumluluk, adil olma, bağımsızlık, çalışkanlık,

yardımseverlik, dayanışma, bilimsellik, hoşgörü, vatanseverlik, sevgi, duyarlılık, misafirperverlik, barış, saygı, estetik, özgürlük, temizlik ve dürüstlük olmak üzere yirmi değerden söz edilmiştir. Programda yer alan bu değerlerin yanı sıra her bir öğrenme alanında doğrudan verilecek değerler de belirtilmiştir. İlköğretim beşinci sınıf Sosyal Bilgiler dersinde “Birey ve Toplum” öğrenme alanı için sorumluluk, “Kültür ve Miras” öğrenme alanı için estetik, “İnsanlar, Yerler ve Çevreler” öğrenme alanı için doğal çevreye duyarlılık, “Üretim, Tüketim ve Dağıtım” öğrenme alanı için çalışkanlık, “Bilim, Teknoloji ve Toplum” öğrenme alanı için akademik dürüstlük, “Gruplar, Kurumlar ve Sosyal Örgütler” öğrenme alanı için dayanışma, “Güç, Yönetim ve Toplum” öğrenme alanı için adil davranma, bayrağa ve İstiklâl Marşı’na saygı, “Küresel Bağlantılar” öğrenme alanı için ise tarihsel mirasa duyarlılık doğrudan verilecek değer olarak belirlenmiştir (MEB, 2009).

09.06.2009 tarihli Sosyal Bilgiler dersinde yıl boyunca öğrenilen bilgi, beceri ve değerler gözden geçirilmiştir. Bu bağlamda beşinci sınıf Sosyal Bilgiler dersinin ilk ünitesi olan “Haklarımı Öğreniyorum” ünitesinde programda verilen sorumluluk değerinin kazanılmasına yönelik çalışmalar yapıldığı hatırlatılmıştır. Öğrenciler de bu üniteye hak ve sorumluluklarını öğrendiklerini belirterek, öğrendiklerini günlük yaşamlarıyla ilişkilendirmişlerdir (G, 09.06.2009). Dersin ilgili bölümünde öğretmen ve öğrenciler arasında şöyle bir konuşma geçmiştir:

- Öğretmen** : Evet, rol nedir? Hak nedir, sorumluluk nedir bunları öğrendik değil mi? Toplumda bir insanın birden fazla rolü olduğunu ve bazı şeylerin hak olduğunu, bazı şeylerin de sorumluluk olduğunu öğrendik. Siz sorumluluklarınızı öğrenmediniz mi? Evde, okulda, insanın bazı sorumlulukları vardır. Mesela benim sorumluluğum saat dokuzdan önce okulda olmaktır (01'08").
- Birge** : Mesela öğretmenim bizim de derslerimizi yapmak (01'41").
- Öğretmen** : Ödev yapma sorumluluğunuz var değil mi? (01'44").
- Burcu** : Öğretmenim bir de haklarımız var, yaşama hakkımız en büyük hakkımızdır (01'50").
- Öğretmen** : Evet, eğitim alma hakkımız var, ülkemizde eğitim ücretsiz ve 8 yıl zorunlu (01'57").
- Merve** : Barınma hakkımız var (02'10").
- Öğretmen** : Demek ki bizim hem çocuk olarak hem de toplumun bir bireyi olarak toplumda birtakım haklarımız var. Eğer biz haklarımızı bilmezsek kullanamayız çocuklar. Tüketici olarak da haklarımız var değil mi? Sen bunu bilmezsen aldığın bir mal bozuk, ne yapayım şansına diyebilirsin. Öyle şey olur mu? O zaman hayatta her zaman kaybederiz, zararlı çıkarız. Halbuki garanti denilen birşey var. Eğer aldığım bir mal garanti

kapsamında arızalandıysa ben bunu değiştirme hakkına sahibim. Eğer ben tüketici haklarımı bilmezsem hep zarar ederim, hem maddi yönden hem başka açılardan (02'11").

Öğretmen, Sosyal Bilgiler programı doğrultusunda öğrencilere toplum yaşamında birtakım hakları olduğu gibi görev ve sorumlulukları olduğunu da kavratmaya çalışmıştır. Sorumluluk ve çalışkanlık değeri bakımından önem taşıyan bu üniteye doğrudan verilmesi gereken değer de ilköğretim beşinci sınıf Sosyal Bilgiler öğretimi programında sorumluluk değeri olarak belirtilmiştir.

“Kültür ve Miras” öğrenme alanında yer alan ve estetik değerinin doğrudan verilmesi gereken değer olarak ön plana çıkarıldığı “Adım Adım Türkiye” ünitesinde öğrenilenler konusunda öğretmen derste *“Türkiye’yi tanıdık, bölgelerimizi tanıdık, iklimini, coğrafi yapısını tanıdık. Doğal çevreyi korumamız gerektiğini öğrendik. Biz ne kadar doğayı korursak doğa da bize o kadar ürün verir değil mi? Bunları da öğrenmiş olduk”* (06'39") biçiminde bir açıklama yapmıştır.

“İnsanlar, Yerler ve Çevreler” öğrenme alanında yer alan “Bölgemizi Tanıyalım” ünitesinde doğrudan verilmesi gereken değer programda doğal çevreye duyarlılık olarak belirtilmiştir. Bu üniteye kazanılan değerler konusunda öğretmen ve öğrenciler doğal çevreyi korumaya ilişkin olarak bir farkındalık ve bilinç kazandıkları görüşündedirler. Çevreyi korumaya yaptıkları ve yapabilecekleri katkılar konusunda fikir üretmeye çalışmışlardır. Bu bağlamda beşinci sınıf Sosyal Bilgiler öğretimi programında söz konusu üniteye amaçlanan değerın kazandırılmasına yönelik gerekli etkinliklerin gerçekleştirildiği söylenebilir (G, 09.06.2009). Derste öğretmen ve öğrenciler arasında geçen konuşma şu şekildedir:

Öğretmen	: Bölgelerimizi tanıdık, bölgelerde hangi iller var, ilçeler var veya başka neler var? Göller, akarsular, barajlar. Hangi bölgede hangi ekonomik faaliyet yapılıyor? (28'46").
Burcu	: Öğretmenim mesela yeryüzü şekillerini öğrendik, kendi bölgemizde hangi yeryüzü şekilleri var, onları öğrendik (29'23").
Öğretmen	: Demek ki doğal çevreyi daha iyi tanıdık değil mi? Ülkemizi daha iyi tanıdık. Çevreyi korumamız gerektiğini zaten her üniteye biraz daha işliyoruz. Kendimiz de fidan dikmeye giderek bir katkıda bulunduk değil mi doğaya? Peki, sizin başka bir katkınız oldu mu bir birey olarak? Bu yıl içerisinde, ben şunu yaptım ve doğayı korudum dediğiniz bir etkinliğiniz oldu mu? (30'05").

- Birge** : Öğretmenim geçen sene sınıfça çöp topluyorduk (30'32").
- Öğretmen** : Çöp topluyoruz doğru, bu da bir etkinlik. Başka? Doğaya zarar vermemek bile bir etkinlik. Birşey yapmamış olabilirsin. Fidan dikmedin ama doğaya bir zarar vermediysen bu da bir yarardır (30'48").
- Burcu** : Öğretmenim evlerimizde bazı atıkları ayırıyoruz. Mesela pilleri doğaya atarsak doğaya zarar verir hem de doğada yok olmazlar (30'51").
- Öğretmen** : Evet, ben mesela bir markete gittiğimde bir meyve suyu alırken bile dikkat ediyorum. Siz de ediyorsunuz. Ne yapıyoruz? Kutu meyve suyu alıyoruz, yani geri dönüşümü olan ambalajlı meyve sularını alıyoruz. Sadece meyve suları değil su olsun, başka yiyecek maddesi olsun, hep geri dönüşümü olanları kullanıyoruz. Mümkün olduğunca siyah poşet kullanmıyoruz (31'04").
- Öğretmen** : Ben telefonumu şarj ettikten sonra şarj kablosunu fişte bırakıyordum veya televizyonu direk kumandadan kapatıyordum. Çamaşır makinesini çalıştırmam da makinenin fişi sürekli takılıydı. Artık onlara da dikkat ediyorum. Yani bir madde çalışmasa da fiş takılıysa çok az da olsa bir enerji harcıyormuş. Bunlar da çok önemli. Yani enerji kaynaklarında da tasarruflu olmalıyız (31'48").

Doğrudan verilmesi gereken değerın çalışkanlık olduğu “Ürettiklerimiz” ünitesinde öğrenilenler ülkemizdeki ekonomik etkinlikler, üretilen ürünler ve üretime katılan meslekler biçiminde sıralanmıştır. Öğrenciler genelde bilgi düzeyinde öğrendiklerinden söz edince öğretmen davranışlarına yön verecek değerler bakımından ne öğrendiklerini sormuştur (G, 09.06.2009). Bir öğrenci bu soruya “*Mesela çalışkanlık öğretmenim, çiftçilerin bazı meyve, sebzeleri yetiştirirken ne kadar uğraştıklarını öğrendik*” (27'36") biçiminde yanıt vermiştir. Öğretmen de “*İşleyen demir pas tutmaz diyelim, bir de çalışırsak kazanırız. Ne kadar çok üretim yaparsak o kadar çok kazançlı oluruz*” (27'38") diyerek öğrencilerin çalışkanlığın önemini kavramalarını sağlamaya çalışmıştır. Bu bağlamda Sosyal Bilgiler dersi içeriğinde yer alan “Ürettiklerimiz” konusunda doğrudan verilmesi amaçlanan değer odağında etkinlikler gerçekleştirildiği söylenebilir. Ürettiklerimiz ünitesinde çalışkanlık değerinin yanı sıra ekonomik etkinlik alanlarından el sanatlarının vurgulanmasıyla estetik değerine de vurgu yapılmıştır. Öğretmen el sanatlarının ekonomik etkinlikler içindeki yerine ilişkin olarak “*El sanatları, hani çini işlemeciliği, oymacılık, lüle taşı gibi. Demek ki bizim bir sürü endüstri alanımız var. Biz birçok alanda üretim yapıyoruz değil mi? Ne kadar çok üretirsek o kadar çok kazanıyoruz.*” (27'05") biçiminde bir açıklama yapmıştır. Bu bağlamda ünite başta çalışkanlık olmak üzere Sosyal Bilgiler öğretimi programında yer alan estetik değerinin kazandırılmaya çalışıldığı söylenebilir.

Bilim, Teknoloji ve Toplum öğrenme alanında yer alan “Gerçekleşen Düşler” ünitesi için akademik dürüstlük doğrudan verilmesi gereken değer olarak belirlenmiştir. Bu üniteye öğrenilenler teknolojinin hayatımızdaki yeri, bilim adamlarının özellikleri, amaçları ve insanlığa katkıları biçiminde sıralanmıştır.

“Gruplar, Kurumlar ve Sosyal Örgütler” öğrenme alanında yer alan “Toplum İçin Çalışanlar” ünitesinde doğrudan verilmesi gereken değer dayanışmadır. Üniteye öğrenilenler öğretmen tarafından “*Evet, biz bu üniteye resmi kurumları tanıdık, hangi kurumlar bize hizmet verir bunu öğrendik. Biz de toplumun bir parçasıysak, devlet denilen bir bütün varsa bu ülkede devlet bizim adımıza bazı şeyler yapmalı ve biz bunun karşılığında ücret ödüyoruz. Elektrik, su, doğalgaz, telefon gibi, değil mi? Peki, resmi kurumları tanıdık bir de sivil toplum kuruluşlarını tanıdık. İkisinin birbirinden farklılıklarını, benzerliklerini tanıdık*” (15'30") biçiminde ifade edilmiştir. Öğretmenin “*Sizler bir sivil toplum örgütünde gönüllü olarak çalışmak ister misiniz?*” (16'34") sorusuna öğrenciler gönüllü çalışmalara katılmak istediklerini söyleyerek yanıt vermişlerdir. Öğretmen “*Niçin istersiniz, bunun önemini anlayabildik mi? Yani biz bir sivil toplum kuruluşunda gönüllü olarak çalışırsak topluma bir faydamız olacak, bunu kavrayabildik mi acaba bu üniteye?*” (16'43") sorusunu yöneltmiş, bir öğrenci soruya ilişkin olarak “*Evet, kavrayabildik öğretmenim. Çünkü eğer hiç kimse çalışmazsa öğretmenim açlar çoğalır, sonradan da iyice kötüye gider*” (16'56") yanıtını vermiştir. Üniteye özellikle sivil toplum kuruluşlarının toplumdaki bireylerin yanında doğal ve kültürel varlıkların korunmasına yönelik çalışmaları üzerinde de durularak öğrencilerin toplumsal dayanışma, işbirliği ve duyarlılık değerlerini kazanmalarına çaba harcadığı söylenebilir.

“Güç, Yönetim ve Toplum” öğrenme alanında yer alan “Bir Ülke, Bir Bayrak” ünitesinde doğrudan verilmesi gereken değerler adil davranma, bayrağa ve İstiklâl Marşı’na saygı biçimindedir. Öğrenciler üniteye öğrendiklerini anayasa, merkezi yönetim birimleri, valinin, kaymakamın, milletvekillerinin ve cumhurbaşkanının görevleri ile bağımsızlık sembolleri biçiminde sıralamışlardır. Öğretmen de üniteye ilişkin olarak bağımsızlık sembollerine, özellikle bayrağa ve İstiklâl Marşı’na saygının

önemini vurgulamıştır. Ünitelerde kazandırılmaya çalışılan değerler konusunda öğretmen ve öğrenciler arasında geçen konuşmalar şu şekildedir:

- Öğretmen** : Peki, Can sen değer olarak ne edindin? Bu ünitelerden sonra neler değişti duygularında, davranışlarında ülkeye karşı, topluma karşı Bir Ülke Bir Bayrak, bizim ülkemiz bizim bayrağımız? (07'55").
- Can** : Öğretmenim bayrağı yakmamalıyız. Yerlerde sürümemeliyiz (08'20").
- Öğretmen** : Yani bayrağa saygı göstermeliyiz değil mi? Bayrak bizim için çok önemli. Eğer biz size bunu öğretebildiysek bayrağın anlamını ve önemini o zaman bu ünitelerde başarılı olmuşuz demektir. Bayrağımıza saygı göstermeliyiz değil mi? Sadece bayrağa mı? Başka bağımsızlık sembollerimiz nelerdi? (08'28").
- Serkan** : Öğretmenim anayasamız (08'53").
- Altan** : Paramız (08'56").
- Öğretmen** : Paramız da önemli bizim için. Parayı yırtmak suçtur. Türk parası buruşturulmaz, yırtılmaz (09'00").
- Baran** : Milli marşımız (09'07").
- Öğretmen** : Milli marşımız değil mi? İstiklâl Marşı'nı söylerken saygı durumunda bulunuruz (09'09").
- Başak** : Dilimiz öğretmenim (09'20").
- Öğretmen** : Dilimiz, Türkçenin önemi değil mi? Bizim resmi dilimiz Türkçe. Biz bu ülkede yaşadığımız sürece Türkçe konuşmalıyız. Tabelalarımız Türkçe olmalı, isimlerimiz Türkçe olmalı değil mi? Madem Türkiye'de yaşıyoruz Türkçe konuşmalıyız (09'23").
- Ceren** : Başkentimiz (09'38").
- Öğretmen** : Başkentimiz, biz bunların bizim için ne kadar değerli olduğunu anladık sanırım bu ünitelerde değil mi? O zaman bizim için değerliyse bunlara hem saygı göstereceğiz hem de koruyacağız (09'41").
- Öğretmen** : Peki, başka, ben bu üniteyi işledikten sonra şunu öğrendim şu davranışları edindim veya bunun gibi? (10'00").
- Burcu** : Öğretmenim değer olarak ben bu ünitenin sonunda saygıyı öğrendim (10'22").
- Öğretmen** : Yine saygı değil mi? (10'29").
- Burcu** : Hoşgörüyü öğrendim öğretmenim, kurallara uymamız gerektiğini öğrendim (10'31").
- Öğretmen** : Peki, acaba sizde demokrasi bilinci gelişti mi bu ünitelerde? Demokrasinin ne olduğunu biraz daha iyi anladık, kavradık sanki. Demokrasi ne demektir? Demokrasi veya demokrasinin temel ilkeleri deyince ne geliyor aklımıza? (10'35").
- Başak** : Öğretmenim özgürlük, eşitlik (10'48").
- Burcu** : Bağımsızlık (10'53").
- Öğretmen** : Bağımsızlık değil mi? Saygı, insan haklarına saygı, sevgi değil mi? Biz ülkede bunların olduğunu ve ne kadar şanslı olduğumuzu düşünmemiz gerek. Başka bir ülkede yani demokrasinin olmadığı bir ülkede yaşasaydık bizim kişisel bir hakkımız olur muydu? Malımız, mülkümüz olur muydu? Bizim isteğimiz olur muydu? Ama şu an bizim isteğimiz doğrultusunda oluyor herşey değil mi? Milletvekilini biz seçtik, başbakanı biz seçtik. Yani herşeyi, yasaları çıkaranları biz seçiyoruz, o zaman kimin dediği oluyor bu ülkede? Bizim dediğimiz oluyor (10'56").

Öğretmen ve öğrenciler arasında geçen konuşmalarda da görüldüğü gibi üniteye doğrudan verilmesi gereken değerlerden bayrağa ve İstiklâl Marşı'na saygının yanı sıra, bağımsızlık, özgürlük ve insan haklarına saygı gibi değerlerin de kazandırılmasına dönük bir süreç gerçekleştirilmiştir. Seçim konusuyla bağlantılı olarak öğrencilerin demokratik değerleri kazanmaları, demokrasinin öneminin farkına varmaları sağlanmaya çalışılmıştır.

“Küresel Bağlantılar” öğrenme alanında yer alan “Hepimizin Dünyası” ünitesi için tarihsel mirasa duyarlılık doğrudan verilecek değer olarak belirlenmiştir. Bu üniteye dünya çocukları arasındaki ortak noktalar ile ülkeler arasındaki iletişim ve işbirliği vurgulanmıştır. Bu yolla öğrencilerde benzerlik ve farklılıklarıyla tüm bireylerin insanlık ailesinin onurlu bir üyesi olduğu, barış ve nitelikli bir yaşam için ülkeler arasında işbirliği ve dayanışmanın kaçınılmazlığı belirtilmiştir. Üniteye öğrenilenler konusunda öğretmen ve öğrenciler arasında geçen konuşmalar şu şekildedir:

- Öğretmen** : En son ünitemiz Hepimizin Dünyası. Sosyal Bilgiler dersinde sekiz ünite işledik. En son işlediğimiz Hepimizin Dünyası ünitesinde neler öğrendik, hangi bilgileri edindik, hangi değerleri kazandık veya daha önce bilmediğimiz ama bu üniteyi işledikten sonra ben şöyle yapmaya karar verdim dediğiniz şeyler var mı? (01'20").
- Ada** : Hepimizin Dünyası ünitesinde öğretmenim yabancı çocukların da bizimle aynı özellikleri olduğunu öğrendik (01'51").
- Öğretmen** : Evet, ortak özelliklerimizi öğrendik. Dünya çocuklarıyla bizim bazı ortak özelliklerimiz vardı. Nelerimiz ortaktı mesela? (01'55").
- Ada** : Öğretmenim çizgi film izlememiz (02'03").
- Öğretmen** : Evet, film, müzik, sinema, tiyatro, dans, bunlar ortak özelliklerimizdir (02'06").
- Burcu** : Öğretmenim bazı komşu ülkelerimizle ve diğer ülkelerle olan ithalat ve ihracatımızı öğrendik (02'13").
- Öğretmen** : Evet, bizim yabancı ülkelerle ekonomik bir ilişki içinde olduğumuzu ve bunların karşılıklı olduğunu öğrendik değil mi? Yani başka ülkelerle sürekli işbirliği ve iletişim içinde olduğumuzu öğrendik (02'20").
- Birge** : Öğretmenim doğal miraslarımızı öğrendik (02'38").
- Öğretmen** : Ortak miras öğeleri dediğimiz veya kültürel zenginliklerimizi, doğal kaynaklarımızı, zenginlik kaynaklarımızı öğrendik (02'42").
- Ceren** : Öğretmenim dünyamızın yedi harikasının ikisinin ülkemizde olduğunu öğrendik (02'51").

Ünite kapsamında dünyada ve ülkemizde bulunan ortak kültürel miras öğelerinden söz edilmiş, bu öğelerin korunarak gelecek nesillere aktarılması gereken bir miras olduğu vurgulanmıştır. Öğretmen üniteye değerini altını *“Bir de bu üniteye biraz daha fazla*

duyarlılık kazandık mı? Yani çevreye karşı, ortak mirasımıza karşı, mesela bir Odunpazarı evlerini yaşatmak anlamıyla, böyle birşey. Tarihsel mirasa bir duyarlılık kazandırdı mı bu ünite bize? Bunların ne kadar değerli olduğunu ve yaşatılması gerektiğini, bu ünite bize bunları verdi değil mi?" (03'52") sözleriyle bir kez daha çizmiştir. Hepimizin dünyası ünitesinde tarihsel mirasa duyarlılık değeri dışında ülkeler arasında işbirliği, turistlerle iletişim konusunda Sosyal Bilgiler öğretimi programında yer alan dürüstlük ve yardımseverlik değerlerine de yer verilmiştir.

Durum çalışmasının gerçekleştirildiği sınıfta, Sosyal Bilgiler öğretimi programı çerçevesinde değerler eğitiminin gerçekleştirildiği gözlenmiştir. Her bir ünite programda öngörülen değer öğrencilere kazandırılmaya çalışıldığı görülmüştür. Değerler konularla bütünleştirilerek öğrencilere verilmeye çalışılmış, değerlerin önemi ve davranışlara nasıl yansıması gerektiği üzerinde durulmuştur. Ünitelerde doğrudan verilmesi gereken sorumluluk, estetik, doğal çevreye duyarlılık, çalışkanlık, akademik dürüstlük, dayanışma, adil davranma, bayrağa ve İstiklâl Marşı'na saygı, tarihsel mirasa duyarlılık değerleriyle birlikte programda yer alan işbirliği, duyarlılık, estetik, çalışkanlık, bağımsızlık ve özgürlük gibi değerlerin de Sosyal Bilgiler dersinde öğrencilere kazandırılmaya çalışıldığı söylenebilir. Bu bağlamda İlköğretim beşinci sınıf Sosyal Bilgiler programında doğrudan verilecek değer olarak belirlenen tümünün, programda yer alan diğer değerlerden de bir bölümünün kazandırılmaya çalışıldığını belirtmek olanaklıdır.

4.1.1.2. İlköğretim Beşinci Sınıf Sosyal Bilgiler Öğretim Programında Yer Almayan Değerlerin Verilmesi

Sosyal Bilgiler dersinde ilköğretim beşinci sınıf Sosyal Bilgiler öğretim programında yer almayan kimi değerlerin de öğrencilere kazandırılmaya çalışıldığı görülmüştür. Bu değerler arasında sabırlı olma, cesaret ve eşitlik değerleri yer almaktadır. Örneğin "Bilim, Teknoloji ve Toplum" öğrenme alanında yer alan "Gerçekleşen Düşler" ünitesinde Sosyal Bilgiler öğretimi programında yer almayan sabırlı olma değerinin kazandırılmaya çalışıldığı görülmüştür. Ünite öğrenilenlerin değerlendirilmesi konusunda öğretmen ve öğrenciler arasında geçen konuşma şu şekildedir:

- Öğretmen** : Peki bundan önceki ünitemiz neydi? Hatırlıyor muyuz? (21'45").
- Can** : Gerçekleşen Düşler (21'49").
- Öğretmen** : Bu ünite de ne öğrendiniz? (22'04").
- Ceren** : Bilim adamlarını öğrendik öğretmenim, onların özelliklerini öğrendik (22'06").
- Öğretmen** : Evet, bilim adamlarını tanıdık, bilim adamlarının özelliklerini öğrendik (22'08").
- Birge** : Hangi bilim adamının hangi icadı yaptığını öğrendik (22'12").
- Burcu** : Öğretmenim icatların, teknolojinin hayatımızdaki yerini öğrendik (22'18").
- Öğretmen** : Yani bizim hayatımızı nasıl kolaylaştırdığını öğrendik (22'22").
- Can** : Öğretmenim bir bilim adamı birden çok icat yapabilir (22'27").
- Baran** : Öğretmenim, teknolojinin hiç durmadan geliştiğini öğrendik (22'31").
- Başak** : Öğretmenim bilim adamlarının geçmişini öğrendik (22'43").
- Birge** : Toplum için çalıştıklarını öğrendik (22'46").
- Öğretmen** : İşte bu, burada aslında bize verilen bu. Bilim adamları kendileri için değil, toplum için çalışırlar. Hayatlarını topluma adanmışlardır, sabırlıdırlar. Sabırlı olmayı bize öğrettiler (22'49").
- Öğretmen** : Niçin yapıyorlar? Topluma hizmet etmek için, kendileri için mi icat yapıyorlar? O zaman şöyle diyebilir miyiz? Bir bilim adamı kendini topluma adanmıştır, kendinden çok toplumu düşünür (23'11").
- Burcu** : Öğretmenim bir de yaptıkları icatlar zaman geçtikçe geliştirilerek günümüze kadar gelmiştir. Mesela bir ampül, eskiden büyük, eski ampüller varken öğretmenim gaz lambası varken, şimdi elektronik ampüller var (23'19").
- Öğretmen** : Yani teknoloji gün geçtikçe ilerliyor. O zaman toparlayalım Gerçekleşen Düşlerde biz bilim adamlarını tanıdık, bize olan, topluma olan hizmetlerini öğrendik. Bilim adamlarının özelliklerini öğrendik. Sabırlı olduklarını ve toplum için hizmet ettiklerini öğrendik değil mi? (23'37").
- Serkan** : Öğretmenim onların hepsinin amaçlarının aynı olduğunu öğrendik (24'06").
- Öğretmen** : Çok güzel aferin Serkan, ortak amaçta birleştiklerini öğrendik (24'08").
- Uğur** : Öğretmenim bir de bizim için hayatlarını tehlikeye atıyorlar (24'14").

Öğrenciler ünite sonunda bilim adamlarının insanlığa hizmeti amaçladıklarını, ele aldıkları konuda sabırla çalıştıklarını öğrendiklerini ifade etmişlerdir. Öğretmen de bilim adamlarının ortak amaçlarının topluma hizmet olduğunu vurgulamış, sabırlı olma ve çalışkanlık değerlerinin altını çizmiştir.

Öğretmen 05.03.2009 tarihli derste ders kitabında yer alan soruyu yanıtlamaları konusunda öğrencileri fikirlerini paylaşma konusunda destekleyerek cesaret değerini vurgulamıştır. Öğretmen ve öğrenciler arasında geçen konuşma şu şekildedir:

Baran ders kitabından "Kâğıt bulunmadan önceki dönemlerde yaşıyor olsaydınız, bilgilerin kalıcılığını sağlamak için ne kullanırdınız?" sorusunu okudu (16'00").

- Öğretmen** : Evet, o günlerde yaşasaydınız diyor yazdıklarınızın o günlerden bugünlere gelmesi için ne yapardın diye soruyor kitabımız. Fikri olan başkası da söyleyebilir, Baran da söyleyebilir (16'02").
- Uğur** : Öğretmenim aynı o mağara duvarlarına yazardım (16'20").
- Öğretmen** : Mutlaka bir yere yazardık ki kalsın değil mi? Silinmeyecek, yok olmayacak bir yere yazabilirdik (16'24").
- Ferhat** : Öğretmenim kazırdık (16'27").
- Öğretmen** : Evet ağaçlara kazırdık, evet olabilir (16'30").

Öğretmen öğrencilerin yanıtlarına dönüt ve pekiştireç vermeye özen göstermekte, düşünce ve fikirlerini paylaşmaları için demokratik bir ortam yaratarak cesaret değerini geliştirmeye çalışmaktadır.

Öğretmenin Sosyal Bilgiler dersinde kazandırmaya çalıştığı, programda yer almayan değerlerden biri de eşitlik değeridir. 24.03.2009 tarihli Sosyal Bilgiler dersinde öğretmen ve öğrenciler arasında eşitlik değeri ile ilgili geçen konuşma şu şekildedir:

- Öğretmen** : Acaba eğitim ücretsiz olmasaydı, devlet bunu karşılamasaydı yani hem zorunlu olmasaydı hem ücretsiz olmasaydı neler olabilirdi? Bunlar ne gibi sonuçlar doğururdu? (18'46").
- Birge** : Ücretli olduğu için hiçkimse çocuğunu göndermezdi öğretmenim bir de zorunlu olmadığı için göndermezdi (19'00").
- Öğretmen** : O zaman çocuklar arasında fırsat eşitliği olur muydu, eşitlik olur muydu? Zengin hep zengin olur fakir hep fakir kalırdı değil mi? Çocuğu da okumazsa bir iş sahibi olmazsa o aile yine aynı durumda devam ederdi (19'11").
- Ferhat** : Ülke cahil oldurdu öğretmenim (19'35").
- Öğretmen** : Eğitim oranı, okuryazar oranımız düşerdi (19'38").

Yine aynı derste toplumda kadın erkek eşitliği konusunda öğretmenin açıklamaları şu şekildedir:

- Öğretmen** : Bugünkü eğitim sistemimizi kime borçluyuz? Atatürk'e borçluyuz. Cumhuriyet ilan edildikten sonra değil mi, o zamanda eğer ki karma eğitim kabul edilmeseydi, latin alfabesi kabul edilmeseydi, bir sürü okullar açılmasaydı, vakıflar kurulmasaydı o zaman hiçbir şekilde biz bugün bu sıralarda olamazdık. Öğretmen okulları açıldı, kızlar da artık o okullara kayıt yaptırabildi (26'53").
- Birge** : Öğretmenim karma eğitim olmasaydı tek erkekler okuyabilirdi galiba kızlar okuyamazdı (27'27").
- Öğretmen** : Kızlar belki sadece Kız Sanat Okuluna gidebilirdi. Sadece belirli alanlarda meslek sahibi olabiliyorlardı. Ama şimdi artık kadınlar her alanda görev yapabiliyorlar değil mi? Bir otobüs şöförü bile olabiliyorlar, tramvay sürücüsü bile bayanlar var. Peki, demek ki bugünkü geldiğimiz noktayı biz kime borçluyuz, Atatürk'e borçluyuz (27'31").

Öğretmen eğitim başta olmak üzere toplumun her alanında kadın ve erkek eşitliğinin sağlanmasında Atatürk'ün rolünü vurgulamış, öğrencilerin eşitlik değerinin önemini kavramaları için toplumda bayanların istedikleri her alanda görev alabildiğinden söz etmiştir. Öğretmenin Sosyal Bilgiler öğretim programında yer almayan ancak öğrencilerin kazanmasını gerekli gördüğü sabırlı olma, cesaret ve eşitlik gibi değerleri de yeri geldikçe vurguladığı söylenebilir.

4.1.2. İlköğretim Beşinci Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde Değerler Eğitiminde Kullanılan Yaklaşımlara İlişkin Bulgular

İlköğretim beşinci sınıf Sosyal Bilgiler dersinde yapılan gözlem ve video kayıtlarının analizi sonucunda değerler eğitiminde dört temel yaklaşımın kullanıldığı belirlenmiştir. Bu yaklaşımlar telkin yoluyla değerler eğitimi, soru-yanıt yoluyla değerler eğitimi, değer belirginleştirme yaklaşımıyla değerler eğitimi ve örtük program yoluyla değerler eğitimi biçimindedir. Belirlenen her bir yaklaşıma ilişkin bulgular, gözlem notlarından, video kayıtlarından, görüşme bulgularından ve araştırmacı günlüğünden yapılan doğrudan alıntılarla sunulmuş ve yorumlanmıştır.

4.1.2.1. Telkin Yoluyla Değerler Eğitimi

Öğretmen Sosyal Bilgiler dersinde ele alınan konularla ilgili olarak öğrencilere telkin yoluyla değerleri kazandırmaya çalışmaktadır. Örneğin 05.03.2009 tarihli Sosyal Bilgiler dersinde öğretmen teknolojinin yararları yanında zararlarının da olduğunu, teknolojiden yararlanırken buna dikkat edilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Özellikle sağlıklı olmaya önem verme ve çevreye duyarlılık değerlerinin kazandırılması kapsamında öğretmenin telkin yoluyla öğrencileri bilinçlendirmeye çalıştığı görülmüştür. Öğretmenin konuyla ilgili söyledikleri şu biçimdedir:

Öğretmen : Demek ki teknolojik gelişmelerin hem yararı hem zararı var, önemli olan yararının zararından çok olması. Ama biz bunları kullanırken abartırsak, mesela şu an Türkiye’de cep telefonu kullanımında bir abartı var, değil mi? Artık bir evde beş cep telefonu var nerdeyse. Böyle yaparsak ne olur, dünyanın sonunu yaklaştırmış oluruz (08'59").

Yine aynı derste, dersin sonuç bölümünde öğretmen öğrenilenleri toplama niteliğinde aşağıdaki açıklamayı yaparak telkin yoluyla değerler eğitimi yapmıştır:

Öğretmen : Doğaya zararı var değil mi, bu atmosferdeki zehirli gazlar dünyamızın normalden daha fazla ısınmasına sebep oluyor. Bu da küresel ısınma denilen dünyanın şu anki sorununu ortaya çıkarıyor. Buzulların erimesi yine sıcaklığın artmasıyla, mevsimlerin değişmesi değil mi, biz bunları fark ediyoruz yavaş yavaş. Bugüne kadar kar göremedik değil mi? Kış mevsimi eski yıllara oranla daha sıcak geçiyor. Bunun sebebi yeryüzündeki aşırı sıcaklık. Sıcaklığın etkisiyle buzulların erimesi var, çevrenin kirlenmesi var, zehirli gazlarla. Yani teknolojinin zararları da var (30'00").

Öğretmen öğrencilere teknolojinin yoğun ve bilinçsiz kullanımının dünyanın doğal dengesini bozarak canlılara zarar vereceğinden söz etmiştir. 28.04.2009 tarihli Sosyal Bilgiler dersinde ise öğretmen hakkını arama konusunda öğrencilere telkinde bulunmuştur. Öğretmenin konuyla ilgili söyledikleri şu şekildedir:

Öğretmen : Demek ki eğer biz derdimizi anlatsak çözüm bulabiliyoruz. Hani bizim masa demiştik. Belediyenin de önemli telefonları var. İnternette var bu telefon numaraları. Belediyeye kendimiz de uğrayıp şikayetimizi bildirebiliriz. Orada bir memur var (28'04").

Öğretmen öğrencilerin toplumda karşılaştıkları sorunlar ya da olumsuzluklar konusunda harekete geçmelerini telkin etmiştir. Bu yolla haklarını arayabileceklerini ve sorunlarına çözüm bulabileceklerini belirtmiştir. 26.05.2009 tarihli Sosyal Bilgiler dersinde öğretmen bağımsızlık sembollerinden Türk dilinin önemi üzerinde durmuş, öğrencilere sonuç olarak günlük yaşamda Türkçe konuşmaları gerektiğini telkin etmiştir. Öğretmen ve öğrenciler arasında geçen konuşma şu şekildedir:

Öğretmen : Evet, bir de yabancı kökenli, yabancı sözcükleri dilimize, hayatımıza sokmamalıyız demiştik değil mi? Hayatımıza derken neleri kast etmiştik? Evet, hayatımıza derken, dükkân isimleri, çocuk isimleri (02'15").

Birge : Öğretmenim mesela ben bye demeye alışmışım. Onun yerine güle güle olması gerekir (02'34").

Öğretmen : Evet, bye yerine güle güle olması gerekir değil mi? Bye Türkçe bir kelime değil. Peki, başka örnekler verelim (02'39").

Baran : Kafeye cafe diyoruz (02'46").

Öğretmen : Evet, kafe yerine cafe yazılıyor. Halbuki kafe yazılmalı demiştik. Evet bunlara da dikkat edilmeli. Adalar'da sadece bir tane kafe 'kafe' yazıyor. Diğerleri cafe, mesela orayı tercih etmemiz bizim için bir sebep olmalı değil mi? Demek ki Türk diline, Türkçeye önem veren birine ait orası (02'50").

Ada : Öğretmenim oteli de hotel yazıyorlar (03'10").

Öğretmen : Demek ki biz ülkemizde Türk dilinin var olması için ve değerini kaybetmemesi için her zaman her yerde, evde olsun, okulda olsun Türkçe konuşmalıyız. Türkçe kelimeler kullanmalıyız, Türkçe isimlere hayatımızda yer vermeliyiz (03'37").

Öğretmen öğrencilerle arasında geçen diyalogun sonunda Türk diline verilmesi gereken önemi bir kez daha vurgulayarak öğrencilerin dikkatini çekmiştir. Öğretmen 09.06.2009 tarihli Sosyal Bilgiler dersinde toplumdaki yardımlaşma ve dayanışmanın önemini neden sonuç ilişkisi içerisinde telkin yoluyla öğrencilere aktarmaya çalışmıştır. Öğretmen konuyla ilgili şunları söylemiştir:

Öğretmen : Ülkemizde eşitlik var evet ama, insanların maddi imkânları bir değil, değil mi? Bazı insanlar çok zengin, bazılarının ise biraz daha durumları kötü. Zengin insan fakir insana yardım etmezse o zaman ülkede insanlar arasında uçurumlar oluşur. İşte bu yüzden ne olmalı bir ülkede, toplumun huzuru için yardımlaşma olmalı. Yoksa çok fakir insanlar başkaldırır. Mesela linç etmeye başlarlar değil mi? Dükkânlara saldırmaya başlarlar. Ama biz bu insanlara yardım eli uzatmalıyız. Hem eğitim alanında, hem sağlık alanında. Yardım edilmezse fakir insan hiç okuyamaz hep fakir kalır. Zenginler ve çevresi hep zengin olur değil mi? (17'06").

Öğretmen toplumsal yardımlaşma ve dayanışmaya neden gereksinim duyulduğunu açıklamaya çalışarak öğrencilere toplumda yardıma gereksinim duyan insanlara yardım etmelerini telkin etmektedir. Öğretmenin Sosyal Bilgiler dersinde konularla ilgili değerleri öğrencilere verirken zaman zaman açıklamalar yaptığı, değerlerle ilgili yapılması gerekenleri telkin ettiği görülmektedir. Bu sayede öğrencilerin ilgili mesajları doğrudan alarak değerleri davranışlarına yön veren ilkeler olarak benimsemelerini sağlamaya çalıştığı söylenebilir. Ele alınan durum çerçevesinde Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitiminde telkin yaklaşımının etkili ve yoğun bir biçimde kullanıldığı sonucuna ulaşılabilir.

4.1.2.2. Soru-Yanıt Yoluyla Değerler Eğitimi

Öğretmenin Sosyal Bilgiler dersinde değerleri kazandırmaya çalışırken soru-yanıt yönteminden yararlandığı gözlenmiştir. Öğretmen sorduğu sorular yoluyla öğrencilerin konular üzerinde düşünmelerini, söz konusu durumlarda nasıl davranacaklarını hayal etmelerini, olgu ve olayları çok yönlü bir bakış açısıyla görebilmelerini sağlamaya çalışmaktadır. Öğretmen uygulama öncesinde kendisiyle yapılan görüşmede Sosyal

Bilgiler dersinde değerler eğitiminde soru-yanıt yönteminden yararlandığını belirtmiştir. Öğretmenin konuyla ilgili söyledikleri şu şekildedir:

Sürekli çocuklara sorular soruyoruz. Kitaplarımızda günlük yaşamla ilişkilendirmeler de var. Yani derse başlarken geçmişle günümüz arasında bir karşılaştırma yapıyoruz. Çocuklar sürekli olarak konuşuyorlar, bir paylaşım içindeler. Araştırma yapıyorlar. Bu sayede o konuya giriş yapıyoruz. Sorular eşliğinde o dersi işliyoruz. Sen olsaydın ne yapardın? Bu konuda ne düşünüyorsun, mesela senin ailen nasıl davranıyor? Çevreye karşı siz şöyle mi yapıyorsunuz, sürekli sorguluyorum. Çocuklar anlatıyorlar, ben hiçbir zaman çözümü ortaya atmıyorum (ÖG1, st. 85-116).

Öğretmen değerler eğitiminde soru-yanıt yoluyla öğrencilerde bir farkındalık ve bilinç oluşturma çabası içindedir. Nitekim, 10.03.2009 tarihli Sosyal Bilgiler dersinde öğretmen organ bağışı konusunda öğrencilere düşüncelerini sorarak onları konuyla ilgili bilinçlendirmeye çalışmıştır. Sağlıklı olmaya önem verme ve insan hayatına saygı değeri bakımından önem taşıyan diyalog şöyle gerçekleşmiştir:

- Öğretmen** : Siz organ bağışı konusunda ne düşünüyorsunuz, mesela siz ilerde düşünür müsünüz bir organınızı bağışlamayı birine? Bu konuda karşı çıkanlar var. Bu konuda bir konuşalım (10'57").
- Uğur** : Öğretmenim ben büyüyünce bir hasta olursa veririm, seve seve veririm (11'12").
- Efe** : Ben de veririm (11'17").
- Mahmut** : Öğretmenim ben böbrek naklinde vermezdim. Çünkü böbrek naklinde iyi beslenmek gerekir (11'50").
- Öğretmen** : İnsan normalde çok yakınına, karısına, çocuğuna böbreğini vermez mi? Ama her isteyen de veremiyor, dokunun uyması gerekiyor (12'00").

Öğretmen öğrencilere sorduğu sorularla bir anlamda değerlerini de gözden geçirmelerini sağlamaya çalışmaktadır. Sağlıklı olmaya önem verme kapsamında organ bağışının gereğinden söz ederek öğrencilerin konuyla ilgili kişisel yargılarını oluşturmalarına katkı sağlamaktadır. 23.03.2009 tarihli Sosyal Bilgiler dersinde öğretmen "Sivil Toplum kuruluşları olmasaydı ne olurdu?" sorusunu yönelterek öğrencilerin toplumsal dayanışmada sivil toplum kuruluşlarının rolünü kavramalarını sağlamaya çalışmıştır. Derste öğretmen ve öğrenciler arasındaki konuşma şu şekilde gerçekleşmiştir:

- Öğretmen** : Peki, diyelim ki hiçbir sivil toplum kuruluşu olmasa yani bunlar toplum için varlar değil mi? Kendilerine bir kârları var mı? Hayır. Bir para alıyorlar mı? Devletten de para almıyor. O zaman bunlar niye yapıyorlar sizce bu işi?

- Toplum için yapıyorlar değil mi? Bütün bu sivil toplum kuruluşları olmasaydı neler olabilirdi, düşünelim (11'10").
- Merve Öğretmen** : Öğretmenim depremde göçük altında kalanlar orada ölebilirlerdi (11'45").
: Depremde olsun başka doğal afette olsun, devlet acaba hepsine herşeye yetişebilir miydi? Mesela Yalova depreminde prefabrik evler yapıldı değil mi? Bunları hep bizim devletimiz yaptı. Ama devletin herşeye yetişemeyeceği anlar da var. O zaman devreye kimler giriyor? Sivil toplum kuruluşları. İşte sivil toplum kuruluşları da hani bir önceki temada işlemiştik. Bilim adamları kimler için çalışıyordu, toplum için çalışıyordu. Aynı bilim adamları toplum için çalıştığı gibi sivil toplum kuruluşları da toplum için çalışır. Peki, bunların gelirleri nereden geliyor acaba? Para almıyorlar, devletten de para almıyorlar. Kızılay nereden buluyor bu kadar ilacı bu kadar çadırı, yiyeceği nereden sağlıyor? Yani sivil toplum kuruluşları nereden alıyor? (11'50").
- Uğur Öğretmen** : Öğretmenim bedava ilaç veriyorlardır (12'46").
: Hadi ilaçları eczane verdi, başka çadır olsun, başka yiyecek olsun (12'49").
- Birge Öğretmen** : Öğretmenim bazı hayırsever kişiler var. Onlardan para alarak veya kampanyalar yaparak (12'53").
: Bağış diyoruz biz buna, evet çocuklar işte bütün bu sivil toplum kuruluşları sizlerin, bizlerin, zengin insanların gönüllü olarak verdiği bağışlar sayesinde kurtuluyor. Mesela kurban bayramlarında Türk Silahlı Kuvvetleri, Türk Hava Yolları'na deri bağışı yapıyoruz. Bir sürü para bağışı yapıyoruz, işte bu bağışlar tekrar kime geri dönüyor? Bize dönüyor değil mi? Çünkü yeri gelir bazen bir gün biz de herhangi bir sivil toplum kuruluşunun yardımına ihtiyaç duyabiliriz (12'59").

Öğretmen derslerde sorduğu kimi sorularla öğrencilerin değerler konusunda yapabilecekleri etkinlikler üzerinde fikir üretmelerini ve yaratıcılıklarını kullanmalarını istemektedir. 13.04.2009 tarihli Sosyal Bilgiler dersinde çocuk sorunlarına çözüm bulma konusunda öğrencilerin ürettiği fikirleri içeren bölüm şu şekildedir:

- Öğretmen** : Şimdi konumuz çocuk olsun. Çocukla ilgili, çocuk sorunlarıyla ilgili sen bir etkinlik düzenlemiş olsan konusu ne olabilir, neler yapmak istersin? Nasıl bir afiş hazırlarsın? Önce bir düşünün. Bunlar zor sorular, düşünmeden cevap vermeyiz (08'52").
- Başak** : Öğretmenim bazı çocukların yaptığı el becerileriyle ilgili ürünleri tanıtabilirim. Onları müzeye getirip başkalarına gösterip tanıtmayı söyledim (09'18").
- Selim** : Öğretmenim Başak'tan kopya çekmek gibi olmasın ama ben de çamurdan yaptıkları eşyaları (09'37").
- Öğretmen** : El sanatları üzerine mi demek istiyorsun? (09'51").
- Selim Öğretmen** : Evet, bir yarışma düzenledim öğretmenim (09'51").
: Şimdi bence çocuklar, çoğu eskiden kullanılan el sanatlarını tanımıyorlar değil mi? Nasıl yapıldığını bilmiyorlar, bunlarla ilgili bir etkinlik olabilir. Mesela bir 'çeşni bülbül' sanatı var, biliyor musunuz? Şimdi benim aklıma o geldi. Camın üzerine desenler oluşuyor o şekilde, cama şekil veriyorlar çok güzel. Buna benzer el sanatları olabilir. Peki, çocuk sorunlarıyla ilgili neler olabilir, mesela yapacağımız etkinlik? (09'56").

- Burcu** : Öğretmenim bazı çocukları ailesi okula göndermiyor. Bununla ilgili birşey yapabilirdik, bir çalışma yapabilirdik (10'33").
- Öğretmen** : Zaten günümüzde yapılıyor değil mi? Haydi Kızlar Okula kampanyası yıllardır yürütülüyor değil mi? Okumayan kızımız kalmasın Türkiye’de, bir sürü sloganlarla bu tür kampanyalar yapılıyor. Mesela hiç tiyatroya gitmemiş çocuklar da var, değil mi? Bunlarla ilgili bir etkinlik yapılabilir. Çocuklara tiyatro tanıtılabilir. Mesela tiyatroya götürülebilir değil mi, ücretsiz olarak okula tiyatro getirilebilir. Sivil toplum kuruluşları bu tür etkinlikler yapabilirler. Hiç tiyatroya gitmemiş köy okulları olabilir (10'44").
- Öğretmen** : Bu tür etkinlikleri kaçırmayalım ki bunlardan faydalanalım (11'47").

Öğretmen sözel soruların yanında yazılı sorulardan da yararlanarak değerler eğitimi desteklemektedir. Özellikle değerlerle ilgili içeriğe yer verilen sorular bu açıdan önem taşımaktadır. Araştırmacı 05.05.2009 tarihli Sosyal Bilgiler dersinde yer verilen test sorularının sorumluluk ve saygı değerlerinin kazandırılmasına hizmet ettiğini düşünmektedir. Söz konusu dersle ilgili olarak araştırmacı günlüğüne yazılan ifadeler şu şekildedir:

Özellikle sorumlulukla ilgili soru dikkatimi çekti. Soruda “Aşağıdakilerden hangisi sorumluluğa uygun olmayan bir davranıştır” ifadesi yer alıyordu. Öğretmen bu sorudan sonra yanıt veren öğrenciye “Öncelikle sence sorumluluk nedir, bunu bir tanımlayalım” dedi. Öğrenci de her gün okula gelmenin kendisi için bir sorumluluk olduğunu söyledi. Öğretmen yanıtı onayladı. Kendisinin sorumluluğunun da derslere zamanında gelmek olduğunu vurguladı. Toplumsal görevler, roller ve sorumluluklar konusunda geçen yıl öğrendiklerini hatırlattı. Öğrenci sorumlulukla ilgili soruyu doğru biçimde yanıtladı, sorumlulukla bağdaşmayan davranış “derslere çalışmamak”tı. Diğer sıklarda düzenli olmak, temiz olmak gibi sorumluluğa uygun davranışlar yer alıyordu. Öğretmen soruları yanıtlarken uzun uzun açıklamalar yaptı, konular arasındaki ilişki ve bağlantıları öğrencilere göstermeye çalıştı. Yanıt veremeyen öğrencilerin kendilerini başarısız hissetmemeleri için onlara ipuçları vererek yanıtları bulmalarını sağlamaya çalıştı. Bu da öğrencilerin saygı değerini kazanmaları açısından son derece olumlu bir davranıştı. Öğretmen tüm soruları yanıtlamayı bitirmek için acele eden Can’a kendisinin konuları kavradığını ama kavrayamayan arkadaşları olduğunu, o yüzden acele etmemesi gerektiğini söyledi. Öğretmen bugün değerlendirme etkinliğinde doğrudan konularla ilgili ya da yanıt veremeyen ya da yanıt vermekte acele eden öğrenciler konusunda değerler eğitime yer verdi. Bugün yer verilen değerlerde sorumluluk ve saygının ön plana çıktığını söylemek olanaklıdır (AG, 05.05.2009).

Öğretmen sorumluluk, saygı, sağlıklı olmaya önem verme ve dayanışma gibi değerlerin verilmesinde sorularla öğrencilerin doğru davranışa ulaşmasını ve olaylar karşısında kendi bakış açısını belirlemesini sağlamaya çalışmıştır. Öğretmenin Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitiminde genel öğretim yöntemlerinden biri olan soru-yanıt yönteminden etkili bir biçimde yararlandığı söylenebilir.

4.1.2.3. Değer Belirginleştirme Yaklaşımıyla Değerler Eğitimi

Öğretmenin Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitiminde bilinçli ve planlı olmamakla birlikte değer belirginleştirme yaklaşımından yararlandığı söylenebilir. Değer belirginleştirme yaklaşımı değerlerin bireysel olarak seçimini, pekiştirilmesini ve bu değerlere göre hareket edilmesini öngörmektedir. Kuramsal bölümde ayrıntılı olarak açıklanan değer belirginleştirme yaklaşımında izlenen basamaklar seçme, ödüllendirme ve hareket biçimindedir. Öğrencinin değeri seçmesi bu değeri açıkça çevresine iletebilmesi ve seçtiği değere uygun davranışta bulunması beklenmektedir. 05.03.2009 tarihli Sosyal Bilgiler dersinde öğretmenin öğrencilere parmak kaldırarak söz hakkı alma ve diğer öğrencilerin konuşma hakkına saygı gösterme değerini kazandırmaya çalışması sırasında öğretmen ve öğrenciler arasında geçen konuşma şu şekildedir:

- Öğretmen** : Evet şimdi, Gerçekleşen Düşler, 5. Ünitemiz (01'10").
- Öğretmen** : Önce bir konularımıza bakalım, neler öğreneceğiz bu temada (01'15").
- Öğrenciler hep bir ağızdan yanıt verdi (01'17").
- Öğretmen** : Tek tek (01'20").
- Öğretmen "Evet, Ece" diyerek parmak kaldıran Ece'ye söz hakkı verdi (01'25").
- Ece** : Uçma serüveni (01'26").
- Öğretmen** : Uçma serüveni, sonraki konulara bakalım (01'30").
- Öğretmen** : Sanki gelişimi işleyeceğiz değil mi, teknolojik gelişimi (01'40").
- Öğretmen** : Evet, geçmişten günümüze teknolojik gelişmeleri öğreneceğiz (01'45").
- Öğretmen parmak kaldıran Merve'ye söz hakkı verdi (01'46").
- Merve** : Sinemanın icadı (01'47").

Öğretmen öğrencilerin hep bir ağızdan konuşmalarını önlemek ve söz alarak konuşma davranışını kazandırmak amacıyla soruya yanıt vermek için parmak kaldıran öğrenciye söz hakkı vermiştir. Öğrencinin seçtiği davranış parmak kaldırmadır. Öğrenci parmak kaldırma ya da söz almadan konuşma alternatifleri arasından parmak kaldırarak söz hakkı alma davranışını seçmiştir. Ödüllendirme basamağında öğrencinin yaptığı seçimden hoşnut olması ve seçiminin onaylanması için fırsat sunulması önem taşımaktadır. Diğer öğrenciler söz hakkı alamazken parmak kaldıran öğrencinin söz hakkı alabilmesi seçiminden hoşnut olmasını ve diğer öğrencilerin de davranış onaylamasını sağlamıştır. Devam eden süreçte hareket basamağı biçiminde değerlendirilebilecek bir yansıma olarak diğer öğrenciler de parmak kaldırma davranışında bulunmuştur. Öğretmen bu şekilde öğrencilerin hep bir ağızdan

konusmasını engellemiş, söz hakkı alan arkadaşlarına saygı göstermelerini sağlamıştır. Bu bağlamda öğretmenin Sosyal Bilgiler dersi sürecinde değerler eğitiminde değer belirginleştirme yaklaşımından yararlandığı söylenebilir.

4.1.2.4. Örtük Program Yoluyla Değerler Eğitimi

Öğretmen Sosyal Bilgiler dersinde örtük program yoluyla değerler eğitiminden yararlanmakta, öğrencilerin kendisiyle ve birbirleriyle iletişimlerinde, tutum ve alışkanlıklarında değerlere uygun davranışlar sergilemelerini sağlamaya çalışmaktadır. Örneğin öğretmen sorumluluk değeri konusunda sorun yaşayan öğrenciyi uyararak derse kitabı ve defterini getirmesi gerektiğini belirtmiştir. Yine aynı derste arkadaşı çalışma kitabındaki metni okurken takip etmeyen öğrenciye “Kitabın yok mu?” diye sormuş, kitabı yanında olan arkadaşının yanına geçmesini söylemiştir (G, 09.04.2009).

Öğretmen sınıf içi etkileşimde işbirliği ve dayanışmanın egemen olmasını sağlamaya çalışmaktadır. Dayanışmanın ele alındığı 13.04.2009 tarihli Sosyal Bilgiler dersinde öğretmen sınıf içinde birbirleriyle dayanışma içinde olduklarını, bir öğrencinin sorununa sınıfça çözüm aradıklarını hatırlatmıştır. Öğretmenin konuyla ilgili söyledikleri şu şekildedir:

Öğretmen : Birlik olma, bir sorunla beraberce mücadele etmek değil mi dayanışma. Bizler de sınıf içerisinde birbirimizle dayanışma içindeyiz. Hani birimizin sorunu olduğunda diğerlerimiz yardımcı olmaya çalışmıyor mu? Hani Hakan var mı bugün? Yok, mesela Hakan’la ilgili bir problemi sınıfça çözmeye karar vermedik mi? Bu da bir dayanışma örneği. Zor günlerinde eşe, dosta, arkadaşına destek olmaktır dayanışma (07'08"-07'34").

28.04.2009 tarihli Sosyal Bilgiler dersinde öğretmen derse başlama aşamasında gerekli hazırlığı yapmadığı için dersin başlamasını geciktiren bir öğrenciyi “Önünde kitabın yok, defterin yok ne bekliyorsun, öğretmen geldi. Daha hâlâ kitaplarını açmamışsın” (00'13") diyerek uyarmıştır. 04.06.2009 tarihli Sosyal Bilgiler dersinde öğretmen söz hakkı başka bir arkadaşındayken soruya yanıt vermek isteyen öğrenciyi uyararak öğrencilerin birbirlerinin hakkına saygı göstermesini sağlamaya çalışmıştır (G, 04.06.2009).

Öğretmen sınıf yönetiminde karşılaştığı kimi sorunlara çözüm olarak öğrencilerin oturdukları yerleri değiştirmiştir. Öğretmen uygulama sürecinde kendisiyle yapılan görüşmede yer değişikliğini ve değerlerle ilgili sorun yaşayan öğrencinin arkadaşlarıyla iletişimi konusundaki görüşlerini şu şekilde dile getirmiştir:

Oturma düzeni U şeklinde biliyorsunuz. Ama her hafta kayıyor bir sıra. Ama yanındaki arkadaşıyla beraber kayıyorlar ve yanındaki arkadaşını seçme hakkını ben onlara bırakmıştım. Herkes istediğiyle oturuyor ve her hafta kayıyordu. Fakat bazı öğrenciler arasında çok fazla ikili konuşmanın olduğunu gördüm. Bu son zamanlarda iyice arttı. Havaların ısınmasıyla birlikte çocukların genelinde bir gevşeme vardı. Bu yüzden kız-erkek oturtmayı tercih ettim. Fakat bizim sınıfta kızların sayısı erkeklerden az olduğu için sadece dört erkek yan yana oturuyor. Diğerleri kız-erkek oturuyorlar. Kimin kiminle oturacağını ben belirledim. Daha çok konuşan öğrencileri dikkati dağınık öğrencileri öne almayı tercih ettim. Bazı öğrenciler gruplaşıyorlar kendi aralarında. O yüzden o gruptan onu çekmek istedim. O şekilde bir yer değişikliği yaptım. Ama bizim sınıfta yer değişikliği sürekli oluyor. Aslında tam bir rayına oturtamadık bunu. Çocuklar zaman zaman sıkılıyorlar veya oturmak istemiyorlar. Mesela Hakan'la kimse oturmak istemiyor. Hiçbir öğrenci Hakan'dan kaynaklanan bazı özel sebeplerden dolayı onunla oturmak istemiyor. Onun dışında genelde benim istediğimle oturmayı kabul ediyor öğrenciler. Kız-erkek oturmada da sorun çıkmıyor (ÖG2, st. 297- 408).

Öğretmen temizlik ve düzenli olma değerinde sorun yaşayan öğrenci ile hiçbir öğrencinin oturmak istemediğini belirtmiş, bu öğrencinin sorunlarına çözüm bulmaya çalıştığından söz etmiştir. Öğretmen sınıf içinde örtük program yoluyla öğrencilerin birbirlerine karşı saygı, sevgi ve hoşgörü değerlerini göstermelerini sağlamaya çalışmaktadır.

Değerler eğitiminde örtük programdan yararlanılmasına ilişkin olarak araştırmacı, araştırmacı günlüğüne şu ifadeleri yazmıştır:

Değerler eğitimine yönelik olarak öğretmenin örtük programdan yoğun bir biçimde yararlandığını gözlemliyorum. Öğrencilerin sınıf içinde birbirleriyle ve öğretmenle etkileşimleri sırasında, bazen de dersi bozan öğrenciler olduğunda değerler eğitimine yer veriliyor. Öğretmen öğrencilerin birbirlerinin haklarına saygı göstermeleri, birbirlerine karşı hoşgörü ve nazik olmaları konusunda sürekli uyarılarda bulunuyor. Değerlere özen göstermeyen öğrencileri uyararak davranışları konusunda hemen dönüt veriyor (AG, 05.03.2009).

İlköğretim beşinci sınıf Sosyal Bilgiler dersinde izlenen öğretim programının yanında örtük programın da değerler eğitimine katkı sağladığı, örtük program yoluyla öğrencilerde saygı, sevgi, hoşgörü, çalışkanlık, sorumluluk ve duyarlılık değerlerinin geliştirilmeye çalışıldığı söylenebilir.

4.1.3. İlköğretim Beşinci Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde Değerler Eğitimi Gerçekleştirmeye Yönelik Etkinlikler

İlköğretim beşinci sınıf Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitimi gerçekleştirilmeye yönelik etkinliklerle ilgili bulgular değerlerle ilgili yaşamdan örnekler verme, atasözleri ve deyimlerden yararlanma, örnek öğrencileri model gösterme, öğrencilere model olma, belirli gün ve haftalardan yararlanma, dramadan yararlanma, güncel olaylardan yararlanma, empatiden yararlanma, benzetmeden yararlanma, yakın çevreden yararlanma, diğer ders ve disiplinlerden yararlanma, aileden yararlanma, ödevlerden yararlanma, sivil toplum kuruluşları, dernek ve vakıfların çalışmalarını örnek gösterme, internetten yararlanma ve sınıf dışı etkinliklerden yararlanma başlıkları altında incelenerek sunulmuştur.

4.1.3.1. Değerlerle İlgili Yaşamdan Örnek Verme

Değerlerle ilgili yaşamdan örnek vermeye ilişkin bulgular öğretmenin kendi yaşamından örnek vermesi, öğrencilerin yaşamlarından örnek vermeleri ile önemli kişilerin sözlerinden ve yaşamlarından örnek verilmesi başlıkları altında sunulmuştur.

4.1.3.1.1. Öğretmenin Kendi Yaşamından Örnek Vermesi

Öğretmen öğrencilere yaşadığı olaylar ve katıldığı çalışmalarla ilgili örnekler vererek öğrencilerde topluma hizmet konusunda gönüllü çalışmalara katılma ve toplumsal duyarlılık değerlerini geliştirmeyi amaçlamıştır. Örneğin öğretmen 24.03.2009 tarihli Sosyal Bilgiler dersinde gönüllü olarak katıldığı gönüllü çalışmalara örnek vermiştir. Öğretmenin konuyla ilgili söyledikleri şu şekildedir:

Öğretmen : Size daha önce söylemiştim. Bulduğum köyde okuma yazma kursu açılmıştı velilere. Onlara okuma yazma öğretmiştim. Okuma yazma kursu, devlet tarafından ücretsiz olarak, halk eğitim tarafından karşılanıyor (18'19").

Öğretmen okuma yazma kursunda verdiği hizmetten 21.05.2009 tarihli Sosyal Bilgiler dersinde de söz etmiştir. Bu ders sonrası araştırmacı araştırma günlüğüne şu ifadeleri yazmıştır:

Bugün iki saat Sosyal Bilgiler dersi vardı. 19 ve 20 Mayıs 2009 Atatürk'ü Anma Gençlik ve Spor Bayramı nedeniyle okul iki gün tatildi. İki günlük tatilin ardından öğrenciler bu sabah yeniden okula gelmişlerdi. Öğretmen de Sosyal Bilgiler dersine başlarken öğrencilere tatillerinin nasıl geçtiğini sordu. Tatilde haberleri izleyip izlemediklerini, izleyen varsa arkadaşlarıyla paylaşmasını istedi. Can haberlerde Prof.Dr. Türkan Saylan'ın toprağa verildiğini izlediğini söyledi. Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği'nin maddi durumu yetersiz öğrencilere burs olanağı sağladığından söz etti. Öğretmen de köyde görev yaptığı dönemde öğretmeni olmayan başka bir köyde ilk okuma yazma kursları açıldığını; köye ulaşım aracı olmadığı için kendi aracıyla gidip kursları yürüttüğünü belirtti. Aracının akaryakıt giderinin Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği tarafından karşılandığını anlattı. Öğretmen bu bilgiye sivil toplum kuruluşları konusunda da yer vermişti. Ancak Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği Genel Başkanı Prof.Dr. Türkan Saylan'ın ölümü nedeniyle konunun önemine ve sivil toplum kuruluşlarının topluma hizmetine bir kez daha yer vermiş oldu. Öğretmen kendi yaşamından verdiği örneklerle öğrencilere gönüllü toplum hizmeti, yardımseverlik ve çalışkanlık değerlerini vermeye çalışıyor (AG, 21.05.2009).

Öğretmen 20.04.2009 tarihli Sosyal Bilgiler dersinde toplumsal duyarlılık değeriyle ilgili olarak yaşadığı bir olayı öğrencilerle paylaşmıştır. Öğretmenin konuyla ilgili söyledikleri şu şekildedir:

Öğretmen : Ferhat'ın da dediği gibi kendimizden büyükleri yanlış da yapsalar uyarmaktan çekiniyoruz. Bize birşey diyecek diye, bağırarak diye değil mi? Ama bütün insanlar biri kendisini uyardığında ilkinde bağırabilir, tepki gösterebilir. İkincide yine tepki gösterebilir. Ama üçüncüde artık o kişi de demek ki herkes beni uyardığına göre ben bir yanlış yapıyorum diye düşünür. Yani uyarmaktan çekinmeyelim. Bazen insanlar yaptıkları yanlışın farkında olmayabilir. Benim üniversiteden arkadaşım yolda giderken yaşlı adamın biri yere tükürmüştü. Unutmuyorum, ben de sizin gibi düşünüyordum o zaman. Yani, yanlış olduğunu biliyorum ama şimdi ne diyeyim adama. Arkadaşım gitti hemen, ne yaptığınızı sorabilir miyim dedi. Adam da anlamadı. Ne yapmışım kızım dedi. Yani farkında bile değil yanlış yaptığının. Yere tükürdünüz dedi. Yere tükürdüğünüzde etrafa mikrop saçılırsınız. Bizi de tehlikeye atıyorsunuz gibi cümleler kurdu. Öyle bir konuştu ki, adam şaşırıp kaldı. Hani çok bilgiliymiş gibi konuştu. Kusura bakmayın kızım farkında değilim dedi yaşlı adam. Eğer insanları uyarırsak belki tepki gösterirler bize. Olsun biz yine de uyaralım. En azından yabancıları uyarmaktan çekiniyorsa tanıdıklarımızı uyaralım, birbirimizi uyaralım kendi içimizde (21'12"-21'57").

26.05.2009 tarihli Sosyal Bilgiler dersinde öğretmen İstiklâl Marşı'nın önemi üzerinde durmuş ve İstiklâl Marşı'na saygı konusunda çocukluğundan örnek vermiştir. Öğretmenin ulusal değerler kapsamında ele alınabilecek konuşması şu şekildedir:

Öğretmen : İstiklâl Marşı bizim için çok önemli, bu yüzden marş okunurken hazır olda dururuz, konuşmayız, gülmeyiz değil mi? Bunlar çok önemli, saygı durumunda bulunmamız gerekir. Nerde olursak olalım İstiklâl Marşı'nı duyduğumuzda mutlaka saygı durumunda bulunmalıyız. Televizyonda bile duysak, biz eskiden TRT1 varken benim çocukluğumda, TRT1 gece saat 12'de İstiklâl Marşı'yla kapanırdı. Babam o zaman bizi ayağa dikerdi, ablamla beni. Ben çok iyi hatırlıyorum, siyah beyaz televizyonun olduğu yıllarda. İstiklâl Marşı okunur ve TV kanalı kapanırdı. TV kanalı bile o şekilde kapanıyordu, biz gece İstiklâl Marşı'nı söyler öyle yatardık. Öyle büyüdük (06'42").

09.06.2009 tarihli Sosyal Bilgiler dersinde öğretmen doğal çevreyi koruma konusunda alışveriş yaparken dikkat ettiği noktaları belirterek yaşamından örnek vermiştir. Öğretmen bu konuda şunları söylemiştir:

Öğretmen : Ben bir markete gittiğimde bir meyve suyu alırken bile dikkat ediyorum. Siz de ediyorsunuz. Ne yapıyoruz? Kutu meyve suyu alıyoruz, yani geri dönüşümü olan ambalajlı meyve sularını alıyoruz. Sadece meyve suları değil su olsun, başka yiyecek maddesi olsun, hep geri dönüşümü olanları kullanıyoruz. Mümkün olduğunca siyah poşet kullanmıyoruz (31'04").

Öğretmen yine aynı derste vatandaş olarak sorumluluğunu yerine getirme bakımından yaşadığı şu olayı sınıfla paylaşmıştır:

Öğretmen : Geçenlerde büyük bir mağazadan çanta aldım. Orası bile fiş vermek istemedi. Ne yapacaksınız fişi diye sordular. Ben olsun ben alayım yine de dedim. Çünkü o zaman vergi kaçırılmış oluyor. Aldım fişi yırttım çöpe attım (04'51").

Öğretmenin yaşamından verdiği örneklerle öğrencilerin yaşadıkları toplumun etkin bir vatandaşı olmada gereksinim duyacakları değerleri geliştirmeye çalıştığı söylenebilir. Öğretmen bayrağa ve İstiklâl Marşı'na saygı, doğal çevreye duyarlılık ve vatanseverlik değerlerini kendi yaşamından verdiği örneklerle destekleyerek kazandırmaya çalışmıştır.

4.1.3.1.2. Öğrencilerin Yaşamlarından Örnek Vermeleri

Öğretmen Sosyal Bilgiler dersinde ele alınan konularla ilgili olarak öğrencilerin kendi yaşamlarından örnek vermelerine, başlarından geçen olayları sınıfla paylaşmalarına olanak sağlamakta, diğer öğrencilerin de benzer durumlarda nasıl davranmaları gerektiğine ilişkin sonuçlar çıkarmalarına yardımcı olmaktadır. Öğrencilerin hakkını

arama (G, 24.03.2009), (G, 28.04.2009), kurallara uyma ve toplumsal duyarlılık (G, 20.04.2009) ve doğal çevreyi koruma ile ilgili olarak (G, 09.06.2009) yaşamlarından verdikleri örnekler tarih sırasına göre sunulmuştur.

24.03.2009 tarihli Sosyal Bilgiler dersinde öğretmen tüketici olarak hakkını arama konusunda öğrencilerin başlarından geçen olayları sınıfla paylaşımlarını istemiştir. Öğretmen ve öğrenciler arasındaki konuşma şu şekildedir:

- Öğretmen** : Satın aldığımız bir ürün bozuk çıkabilir o zaman bizim onu iade etmemiz gerekir. Satın aldığımız yerin de ürünü geri alması gerekir. Eğer almıyorsa o zaman Tüketici Haklarını Koruma Derneği var. Ücretsiz olarak bizim için görev yapar. Biz bu derneğe başvurduğumuzda hakkımızı bizim adımıza savunur. Peki, hiç Tüketici Haklarını Koruma Derneği'ne başvuranınız var mı ya da ailesinde böyle bir olay yaşayan var mı? (09'53").
- Birge** : Öğretmenim aldığımız peynir çok kötüydü, çok da kokuyordu. Biz geri götürdük, zaten ortasında da iyice küfler oluşmaya başlamış. Aldılar (10'45").
- Merve** : Ben de geçen hafta yufka almıştım, tarihine bakmıştım öğretmenim. 5 gün sonra sona eriyordu. Neredeyse 2007 yılında gelmiş, geri verdik mecbur aldılar (10'58").

20.04.2009 tarihli Sosyal Bilgiler dersinde bir öğrenci kurallara uyma ve toplumsal duyarlılıkla ilgili olarak başından geçen bir olayı sınıfla paylaşmıştır. Öğrencinin konuyla ilgili söyledikleri şu şekildedir:

- Ferhat** : Öğretmenim ben kendimden büyükleri uyaramıyorum ama küçükleri uyatabiliyorum (20'41").
- Öğretmen** : Neden büyükleri uyaramıyorsunuz? (20'42").
- Serkan** : Bizim sokakta bir dilenci vardı öğretmenim. Ben ona neden çalışmıyorsun dedim. Bana bağırırdı. Annem de para atacaktı. Ben de atma atma dedim, annem de atmadı (20'53").

28.04.2009 tarihli Sosyal Bilgiler dersinde bir öğrenci demokratik değerler konusunda hakkını arama ile ilgili olarak yaşamından örnek vermiştir. Derste öğrenci ve öğretmen arasında geçen konuşma şu şekildedir:

- Can** : Öğretmenim mesela bizim sokakta eski oturduğumuz evde bir sürü köpek vardı. Rıza biliyor, annem imza topladı belediyeye şikayet ettiler (28'31").
- Öğretmen** : Sokak hayvanlarını belediyeye bildirirseniz, görevliler gelip hayvanları koruma altına alıyorlar. Gerekliyse kısırlaştırıyorlar, gerekli tedbiri alıyorlar. Aşısını yaptırıyorlar. Bir hastalığı varsa da tedavi altına alıyorlar (28'43").

09.06.2009 tarihli Sosyal Bilgiler dersinde Bölgemizi Tanıyalım ünitesinde öğrenilenlerin tekrar edilmesinde “İnsan Doğayı Biçimlendiriyor” konusuyla ilgili olarak bir öğrenci atıkları ayırma yoluyla doğayı korumaya katkıda bulunduklarını söylemiştir. Öğrencinin konuyla ilgili sözleri şu şekildedir:

Burcu : Öğretmenim evlerimizde bazı atıkları ayırıyoruz. Pilleri doğaya atarsak doğaya zarar verir hem de doğada yok olmazlar (30'51").

Yaşamın kendisini yansıtan Sosyal Bilgiler dersinde öğrencilerin yaşamlarıyla ilgili verdikleri örnekler değerlerle ilgili gözlemlerini ve kazanımlarını yansıtmaları bakımından önem taşımaktadır. Öğretmenin demokratik bir sınıf ortamında öğrencilerin günlük yaşamlarını dersle bütünleştirmelerine olanak sağlayarak değerler eğitimi gerçekleştirdiği söylenebilir.

4.1.3.1.3. Önemli Kişilerin Sözlerinden ve Yaşamlarından Örnek Verilmesi

Öğretmen Sosyal Bilgiler dersinde bilimsellik, çalışkanlık, sorumluluk ve vatanseverlik değerlerinin geliştirilmesinde önemli bilim adamlarının, devlet adamlarının ve sanatçıların yaşamlarından, kişilik özelliklerinden ve sözlerinden örnekler vererek değerler eğitimi zenginleştirmeye çalışmıştır. Örneğin 10.03.2009 tarihli Sosyal Bilgiler dersinde öğretmen Edison ve Newton’u örnek göstererek bilim adamlarının insanlığa katkılarını vurgulamıştır (G, 10.03.2009). Öğretmenin insanlığa hizmet eden bilim adamlarına saygı duyulması gerektiğini belirten açıklaması şu şekildedir:

Öğretmen : Bazı insanlar var ki yaşantısını bilime adanmış değil mi? İşte Thomas Edison veya Newton da bu insanlardan biri. Buluşlar kolay oluyor mu? Hayır. İnsanlar bir buluş yaratabilmek için yıllarını veriyor. Mesela Einstein kendisini yıllarca bir odaya kapamış değil mi? Bir sürü hesaplamalar sonucu icatlarını, buluşlarını yapmış. Yani kendi yaşamını insanlığa adayan bu insanlara saygı göstermeliyiz ve bunları anmalıyız diyor (26'05").

24.03.2009 tarihli Sosyal Bilgiler dersinde Atatürk’ün eğitime verdiği önem ve eğitimin çağdaşlaşmasındaki rolü üzerinde durulmuştur. Derste öğretmen ile öğrenciler arasında geçen konuşma şu şekildedir:

- Öğretmen** : Bugünkü eğitim sistemimizi kime borçluyuz? Atatürk'e borçluyuz. Cumhuriyet ilan edildikten sonra değil mi, o zamanda eğer ki karma eğitim kabul edilmeseydi, latin alfabesi kabul edilmeseydi, bir sürü okullar açılmasaydı, vakıflar kurulmasaydı o zaman hiçbir şekilde biz bugün bu sıralarda olamazdık. Öğretmen okulları açıldı, kızlar da artık o okullara kayıt yaptırabildi (26'53").
- Birge** : Öğretmenim karma eğitim olmasaydı tek erkekler okuyabilirdi galiba kızlar okuyamazdı (27'27").
- Öğretmen** : Kızlar belki sadece Kız Sanat Okuluna gidebilirdi. Sadece belirli alanlarda meslek sahibi olabilirlerdi. Ama şimdi artık kadınlar her alanda görev yapabiliyorlar değil mi? Bir otobüs şoförü bile olabiliyorlar, tramvay sürücüsü bile bayanlar var. Peki, demek ki bugünkü geldiğimiz noktayı biz kime borçluyuz, Atatürk'e borçluyuz (27'31").

26.05.2009 tarihli Sosyal Bilgiler dersinde öğretmen bağımsızlık sembollerinden biri olan anadilin önemi konusunda Atatürk'ün sözünü öğrencilere hatırlatmıştır. Öğretmenin konuyla ilgili sözleri şu şekildedir:

- Öğretmen** : En son dersimizde Türk dilinin önemi üzerine konuşmuştuk ve ünitemiz olan "Bir Ülke Bir Bayrak" ünitesini bitirmiştik. Bugün çalışma kitabımızdaki alıştırmaları tamamlayıp, genel bir tekrar yaptıktan sonra ünitemizi bitireceğiz. Peki, Türkçenin önemi konusunda Atatürk'ün bir sözü vardı. Ne demişti? Atatürk bizim kültürümüzün geçmişten geleceğe taşınmasında Türk dilinin çok önemli olduğunu vurgulamıştı değil mi? (01'04").

Yine aynı tarihli derste ulusal bağımsızlık sembollerinden İstiklâl Marşı'nın yazarı Mehmet Akif Ersoy'un vatanseverliğini örnek göstermiştir. Öğretmen konuyla ilgili olarak şunları söylemiştir:

- Öğretmen** : Evet, İstiklâl Marşı'mızın yazarının kim olduğunu, para ödüllü olduğu için milli marş için yapılan yarışmaya katılmadığını, bu iş için para almayacak kadar milletine, vatanına bağlı, milliyetçi bir insan olduğunu biliyoruz Mehmet Akif Ersoy'un. Böyle bir ödülü, parayı kesinlikle kabul etmemiş. Böyle bir marş yazmayı bir vatan görevi olarak görüp, vatan borcu olarak görüp yazmış milliyetçi bir şair olduğunu biliyoruz (07'50").

09.06.2009 tarihli Sosyal Bilgiler dersinde öğretmen Bilim, Teknoloji ve Toplum öğrenme alanında "Gerçekleşen Düşler" ünitesinde öğrenilenlerin gözden geçirilmesinde bilim adamlarının ortak özellikleri ele alınmıştır. Ayrıca bir öğrenci Einstein'ın atom bombası ile ilgili söylediği sözü örnek vererek bilim adamlarının temel amacının insanlığa hizmet olduğunu belirtmiştir. Sabır, çalışkanlık, sorumluluk ve topluma hizmet değerlerinin vurgulandığı derste öğretmenle öğrenciler arasındaki konuşmalar şu şekildedir:

- Öğretmen** : Peki, bundan önceki ünitemiz neydi? Hatırlıyor muyuz? (21'45").
- Can** : Gerçekleşen Düşler (21'49").
- Öğretmen** : Bu ünite ne öğrendiniz? (22'04").
- Ceren** : Bilim adamlarını öğrendik öğretmenim, özelliklerini öğrendik (22'06").
- Öğretmen** : Evet, bilim adamlarını tanıdık, bilim adamlarının özelliklerini öğrendik (22'08").
- Birge** : Hangi icadı yaptıklarını öğrendik (22'12").
- Burcu** : Öğretmenim icatların, teknolojinin hayatımızdaki yerini öğrendik (22'18").
- Öğretmen** : Yani bizim hayatımızı nasıl kolaylaştırdığını öğrendik (22'22").
- Can** : Öğretmenim bir bilim adamı birden çok icat yapabilir (22'27").
- Baran** : Öğretmenim, teknolojinin hiç durmadan geliştiğini öğrendik (22'31").
- Başak** : Öğretmenim bilim adamlarının geçmişini öğrendik (22'43").
- Birge** : Toplum için çalıştıklarını öğrendik (22'46").
- Öğretmen** : İşte bu, burada aslında bize verilen bu. Bilim adamları kendileri için değil, toplum için çalışırlar. Hayatlarını topluma adanmışlardır, sabırlıdırlar. Sabırlı olmayı bize öğrettiler (22'49").
- Öğretmen** : Niçin yapıyorlar? Topluma hizmet etmek için, kendileri için mi icat yapıyorlar? O zaman şöyle diyebilir miyiz? Bir bilim adamı kendini topluma adanmıştır, kendinden çok toplumu düşünür (23'11").
- Burcu** : Öğretmenim bir de yaptıkları icatlar zaman geçtikçe geliştirilerek günümüze kadar gelmiştir. Mesela bir ampül, eskiden büyük, eski ampüller varken gaz lambası varken, şimdi elektronik ampüller var (23'19").
- Öğretmen** : Yani teknoloji gün geçtikçe ilerliyor. O zaman toparlayalım Gerçekleşen Düşlerde biz bilim adamlarını tanıdık, topluma olan hizmetlerini öğrendik. Bilim adamlarının özelliklerini öğrendik. Sabırlı olduklarını ve topluma hizmet ettiklerini öğrendik değil mi? (23'37").
- Serkan** : Öğretmenim onların hepsinin amaçlarının aynı olduğunu öğrendik (24'06").
- Öğretmen** : Çok güzel aferin Serkan, ortak amaçta birleştiklerini öğrendik (24'08").
- Uğur** : Öğretmenim bir de bizim için hayatlarını tehlikeye atıyorlar (24'14").
- Can** : Einstein'ın "Ben atom bombasını insanların birbirini yok etmesi için değil, hayatı kolaylaştırmak için icat ettim" sözü vardı (24'40").
- Birge** : Bir tane icat için hayatlarını veriyorlar öğretmenim (24'48").
- Öğretmen** : Değil mi, icat denilen şey bir günde oluyor mu? Bazen yıllar geçiyor. Kendilerini bir odaya kapatıyorlar ve biz şunu öğrendik. Ben de hatırlıyorum konuştuğunuz gibi, birşey icat etmek için bir sürü birşey okuyordu onlar değil mi? Yani araştırma yapıyorlardı, araştırma yapmanın önemini de burada biraz kavramış olduk (24'59").
- Öğretmen** : Yani bizler için kendi hayatlarından fedakarlık yapıyorlar değil mi? (25'35").

Öğrenciler "Bilim, Teknoloji ve Toplum" öğrenme alanında yer alan "Gerçekleşen Düşler" ünitesinin sonunda bilim adamlarının insanlığa hizmeti amaçladıklarını, ele aldıkları konuda sabırla çalıştıklarını öğrendiklerini ifade etmişlerdir. Öğretmen de bilim adamlarının ortak amaçlarının topluma hizmet olduğunu vurgulamış, sabırlı olma ve çalışkanlık değerlerinin altını çizmiştir. Öğretmenin Sosyal Bilgiler dersinde önemli

kişilerin sözlerinden ve yaşamlarından örnekler verme yoluyla değerler eğitimine katkı sağladığı söylenebilir.

4.1.3.2. Değerler Eğitiminde Atasözleri ve Deyimlerden Yararlanma

Öğretmen Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitiminde ele alınan konu ve değer çerçevesinde atasözleri ve deyimlerden yararlanmaktadır. Örneğin 13.04.2009 tarihli Sosyal Bilgiler dersinde işbirliği ve dayanışma ile ilgili atasözleri ele alınmıştır (G, 13.04.2009). Can ders kitabından “Bir elin nesi var iki elin sesi var, komşu komşunun külüne muhtaçtır atasözleriyle ne anlatılmak istenmiştir. Aynı anlamda başka atasözleri biliyor musunuz, araştırınız” sorusunu okumuştur. Soruyla ilgili olarak öğretmen ve öğrenciler arasında geçen konuşma şöyledir:

- Öğretmen** : Peki Can biraz konuşalım. Ne demek istemiş atalarımız bir elin nesi var, iki elin sesi var (12'31").
- Öğretmen** : Neyle ilgilidir bu atasözleri? (12'44").
- Can** : Öğretmenim başka kişilere muhtaç olmakla ilgilidir (12'51").
- Öğretmen** : Tamam biraz daha konuş. Komşu komşunun külüne muhtaçtır diyor. Ne demek bu?, Sizin komşularınız vardır evinizde değil mi? (12'56").
- Can** : Evet (13'03").
- Öğretmen** : Onlarla nasıl ilişkileriniz? (13'05").
- Can** : İyi (13'07").
- Öğretmen** : Peki, acil birşey olduğunda size yardıma gelirler mi veya siz onların yardımına koşar mısınız? (13'11").
- Can** : Evet (13'17").
- Öğretmen** : Peki, ne demek komşu komşunun külüne muhtaç, Ceren? (13'20").
- Ceren** : Öğretmenim dayanışma yani işbirliği demek (13'26").
- Öğretmen** : İki atasözü de dayanışmayla ilgili değil mi? İşbirliği ve dayanışma, bir elin nesi var, iki elin sesi var. Biz tek başımıza yapamayacağımız bir işin sınıfça üstesinden gelebiliriz. Sizin bu konuda bildiğiniz başka atasözü var mı? Bir düşünelim. Konusu dayanışma olan atasözü. Selim? (13'31").
- Selim** : Sakla samanı gelir zamanı (13'54").
- Öğretmen** : Hayır o tutumlulukla ilgili. Dayanışmayla ilgili olacak (13'56").
- Öğretmen** : Peki, araştıralım o zaman, var mı yanında atasözleri sözlüğü olan? Hemen bir bakalım dayanışma ile ilgili atasözlerine. Ama öyle ayırmamıştır, öyle bulamayız herhalde. Neyse siz bugün araştırın, yarın söyleyin. Ama unutmayın, not alın hemen. Dayanışmayla ilgili atasözleri. Deyim de olabilir. Yalnızca bir cümle, atasözü ya da deyim, sözlü olarak söyleyeceğiz (14'10").

Öğretmen “Bir elin nesi var, iki elin sesi var” ve “Komşu komşunun külüne muhtaçtır” sözlerinden yola çıkarak yardımlaşma değerini vurgulamaya çalışmıştır. Öğretmen öğrencilerden dayanışmayla ilgili farklı atasözleri ve deyimleri de araştırmalarını istemiştir.

Öğretmen 09.06.2009 tarihli Sosyal Bilgiler dersinde Ürettiklerimiz ünitesinde öğrenilenlerin tekrar edilmesinde çalışkanlık değerinin vurgulanmasında atasözünden yararlanmıştır. Öğretmen *“İşleyen demir pas tutmaz diyelim, bir de çalışırsak kazanırız. Ne kadar çok üretim yaparsak o kadar çok kazançlı oluruz” (27'38")* diyerek çalışmanın var olan beceri ve yeteneklerin geliştirilmesi ve kazanca dönüştürülmesindeki rolüne değinmiştir. Öğretmenin işbirliği, dayanışma ve çalışkanlık değerleri konusunda atasözleri ve deyimlerden etkili biçimde yararlandığı söylenebilir.

4.1.3.3. Değerler Eğitimi Konusunda Öğrencilere Model Olma

Öğretmen yalnızca açıklamalarıyla değil davranışlarıyla da değerler eğitimi konusunda öğrencilere model olmaya çalışmaktadır. Öğretmen değerler eğitiminde öğretmenin model olma sorumluluğunu uygulama sonrasında kendisiyle yapılan görüşmede şu şekilde ifade etmiştir:

Özellikle çocuklar için öğretmenin yaptığı her şey düşünmeden aldıkları kalıplaşmış bir davranış modeli. Yani benim yaptığım her şeyi onlar da ister istemez yapmak istiyorlar. Ailelerinden çok beni örnek alıyorlar (ÖG3, st. 759-764).

Öğretmen hakkını arama ve çevreye duyarlılık konusunda sorunların çözümünde harekete geçerek somut adımlar atmak gerektiğini düşünmekte, bu konudaki davranışlarıyla öğrencilere model olmaktadır. 28.04.2009 tarihli Sosyal Bilgiler dersinde öğretmen yaşadığı mahallede temizlikle ilgili bir sorunda ilgili birime başvurarak sorunu nasıl çözdüğünü anlatmıştır. Temizlik ve duyarlılık değerleri bakımından önemli olan örnekte öğretmen şunları söylemiştir:

Öğretmen : Belediyelerimizin telefonları var, önemli telefonlar. Bizim masa, mavi masa gibi. Geçenlerde bizim çöplerimiz zamanında alınmıyordu. Temizlikle ilgili olarak hemen bizim masayı aradık, yetkililer hemen ilgilendiler. Normalde sabah dokuzda alınması gerekiyordu. On biri buluyor, herhalde bizim biraz ara sokak olduğu için. Ara sokakları daha geçe bırakıyorlar. Ama telefon ettiğimizde ilgilendiler (05'34").

Yine aynı tarihli derste öğretmen ders kitabından konuyu okumak isteyen bir öğrenciye daha önce okuduğunu hatırlatarak söz almamış bir öğrenciye söz hakkı vermiştir. Öğretmen ve öğrenci arasındaki diyalog şu şekilde gerçekleşmiştir:

Başak : Okuyabilir miyim? (30'04").
Öğretmen : Yok sen biraz önce okudun, Hakan okumak ister misin? (30'22").

Öğretmen adil olma ve tüm öğrencilerin hakkına saygı gösterme konusunda da öğrencilere model olmaya çalışmaktadır. Öğrencilerde belirli değerlerin geliştirilmesi için karşılarında somut örnekler ve davranışlar görmeye gereksinim duydukları inancından hareketle öğretmenin söylem ve hareketlerinde model olma görevini elinden geldiği ölçüde yerine getirmeye çalıştığı söylenebilir.

4.1.3.4. Değerlerle İlgili Örnek Öğrencileri Model Gösterme

Öğretmen Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitimi kapsamında olumlu davranışlar gösteren örnek öğrencileri model göstermektedir. Öğretmen öğrencilerin sınıf dışı davranışlarını (G, 20.04.2009), ders sürecindeki sorumluluk ve çalışkanlık değerlerindeki örnek davranışlarını (G, 08.06.2009), (G, 26.05.2009) ya da farklı alanlardaki başarı ve azimlerini (G, 09.04.2009) model göstermiştir. Örneğin sınıf dışı örnek davranış olarak, 20.04.2009 tarihli derste bir öğrencinin kendisini emniyet kemeri takmadığı için uyardığını belirtmiş, duyarlılığı ve örnek davranışı konusunda Selim'i model olarak göstermiştir. Diğer öğrencilerin de toplumsal duyarlılık konusunda hassas olmaları gerektiğini vurgulamıştır.

Öğretmen : Belki yabancılar sizi tersleyebilir ama mesela Selim o gün beni uyardı, neden emniyet kemerinizi takmıyorsunuz diye değil mi? Evet, ben ona tepki gösterecek değilim. Ama yabancıları da uyarmamız lazım. Yani toplum olarak daha duyarlı olmamız lazım. Siz uyarmazsanız, başkası uyarmazsa insanlar bu hatayı yapmaya devam ederler. Küçükler de büyüklerden görüp aynı şeyi yine yapar değil mi? Yani küçükler izlenimciler, büyükler ne yaparsa onlar da aynısını yapıyorlar (23'32").

Öğretmen öğrenme-öğretme sürecinde özellikle sorumluluk ve çalışkanlık değerlerini gösteren öğrencileri pekiştirerek diğer öğrencilerin onları model almalarını sağlamaya çalışmaktadır. 08.06.2009 tarihli Sosyal Bilgiler dersinde öğretmen, konuyla ilgili araştırma yaparak elde ettiği bilgileri sınıfla paylaşan öğrenciyi ön plana çıkarmıştır. Derste öğretmenle öğrenciler arasında geçen konuşma şu şekildedir:

- Öğretmen** : En son geçen dersimizde ortak miras öğelerini tanımiştık değil mi? Dünyanın yedi harikasını tanıdık. Bunun dışında Türklere ait ama Türkiye toprakları dışında olan ortak miras öğelerini araştırmanızı istemiştım. Kitabımızda bir örnek verilmişti (01'19").
- Öğretmen** : Türkiye toprakları içinde olmayan ama Türklere ait bir yerimiz vardı. Hangi ülkedeydi, neresiydi orası? Kitapta işlemişti biz bunu. Hatırlıyor musunuz? (02'00").
- Burcu** : Öğretmenim Bosna Hersek'te bir köprü vardı öğretmenim (02'24").
- Öğretmen** : Evet, Bosna Hersek'te bir köprümüz vardı bir de bir kale vardı. Komşu ülkelerimizden birinde? (02'26").
- Burcu** : Irak'ta öğretmenim (02'30").
- Öğretmen** : Suriye'de, kitabımızda verilmişti ya Suriye'de Caber Kalesi vardı (02'33").
- Öğretmen** : Bunun dışında Balkan toprakları üzerinde bize ait kültürel değerler varmış. Bunlardan ikisini Burcu bizim için araştırmış, yüksek sesle okusun (02'38").
- Öğretmen** : Demek ki bizim Kosova'da da bir türbemiz bulunuyor, Sultan Murat Türbesi. Bir de İstanbul Camileri gibi diyor. Bir de onu okuyalım (04'19").
- Öğretmen** : Bir de Dünyanın yedi harikasından biri olan Artemis Tapınağı'nın Türkiye'de olduğunu söylemiştık. Neydi? Yedi harikadan ikisi Türkiye'deydi. Artemis Tapınağı'nın nerede olduğunu bilememiştık hatırlıyor musunuz? Burcu bizim için araştırmış, Kuşadası yoluna girişte diyor. Kuşadası hangi ilimize bağlıydı? (05'10").
- Can** : Muğla (05'40").
- Öğretmen** : Hayır, Aydın (05'47").
- Öğretmen** : Artemis Tapınağı'nı da zamanımız kalırsa okuruz (05'49").

09.04.2009 tarihli Sosyal Bilgiler dersinde öğretmen farklı alanlarda başarılarıyla okula katkı sağlayan öğrencileri örnek göstermiştir. Öğretmen bu konuda şunları söylemiştir:

- Öğretmen** : Başka neler yaparak okulumuza katkı sağlayabiliriz? Başka alanlar olabilir (25'54").
- Serkan** : Öğretmenim mesela satranç (26'00").
- Öğretmen** : Mesela Serkan çok güzel satranç oynuyor. Turnuvaya katıldı geçen sene, derece alamadı. Ama daha ilk kez katılmıştı, bu sene de katılır. Derece alırsa okulumuzun adını da duyurmuş olur değil mi? (26'06").

26.05.2009 tarihli Sosyal Bilgiler dersinde öğretmen araştırma ödevlerini yaparak getiren öğrencileri örnek göstermiştir. Öğretmenin konuyla ilgili söyledikleri şu şekildedir:

- Birge** : Eski Türk Devletleri'nin bayraklarını araştıracağız ya öğretmenim, onu ne zaman getirecektik? (14'28").
- Öğretmen** : Şimdi ona zaman sınırı koymadık. Araştırma ödev notu verecektik, bir arkadaşımız daha getirmişti. Evet, bakın Ece çok güzel yapmıştı. Bu da Selim'in ödevi (14'30").

Öğretmen öğrencilerin birbirlerini model alma eğiliminden yararlanarak olumlu davranışlar gösteren öğrencileri pekiştirmek ve diğer öğrencilere model göstermek

yoluyla değerlerin geliştirilmesini sağlamaya çalışmaktadır. Özellikle çalışkanlık, sorumluluk ve duyarlılık değerlerinin verilmesinde öğretmenin örnek öğrencileri model göstermeden yararlandığı söylenebilir.

4.1.3.5. Değerler Eğitiminde Belirli Gün ve Haftalardan Yararlanma

Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitiminde belirli gün ve haftalardan yararlanıldığı gözlenmiştir. Bayrağa ve İstiklâl Marşı'na saygı değerlerinin temel alındığı Bir Ülke Bir Bayrak ünitesi sürecinde 12.03.2009 tarihinde İstiklâl Marşı'nın kabulünün yıldönümünde okulda bir tören düzenlenmiştir. Öğrenciler günün anlam ve önemi ile ilgili şiirler okumuş, bilgi verici konuşmalar yapılmıştır. Törende okul müdürü de bir konuşma yaparak vatan-millet sevgisinin manevi değerler olduğunu, Mehmet Akif Ersoy'un bu değerleri taşıyan önemli bir şair olduğunu vurgulamıştır. Tören sonrasında Sosyal Bilgiler dersine girişte öğretmen törenle ve günün anlamıyla ilgili biraz konuşmaları gerektiğini söylemiş, öğrencilere İstiklâl Marşı'nın hangi durumlarda nerelerde okunduğunu sorarak ulusal değerlere dikkat çekmiştir (G, 12.03.2009).

Öğretmen uygulama sonrasında kendisiyle yapılan görüşmede belirli gün ve haftalarda yapılan etkinliklerin öğrencilerin değerleri kazanmasına katkı sağladığını belirtmiştir. Öğretmenin konuyla ilgili sözleri şu şekildedir:

Bunun dışında Bir Ülke, Bir Bayrak temasında geçen İstiklâl Marşı'na saygı, bayrağa saygı, Mehmet Akif Ersoy'u tanıma gününde yaptığımız etkinliklerin de olumlu sonuç verdiğini düşünüyorum (ÖG3, st. 749-752).

Değerler eğitiminde belirli gün ve haftalarla ilgili okul çapında ve Sosyal Bilgiler dersinde gerçekleştirilen etkinliklerin değerler eğitime katkı sağladığı ve öğrencilerin değerlerle ilgili farkındalık geliştirmelerine bir fırsat oluşturduğu söylenebilir.

4.1.3.6. Değerler Eğitiminde Dramadan Yararlanma

Sosyal Bilgiler dersinde öğrencilerin genel olarak drama etkinliklerine çok ilgi gösterdiği ve bu etkinliklerde görev almak için çok istekli oldukları gözlenmiştir (G, 20.04.2009). "Bir Ülke Bir Bayrak" ünitesinde Uyulmayan Kurallar başlıklı konunun

ele alındığı 20.04.2009 tarihli Sosyal Bilgiler dersinde toplumsal değerler bağlamında kurallara uyma davranışıyla ilgili olarak drama etkinliğinden yararlanılmıştır. Ders kitabında yer alan “Sınıfınızda kuralların ihlal edildiğini belirten bir kurgu hazırlayınız. Bu durumla karşılaşan duyarlı vatandaş ile kurala uymayan kişi arasında yaşanabilecek olayları canlandırınız” etkinliği için gönüllü olan öğrenciler seçilmiştir. Öğretmen genel olarak canlandırılmasını istediği olayı belirtmiştir. İki farklı senaryo ile gerçekleştirilen drama etkinliği ile ilgili bölüm şu şekildedir:

- Öğretmen** : Beş dakikamız var, o zaman bir kişi kurala uymasın. Diğer kişi de onu gördüğü halde, hiçbir davranışta bulunmasın. Onu görmezden gelsin, geçsin, gitsin. Üçüncü kişi de uyersin (25'50").
- Öğretmen** : Peki gel Birge, Selim ve Can (26'21").
- Can** : Öğretmenim ben çöp dökeyim (26'22").
- Öğretmen** : Sen kurala uymayan kişi olacaksın (26'24").
- Öğretmen** : Selim sen uyaracaksın, Birge sen görmezden geleceksin (26'32").
- Öğretmen** : Can çöpü yere atarken sen gördüğün halde görmezden gelip geçip gideceksin tamam mı? (26'43").
- Can çöp kutusu tekmeleyerek devirdi (26'54").
- Birge Can'ın yanından “Aman bana ne ya” diyerek geçip gitti (26'57").
- Selim** : Ne yapıyorsun sen? Doğaya zarar veriyorsun (27'00").
- Can** : Alaycı bir tavırla “İyiymi sen nasılsın?” (27'05").
- Öğretmen** : Can her zamanki tavrını ortaya koydu (27'10").
- Öğretmen** : Böyle mi diyeceksin Can seni uyarana? Demez, bu kadar demez (27'13").
- Selim** : Can'a “Ne yaptığının farkında mısın sen?” (27'26").
- Can** : Ne yapmışım? (27'28").
- Selim** : Çöpü döküyorsun yere (27'29").
- Can** : Dökemez miyim? (27'31").
- Öğretmen** : Selim söylediğine pişman oldu, Selim sen devam et (27'40").
- Selim** : Can'a tekrar “Doğaya zarar veriyorsun” (28'00").
- Öğretmen** : Selim çok güzel, ısrarcı davranıyor (28'10").
- Can** : Selim'e “Ya hadi sen işine git. Uğraşma benimle” (28'19").
- Selim** : O çöpleri toplamak zorundasın (28'24").
- Can** : Elim yok, toplayamam (28'25").
- Selim** : Elin yoksa o çöpleri nasıl döktün o zaman (28'30").
- Can** : Ayağımla döktüm (28'31").
- Öğretmen** : Tabi ki bu bir oyundu ama gerçekte Can bu kadar yapmaz değil mi Can? Can da zaten öyle bir davranışta bulunmaz (28'40").
- Öğretmen** : Biz belki buna yakın bu kadar tepki göstermez kimse de sana ne kardeşim deyip geçebilir. Selim'i bir alkışlayalım (29'01").
- Öğretmen** : Selim gibi ısrarcı olmalıyız, duyarlı olmalıyız değil mi? Herkes Can gibi bize tepki gösterecek değil, değil mi? Mutlaka karşıdaki kişi de bunu anlayışla karşılayacaktır. Bir de tam tersini yapalım. Hani yapan, Can rolündeki kişi yaptığının hatasını anlasın. Öyle bir rol olsun (29'10").
- Öğretmen Ada, Serkan ve Ceylin'i** : drama da rol almak üzere görevlendirdi (29'38").
- Öğretmen** : Ceylin'e “Çöp dök ama Can gibi davranmayacaksın hatanı kabul edeceksin” (29'52").
- Öğretmen** : Serkan'a “Sen de görmezden geliyorsun hadi bakalım” (29'55").

- Öğretmen** : Ceylin'e "Bu sefer duvarlara yazılar yaz, yani devletin malına zarar veriyor tamam mı ya da sırayı çiz. Yaparsınız ya siz. Sen bir öğrencisin, sırayı karala, şöyle otur" (30'06").
- Öğretmen** : Serkan'a "Sen de şuraya otur. Arkadaşının sırayı karaladığını görüyorsun ama hiç umursamıyorsun" (30'30").
- Öğretmen** : Ada, sen geliyorsun şimdi (30'36").
- Ada** : Ceylin'e "Ne yapıyorsun, sıraya zarar veriyorsun. Sıralara zarar verme" (30'40").
- Ceylin** : Ne yapmışım ki ben? (30'50").
- Ada** : Sıralara çok zarar veriyorsun, karalamışsın her yeri. Bu sıra senin benim annemim cebinden herkesin cebinden çıkıyor bu sıraların alınması için (30'51").
- Ceylin** : Özür dilerim bir daha yapmam (31'07").
- Öğretmen** : Evet, çok güzel (31'08").
- Ada** : Onlara bir daha zarar verme (31'18").
- Ceylin** : Teşekkür ederim uyardığın için (31'20").
- Öğretmen** : Evet, evet alkışlayalım arkadaşlarımızı (31'21").
- Öğretmen** : Şimdi çocuklar bakın devletin malına zarar vermek, okulun malına zarar vermek bunlar da yaptığımız yanlış davranışlardan. Yani siz belki tanımadığınız insanları uyarmaktan çekiniyorsunuz ama sınıfta birbirimizi uyuralım tamam mı? (31'27").

Video kaydı alıntısında da görüldüğü gibi öğretmen zaman zaman araya girerek kazanılmasını istediği değerler konusunda vurgular yapmıştır. Öğretmen drama etkinliği sonunda devlet malını koruma konusunda en azından sınıf içinde öğrencilerin birbirlerini uyarmaları gerektiğini belirterek genel bir sonuca ulaşmalarını sağlamaya çalışmıştır.

4.1.3.7. Değerler Eğitiminde Güncel Olaylardan Yararlanma

Öğretmenin Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitimine dönük etkinliklerde güncel olaylardan etkili bir biçimde yararlandığı gözlenmiştir. Güncel olaylardan yararlanma kapsamında öğretmen televizyonda izlediği haberleri, gazetede okuduğu haberleri sınıfla paylaşmaktadır (G, 05.03.2009; G, 23.03.2009; G, 24.03.2009; G, 09.04.2009). Kimi zaman da öğrenciler işlenen konularla ilgili olarak televizyonda izledikleri haberden söz etmektedirler (G, 10.03.2009). Değerler eğitiminde güncel olaylardan yararlanmaya ilişkin örnekler tarih sırasına göre sunulmuştur.

Öğretmen teknolojinin zararlarıyla ilgili olarak sağlıklı olmaya önem verme değerinin kazandırılmasında haberlerde izlediği bir güncel olayı sınıfla paylaşmıştır. 05.03.2009 tarihli Sosyal Bilgiler dersinde öğretmen ve öğrenciler arasında geçen konuşma şu şekildedir:

- Selim** : Öğretmenim bilgisayara çok bakarsak gözlerimiz bozulur (29'11").
Öğretmen : Sağlığımıza zararlı, insan sağlığına zararlı, gözlerimiz bozulabilir. Geçenlerde haberlerde izlemiştim, 13 saat aralıksız bilgisayar başında oturduğu için bir insan hayatını kaybetmişti (29'22").
Ece : Ders çalışırken öğretmenim (29'41").
Öğretmen : Ders çalışırken evet (29'45").

10.03.2009 tarihli Sosyal Bilgiler dersinde bir öğrenci televizyonda izlediği bir haberi sınıfla paylaşmıştır. Sağlıklı olmaya önem verme değeri bakımından önemli olan diyalog şu şekildedir:

- Ferhat** : Öğretmenim sabah haberlerde izledim, Çin mallarında çocuklara zarar veren maddeler varmış (13'25").
Öğretmen : Zaten biz bundan aylar önce Çin malı kullanmama kararı almıştık değil mi? Zararlı maddeler var (13'35").

23.03.2009 tarihli Sosyal Bilgiler dersinde öğretmen kalp nakli ile ilgili olarak televizyonda izlediği bir haberi örnek vermektedir.

- Öğretmen** : Geçen hafta televizyonda Türkiye’de ilk kalp naklinin gerçekleştiğine ilişkin bir haber izledim. Üç yaşında bir çocuğa iki yaşında başka bir çocuğun kalbi takıldı. Devlet hastanesinde, bakın bu devlet kurumu sayesinde bir çocuğun hayatı kurtuldu. Öbür çocuk zaten ölmüş. Bitkisel hayata girmiş. O kalbini vermese de zaten yaşamayacak. Beyin ölümü gerçekleşikten sonra yapılacak hiçbir şey yok (31'58").

24.03.2009 tarihli Sosyal Bilgiler dersinde öğretmen sağlıklı olmaya önem verme değeri kapsamında beslenme ile ilgili kurumların denetlenmesinden söz etmiş, konuyla ilgili olarak televizyonda izlediği bir haberi örnek vermiştir. Dersin ilgili bölümü şu şekildedir:

- Öğretmen** : Kitabımız ücret karşılığı yemek yediğimiz lokantadan bahsetmiş. Lokantalar, yemekhaneler, bunlar hep bizim beslenme ihtiyacımızın karşılandığı yerler. Sizler ne yapıyorsunuz, burda kantin var değil mi? Mesela sabah gelince kantinden karnınızı doyuruyorsunuz. Peki bu yerler başka bir kurum tarafından denetleniyor mu? Bilginiz var mı? (04'56").
Öğretmen : Mutlaka denetleniyordur değil mi? (05'23").
Can : Öğretmenim mesela lokantalarda yapılan dönerlerde domuz eti olabilir (05'25").
Öğretmen : Mutfak denetleniyor değil mi, restoranların mutfacı. Peki, kim denetliyor acaba bir bilginiz var mı? (05'28").
Burcu : Öğretmenim Sağlık Bakanlığı’ndan (05'36").
Öğretmen : Sağlık Bakanlığı’ndan yetkili kişiler o yerde, yemek yapılan yerlerin sağlığımız açısından hem hijyen yönünden değil mi, bizim için sağlıklı olup olmadığını hem de yemeğin sağlıklı olup olmadığını denetliyorlar. Geçenlerde duymuştuk televizyonlarda bir okuldaki bütün çocuklar okulun yemeğinden zehirlenmişlerdi. Tavuktan sanırım, evet tavuktandı. Yani

bazen böyle toplu zehirlenmeler oluyor. Eğer ki bu denetlemeler olmasaydı ne olurdu? Bunun önüne geçemezdik, daha çok olurdu (05'40").

09.04.2009 tarihli Sosyal Bilgiler dersinde sivil toplum kuruluşlarının çalışmaları işlenirken öğretmen her yaştan ve toplumun her kesiminden insanın çeşitli çalışmalarla insanlığa ve doğaya katkı sağlayabileceğini belirtmiştir. Öğretmen “herkesin yapabileceği birşeyler olmalı” görüşünden yola çıkarak gazetede okuduğu bir haberi öğrencilerle paylaşmıştır. Öğretmenin konuyla ilgili söyledikleri şu şekildedir:

Öğretmen : Mesela ben sürekli görüyorum gazetelerde, artık son iki yılda bu nikah şekerleri bile doğal çevreye zarar vermeyen malzemelerden yapılıyor. Tema'nın ürettiği nikah şekerleri var. Hiç duydunuz mu?. Yani siz o nikah şekerini alınca doğaya bir katkı sağlamış oluyorsunuz. Biliyorsunuz nikah şekerleri için para ödüyor o nikah sahipleri. Davetiyede de öyleydi, eskiden hani beyaz davetiyeler, kartlar vardı ya şimdi geri dönüşümü olan toprak rengi kâğıtlardan alırsanız o da yine doğaya geri döneceği için doğaya bir katkı oluyor (03'27").

28.04.2009 tarihli Sosyal Bilgiler dersinde yerel seçimlerle işlenen konu arasında ilişkilendirme yapılmıştır. Demokratik değerlerle ilgili olarak derste gelişen diyalog şu şekildedir:

Öğretmen : Peki, seçimle kimler görev başına geliyordu? (04'25").
Hakan : Muhtarlar öğretmenim (04'27").
Öğretmen : Muhtarlar değil mi? Daha yeni yerel seçimler oldu (04'31").

Öğretmen güncel olayları takip ederek sınıfla paylaşan öğrencileri pekiştirmek yoluyla tüm öğrencileri güncel olayları izlemeye yönlendirmeye çalışmaktadır. Araştırmacı bu durumla ilgili izlenimlerini 04.05.2009 tarihli günlüğüne şu şekilde yansıtmıştır:

Derste Bakanlar konusu işlendi. Hafta sonu Başbakan kabinede değişiklik yapıp Bakanlar Kurulunu değiştirmişti. Güncel olay konuyla bağdaşmıştı. Öğretmen öğrencilere haberleri izleyip izlemediklerini, yeni bakanların kim olduğunu bilip bilmediklerini sordu. Yeni bakanlardan birinin adını söylemelerini istedi. Burcu yeni Milli Eğitim Bakanı'nın adının Nimet Çubukçu olduğunu söyledi. Öğretmen ona pekiştireç verdi (AG, 04.05.2009).

Sosyal Bilgiler dersinde kitle iletişim araçları yoluyla haberdar olunan güncel olaylardan daha çok sağlıklı olmaya önem verme değeri ile toplumsal dayanışmaya katkıda bulunan sivil toplum kuruluşlarının çalışmaları kapsamında yararlanıldığı

söylenebilir. Bunun yanı sıra ülkedeki demokratik işleyiş süreci ile ilgili güncel olaylar da öğrencilerde demokratik değerlerin geliştirilmesi bakımından önem taşımaktadır.

4.1.3.8. Değerler Eğitiminde Empatiden Yararlanma

Öğretmen Sosyal Bilgiler dersi içeriği doğrultusunda konuları ele alırken ve amaçlanan değerleri öğrencilere kazandırmaya çalışırken zaman zaman empatiden yararlanmaktadır. Örneğin 08.06.2009 tarihli Sosyal Bilgiler dersinde “Turizmin Ülke Ekonomisine Katkısı” konusu işlenirken, özellikle saygı, hoşgörü ve dürüstlük değerlerinin verilmesinde öğretmenin empati yönteminden yararlandığı gözlenmiştir. Öğretmen turistlere nasıl davranılması gerektiğini empati yoluyla vermeye çalışmıştır. Derste öğretmen ve öğrenciler arasında geçen konuşma şu şekildedir:

- Can ders kitabından turizmin ülke ekonomisine katkısı konusundaki metni okudu (11'49").
- Öğretmen** : Başka bir ülkenin parasına döviz diyoruz. Başka bir ülkeye gezmek için gidersek turist oluruz, başka bir ülkenin insanı bizim ülkemize gelirse, gezmek için gelirse o da turist olur. Siz turist olarak başka bir ülkeye gitseniz sizlere nasıl davranılmasını isterdiniz? (12'47").
- Öğretmen** : Can sen konuşmak ister misin? Diyelim ki yurt dışına gittin, Almanya'ya gittin mesela sana nasıl davranılmasını istersin? (13'17").
- Öğretmen** : Almanya'nın güzel yerlerini gezmek ister misin? (13'34").
- Can** : İsterim (13'36").
- Öğretmen** : Peki, o yerleri biliyor musun? (13'38").
- Can** : Bilmiyorum (13'40").
- Öğretmen** : Peki, nasıl gezeceksin, o zaman ne istersin? (13'41").
- Can** : Başkalarına sorarım (13'43").
- Öğretmen** : Seni birilerinin gezdirmesini ister misin? Evet, değil mi? Evet, rehber isterim diyebilirsiniz değil mi? Biz gittiğimiz yabancı bir ülkenin tarihi yerlerini veya doğal güzelliklerini bilebilir miyiz? İlk kez gidiyoruz, hayır bilemeyiz. Bize biri göstermezse biz nereden bileceğiz. O zaman aynı şekilde biz de bizim ülkemize gelen yabancı turistlere nasıl davranmalıyız sizce? (13'45").
- Uğur** : Hoşgörülü ve nazik davranmalıyız (14'18").
- Öğretmen** : Evet, nazik davranacağız, kibar olacağız değil mi? Onlara yardımcı da olmalıyız, yardımsever olmalıyız. Yabancı, dilimizi bilmiyor, yolumuzu bilmiyor. Elimizden geldiğince yardım etmeliyiz (14'20").
- Selim** : Öğretmenim biz de onlara rehberlik yapmalıyız (14'34").
- Öğretmen** : Rehberlik yapmalıyız, yardımcı olmalıyız. Peki, bu anlamda neler yapılabilir? (14'40").
- Burcu** : Öğretmenim zaten rehberlik diye bir meslek var. Gelen turistleri havaalanında karşıyorlar, konaklamaları için otelleri söylüyorlar (14'45").
- Öğretmen** : Rehberler turistlerin tatillerini en iyi şekilde geçirmeleri için yardımcı oluyorlar. Aynı şekilde biz de başka bir ülkeye gitmiş olsak aynı şeyi isteriz değil mi? Bize yardımcı olmalarını isteriz (15'34").

Öğretmen öğrencilerden yabancı bir ülkeye gittiklerinde kendilerine nasıl davranılmasını istiyorlarsa ülkemize gelen turistlere de aynı biçimde davranmaları gerektiğini belirtmiştir. Öğretmenin empatiden yararlanarak hoşgörü, nezaket ve yardımseverlik değerlerini geliştirmeye katkı sağladığı söylenebilir.

4.1.3.9. Değerler Eğitiminde Benzetmeden Yararlanma

Öğretmen Sosyal Bilgiler dersinde değerleri verirken öğrencilerin önkoşul bilgilerinde birtakım eksiklikler olduğunda benzetmelerden yararlanmakta, öğrencilerin değerleri daha iyi anlamlandırmaları ve kavramalarını sağlamaya çalışmaktadır. Örneğin tarihsel mirasa duyarlılık değerinin vurgulandığı Hepimizin Dünyası ünitesinde öncelikle ortak miras sözcüğünün anlamı üzerinde durulmuştur. Öğrenci ortak miras sözcüğünün anlamını açıklayamayınca öğretmen miras sözcüğünden yola çıkarak insanlığın ortak mirasını bir ailede babadan oğula kalan mirasa benzeterek açıklamaya çalışmıştır. 04.06.2009 tarihli Sosyal Bilgiler dersinde öğretmen ve öğrenciler arasında şu konuşma geçmiştir:

- Uğur ders kitabında hazırlık çalışmasında yer alan “Ortak miras sözcüğünün anlamını araştırınız” sorusunu okudu (00'08").
- Öğretmen** : Uğur ortak mirastan ne anlıyorsun? (00'10").
- Uğur** : Öğretmenim miras ee (00'18").
- Öğretmen** : Size hiç miras kaldı mı? (00'25").
- Uğur** : Evet, öğretmenim dedemden tarla kaldı (00'32").
- Öğretmen** : Ne demekmiş o zaman miras, birinden kalan mal diyelim. Peki, ortak miras ne olabilir? (00'40").
- Uğur** : İki kişiden kalan (00'48").
- Öğretmen** : İki değil de daha çok kişi (00'52").
- Mahmut** : Öğretmenim mesela bir ailede üç çocuk var diyelim, onların ortak paylaşımı yani öğretmenim (00'54").
- Öğretmen** : Veya sadece kardeşler arasında değil de akrabalar arasında olabilir. Dede ölmüştür, çocukları vardır bir de torunları vardır. Babalar da yoksa dededen toruna kalabiliyor. Peki, dünyadaki ortak miras deyince ne anlıyoruz? (01'05").
- Can** : Öğretmenim birilerinin yaptığı bina veya doğal yapıt, mesela Mısır Piramitleri (01'25").
- Öğretmen** : Evet, güzel. Mısır Piramitleri değil mi? Dünyanın yedi harikasıdan biri, orası günümüzde de turizm açısından çok değerli (01'36").

Yine aynı derste “Tarihi ve doğal varlıkları neden korumalıyız?” sorusuna bir öğrenci tarihi ve doğal varlıkları bir arkadaşından aldığı hatıra niteliğindeki armağana benzeterek yanıt vermiştir. Öğretmen ve öğrenciler arasında şu konuşma geçmiştir:

- Öğretmen** : Neden bu tarihi ve doğal varlıkları korumalıyız? (23'11").
- Ferhat** : Öğretmenim ee (23'12").
- Öğretmen** : Bunlar bize kalan tarihi bir miras değil mi? Biz de geçmişimizi anlatan tarihi miras öğelerine karşı duyarlı olmalıyız, onları korumalıyız (23'14").
- Birge** : Öğretmenim hani bir arkadaşımız hatıra olarak birşey verir ya biz de onu koruruz. Bunlar da bize eskiden kalan bir hatıra (23'42").
- Öğretmen** : Evet, bunlar bize kalan miras ve tarihsel olduğu için daha da önemli bizim için değil mi? Gelecek nesillere, kuşaklara tanıtmamız için onları korumak zorundayız ve duyarlı olmak zorundayız bu miras öğelerine karşı (23'47").

Öğretmen ve öğrencilerin yaptıkları benzetmeler yoluyla ortak miras öğeleri ile tarihi ve doğal varlıkların önemi vurgulanmış; onların korunması ve gelecek nesillere aktarılması gerektiği belirtilmiştir. Benzetmelerin öğrencilerin konularla ilgili önkoşul bilgileri öğrenmelerine katkı sağladığı ve değerlerle ilgili içeriğin önemini vurgulamaya yardımcı olduğu söylenebilir.

4.1.3.10. Değerler Eğitiminde Yakın Çevreden Yararlanma

Öğretmen Sosyal Bilgiler dersinde değerler konusunda yakın çevrede gerçekleşen olaylardan örnekler vererek öğrencilerin neden sonuç ilişkilerini daha iyi görmelerini, değerlerle günlük yaşamları arasında bağ kurmalarını sağlamaya çalışmaktadır. Örneğin 24.03.2009 tarihli Sosyal Bilgiler dersinde öğretmen beslenme ile ilgili kurumlar ele alınırken bu kurumların devlet tarafından denetlendiğini belirtmiştir. Denetlemelere örnek olarak okul kantininde yapılan denetlemeyi vermiş, kantinde görevli öğrencilere de söz hakkı vermiştir. Sağlıklı olmaya önem verme ve temizlik değerleri kapsamında öğretmen ve kantinde görevli olan öğrenci arasında geçen konuşma şu şekildedir:

- Öğretmen** : Peki çocuklar, ister para verip yiyelim isterse ücretsiz olarak yiyelim yemek yediğimiz yerin mutlaka Sağlık Bakanlığı tarafından denetlendiğini bilin. Eğer bu denetlemeler olmasaydı sağlık açısından birçok sorun çıkardı değil mi, zehirlenmelerin önüne geçemezdik. Bizim kantini de denetlediler değil mi, temizlik yönünden birkaç hatamızı buldular. Eldiven takın dediler sizlere başka ne dediler? (08'01").
- Ece** : Öğretmenim o masayı kaldırın dediler (08'44").
- Öğretmen** : Kirli miydi? (08'45").
- Ece** : Kirliydi (08'46").
- Öğretmen** : Gördüğünüz gibi okul kantinleri de denetleniyor (08'47").

09.04.2009 tarihli Sosyal Bilgiler dersinde öğretmen okulun bulunduğu çevrede Kızılayın kan bağıışı amacıyla kurduğu standı örnek göstermiştir.

Öğretmen : Mesela Eskişehir’de fuar oluyor değil mi? Şu meydana, lunaparkın orada. Ben her fuarda mutlaka Kızılayın da standını görüyorum. Orada kan bağışı yapmak isteyenler kan veriyor (24’20”).

Öğretmen yakın çevrede gerçekleşen olaylarla ya da örneklerle Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitimi desteklemeye çalışmaktadır. Sosyal Bilgiler dersi öğretiminde temel alınması gereken ilkelerden biri olan yakından uzağa ilkesi bağlamında öğretmenin değerler eğitiminde yakın çevredeki olay ve örneklerden etkili biçimde yararlandığı söylenebilir.

4.1.3.11. Değerler Eğitiminde Diğer Ders ve Disiplinlerden Yararlanma

Öğretmen değerler eğitimi konusunda diğer derslerden de mümkün olduğunca yararlanmaya çalışmaktadır. Bu derslerin başında da Türkçe dersi gelmektedir. Öğretmen uygulama öncesi kendisiyle yapılan görüşmede Sosyal Bilgiler dersinden sonra değerlere en fazla Türkçe dersinde yer verdiğini belirtmiştir. Öğretmen konuyla ilgili görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir:

Değerleri en fazla vurguladığımız ders Sosyal Bilgiler. Türkçe dersinde de değerleri vurguluyoruz. Özellikle doğruluk, dürüstlük, paylaşma, iletişim kurma, grupla çalışma gibi değerleri vurguluyoruz (ÖG1, st. 61-63).

04.06.2009 tarihli derste, kültürel değerler ele alınırken öğretmen konuyu Türkçe dersinde de işlediklerini belirterek öğrencilerin dersler arasında bağlantı kurmasına yardımcı olmaya çalışmıştır. Ortak miras öğeleri kapsamındaki konuyla ilgili olarak öğretmen ve öğrenciler arasında geçen konuşma şu şekildedir:

Öğretmen : Evet, Selimiye Camii’ni biz zaten çok iyi biliyoruz değil mi? Türkçe dersimizde de işlemiştik. Mimar Sinan’ın ustalık eserim dediği Selimiye Camii nerdeydi? (10’18”).

Öğrenciler : Edirne’de (10’20”).

Öğretmen : İstanbul’daki caminin adı neydi? (10’21”).

Can yanıt veremeyince öğretmen “Süleymaniye Camii” diyerek doğru yanıtı verdi. (10’25”).

Öğretmenin Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitimi sürecinde özellikle çevreye duyarlılık ve doğadaki canlılara saygı konusunda yararlandığı bir diğer ders Fen ve Teknoloji dersidir. 09.06.2009 tarihli Sosyal Bilgiler dersinde öğretmen sivil toplum kuruluşlarının doğa ve hayvanlar için de çalışmalar yaptığını belirtirken doğadaki

döngünün korunması gerektiğini belirtmiştir. Doğadaki canlılara saygı gösterme ve çevreyi koruma değerini verirken konuyla ilgili olarak Fen ve Teknoloji dersinde öğrenilen bilgilere atıfta bulunmuştur. Öğretmenin konuyla ilgili sözleri şu şekildedir:

Öğretmen : Bir de şunu öğrendik doğaya yaptığımız her yatırım aslında bize yapıyor değil mi? Çünkü doğa bizim için, bizim yaşamımızı sağlamak için var. Bunları biz Fen ve Teknoloji dersinde de işledik. Bitkiler olmasaydı, bazı canlılar olmasaydı biz kaç yıl yaşayabilirdik? Yaşayamazdık, biz bugün nefes alabiliyorsak bunu bitkilere borçluyuz, doğaya borçluyuz değil mi? Doğada bir döngü var demiştik. Bir denge söz konusu, eğer doğada herhangi bir canlıda mesela nesli tükenen hayvanları da tanıdık değil mi Fen ve Teknolojide. Bir canlının neslinin tükenmesi insanları da olumsuz etkiliyor (18'22").

Öğretmen Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitiminde farklı disiplinlerden de yararlanmaktadır. Bu disiplinlerden biri de turizmdir. Öğretmen 09.06.2009 tarihli Sosyal Bilgiler dersinde "Hepimizin Dünyası" ünitesinde turizmle ilgili konuların diğer ülkelerle iletişim ve işbirliği bağlamında bilgilendirici olduğunu vurgulamıştır. Söz konusu derste öğretmen konuyla ilgili olarak şunları söylemiştir:

Öğretmen : Bir de turizm hakkında bilgi edindik değil mi? Turizmin insan ilişkilerine, başka ülkelerle olan iletişimimize bir değer kattığını öğrendik. Bu üniteye biraz daha fazla duyarlılık kazandık mı? Yani çevreye karşı, ortak mirasımıza karşı, mesela bir Odunpazarı evlerini yaşatmak anlamıyla, yani böyle birşey. Tarihsel mirasa bir duyarlılık kazandırdı mı bu ünite bize? Yani bunların ne kadar değerli olduğunu ve yaşatılması gerektiğini, bize bu ünite bunları verdi değil mi? Bu tür konular işledik (03'52").

Sosyal Bilgiler dersinde öğrencilere değerler kazandırılmaya çalışılırken özellikle Türkçe, Fen ve Teknoloji dersinde ele alınan konularla ilişkilendirme yapıldığı görülmüştür. Tarihsel mirasa duyarlılık değerinin kazandırılmasında ise turizmden yararlanıldığı söylenebilir. Bu bağlamda öğretmenin farklı alanlardaki bilgilerden yararlanarak etkili bir değerler eğitimi süreci oluşturma çabası içerisinde olduğunu söylemek olanaklıdır.

4.1.3.12. Değerler Eğitiminde Aileden Yararlanma

Değerler eğitiminde aile büyük önem taşımaktadır. Çocukların doğdukları dönemden itibaren ilk ve temel değerleri kazandıkları ailenin okuldaki değerler eğitimi

desteklemesi ve çocuklara model olmaları değerler eğitiminin başarıya ulaşmasında belirleyici olabilmektedir. Öğretmen uygulama öncesinde kendisiyle yapılan görüşmede değerler eğitiminde ailenin önemi konusundaki görüşlerini şu şekilde ifade etmektedir:

Çünkü okulda bulunduğumuz zaman değer eğitimi vermede yeterli olmuyor. Çocuğun içinde bulunduğu aile, yaşadığı toplum, çevresi bunlar o değeri kazanmasında engel oluyor bazen. Şimdi biz burada doğru değeri veriyoruz fakat çocuk eve gidince bunun tam tersi bir şey görünce çocukta da davranışa dönüşmüyor. Yani burada aile olumsuz etki yapıyor. Aile olumsuz model oluyor. Mesela dürüstlük, çalışkanlık ve hoşgörülü olma değerlerini biz burada çocuklara öğretiyoruz fakat anne baba çocuğa hoşgörü göstermeyince çocuk da arkadaşına göstermiyor. Ya da bizim çocukta oluşturduğumuz davranışın kendiliğinden yok olduğunu görüyoruz. Bunun da toplumdan kaynaklandığını düşünüyorum. Yani çocuklara baktığınızda annelerinin ve babalarının aynaları gibidirler. Baba yanlış bir söz kullanıyorsa, yanlış bir davranışta bulunuyorsa biz okulda ne kadar doğrusunu vermeye çalışsak da bu oluşmuyor çocukta davranışa dönüşmüyor. Okul içinde bazen oluyor, çocuk yapıyor. Ama okuldan çıktığı an aynı yanlış davranışı, aileden gördüğü davranışı tekrar gösteriyor. Yani bu yüzden değer eğitiminde sadece derste değil toplum da aile de işin içine katılmalı diye düşünüyorum. Ailelere bile eğitim verilmeli bence (ÖG1, st. 201-228).

Öğretmen görüşmede ailenin okulda verilen değerlere aykırı davranışlarının çocuğu olumsuz etkilediğini ve istenmeyen davranışlar sergilediğini belirtmiştir. Değerler konusunda ailelerin de bilinçli ve duyarlı olması gerektiğini vurgulayan öğretmen ailelere de değerler eğitimi konusunda eğitim verilmesini önermiştir.

Sosyal Bilgiler dersi kapsamında değerler eğitiminde aileden yararlanmanın üç biçimde gerçekleştiği gözlenmiştir. İlk olarak değerler konusunda çocukların ailelerinde gözledikleri davranışlar ya da ailedeki iyi örneklerin sınıfla paylaşılması istenmekte (G, 23.03.2009), (G, 24.03.2009), ikinci olarak değerlerle ilgili çeşitli etkinliklere aile katılımı sağlanmaya çalışılmakta (G, 13.04.2009), son olarak da çocuklara ailedeki yanlış davranışlar ya da olması gerekenler konusundaki aileyi uyarma ve bilgilendirme sorumluluğu verilmektedir (G, 20.04.2009), (G, 09.06.2009).

23.03.2009 tarihli Sosyal Bilgiler dersinde sivil toplum kuruluşlarının çalışmaları kapsamında öğrenciler ailelerinin bu kuruluşlara yaptıkları gönüllü katkılardan söz etmiş, ailelerinin örnek davranışlarını sınıfla paylaşmışlardır.

Merve : Öğretmenim benim babam Kızılay'a kan veriyor. Hem de üye oldu, ölünce organlarını bağışlayacaklar (30'52").
Öğretmen : Evet, organlarımızı bağışlayabiliriz. Mesela Kızılay'a ücretsiz kan veriliyor değil mi? Sizler yapamasanız da annelerinize babalarınıza bunun

- önemini anlatırsanız o kan sayesinde belki bir kişinin hayatı kurtulacak (31'05").
- Burcu** : Öğretmenim Kızılaya kan lazım olduğunda babamı arıyorlardı. Babam da gidip kan veriyordu (31'22").
- Öğretmen** : Kan bağışında bulunacağım diye bildirdiyse ararlar (31'37").

Dersin ilerleyen dakikalarında öğretmen öğrencilerden ailelerine bir sivil toplum kuruluşuna üye olup olmadıklarını sormalarını istemiştir. Öğretmen ve öğrenciler arasındaki geçen konuşma şu şekildedir:

- Öğretmen** : O zaman eve gidince bir soralım annelerimize babalarımıza. Acaba hiç bir sivil toplum kuruluşuna üyeler mi? Tamam mı? Bir sorun, defterinize not alın. Yarın konuşalım, hangi kuruluşlara üyeler? Veya bunların faydaları hakkında bilgileri var mı? Bir ailenizle konuşun bakalım (33'14").
- Yiğit** : Öğretmenim babam Kızılay'a üye sanırım. Çünkü bütün organları Kızılay'a verilecek. Bir tane kart var üzerinde yazıyor (33'37").

Bir sonraki gün, 24.03.2009 tarihli Sosyal Bilgiler dersinde öğretmen öğrencilerin ailelerine sivil toplum kuruluşlarına üye olma durumlarını sorup sormadıklarını takip etmiştir. Dersin ilgili bölümünde öğretmen ve öğrenciler arasındaki konuşma şu şekildedir:

- Öğretmen** : Sivil toplum örgütlerinin toplum yararına çalıştığını, bizler için gönüllü olarak çalıştıklarını öğrendik. Bu tür sivil toplum örgütlerinin sadece bağışlarla ayakta kaldığını öğrendik ve en son bizlerin de bir sivil toplum örgütüne üye olmamız gerektiğine karar vermiştik. Ailelerimizle de bu konuyu konuşmaya karar vermiştik. Sordunuz mu? Annesi ya da babası bir sivil toplum örgütüne üye olan olan var mı? (01'52").
- Merve** : Öğretmenim babam Kızılay'a üye demiştim ya ben bugünlerde babamı fazla göremiyorum çalıştığı için (02'58").
- Öğretmen** : Soramadın, peki. Can senin baban nereye üye? (03'05").
- Can** : Kızılay'a öğretmenim ona şey vermişler (03'09").
- Öğretmen** : Kart mı? (03'11").
- Can** : Yok kart değil, ben getiririm öğretmenim (03'14").
- Öğretmen** : Tamam, peki. Kan mı vermiş? (03'16").
- Can** : Kan verdi, onun kanı çok az bulunduğu için verdi (03'33").

13.04.2009 tarihli Sosyal Bilgiler dersinde "Toplum İçin Çalışanlar" ünitesi sonunda sınıf dışı yapılacak etkinlik olarak huzurevine gitme kararı alınmıştır. Öğretmen bir öğrencinin ailelerin de geziye katılması fikrine çok sıcak bakmış, toplumsal dayanışma ve yaşlı insanlara saygı değerleri bağlamında ele alınabilecek bu gezi etkinliğinde aileleri de işin içine katmaya çalışmıştır. Öğretmen ve öğrenci arasındaki diyalog şu şekilde gerçekleşmiştir:

- Merve** : Öğretmenim benim annemler de zaten gitmeyi düşünüyorlardı. Annelerimiz börek hazırlar onları götürebiliriz (24'52").
- Öğretmen** : O zaman şöyle yapalım gelmek isteyen velileri de bu geziye davet edelim (25'02").

Öğretmen Sosyal Bilgiler dersinde öğrencilerin değerlerle ilgili öğrendiklerini aileleriyle paylaşarak onları bilinçlendirmeleri konusunda öğrenciye sorumluluk vermektir. Örneğin 20.04.2009 tarihli Sosyal Bilgiler dersinde trafik kurallarına uyma konusunda araç kullanırken cep telefonu ile konuşmanın yasak ve tehlikeli olduğunu belirtmiştir. Öğrencilerden de ailelerini bu konuda uyarmalarını istemiştir. Öğretmenin konuyla ilgili sözleri şu şekildedir:

- Öğretmen** : Değil mi, otomobille seyir halindeyken cep telefonu ile konuşmak yasak. Ama bunu çoğu sürücü yapıyor. Kaza olmasa da cep telefonu kullanan kişi ister istemez trafiği aksatıyor. Biraz daha yavaş kullanıyor değil mi? Çünkü hem telefonla konuşup hem araç kullanmak kolay değil. Eğer ailenizden biri bunları yaparsa lütfen uyarın çocuklar. Trafikte cep telefonu kullanmak ve yanındaki kişiyle sohbet etmek de yasak. Bu sefer engellemiş oluyorsunuz, yani trafikte hız ne kadar kaza getirirse yavaş gitmek de kaza getirebilir değil mi? Çünkü araçların akışına engel oluyor (14'27"- 16'13").

28.04.2009 tarihli Sosyal Bilgiler dersinde öğretmen öğrencilere hakkını arama konusunda ailelerinde gözledikleri davranışları sormuştur. Öğretmen ve bir öğrenci arasında geçen diyalog şu şekildedir:

- Öğretmen** : Peki var mı sizin ailenizden gidip bir kurum ya da kuruluştaki sorununu dile getiren? (26'43").
- Selim** : Öğretmenim bizim komşulardan hiç kimse şikayete gitmek istemiyor. Hep benim annem gidiyor. Annem de gitmek istemiyor tek kişi olduğu için. Sorunlarımız çözülüyor öğretmenim (26'55").
- Öğretmen** : Çözülüyor, yani siz sokakta ve mahallede duyarsız davranıyorsunuz. Sorunuz var, ama kimse şikayete gitmiyor. Annen gitmek istiyor tek kişi olduğu için o da gidemiyor (27'10").

Öğretmen 09.06.2009 tarihli Sosyal Bilgiler dersinde Bayrağa Saygı değeri konusunda şöyle bir açıklama yapmıştır:

- Öğretmen** : Nerde olursak olalım İstiklâl Marşı söyleniyorsa televizyonda bile olsa ayakta durmalıyız değil mi? İstiklâl Marşı'nı nerede duyarsak duyalım saygı göstereceğiz. Bayrağımızı da buruşturup çöpe atmamalıyız. Ona saygı göstermeliyiz. Bayrak yakmak, bayrağı yırtmak suçtur. Özel

günlerde, milli bayramlarda lütfen camlarımıza bayrak asalım. Annemize babamıza söyleyelim. Her evde bir Türk bayrağı olması lazım. Bizim evde var. Sizin evde de olması lazım, yoksa da hemen aldırın annenize, babanıza. 30 Ağustos var en yakın, Zafer Bayramı o zaman tatil, ama siz yine de bir gece öncesinden camınıza bayrağınızı asın (12'49").

Öğretmen öğrencilere bayrağa saygı değerini kazandırmaya çalışmakta, öğrencilerin bu konuda ailelerine de model olmalarını istemektedir. Değerler eğitiminde ailenin çok önemli bir rolü olduğuna inanan öğretmenin aileyi olabildiğince sürece katmaya çalıştığı, değerler eğitiminde aileden yararlanmaya özen gösterdiği söylenebilir.

4.1.3.13. Değerler Eğitiminde Ödevlerden Yararlanma

Öğretmen öğrencilere konuyla ilgili değerler yanında özellikle sorumluluk değerinin kazandırılması bakımından araştırma ödevlerinden yararlanmaktadır. Öğretmen 04.06.2009 tarihinde öğrencilerden Türklerin Balkanlarda bıraktığı eserlerle ilgili bir araştırma yapmalarını istemiştir. Bu konuda derste geçen konuşmalar şu şekildedir:

- Öğretmen** : Ders kitabımızda araştırma var, bir araştırmayı okuyalım (33'06").
Birge : Türklerin Balkanlarda bıraktığı eserlerle ilgili olarak bir araştırma yapınız (33'11").
Öğretmen : Hadi, bugünkü tek ödevimiz olsun. Zaten sizlere başka ödev vermiyorum. Mostar Köprüsü dışında, Türklerin Balkanlarda bıraktığı eserler hakkında bir araştırma yapalım. Lütfen not alın, unutuyorsunuz çünkü (33'18").

Öğretmen öğrencilerden ödevi not almalarını istemiş, unutabileceklerini hatırlatarak sorumluluk değerinin geliştirilmesi yönünde çaba harcamıştır. 26.05.2009 tarihli Sosyal Bilgiler dersinde öğretmen öğrencilere Eski Türk Devletleri'nin bayraklarını araştırmaları ile ilgili ödevi hatırlatarak ödevi yapan öğrencilere pekiştireç vermiştir. Ancak İnternette bulduğu bilgileri aynen getiren öğrenciyi uyararak, bayrakları keserek farklı bir kâğıtta düzenlemesini istemiştir. Sorumluluk, çalışkanlık ve dürüstlük değerleri bağlamında öğretmen ve öğrenciler arasında geçen diyalog şu şekildedir:

- Birge** : Eski Türk Devletleri'nin bayraklarını araştıracağız ya öğretmenim, onu ne zaman getirecektik? (14'28").
Öğretmen : Şimdi ona zaman sınırı koymadık. Araştırma ödev notu verecektik, bir arkadaşımız daha getirmişti. Evet, bakın Ece çok güzel yapmıştı. Bu da Selim'in ödevi (14'30").
Öğretmen : 16 tane Türk devleti, Ceylin de yapmış. Bayrakları devletlerin isimleriyle birlikte bilmemiz lazım. Bu ödevleri ben size geri veririm, 6. sınıfa da bir

- Öğretmen : hazırlık olur. Bu da Ceylin'in, kendisi yapmamış. Bunları kes tamam mı dosya kağıdına yapıştır (14'51").
- Öğretmen : Bunlar sizin performans ödevleriniz olacak (15'24").
- Öğretmen : Pazartesi son gün olsun, 1 Haziran tamam mı? Hafta sonu tamamlayın (15'35").

Ödevler öğrencilerin belirli zaman dilimi içerisinde sorumluluklarını yerine getirme alışkanlığı kazanmaları bakımından önem taşımaktadır. Ayrıca öğretmen sorumluluğunu güzel bir biçimde yerine getiren öğrencilerin ödevlerini sınıfa göstererek hem ödevini yapan öğrencileri pekiştirmekte hem de diğer öğrencileri ödevleri yapmaları konusunda güdülemektedir (G, 26.05.2009). Öğretmenin ödevler yoluyla çalışkanlık ve sorumluluk değerlerini geliştirmeye çaba harcadığı söylenebilir.

4.1.3.14. Değerler Eğitiminde Sivil Toplum Kuruluşları, Dernek ve Vakıfların Çalışmalarını Örnek Gösterme

İlköğretim beşinci sınıf Sosyal Bilgiler öğretim programında sivil toplum kuruluşlarının ele alındığı, Gruplar, Kurumlar ve Sosyal Örgütler öğrenme alanında yer alan Toplum İçin Çalışanlar ünitesinde doğrudan verilmesi gereken değer dayanışmadır. Sosyal Bilgiler dersinde doğrudan bu ünite ve yeri geldikçe diğer ünitelerde özellikle yardımlaşma, dayanışma, işbirliği ve çevreye duyarlılık değerleri çerçevesinde sivil toplum kuruluşları, dernek ve vakıfların çalışmaları örnek gösterilmiştir. Bu kuruluşların amaçları ve topluma hizmetlerinin ele alındığı derslerde öğrencilerin de sivil toplum kuruluşlarının çalışmalarında gönüllü olarak yer almaları önerilmiştir (G, 09.06.2009).

23.03.2009 tarihli Sosyal Bilgiler dersinde sivil toplum kuruluşlarından AKUT'un çalışmaları üzerinde durularak, depremde enkaz altına kalan insanları kurtarmada görev aldığı belirtilmiştir. Dersin ilgili bölümünde öğretmenle öğrenciler arasında geçen konuşmalar şu şekildedir:

- Ceren ders kitabından "Fotoğraftaki çocuk AKUT gönüllü çalışanları tarafından deprem enkazından çıkarıldı" ifadesini okudu (08'20").
- Öğretmen : Peki, AKUT deyince ne aklına geliyor? AKUT'un açılımını biliyor musun Ceren? (08'27").
- Öğretmen : Peki, tam açılımını bilmesen de ne iş yaptığını söyle? (08'36").
- Ceren : Öğretmenim koruma (08'40").

Selim Öğretmen : Arama kurtarma öğretmenim (08'45").
 : Evet, arama kurtarma demek. Acil kurtarma demek değil mi? AKUT deprem anında, depremde göçük altında kalanları kurtarmayı amaçlayan bir sivil toplum örgütü. Kendileri gönüllü olarak çalışıyorlar değil mi? AKUT nerede deprem olduysa çalışanlarıyla beraber, o kuruma üye olanlarla beraber deprem yerine gidiyor ve orada deprem altında kalan insanları çıkarıyor. Bakın o çocuk da enkazın altında kalmış ve AKUT çalışanları onu çıkarmış (08'50"- 09'52").

04.06.2009 tarihli derste öğretmen ülkemizdeki tarihi ve doğal ortak miras öğelerinin korunması konusunda bu konuda çalışmalar yapan sivil toplum kuruluşlarından da söz etmiştir. Öğretmen bu yolla Sosyal Bilgiler dersi içeriğinde yer alan konuları ilişkilendirmekte, değerler eğitiminde önemli bir yeri olan sivil toplum kuruluşları, dernek ve vakıfların çalışmalarını yeri geldiğinde örnek göstermektedir. Hepimizin Dünyası ünitesinde ÇEKÜL'ün çalışma alanlarına ilişkin yapılan hatırlatmada öğretmenle bir öğrenci arasında geçen konuşma şu şekildedir:

Burcu Öğretmen : Öğretmenim tarihi ve doğal güzellikleri görmeye gittiğimizde onlara zarar vermemeliyiz (07'21").
 : Mesela bu konuda bir vakıf kurulmuş sanki. Biz bu vakfı duyduk mu hiç? Tarihi ve doğal güzellikleri koruma vakfı olarak geçiyor herhalde, kültürel değerleri koruma vakfı var değil mi? ÇEKÜL müydü, evet ÇEKÜL. Sivil toplum kuruluşlarında işlemiştik, ÇEKÜL'dü (07'30").

Öğretmen sivil toplum kuruluşlarının çalışmalarını örnek gösterme kapsamında ulusal kuruluşların yanında uluslararası platformda etkinlik gösteren kuruluşları da örnek göstermiştir. Yine aynı tarihli derste öğretmen öğrencilere UNESCO konusunda şu bilgileri vermiştir:

Öğretmen : Nasıl ÇEKÜL bizim ülkemizde doğal varlıkları ve kültürel değerleri koruma vakfıysa UNESCO da bütün dünyadaki ortak miras dediğimiz öğeleri, kültürel değerlerimizi korumak amacıyla kurulmuştur (21'15").

Öğretmen 09.06.2009 tarihli Sosyal Bilgiler dersinde sivil toplum kuruluşlarından gereksinim duyan tüm insanların yararlanabileceğini belirtmiş ve öğrencilerin de bu kuruluşlara üye olmalarının önemini vurgulamıştır. Öğretmenin toplumsal dayanışma, yardımlaşma, çalışkanlık ve sorumluluk değerleri kapsamında değerlendirilebilecek açıklamaları şu şekildedir:

Öğretmen

: Bunun dışında biz Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği'ni tanıdık değil mi? Yakın zamanda kaybettiğimiz Prof.Dr. Türkan SAYLAN'ın kurduğu derneği, bu derneklerin ne işe yaradıklarını ve bizim de birgün bu derneklerden veya vakıflardan yardım alabileceğimizi öğrendik. Mesela ihtiyacımız olursa artık nereye başvuracağımızı biliyor muyuz? Evet, başvurun. Mesela eğitim almak istiyorsunuz, okumak istiyorsunuz. İmkanlarımız kısıtlı, ne yapacağız o zaman? Gideceğiz bir derneğe eğitim vakfına başvuracağız. O vakıftan hizmet almak bizim hakkımız. Ama eğer bilmeseydik böyle vakıflar, dernekler olduğunu başvurabilir miydik? Eskiden çoğu kadın belki de istemediği bir hayatı sürmeye mecbur edilmişti. Ama artık kadınları koruma dernekleri var, sığınma evleri var. Her kadın bunu biliyor, mecbur değil. Mesela diyelim ki eşinden şiddet görüyorsa, herhangi bir problem yaşıyorsa, memnun değilse o zaman gidecek bir yeri de yoksa kime sığınıyor? Bu tür kuruluşlara ve derneklere sığınıyor. Eğer bu tür dernekler olmasaydı kadınlar o hayatı sürmeye mecbur kalırdı. Demek ki bu üniteye yardımlaşmanın, paylaşmanın önemini biraz daha iyi kavradık sanki. İnşallah sizler de birer sivil toplum kuruluşuna üye olursunuz. En kısa zamanda, yani ben üye olmanızı tavsiye ederim (19'33"-21'20").

Toplum İçin Çalışanlar ünitesini çok genel hatlarıyla özetleyen öğretmen sivil toplum kuruluşlarının çalışmalarından örnekler vererek gereksinim duyan her bireyin bu toplumsal hizmetlerden yararlanabileceğini belirtmiştir. Sivil toplum kuruluşlarının amaçları ve çalışmalarıyla ilgili örneklerin verildiği üniteye sivil toplum kuruluşlarının toplumdaki bireylerin yanında doğal ve kültürel varlıkların korunmasına yönelik çalışmaları üzerinde de durularak öğrencilerin toplumsal dayanışma, işbirliği ve duyarlılık değerlerini kazanmalarına çaba harcandığı söylenebilir.

4.1.3.15. Değerler Eğitiminde İnternette Yararlanma

Öğretmen öğrencileri, konuyla ilgili ayrıntılı bilgi edinmeleri ya da araştırma ödevlerini yapmaları konusunda internete yönlendirmektedir. Sınıfta bulunan bilgisayardaki bağlantıda sorun olmadığı durumlarda öğretmen görevlendirdiği öğrencilerden ders sırasında ya da tenefüste araştırma yapmalarını istemektedir. Öğretmen bu yolla öğrencilere bir yandan Sosyal Bilgiler dersi programında yer alan değerleri kazandırırken diğer yandan sorumluluk, çalışkanlık ve bilimsellik değerlerinin gelişmesine de katkıda bulunmaktadır.

10.03.2009 tarihli Sosyal Bilgiler dersinde öğretmen öğrencilerden ders kitabında yer alan önemli buluşları olan bilim adamları konusunda sınıfta bulunan bilgisayardan yararlanarak araştırma yapmalarını istemiştir. Derste geçen diyalog şu şekildedir:

- Öğretmen Baran** : Şimdi internetten araştırılabilir bölümü var. Oku bakalım Baran (35'45").
 : İnternetten araştırılabilir. Bilim ve teknoloji alanında önemli buluşları olan bilim adamları hakkında internetten araştırma yapınız. İnternetteki arama motorlarına "bilim insanı" yazarak aradığınız sayfalara ulaşabilirsiniz (35'50").
- Öğretmen** : Peki, bunu tenefüste yapalım. Ne yazacakmışız arama motoruna, "bilim insanları". Kim nöbetçi bugün? (36'11").
- Öğrenciler** : Ceylin (36'21").
- Öğretmen** : Ceylin bugün sen nöbetçisin, tenefüste bilgisayar kur. Dersimiz bitti, şimdiden arayabilirsin (36'26").

24.03.2009 tarihli Sosyal Bilgiler dersinde öğretmen öğrencilerin tüketici olarak haklarını savunmada Tüketici Hakları Derneği'nden yardım alabileceklerini belirterek derneğin iletişim numaralarına internetten ulaşabileceklerini belirtmiştir. Öğretmenin konuyla ilgili söyledikleri şu şekildedir:

Ceren ders kitabında internetten araştırılabilir bölümünde yer alan "Bulunduğunuz bölgedeki Tüketici Hakları Derneği'nin adresini ve telefon numarasını www.sanayi.gov.tr adresinden öğrenebilirsiniz. Bu adrese gerektiğinde başvurmak üzere not ediniz" bilgisini okudu (12'58").

- Öğretmen** : Şu an olmadığı için bakamayacağız. Ama internet bağlantısı gelince hemen Tüketici Hakları Derneği'nin telefon numarasını öğrenmemiz bizim için önemli değil mi? Evimizin bir köşesinde bir kâğıtta bulunmalı ki en ufak bir sorunda hemen arayabilelim (13'19").

09.04.2009 tarihli Sosyal Bilgiler dersinde öğretmen öğrencilere sivil toplum kuruluşlarının çalışmalarıyla ilgili olarak internet yoluyla elde ettikleri bilgileri hatırlatmıştır. Öğretmenin konuyla ilgili söyledikleri şu şekildedir:

- Öğretmen** : Mesela dün internetten okulistikten izlemiştik değil mi? Ne kadar çok etkinlik alanı vardı, özellikle Kızılay, uluslararası görev yapıyordu değil mi? İtalya'ya bile gitmişti. ÇEKÜL de Tema'da aynı şekilde. O kadar çok etkinlik alanı var ki her birine ulaşmak için başkalarının desteğine ihtiyaç duyuyorlar. Başka gelirleri yok ki, sadece bağışlarla ayakta kalıyor (09'45").

Öğrenciler Sosyal Bilgiler dersi içeriğinde yer alan konularla ilgili ayrıntılı ve güncel bilgilere internetten kolaylıkla ulaşabilmektedir. Öğretmen de özellikle toplumsal dayanışma ve işbirliği değerleri bakımından önem taşıyan Toplum İçin Çalışanlar ünitesinde öğrencilerin sivil toplum kuruluşlarıyla ilgili bilgilere internetten ulaşmalarına rehberlik etmiştir. Bu bağlamda Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitiminde internetten etkili bir biçimde yararlanıldığı söylenebilir.

4.1.3.16. Değerler Eğitiminde Sınıf Dışı Etkinliklerden Yararlanma

Öğretmen öğrencilerin değerleri yaparak yaşayarak kazanmalarında sınıf dışı etkinliklerin çok önemli olduğunu düşünmekte, olanaklar elverdiğince öğrencilerin bu tür etkinliklere katılmasını sağlamaya çalışmaktadır. Öğretmenle uygulama bitiminde yapılan görüşmede bu konudaki görüşlerini şu şekilde ifade ettiği görülmüştür:

Derslerin sadece kitaplardaki etkinliklerle kalmaması, bu değer verilmesi için çocuğun bunu bizzat yaşaması gerektiğini düşünüyorum. Biraz önce de bahsettik ders dışı etkinliklerle yani bizzat içinde olmalı ki o değeri kazansın. Yaşamalı çocuk, yardımseverlikse onu yapmalı (ÖG3, st. 849-852).

23.03.2009 tarihli Sosyal Bilgiler dersinde öğretmen öğrencileri sınıf dışı etkinlik olarak sivil toplum kuruluşlarının çalışmalarına yönlendirmiş, bir önceki yıl sınıf dışında gerçekleştirdikleri etkinlikleri hatırlatmıştır. Öğretmen ayrıca öğrencilerin bu yıl gerçekleştirecekleri etkinlik üzerinde düşüncelerini istemiştir. Öğretmenin konuyla ilgili söyledikleri şu şekildedir:

Öğretmen

: Sizler de herhangi bir sivil toplum kuruluşuna üye olabilirsiniz ileride, şu an yaşıyorsunuz tutmayabilir. Ama Tema'ya üye olabilirsiniz değil mi? Üye olarak, mesela Kızılay'a da öyle, biz de bu dayanışmanın bir parçası olabiliriz. Nasıl bilim adamları toplum için çalışıyorsa, sivil toplum kuruluşları bu toplum için varsa sizler de bu toplumun birer parçasısınız. O zaman siz de üye olabilirsiniz. Bir araştıralım bakalım, biz hangi sivil toplum kuruluşuna üye olabiliriz, nerelere üye olabiliriz, neler yapabiliriz? Geçen sene bir proje başlatmıştık. Toplum hizmetimiz var değil mi? Geçen sene gittik fidan diktik, ağaçlandırdık. Bakalım bu sene gittiğimizde bizim diktiğimiz fidanlar büyümüş mü, tutmuş mu? Bu sene farklı bir toplum hizmeti yapabiliriz. Yine fidan dikmek zorunda değiliz. Ne yapabiliriz? Geçen sene 3. sınıflar huzur evini ziyaret etmişlerdi. Başka bir sınıf Çocuk Esirgeme Kurumuna gitmişti. 5-B'ler de okulun ağaçlarını kireçlemişlerdi. Bu sene biz de farklı birşey yapabiliriz. Onu mayıs ayında yapıyoruz her sene, o zaman karar veriyoruz. Ama sizler bireysel olarak ne yapabilirsiniz diye bir düşünün bakalım. Ne yapabilirsiniz? Neye üye olabilirsiniz? Hangi sivil toplum örgütünün bir parçası olabiliriz? (29'02"- 30'52").

Öğretmen öğrencilere geçen yıl diktikleri fidanları hatırlattıktan sonra bu yıl tutup tutmadıklarını görmek için fidan diktikleri alanı tekrar ziyaret edeceklerini söylemiştir. Öğretmen çevreye duyarlılık değerinin yanında sorumluluk değerinin de gelişmesini sağlamaya çalışmıştır. Öğretmen bu yıl gerçekleştirecekleri etkinlik üzerinde

öğrencilerin de fikir üretmelerini istemiş, topluma hizmet konusunda gönüllü olacakları çalışmaları gerçekleştirmeye çaba harcadığını göstermiştir.

13.04.2009 tarihli Sosyal Bilgiler dersinde öğretmen “Toplum İçin Çalışanlar” ünitesinin sonunda öğrenilenlerin uygulamaya geçirilmesinden söz etmiş, sınıf dışı yapılabilecek etkinlikler konusunda öğrencilerin görüş ve önerilerini almak istemiştir.

- Öğretmen** :Yani öğrendiklerimiz bilgide kalmasın. Madem tamamızı öğrendik bitirdik, birşey yapalım. Bir davranışa dönüştürelim. Topluma hizmet zaten yapacağız bu konuda olabilir. Yani bir sivil toplum derneğine gidebiliriz. Sizin için biz birşey yapabilir miyiz diye sorabiliriz değil mi? Bir etkinlik yapalım bence (21'33").
- Öğretmen** : Zaten yapıyoruz değil mi, belki de farkında değiliz ama biz de toplum için birşeyler yapıyoruz. Mesela bu sene karar verelim, Çocuk Esirgeme Kurumuna mı gidelim? Mayıs ayında huzurevine mi gidelim? Yani bugünden bence bir hediye mi vereceğiz onlara ne yapacağımıza karar verelim, mayısa çok az kaldı değil mi? (22'18").
- Öğrenciler** : Öğretmenim kitap okuruz (22'42").
- Öğretmen** : Kitap okuruz, olabilir (22'44").
- Merve** : Öğretmenim sürekli ağaçsız bölgelere ağaç falan diyoruz da öğretmenim bu sefer daha değişik bir şey yapsak. Mesela huzurevine gitsek (23'10").
- Öğretmen** : Tamam, yani çevreyle ilgili olmasın insana hizmet edelim diyorsun. O zaman şuna karar verelim Çocuk Esirgemeye mi gideceğiz huzurevine mi? (23'13").
- Öğrenciler** : Huzurevi (23'23").
- Öğretmen** : Tamam karar verdik tamam (23'27").
- Öğretmen** : Çocuk Esirgeme kurumuna illa beraber gitmek zorunda değiliz ki ailenizle de gidebilirsiniz. Bir tane hediye alıp bir çocuğu bile sevindirsek yeter (23'35").
- Serkan** : Öğretmenim siz huzurevine gitmiş miydiniz? (24'09").
- Öğretmen** : Gitmiştim lisedeydim o zaman, hediye götürmüştük. Biz şeye gitmiştik, Karapınar gibi Odunpazarı'nda ama servisle gittiğimiz için tam hatırlayamıyorum. Bir daha gidemedim, sizlerle birlikte gitmek isterim ben de (24'11").
- Öğretmen** : Huzurevine gidelim peki bu kararımızı aldık bugün (24'34").
- Öğretmen** : Ama şuna da karar verelim sadece kitap mı okuyacağız başka birşey yapabilir miyiz acaba (24'40").
- Birge** : Onlara hediye götürebiliriz (24'47").

Topluma hizmet konusunda öğrendiklerinin yaşama geçirilmesi gerektiğinin vurgulandığı derste sınıf dışı etkinlik olarak huzurevine gidilmesi kararlaştırılmıştır. Öğretmen Çocuk Esirgeme Kurumu'na gitmek isteyen öğrencilere aileleriyle birlikte de gidebileceklerini söyleyerek toplumsal dayanışma ve duyarlılık konusunda daha fazla etkinlikte bulunmalarını sağlamaya çalışmıştır.

09.04.2009 tarihli Sosyal Bilgiler dersinde öğretmen sivil toplum kuruluşlarına nasıl katkıda bulunabileceklerini ele alırken öğrencilere geçen yıl sınıfta ağaç dikme etkinliği gerçekleştirdiklerini hatırlatmıştır. Dersin ilgili bölümünde öğretmen şunları dile getirmiştir:

Öğretmen : Bunun dışında da mesela biz geçen sene ağaç dikmiştik değil mi? Anasınıflarının bile hatıra ormanları var, ben sizlere söylemişim. Anasınıftaki bir çocuğun bile katkısı olabilir. Ama her yaşta insanın sivil toplum kuruluşuna katkısı olabilir (04'15").

Öğretmen uygulama sonrası yapılan görüşmede Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitiminin etkili bulunduğu yönlerini dile getirirken sınıfı dışı etkinliklerin değerlerin kazanılmasına katkı sağladığını belirtmiştir. Öğretmen konuyla ilgili şunları söylemiştir:

Mesela bir toplum hizmeti kapsamında belediye ile ortak olarak yaptığımız fidan dikme çalışması vardı. Bunun çok etkili olduğunu düşünüyorum. Doğal çevreyi koruma, var olanı koruma anlamında (ÖG3, st. 746-748).

Değerler eğitiminde sınıf dışı etkinliklerin öğrencilerin değerleri yaşama geçirmesi anlamında önem taşıdığı, öğretmenin maddi olanaklar ve zaman elverdiğince sınıf dışı gezi, gözlem, ağaç dikme gibi etkinliklerden yararlanmaya çalıştığı söylenebilir.

4.1.4. İlköğretim Beşinci Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde Değerler Eğitimi Gerçekleştirmeye Yönelik Etkinliklerde Kullanılan Materyaller

İlköğretim beşinci sınıf Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitimi gerçekleştirmeye yönelik etkinliklerde kullanılan materyallere ilişkin bulgular “değerler eğitiminde ders kitabı ve çalışma kitabından yararlanma”, “sorumluluk değerinin kazandırılmasında ödev tahtasının kullanımı” ve “değerler eğitiminde süreli yayınların kullanımı” başlıkları altında sunulmuştur.

4.1.4.1. Değerler Eğitiminde Ders Kitabı ve Çalışma Kitabından Yararlanma

Değerler eğitiminde ders kitabı ve çalışma kitabından yararlanma kapsamında ilköğretim beşinci sınıf ders kitabı ve çalışma kitabında yer alan fotoğraflardan

yararlanma, bilgilendirici açıklama, metin ve etkinliklerden yararlanma ile sorulardan yararlanma biçiminde ele alınmıştır.

4.1.4.1.1. Fotoğraflardan Yararlanma

Öğretmen Sosyal Bilgiler dersi kapsamında ders kitabı işlenirken fotoğrafların incelenmesi ve yorumlanması etkinliklerine önem vermekte, fotoğraflarda görünenlerle ilgili olarak öğrencilerin duygu ve düşüncelerini dile getirmelerine özen göstermektedir. Örneğin 09.04.2009 tarihli derste, ders kitabında yer alan sivil toplum kuruluşlarının çalışmalarıyla ilgili fotoğrafların yorumlanması istenmiştir. Konuyla ilgili olarak öğretmen ile bir öğrenci arasında geçen konuşma şu şekildedir:

Öğretmen	: Aşağıdaki fotoğrafları inceleyin diyor. Bakalım, fotoğraflara. Ada bak bakalım, neler görüyorsun fotoğrafta? (21'14").
Ada	: Öğretmenim insanlar kan veriyor (21'28").
Öğretmen	: Kızılaya, yani o resim bir sivil toplum kuruluşuna ait, diğer resim? (21'32").
Ada	: Diğerinde de kan veriyorlar (21'38").
Öğretmen	: İnsanlar gönüllü olarak kan veriyorlar (21'40").

Öğrenci ders kitabında sivil toplum kuruluşlarından Kızılayın çalışmalarıyla ilgili olarak kan bağışında bulunan insanların fotoğraflarını gördüğünden söz etmiştir. Öğretmen fotoğraftan yola çıkarak öğrencilere “Çevrenizde kan bağışı kampanyasına katılan var mı?” sorusunu yöneltmiş, Eskişehir’deki fuar alanında kan bağışı ile ilgili bir stand olduğundan söz etmiştir (G, 09.04.2009).

28.04.2009 tarihli Sosyal Bilgiler dersinde devletin sel felaketinde yaralanan insanlara yardımını konusunda ders kitabındaki fotoğraflardan yararlanılmıştır. Dersin ilgili bölümünde öğretmen ve öğrenciler arasındaki konuşmalar şu şekilde gelişmiştir:

Öğretmen	: Peki geçelim diğer sayfaya sel felaketinde yaralar sarılıyor, devlet vatandaşına yardım elini uzattı (19'00").
Öğretmen	: Bir dakika bakın, önce bir resmi inceleyelim (19'19").
Öğretmen	: Resimde ne görüyorsun Serkan? (19'24").
Öğretmen	: Resimde yeni evler var değil mi sence kimin olabilir bu evler? Metne bağlı düşün. Bir önceki metinde sel mağdurları dertlerini kaymakama anlattılar. Yan sayfada da yaralar sarılıyor diyor. Demek ki kaymakam yardım etmiş insanlara. Evler görüyorsun, bu evler kimin olabilir? (19'40").

- Serkan** : Kaymakamlığın (20'00").
Öğretmen : Kime vermiş kaymakamlık kimin için yaptırmış olabilir? (20'01").
Öğretmen : Peki sen toparlayamadın, Altan (20'02").
Altan : Öğretmenim vatandaşlar için (20'04").
Öğretmen : Hangi vatandaşlar için Başak? (20'06").
Başak : Mağdur insanlar için (20'09").
Öğretmen : Selden mağdur vatandaşlar için yapılmış bu konutlar (20'10").
Öğretmen : Biraz önceki metinde Ada kaymakamdan ev istedi. Selden evleri su basmış, Ada evsiz kalmış. Ne yaptı, kaymakamdan ev istedi. Kaymakam da ona ev yaptırmış. Bu evler Ada gibi vatandaşların (20'13").

Görüldüğü gibi toplumsal dayanışma ve yardımlaşma değerinin vurgulandığı Toplum İçin Çalışanlar ünitesinde resmi kurumlar ile sivil toplum kuruluşlarının aynı amaç için çalıştığı ele alınırken, selde zarar gören insanlara devletin yardımını gösteren fotoğraflardan yararlanılmıştır.

04.06.2009 tarihli derste ülkemizdeki kültürel değerlerin tanıtılmasında ders kitabındaki fotoğraflardan yararlanmaya dönük olarak gerçekleşen diyalog şu biçimdedir:

Ceylin ders kitabından "Ülkemizdeki ortak miras öğelerinin fotoğraflarının yer aldığı resimleri inceleyiniz" açıklamasını okudu (08'02").

Öğretmen : Evet, resimlere bakalım. İlk resmimize bakalım (08'31").

Can ders kitabından Ahlat Mezarlığının yer aldığı resmin altındaki açıklamayı okudu (08'39").

Öğretmen: Burası bir anıt mezar, bakın 12. yüzyıldan kalma taş işçiliğini bize gösteriyor. Bu özelliği bakımından önemlidir diyor (08'48").

Ders kitabındaki fotoğraflar yoluyla öğrencilerin gidip göremediği tarihi ve doğal kültür öğeleri konusunda fikir sahibi olmaları sağlanmaya çalışılmıştır. Dünyanın Doğal Mirası konusunun ele alındığı derste kültürel değerlerimiz çerçevesinde estetik değeri ve tarihi mirasa saygı değeri vurgulanmıştır (G, 04.06.2009). Sosyal Bilgiler ders kitabında tarihi ve doğal ortak miras öğelerinin ya da işlenen konularla ilgili durumların gösterildiği fotoğraflardan yararlanıldığı, fotoğrafların konular içinde verilmesi amaçlanan değerlerin kazandırılmasına katkı sağladığı söylenebilir.

4.1.4.1.2. Bilgilendirici Açıklama, Metin ve Etkinliklerden Yararlanma

İlköğretim beşinci sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabı ile çalışma kitabında bulunan bilgilendirici açıklama ve metinler öğrencilerin dersi içeriği konusunda bilgi edinmelerinin yanı sıra değerler eğitimine de hizmet etmektedir. Örneğin 20.04.2009

tarihli Sosyal Bilgiler dersinde ders kitabının 156. sayfasında yer alan “Çocuk ve Trafik” metni okunmuştur. Metinde öğrencilerin fahri trafik müfettişi gibi çalışarak çevrelerinde trafikle ilgili gerçekleşen olaylara duyarlılık göstermeleri istenmektedir. Duyarlılık değeri bakımından önem taşıyan metinden sonra öğrencilerden okulda trafik güvenliği bakımından eksikleri belirleyerek çözüm önerileri ve projeler hazırlamalarını isteyen etkinlik şu şekildedir:

Etkinlik: Okulunuzda trafik güvenliği bakımından eksiklikleri belirleyiniz. Bunlar için çözüm önerileri ve projeler hazırlayınız. Hazırladığınız proje ve önerileri trafik@trafik.gov.tr adresine e-posta olarak gönderebilirsiniz (Gülcan ve diğerleri, 2007, s.156).

Okunan metin ve etkinlikle ilgili olarak öğretmen ve öğrenciler arasında şu konuşmalar geçmiştir:

Öğretmen	: Peki, acaba bizim okulumuz trafik güvenliği bakımından sizce ne kadar güvenli? Yani şöyle düşünün, gerekli işaretler, levhalar var mı? Mesela okulun önünde yaya geçidi var mı? Evet, dikkat ettiniz mi hangi levhalar var okulumuzun etrafında? (08'03").
Birge Selim	: Bayır işareti var öğretmenim (08'27").
Öğretmen	: Öğretmenim okul geçidi işareti var ama ağaçlar önünü kapatıyor (08'36").
Ferhat	: Şu kapıdan çıkıyorsunuz genelde, direk karşı sokağa geçenler var. Yiğit'lerin sokağına geçerken yaya geçidi var mı yok. Ben hergün oradan geçiyorum, yaya geçidi yok (08'46").
Öğretmen	: Bence yetersiz öğretmenim, bazı veliler okula arabayla geliyorlar. Çocuklarını bırakmak için duruyorlar, öteki arabalar çıkamıyor öğretmenim (09'03").
Merve	: Ama çok yoğun trafik yok, o önemli değil. Herkes arabayla gelmiyor zaten. Ama yaya geçidi eksikliği var (09'16").
Öğretmen	: Öğretmenim yaya geçidi eksikliği var, yaya geçidi olsaydı ışıklı trafik cihazı da olmak zorundaydı (09'32").
Öğretmen	: Evet, devam edelim Burcu (09'34").
Öğretmen	: Burcu ders kitabından etkinliği okudu (09'47").
Öğretmen	: Evet, diyor ki biz buraya mail gönderebiliriz. Benim mail adresim üzerinden buraya bir mail gönderebiliriz. Yaya geçidi olmadığını, okulumuzun adını yazıp verebiliriz (09'53").

Öğretmen ders kitabında yer alan açıklamalarla ilgili öğrencilere sorular sormuş, okullarını trafik güvenliği açısından değerlendirmelerini istemiştir. Etkinliği gerçekleştirebileceklerini ve kendi mail adresi üzerinden gönderebileceklerini belirterek öğrencilere rehberlik etmiştir.

14.05.2009 tarihli Sosyal Bilgiler dersinde ders kitabının 169. sayfasında yer alan Türk bayrağı ve Cumhurbaşkanlığı forsu ile ilgili açıklama öğrencilerin bayrağın ve Cumhurbaşkanlığı forsunun anlamını ve önemini kavramaları, bayrağa saygı değerini kazanmaları bakımından önem taşımaktadır. Derste okunan açıklama şu şekildedir:

Cumhurbaşkanlığı forsunun yer alan yıldızlar tarih boyunca Türklerin kurduğu devletleri temsil eder. Bağımsızlığımızın sembolü olan bayrağımızdaki beyaz renk Türk geleneğinde güç, adalet ve ululuğu sembolize eder. Kırmızı ise hakimiyetin göstergesidir (Gülcan ve diğerleri, 2007, s.169).

04.06.2009 tarihli derste, ders kitabında “Bunları Biliyor muydunuz?” bölümünde yer alan ulusal değerler kapsamında Türkiye dışında Türk toprağı kabul edilen Caber Kalesi’ne ait bilgi ele alınmıştır. Konuyla ilgili diyalog şu biçimde gerçekleşmiştir:

Baran ders kitabından “Suriye’nin Halep şehri yakınlarındaki Caber Kalesi’nde Osmanlı Devleti’nin kurucusu Osman Bey’in dedesi Süleyman Bey’in mezarı vardır. Türkiye ile Fransa arasında imzalanan Ankara Antlaşması’na göre Caber Kalesi Türk toprağı olarak kabul edilmiştir. Caber Kalesi sınırlarımız dışında bayrağımızın dalgalandığı, askerimizin nöbet tuttuğı tek Türk toprağıdır” metnini okudu (32’12”).

Öğretmen : Evet, çok ilginç değil mi? Caber Kalesi bizim ülkemizin dışında Suriye topraklarında ama Türklere ait olarak kabul edilmiş ve orada bizim askerimiz nöbet tutuyormuş. Bunu ben de bilmiyordum (32’47”).

Öğretmen ders kitabından okunan bilgiyi kendisinin de daha önce bilmediğini belirtmiş, ilgi çekici olduğunu vurgulamıştır. İlgili örneklerden yola çıkarak ilköğretim beşinci sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında yer alan açıklama, metin ve etkinliklerin öğrencilerde geliştirilmesi amaçlanan değerlerin kazanımına katkı sağladığını söylemek olanaklıdır.

4.1.4.1.3. Sorulardan Yararlanma

İlköğretim beşinci sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabı ve çalışma kitabında yer alan sorular öğrencilerin konular üzerinde düşünmelerine, sorunlara çözüm üretmelerine, olgu ve olaylara eleştirel bir gözle bakmalarına yardımcı olmaktadır. Öğrencilerin davranışlarına yön veren ilkeler olarak değerleri kazanmalarında da çeşitli durumlarla ilgili sorulara verdikleri yanıtlar önem taşımaktadır. Öğretmen, öğrencilerin soruları yanıtlama sürecinde olaylara bakış açıları ve neden sonuç ilişkilerini yorumlamaları bağlamında gerekli yönlendirme ve dönütlerle değerler eğitimini de desteklemeye

çalışmaktadır. Örneğin 13.04.2009 tarihli Sosyal Bilgiler dersinde çocuk sorunlarının duyurulmasında dayanışmanın işlevi ile ilgili olarak ders kitabında yer alan soru öğrencilerin dayanışmanın anlamı, önemi ve sorunların çözümündeki rolü üzerinde düşüncelerini sağlamıştır. Derste konuyla ilgili olarak öğretmen ve öğrenciler arasında geçen konuşma şu şekildedir:

- Mahmut kitaptan "Sizce çocuklar arasında oluşturulacak dayanışma çocuk sorunlarının duyurulmasını sağlayabilir mi, neden?" sorusunu okudu (06'24").
- Öğretmen** : Acaba diyor dayanışma çocuk sorunlarının duyurulmasını sağlayabilir mi?, Ne demek dayanışma, Mahmut, ne aklına geliyor dayanışma deyince? (06'29").
- Mahmut** : Öğretmenim yani beraber olmak (06'38").
- Öğretmen** : Beraber olmak, güzel. Başka? Acaba dayanışma çocuk sorunlarının duyurulmasını sağlar mı? (06'41").
- Mahmut** : Evet, öğretmenim (06'50").
- Öğretmen** : Peki, başka fikri olan var mı? Yiğit sence ne demek dayanışma? (06'52").
- Yiğit** : Öğretmenim dayanışma, benim bir fikrim yok bu konuyla ilgili (06'55").
- Öğretmen** : Peki, Burcu (07'00").
- Burcu** : Öğretmenim birkaç kişinin güçlerini birleştirip birşey yapmaya çalışmaları (07'02").
- Öğretmen** : Birlik olması, bir sorunla beraberce mücadele etmek değil mi? Bizler de sınıf içerisinde birbirimizle dayanışma içindeyiz. Birimizin sorunu olduğunu diğerlerimiz yardımcı olmaya çalışmıyor muyuz?" (07'08").
- Öğretmen** : Hakan var mı bugün? Yok, mesela Hakan'la ilgili bir problemi sınıfça çözmeye karar vermedik mi? Bu da ne, bir dayanışmanın örneği (07'26").
- Öğretmen** : Zor günlerinde eşe, dosta, arkadaşla destek olmaktır dayanışma. Peki, Merve (07'34").
- Merve** : Birlik beraberliktir öğretmenim (07'47").
- Öğretmen** : Birlik, beraberlik demek. Ceren (07'49").
- Ceren** : İşbirliğidir yani (07'50").
- Öğretmen** : İşbirliği yapmaktır. Peki, o zaman dayanışma diyor çocuk sorunlarının çözülmesine ya da duyarlı olmaya yarar mı diyor. Evet, Ceren (07'51").
- Ceren** : Yarar (08'02").
- Öğretmen** : Evet, değil mi? Hani bir kişi belki bir konudaki sorunu duyuramaz. Ama bir milyon kişi olursa bu konu daha çok duyurulur değil mi? Zaten bütün sivil toplum örgütleri de birbiriyle dayanışma içinde yürütürler bütün işlerini, etkinliklerini. Bu sayede yapılmak istenen amaca daha kolay ulaşılabilir. Çünkü daha büyük bir kitle duymuş olur. Dayanışma olmazsa bu olmaz (08'03").

Çocuk sorunlarının duyurulmasında çocuklar arasında oluşturulacak dayanışmanın işlevsel olup olmayacağına ilişkin olarak ders kitabında verilen soru konusunda öğretmen öncelikle öğrencilerin dayanışma ile ilgili algılarını belirlemeye çalışmış, dayanışma denilince ne anladıklarını sorgulamıştır. Sınıfta sorun yaşayan Hakan isimli öğrenciye sınıf olarak destek olduklarını, Hakan'ın problemini sınıfça çözdüklerini

hatırlatmıştır. Öğretmen dayanışma değerini açıklarken birlik, beraberlik ve işbirliğini vurgulamış, sivil toplum örgütlerinin toplumda daha geniş katılımlı bir dayanışmayı sağladıklarından söz etmiştir. Sorunların duyurulmasında bireysel çabaların yanında sivil toplum kuruluşlarının amaca ulaşmada daha başarılı olacağını belirtmiştir.

26.05.2009 tarihli Sosyal Bilgiler dersinde bağımsızlık sembollerinden İstiklâl Marşı ile ilgili olarak ders kitabında yer alan sorular öğrenciler tarafından yanıtlanmıştır. “İstiklâl Marşı’nın bizim için önemi nedir?” sorusuna ilişkin öğrencilerin yanıtları şu şekildedir:

Ceren	: Şehitlerimizin kanı için, ülkemizi temsil etmek için (06'00").
Burcu	: Bizim bağımsızlığımızın sembollerinden biri olduğu için öğretmenim (06'15").
Öğretmen	: Bizim bağımsızlığımızı, özgürlüğümüzü anlattığı için önemli (06'20").

Doğrudan verilecek değer olarak bayrağa ve İstiklâl Marşı’na saygı değerinin belirlendiği “Bir Ülke Bir Bayrak” ünitesinde, ders kitabında yer alan sorulardan yararlanılarak öğrencilerin İstiklâl Marşı’nın önemini kavramaları, bağımsızlığı ve özgürlüğü simgelediğinin farkına varmaları sağlanmaya çalışılmıştır.

04.06.2009 tarihli derste, Hakan ders kitabından “Dünyanın Ortak Mirası” başlıklı metni okumuştur. Metnin sonunda “Sizce pek çok uygarlığın izlerini taşıyan ve bizlere emanet edilen tarihi eserleri bizden sonraki kuşaklara bırakmamız için neler yapabiliriz? Tartışınız.” biçiminde bir soru yer almaktadır. Öğretmenin soruya ilişkin açıklaması ile öğretmen ve öğrenciler ile geçen konuşma şu şekildedir:

Öğretmen	: Bize miras kalan bu değerleri, ortak miras değerlerimizi korumak için ve bir sonraki nesillerin de bunları görmesini sağlamak için neler yapabiliriz? (06'07").
Hakan Öğretmen	: Öğretmenim tarihi eserlerin müzelere konulması lazım (06'25"). : Tarihi eser değil de biz tarihi nesne dedik onlara, müzelerde yer alanlara. Onlar müzelerde koruma altına alınabilir, güzel. Başka? (06'30").
Uğur	: Öğretmenim Tac Mahal diye bir yer var Hindistan’da, oraya arabalar girmiyor. Egzos dumanından ordaki şeyler kirlenmesin diye (06'41").
Öğretmen	: Evet, güzel. Mesela biz yazın Antalya’ya gittiğimizde şelaleye gitmiştik. O şelalede doğal güzelliğin bozulmaması için bazı yerlere insanların girmesi yasaklanmış, çevrilmiş tellerle. Tabi insanlar girerse oradaki yeşilliğin, doğanın güzelliği bozulacak belki. Bu tür önlemler alınabilir değil mi? Kendimiz neler yapabiliriz? (06'54").
Burcu	: Öğretmenim tarihi ve doğal güzellikleri görmeye gittiğimizde onlara zarar vermemeliyiz (07'21").

- Öğretmen** : Mesela bu konuda bir vakıf kurulmuş sanki. Biz bu vakfı duyduk mu hiç? Tarihi ve doğal güzellikleri koruma vakfı olarak geçiyor herhalde, kültürel değerleri koruma vakfı var değil mi? ÇEKÜL müydü, evet ÇEKÜL. Sivil toplum kuruluşlarında işlemiştik, ÇEKÜL'dü (07'30").
- Öğretmen** : Evet, vakıf kurulmuş, bu da yapılan bir çalışma değil mi? (07'56").

Dünyanın Ortak Mirası metninin içinde yer aldığı "Hepimizin Dünyası" ünitesi için tarihsel mirasa duyarlılık doğrudan verilecek değer olarak belirlenmiştir. Tarihi eserlerin korunmasıyla ilgili olarak ders kitabında yer alan soru da öğrencilerin tarihsel mirasa duyarlılık kazanmaları bakımından önem taşımaktadır. Öğretmen soruyla ilgili olarak öğrencilerin yanıtlarını aldıktan sonra Çevre ve Kültür Değerlerini Koruma ve Tanıtma Vakfı (ÇEKÜL)'nı örnek vererek vakfın çalışmalarıyla ilgili daha önce öğrendikleri bilgileri hatırlatmıştır.

Öğretmenin değerler eğitiminde çalışma kitabında yer alan sorulardan da etkili biçimde yararlandığı görülmüştür. Öğretmen derste çalışma kitabındaki soruların yanıtlanması ya da etkinliklerin ödev olarak verilmesi yolunu izlemektedir. Ders kitabındaki konu ve etkinliklerle paralel biçimde çalışma kitabı da kullanılmaktadır (G, 05.03.2009). Çalışma kitabındaki etkinlikler derste verilen bilgi, beceri ve değerleri pekiştirirken öğrencilerin sorumluluk ve çalışkanlık değerlerini kazanmalarına da katkı sağlamaktadır.

26.05.2009 tarihli derste çalışma kitabından anayasanın değiştirilemeyen maddeleri ile ilgili sorular yanıtlanmıştır. Öğretmen öğrencilerin verdikleri yanıtlardan sonra genel bir özet ve toparlama yaparak öğrencilerin doğru yanıtları çalışma kitabına yazmalarını istemiştir. Dersin ilgili bölümünde öğretmen ve öğrenciler arasında geçen konuşmalar şu şekildedir:

Altan çalışma kitabından "Anayasamızın değiştirilemeyen ve değiştirilmesi teklif edilemeyen maddeleri hangileridir?" sorusunu okudu (10'36").

Öğretmen : Peki, anayasada bir sürü madde var. Değiştirilmesi teklif dahi edilemeyen maddeleri hangileriydi Altan? (10'38").

Altan : Bayrağımız, paramız (10'54").

Öğretmen : Peki, anayasanın hangi maddeleri, kaçınıcı maddeleriydi? (10'57").

Altan : Yasama (11'00").

Serkan : 1, 2, 3 (11'06").

Öğretmen : Evet, anayasanın ilk üç maddesi, yazıyoruz oraya. Anayasamızın ilk üç maddesi değiştirilemez, değiştirilmesi de teklif dahi edilemez. Neydi bu ilk üç madde? (11'07").

Ada	: Yasama (11'30").
Öğretmen	: Yasama yedinci madde (11'32").
Merve	: Türkiye'nin cumhuriyetle yönetilmesi (11'34").
Öğretmen	: Evet, Türkiye Devleti bir cumhuriyettir. Yazıyoruz oraya. Yani yönetim şekli, ülkemizin hangi yönetim biçimiyle yönetildiği belirtilmiştir. Türkiye Devleti bir cumhuriyettir. Bu madde değiştirilemez, değiştirilmesi de teklif edilemez (11'38").
Başak	: Dilimizin Türkçe olması öğretmenim (12'01").
Öğretmen	: Resmi dilimiz Türkçedir. Başkenti Ankara'dır değil mi? Milli marşımız İstiklâl Marşı'dır. Bayrağımız ay yıldızlı al bayraktır. Yani bizim bağımsızlığımızın sembolleri değiştirilemez yazalım oraya (12'06").
Ceylin	: Öğretmenim madde üç, Türkiye Cumhuriyeti'nin bölünmez olması (12'32").
Öğretmen	:Evet, ikinci madde Türkiye Devleti'ni tanımlıyor. Yani Türkiye Devleti'nin laik, sosyal bir hukuk devleti olduğu, Atatürk ilke ve inkılaplarına bağlı olduğu, milletiyle vatanın bir bütün olduğu, parçalanamaz olduğu gibi Türkiye Devleti'ni tanımlayan maddeler değiştirilmez, teklif edilemez (12'34").
Öğretmen	: Üçüncü de biraz önce saydığımız gibi bağımsızlığımızın sembollerini anlatan madde de değiştirilmez. Türkiye Devleti'nin bağlı olduğu ilkeler diyelim (13'04").
Öğretmen	:Zaten dördüncü madde de neydi? Bu ilk üç maddenin değiştirilemeyeceğini anlatıyordu. 5, 6, 7. maddeler de egemenliğin kayıtsız şartsız milletin olduğu bir madde vardı değil mi? Sonra yasama yetkisi kimde, yürütme yetkisi kimde, yargı yetkisi kimde? Daha sonra kişisel hak ve özgürlüklerle ilgili maddelere geçiyor anayasamız (13'44").
Burcu	: Öğretmenim 4. maddesi de değiştirilemez anayasanın (14'12").
Öğretmen	: Evet, 4. maddesi de değiştirilemez. Evet, böyle gelmiş 82 yılından itibaren (14'18").

Anayasanın değiştirilemeyen maddelerinin yer aldığı sorularda öğrencilerin ulusal bağımsızlık sembollerinden Türk dili, Türk bayrağı, İstiklâl Marşı ve başkent ile ilgili hükümlerden söz edilmiştir. Öğrencilerin ulusal değerleri kazanmalarına katkı sağlayan sorular yoluyla anayasanın Türkiye Devleti'nin laik, sosyal bir hukuk devleti olduğu, Atatürk ilke ve inkılaplarına bağlı olduğu, vatanın bir bütün olduğu, milletiyle vatanın bir bütün olduğu, parçalanamaz olduğu gibi Türkiye Devleti'ni tanımlayan maddelerinin değiştirilmez olduğu belirtilmiştir. Öğretmenin ders kitabında ve çalışma kitabında yer alan sorulardan yararlanarak değerler eğitimi desteklediği söylenebilir.

4.1.4.2. Sorumluluk Değerinin Kazandırılmasında Ödev Tahtasını Kullanma

Durum çalışmasının gerçekleştirildiği sınıfta büyük yazı tahtasının yanında yalnızca verilen ödevlerin yazılı olduğu küçük bir tahta bulunmaktadır. Öğretmen ödevleri ödev tahtasına maddeler halinde yazmakta ve ödevler gün boyu tahtada yazılı kalmaktadır.

Öğrenciler ödev tahtasına bakarak ödevlerini not defterlerine yazmaktadır. Ders sırasında ödevini not almayı yetiştiremeyen öğrenciler tenefüste ödevlerini not almaktadır. Ödev tahtasının ayrı olması öğrencilerin sorumluluklarını daha iyi görmelerine olanak sağlamakta, sorumluluk ve çalışkanlık değerlerinin gelişmesine yardımcı olmaktadır (G, 24.03.2009).

28.04.2009 tarihli Sosyal Bilgiler dersinde öğretmen öğrencilere verdiği ödevi ödev tahtasına yazarak sorumluluk değerinin gelişmesine katkıda bulunmaya çalışmıştır. Dersin ilgili bölümü şu şekildedir:

Öğretmen	: Bugün de size İçişleri Bakanı kimdir? Bunu ödev veriyorum, bilenler söylemesin tamam mı? Ama lütfen daha çok kişi araştırın, valimizi bulduk. Valimizi söyleyelim (36'02").
Öğrenciler	: Mehmet Kılıçlar (36'19").
Öğretmen	: Şimdi de İçişleri Bakanımızın ismi, söylemiyoruz araştırıyoruz (36'28").
Öğretmen	: "Yazdık mı o zaman 93'ü bitirdik, 91, 92 ödeviniz olsun" diyerek ödevi ödev tahtasına yazdı (37'19").
Öğretmen	: Bir dahaki dersimize artık milletvekillerini ve görevlerini öğreneceğiz (37'55").

Öğretmen ödevleri ödev tahtasına yazdıktan sonra öğrencilerin not alıp almadıklarını kontrol etmektedir. Ödev tahtasının özellikle sorumluluk değerinin kazandırılmasında kullanılabilecek etkili bir araç olduğu söylenebilir.

4.1.4.3. Değerler Eğitiminde Süreli Yayınları Kullanma

Öğretmen Sosyal Bilgiler dersinde öğrencilerin yalnızca ders kitabında verilen bilgilerle yetinmemeleri gerektiğini, farklı kaynaklara yönelmeleri gerektiğini düşünmektedir. Bilim, Teknoloji ve Toplum öğrenme alanında yer alan Gerçekleşen Düşler ünitesinde Çocuk Dergileri konusuyla bağlantılı olarak süreli bir yayına abone olmanın yararlarından söz edilmiş, sınıf olarak bir yayına abone olunabileceği belirtilmiştir. Öğretmen öğrencilerden bir sonraki derse yanlarında dergi getirmelerini istemiş, getiren öğrencilere artı vereceğini söylemiştir. Ayrıca kendisinde bilimle ilgili çocukların düzeyine uygun süreli yayınlar olduğunu, bir sonraki derste incelemeleri için dergileri sınıfa getireceğini söylemiştir. Öğretmen 7 yıl önce okulda bir dergi çıkarıldığından söz etmiş, sınıf dergisi çıkarmayı öneren öğrenciye bunun yapılabileceğini söylemiştir.

Öğretmenin “Sürelî yayınlar neler kazandırır?” sorusuna öğrenciler “İcat yapmayı, yeni bir ürün üretmeyi sağlar, genel kültürü artırır” gibi yanıtlar vermişlerdir. Öğretmen bu dergilerdeki eğlence bölümlerinin mizah anlayışını geliştirdiğini, rahatlatıcı ve çok yönlü geliştirici olduğunu söylemiştir (G, 16.03.2009). Öğretmen bir sonraki derste öğrencilere söz verdiği dergileri sınıfa getirmiştir. Öğretmen çocukların dergileri incelemesini sağlayarak onların bilim ve araştırma konusunda olumlu tutum geliştirmelerini sağlamaya çalışmıştır (G, 19.03.2009). Öğretmenin süreli yayınlarla ilgili söylem ve uygulamalarının öğrencilerin bilimsellik ve çalışkanlık değerlerini kazanmalarına katkı sağladığı söylenebilir.

28.04.2009 tarihli Sosyal Bilgiler dersinde öğretmen yaşadıkları kente ilişkin olarak hazırlanan aylık kültür dergisini öğrencilere göstererek tenefüste incelemelerini istemiştir. Öğretmenin süreli yayınlara ilgili söyledikleri şu şekildedir:

Öğretmen	: Evet, bakın. Eskişehir’in kültür dergisi. Aylık şehir kültür dergisi çıkacak. Bu birinci sayısı. Okulumuza da bundan sonra her ay dergi gelecek. Bunu tenefüste bir inceleyin (03'17").
Rıza	: Herkese mi verecekler öğretmenim? (03'36").
Öğretmen	: Hayır okula bir tane geliyor. Biz öğretmenler inceledik. Sizler de inceleyin. Şehir Kültürü dergisi (03'38")

Öğretmenin Sosyal Bilgiler dersi kapsamında bilimsel ve kültürel alanda hazırlanan süreli yayınlardan etkili biçimde yararlanmaya özen göstererek aynı zamanda ilgili alandaki değerlerin gelişmesi yönünde de çaba harcadığı söylenebilir.

4.1.5. İlköğretim Beşinci Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde Değerler Eğitimi Gerçekleştirmeye Yönelik Etkinliklerde Kullanılan Değerlendirme Teknikleri

İlköğretim beşinci sınıf Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitimi gerçekleştirilmeye yönelik etkinliklerde kullanılan değerlendirme tekniklerine ilişkin bulgular gözlem yoluyla değerlendirme, verilen ödevlerin kontrolü yoluyla değerlendirme ve özdeğerlendirme yoluyla değerlendirme olmak üzere üç başlık altında sunulmuştur.

4.1.5.1. Gözlem Yoluyla Değerlendirme

Öğretmenin Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitiminde değerlendirmeyi daha çok öğrencilerin sınıf içi davranışlarına ve sınıf dışındaki çeşitli etkinliklere katılımlarına bakarak gözlemler yoluyla yaptığını söylenebilir. Nitekim öğretmen uygulama öncesinde kendisiyle yapılan görüşmede değerler eğitiminde değerlendirmede gözlemi temel aldığını şu şekilde ifade etmiştir:

Burada aslında sorun yaşıyoruz. Tam bir değerlendirme yapamıyorum. Ancak çocukların davranışlarıyla gözlemleyebiliyoruz değeri kazanıp kazanmadığını. Sınıf içinde arkadaşına karşı hoşgörülü olması, tartışmalarında ılımlı olması, kavga etmemesi bunları kendi başına çözebilmeleri. Yavaş yavaş bunlar başladı. Bu şekilde gözlemleyebiliyorum. Yoksa Sosyal Bilgiler dersinde sınavda biz değer boyutunu gözlemleyemiyoruz. Mesela bizim her yıl bir toplumsal hizmetimiz var, geçen sene fidan dikmiştik. Çocukların bu tür etkinliklere gönüllü katılımlarını gözlemliyorum. Sadece gözlem olarak değerlendiriyorum. Başka türlü bir değerlendirme yapamıyorum. Davranışlarını gözlemliyorum o kadar (ÖG1, st. 125-136).

Öğrencilerin ders içindeki akademik performansları kadar grup içinde arkadaşlarıyla iletişimleri, tartışmalardaki tutumları, farklı düşüncelere bakış açıları değerlendirme boyutunda önem taşımaktadır. Öğretmen ayrıca sınıf dışındaki çeşitli etkinliklerde de öğrencilerin davranışlarını gözlemeye çalıştığını ifade etmiştir.

Öğretmen Toplum İçin Çalışanlar ünitesi sürecinde 09.04.2009 tarihli derste okula sağlanan katkı konusunda her öğrencinin farklı bir özelliğini ön plana çıkarmış, öğrencilerin akademik başarılarının yanında sosyal alandaki çalışmalarını da takip ettiğini göstermiştir. Öğretmen ve öğrenciler arasında geçen çalışkanlık, sorumluluk ve topluma hizmet değerlerinin vurgulandığı konuşma şu şekildedir:

Öğretmen	: Can, sen hiç okulun yönetimine destek veriyor musun? Böyle bir çalışman oldu mu? (25'00").
Can	: Hayır vermedim (25'17").
Öğretmen	: Vermek ister misin, ne yapabiliriz fikrin var mı? (25'20").
Öğretmen	: Mesela okulun futbol takımı var, sen bu futbol takımındasın değil mi? Bizim okulumuzun Eskişehir genelinde aldığı bir başarı okulun adını duyuracaktır. Sen de bu çalışmanın bir üyesi olarak katkı sağlamış olursun değil mi? Herkesin bir yeteneği var (25'27").
Can	: Benim arkadaşım var öğretmenim, Eskişehir spora gidiyor. Salı günü Belçika'ya gidiyor öğretmenim. Maçları var (25'45").
Öğretmen	: Ne kadar güzel (25'53").
Öğretmen	: Başka neler yaparak okulumuza katkı sağlayabiliriz? Başka alanlar olabilir (25'54").
Serkan	: Öğretmenim mesela satranç (26'00").

- Öğretmen** : Mesela Serkan çok iyi satranç oynuyor. Turnuvaya katıldı geçen sene, derece alamadı. Ama daha ilk kez katılmıştı, bu sene de katılır. Derece alırsa okulumuzun adını da duyurmuş olur değil mi? (26'06").
- Selim** : Basketbol (26'20").
- Ferhat** : Resim yarışmalarında (26'22").
- Öğretmen** : Sadece başarı olarak düşünmeyelim, mesela okulumuzun çevresini düşünelim. Geçen sene biz fidan dikmeye gittiğimizde diğer sınıf da ağaçları kireçlemişti değil mi? O da okula bir katkıydı. Mesela okulun bahçesini de yeşillendirebiliriz, böyle bir çalışma yapabiliriz (26'31").
- Altan** : Ağaç dikmeye gidecek miyiz? (26'40").
- Öğretmen** : Bilmiyorum, toplum hizmetine daha karar vermedik. Mayıs ayında karar vereceğiz. Mutlaka birşey yapacağız tabi. Ama okul için ne yapabiliriz şimdi onu tartışıyoruz (26'55").
- Öğretmen** : Fidan dikebiliriz bahçeye değil mi? Biz Satılmışoğlu'nda yapmıştık. Her sınıf belli bir alana yapmıştı, o sınıf o alanın sulamasından sorumluydu. Çoğu da tuttu. Belki de şimdi büyümüştür. Ben uzun zamandır eski okuluma gitmiyorum, (27'15").
- Birge** : Öğretmenim 4-A sınıfı da arka bahçeye çiçekler ekmişti (27'47").

Öğretmen öğrencilerin sınıf içi davranışları kadar kişisel temizlik, düzen ve derslere giriş saatine özen gösterme gibi genel alışkanlık ve tutumlarını da gözlemeye özen göstermektedir. Öğretmen sorumluluk, temizlik ve işbirliği değerlerinde sorun yaşayan Hakan isimli öğrenci ile ilgili gözlemlerini kendisiyle uygulama sürecinde yapılan ara görüşmede şu şekilde ifade etmiştir:

Hakan'ın problemlerinin temel sebebi aileden kaynaklanıyor. Biz burada ne kadar uğraşsak da maalesef hiçbir faydası olmuyor. Biraz bağımsızlık problemini çözdük. Geç kalıyordu sürekli, iki kere derse almadım. Artık geç kalmıyor, bu problemi çözdük. Ama üzerindeki montunu çıkarması bile her ders sorun. O kot montuyla artık bütünleşmiş biçimde ve temizliğine, düzenine de dikkat etmiyor. Bu yüzden de sınıfta diğer arkadaşlarını rahatsız ediyor. Bazen koku geliyor, çocuklar bunu söylüyorlar. Bu yüzden de onunla oturmak istemiyorlar. Ama ailesiyle diyalogumuz kopuk, ev telefonları da yok. Aile görüşmeye gelmiyor. Anneyle baba problemleri o yüzden evde sürekli sorun yaşıyorlar. Hakan anneyle babadan da kopmuş. Yani arkadaşlardan da kopuk, öğretmenlerden kopuk herkesten kopmuş durumda (ÖG2, st. 515- 527).

Öğretmen değerler konusunda sınıf içi gözlemleri ile ilgili olarak zaman zaman öğrencileri uyarmaktadır. Öğrencilerin derse hazırlık yapmamaları, ders başladıktan sonra kendi aralarında konuşmaya devam etmeleri, sınıfın temizliği ve düzeni ile ilgili görevlerini yerine getirmemeleri, nöbetçi öğrencilerin sorumluluklarını ihmal etmeleri durumunda öğretmen yapmaları gerekenleri hatırlatmaktadır (AG, 16.03.2009). Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitiminde kullanılan değerlendirme teknikleri arasında gözlemin çok öncelikli olarak dikkate alındığını söylemek olanaklıdır.

4.1.5.2. Verilen Ödevlerin Kontrolü Yoluyla Değerlendirme

Öğretmen Sosyal Bilgiler dersinde işlenen konularla ilgili olarak öğrencilere zaman zaman ödevler vermekte, öğrencilerin ödevlerini yapıp yapmadıklarını takip etmektedir. Ödevler öğrencilerin sorumluluk değerini kazanmaları bakımından önem taşımakta, ayrıca öğrencilerin yalnızca ders kitabında verilen bilgilerle yetinmek yerine farklı kaynaklara yönelmelerini de sağlamaktadır. Daha çok araştırma çalışmalarını gerektiren ödevler çoğunlukla öğrencilerin ilgisini çekecek, yakın çevreleri ve güncel yaşam ile bağlantılı konuları içermektedir. Sosyal Bilgiler dersinde öğretmenin verdiği araştırma ödevlerine örnek olarak “Ünlü Türk bilim adamlarını araştırınız” (G, 10.03.2009), “Ailenizin hangi sivil toplum kuruluşlarına üye olduğuna ilişkin bilgi edininiz” (G, 23.03.2009), “Vizyon ile misyon arasındaki farkı araştırıp not alın” (G, 07.04.2009), “Tarihte Türk devletlerinin kullandığı bayraklarla ilgili araştırma yapınız” (G, 14.05.2009) konuları verilebilir.

28.04.2009 tarihli Sosyal Bilgiler dersinde öğretmen öğrencilere verdiği araştırma ödevini yapıp yapmadıklarını kontrol etmiş, sorumluluğunu yerine getiren öğrencilere pekiştireç vermiştir. Derste konuyla ilgili diyalog şu şekilde gelişmiştir:

Öğretmen	: Size bir araştırma ödevi vermiştim. Neydi ödevimiz? (01'17").
Öğrenciler:	Valinin, Eskişehir valisinin... (01'20").
Öğretmen	: Eskişehir valisi kimdir, valinin Eskişehir valiliğinin telefon numarası, bir de adresiydi değil mi? (01'21").
Öğretmen	: Bir de önemli telefonlar, bizim için acil durumda gerekli olan telefonları öğrenecektik. Ama nasıl, yönetimle ilgili önemli telefon numaralarıydı. Bizim masa gibi değil mi? (01'32").
Öğretmen	: Peki, kimmiş bizim valimiz? (01'42").
Öğretmen	: Bakayım kaç kişi biliyor valinin ismini? (01'46").
Merve	: Öğretmenim internette arayınca eski valinin adı çıkıyor (01'47").
Öğretmen	: Eski valimiz çıkıyor, peki kimmiş eski valimiz? (01'51").
Merve	: Öğretmenim Kadir.... (01'53").
Öğretmen	: Kadir Çalışıcı (01'55").
Öğretmen	: Evet, valimiz yeni değişti o yüzden ismine alışkın değiliz (01'56").
Öğretmen	: Evet, Ece neymiş yeni valimizin adı? (02'04").
Ece	: Mehmet Kılıçlar (02'05").
Öğretmen	: Peki telefon numarasını buldun mu Ece? (02'18").
Ece	: Öğretmenim valilik 2219000 (02'22").
Öğretmen	: Peki, 2219000 (02'25").
Öğretmen	: Adresi vilayet meydanı diye geçiyor zaten orda değil mi? (02'33").
Can	: Öğretmenim bahçelerin karşısı (02'36").
Öğretmen	: Adliyenin karşısı (02'38").
Öğretmen	: Zaten tramvayda da Belediye Durağı diye geçiyor değil mi? (02'41").

Öğretmen : Peki bunun dışında belediyeyle ilgili bizim için önemli telefon numaralarını araştırın demiştim. Var mı bunları bilen (02'50").

Rıza : "Evet, öğretmenim" diyerek öğretmene bir kâğıt uzattı (02'59").

Öğretmen : Peki bakayım, güzel (03'01").

Öğretmen : Evet Emniyet Müdürlüğü, valilik burada da 2219000 olarak geçiyor (03'09").

Öğretmen ödevleri not olarak değerlendirmekte, ödevin içeriğinin yanında temizlik ve düzeni, zamanında teslim edilip edilmediğine de dikkat etmektedir. Öğretmen ara görüşmede ödevlerin değerlendirmesi ile ilgili uygulamaları konusunda şunları söylemiştir:

Derslerde araştırma ödevleri veriyorum çocuklara. Sosyal Bilgiler dersinde performans ödevi ve proje ödevi verdik. Bunun kriterlerini belirledik, ölçekler var. Değerlendirmede o ölçekler ışığında öğrencinin performansını bilgisayarda nota dönüştürüyorum. Bu şekilde onların karnelerine geçiyor, not şeklinde (ÖG2, st. 593-597).

Öğretmen verdiği araştırma ve performans ödevleriyle öğrencilerin Sosyal Bilgiler dersi içeriğindeki konuları daha geniş bir perspektifte incelemelerini, genel kültür bilgilerini artırmalarını, yakın çevreleri ve dünyadaki güncel bilgilere ulaşmalarını sağlamaya çalışmaktadır. Ödevlerin kontrolü ve değerlendirilmesinin öğrencilerde sorumluluk, çalışkanlık ve bilimsellik değerlerinin gelişmesine katkı sağladığı söylenebilir.

4.1.5.3. Özdeğerlendirme Yoluyla Değerlendirme

Öğretmen öğrencilerin Sosyal Bilgiler dersi bağlamında öğrendikleri bilgi, beceri ve değerleri gözden geçirmelerini ve sözel olarak ifade etmelerini istemekte, öğrencilerin özdeğerlendirme yoluyla kazanımlarının farkına varmalarını sağlamaya çalışmaktadır. Öğretmen özdeğerlendirme konusunda çalışma kitabındaki hazır formlardan yararlanmakta ya da sözel olarak öğrencilerin kazanımlarını dile getirmelerini istemektedir.

26.05.2009 tarihli derste "Bir Ülke Bir Bayrak" ünitesi sonunda çalışma kitabında yer alan özdeğerlendirme tablosunun doldurulması etkinliği gerçekleştirilmiştir. Öğrencilere ulusal değerlerin kazanılması konusunda önem taşıyan etkinlikle ilgili olarak aşağıda önce özdeğerlendirme tablosu daha sonra derste konuyla ilgili yaşanan diyalog verilmiştir.

Özdeğerlendirme Ölçeği: Bir Ülke, Bir Bayrak

Toplumsal yaşamı düzenleyen yasaların önemini, yönetim birimlerini ve görevlerini, ulusal egemenliğin ne olduğunu biliyor musunuz? Uygun sütunu işaretleyiniz.

Ölçütler	Evet	Kısmen	Henüz değil
1. Toplumsal yaşamı düzenleyen yasaların varlığını ve önemini fark ederim.			
2. Yaşadığım yerdeki merkezi yönetim birimleri ile bu birimlerin temel görevlerini ilişkilendirebilirim.			
3. Merkezi yönetim birimlerini tanıyarak bu birimleri temel görevleri ile ilişkilendiririm.			
4. Demokratik yönetim birimlerindeki yetki ile ulusal egemenlik arasındaki ilişkiyi açıklayabilirim.			
5. Ulusal egemenlik sembollerine değer veririm.			

(Gülcan ve diğerleri, 2008, s.103).

Öğretmen önce öğrencilerden tabloda yer alan maddeyi okumasını, daha sonra maddedeki ifadeyi ne ölçüde kazandığını düşünüyorsa uygun seçeneği belirtmesini istemiştir. Öğretmen ve öğrenciler arasında geçen konuşmalar şu şekildedir:

Öğretmen	: Serkan, sen bir vatandaş olarak toplumsal yaşamı düzenleyen yasaların yani kuralların var olduğunu biliyor musun? Bir tane kural söyle (22'36").
Serkan Öğretmen	: Öğretmenim dilimin ucunda ama... (22'50"). : Tamam, mesela kapalı ortamlarda sigara içilmesi yasak. Yasaların var olduğunu biz biliyoruz değil mi? 18 yaşından küçüklere sigara satılması yasak. Yasaların önemini de biliyor musun? Bu üniteye biraz daha yasaların önemini öğrendik mi? Yanıtınız "evet" ise eveti işaretleyin, biraz ise kısmeni işaretleyin, daha öğrenemediyseniz henüz değil işaretleyin (22'53").
Öğretmen	: Merkezi yönetim birimlerinin görevleri ile ilgili olarak neler biliyorsunuz? (25'00").
Öğretmen	: O ilde yaşayanların huzurunu sağlamak, güvenliğini sağlamak kimin elinde? Valinin elinde, tedbirler almak valinin görevi. Mesela ilde bir salgın hastalık olduğunda yani ille ilgili büyük bir sorun olduğunda o toplumdaki insanların sorunlarını çözmek valinin görevidir (26'29").
Öğretmen	: O zaman buna evet diyebilir miyiz? Siz öğrenmişsiniz galiba (27'13").

Burcu	: Öğretmenim ildeki belediyeler yerel yönetim değil mi? (28'56").
Öğretmen	: Evet, onlar yerel yönetim. Vali dedik zaten merkezi yönetim deyince ilde (28'58").
Öğretmen	: Evet, ben açıklayabilirim diyenin parmağını göreyim, çocuklar bunlar bildiğiniz şeyler niye korkuyorsunuz söylemeye (30'00").
Öğretmen	: Şimdi seçimler oluyor, bizim ülkemiz de demokrasiyle yönetiliyor. Seçim oluyor, seçimde halk milletvekilini seçiyor. Bunları hep anlatın işte, bunlar hep birbirine bağlı. Kim bu ilişkiyi açıklayabilir? Bunu açıklayacaksınız, yoksa orada eveti işaretlemeyeceksiniz (30'26").
Birge	: Öğretmenim biz demokrasiyle yönetildiğimiz için kamuoyu oluşturuluyor. Herkes oyunu kullanırken düşünme hakkına sahiptir (31'06").

Konuşmalarda da görüldüğü gibi öğretmen ulusal ve demokratik değerler çerçevesinde öğrencilerin kendilerini değerlendirmelerini istemiş, yanıtlarını örneklerle desteklemeleri gerektiğini belirterek daha sağlıklı bir değerlendirme yapmalarına yardımcı olmaya çalışmıştır. Bu bağlamda ders kitabında yer alan özdeğerlendirme tablosunun derste etkili bir biçimde işe koşulduğu, öğrencilerin toplumsal yaşamı düzenleyen kurallar, merkezi yönetim birimleri ve görevleri, demokratik yönetim birimlerinin yetkisi ile ulusal egemenlik arasındaki ilişki konularında öğrencilerin neler öğrendiklerini gözden geçirmeleri sağlanmıştır. Öğretmen yaptığı açıklamalar ve sorduğu farklı sorularla öğrencilerin özdeğerlendirme sürecine katkıda bulunmuştur.

Öğretmen Sosyal Bilgiler dersinde her ünitenin bitiminde öğrencilerin öğrendikleri bilgi, beceri ve değerleri gözden geçirmelerini ve sınıfla paylaşımlarını istemektedir. Öğretmen öğrencilerin öğrendikleri sonrasında davranışlarında ne gibi değişiklikler olacağını, nelere dikkat edeceklerini düşünmelerini istemekte, öğrencileri özdeğerlendirmeye yönlendirmektedir. Öğretmen 09.06.2009 tarihinde Sosyal Bilgiler dersinde yıl boyunca öğrenilenleri tekrar ederken öğrenciler "Bir Ülke Bir Bayrak" ünitesinde kazandıkları değerler konusunda şunları dile getirmişlerdir:

Öğretmen	: Peki, Can sen değer olarak ne edindin? Sende bu üniteyi gördükten sonra neler değişti duygularında, davranışlarında ülkeye karşı, topluma karşı, Bir Ülke Bir Bayrak, bizim ülkemiz bizim bayrağımız? (07'55").
Can	: Öğretmenim bayrağı yakmamalıyız. Yerlerde sürümeliyiz (08'20").
Öğretmen	: Yani bayrağa saygı göstermeliyiz değil mi? Bayrak bizim için çok önemli. Eğer biz size bunu öğretebildiysek bayrağın anlamını ve önemini o zaman bu üniteye başarılı olmuşuz demektir. Bayrağımıza saygı göstermeliyiz değil mi? Sadece bayrağa mı? Başka bağımsızlık sembollerimiz nelerdi? (08'28").
Serkan	: Öğretmenim anayasamız (08'53").
Altan	: Paramız (08'56").

- Öğretmen** : Paramız da önemli bizim için. Parayı yırtmak suçtur. Türk parası buruşturulmaz, yırtılmaz (09'00").
- Baran Öğretmen** : Milli marşımız (09'07").
- Başak Öğretmen** : Milli marşımız değil mi? İstiklâl Marşı söylerken saygı duruşunda bulunuruz (09'09").
- Başak Öğretmen** : Dilimiz öğretmenim (09'20").
- Başak Öğretmen** : Dilimiz, Türkçenin önemi değil mi? Bizim resmi dilimiz Türkçe. Biz bu ülkede yaşadığımız sürece Türkçe konuşmalıyız. Tabelalarımız Türkçe olmalı, isimlerimiz Türkçe olmalı değil mi? Madem Türkiye'de yaşıyoruz Türkçe konuşmalıyız (09'23").
- Ceren Öğretmen** : Başkentimiz (09'38").
- Ceren Öğretmen** : Başkentimiz, yani biz bunların bizim için ne kadar değerli olduğunu anladık sanırım bu üniteye değil mi? O zaman bizim için değerliyse bunlara da hem saygı göstereceğiz hem de koruyacağız (09'41").
- Öğretmen** : Peki, başka, ben bu üniteyi işledikten sonra şunu öğrendim şu davranışları edindim veya bunun gibi? (10'00").
- Burcu** : Öğretmenim değer olarak ben bu ünitenin sonunda saygıyı öğrendim (10'22").
- Öğretmen** : Yine saygı değil mi? (10'29").
- Burcu** : Hoşgörüü öğrendim, kurallara uymamız gerektiğini öğrendim (10'31").
- Öğretmen** : Peki, acaba sizde demokrasi bilinci gelişti mi bu üniteye? Demokrasinin ne olduğunu biraz daha iyi anladık, kavradık sanki. Demokrasi ne demektir? (10'35").
- Başak** : Öğretmenim özgürlük, eşitlik (10'48").
- Burcu** : Bağımsızlık (10'53").
- Öğretmen** : Bağımsızlık değil mi? Saygı, insan haklarına saygı, sevgi değil mi? Biz ülkede bunların olduğunu ve ne kadar şanslı olduğumuzu düşünmemiz lazım. Ya biz başka bir ülkede yani demokrasinin olmadığı bir ülkede yaşasaydık bizim kişisel bir hakkımız olur muydu? Malımız, mülkümüz olur muydu? Bizim isteğimiz olur muydu? Ama biz şu an bizim isteğimiz doğrultusunda oluyor herşey değil mi? Milletvekilini biz seçtik, başbakanı biz seçtik. Yani herşeyi, yasaları çıkaranları biz seçiyoruz, o zaman kimin dediği oluyor bu ülkede? Bizim dediğimiz oluyor (10'56").

Öğretmen ve öğrenciler arasında geçen konuşmalarda da görüldüğü gibi üniteye doğrudan verilmesi gereken değerlerden bayrağa ve İstiklâl Marşı'na saygının yanı sıra, bağımsızlık, özgürlük, eşitlik ve insan haklarına saygı gibi değerlerin de kazandırılmasına dönük bir süreç gerçekleştirilmiştir. Seçim konusuyla bağlantılı olarak öğrencilerin demokratik değerleri kazanmaları, demokrasinin öneminin farkına varmaları sağlanmaya çalışılmıştır. Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitiminde kazanılanların yaşama geçirilmesinde özdeğerlendirmenin önemli bir değerlendirme yolu olduğu ve öğretmen tarafından etkili bir biçimde kullanıldığı sonucuna ulaşılabilir.

4.2. İlköğretim Beşinci Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde Değerler Eğitiminin Gerçekleştirilmesine İlişkin Sınıf Öğretmeninin Görüşlerine İlişkin Bulgular

Araştırma kapsamında sınıf öğretmeniyle uygulama öncesinde, uygulama sırasında ve uygulamanın bitiminde olmak üzere üç görüşme gerçekleştirilmiştir. Üç görüşmeden elde edilen verilerin analizi sonucu ulaşılan bulgular oluşturulan temaların altında kaynaştırılarak verilmiştir. Bulguların sunumunda öğretmen görüşlerinden yapılan doğrudan alıntılarda uygulama öncesi yapılan görüşme “ÖG1”, uygulama süreci devam ederken yapılan görüşme “ÖG2” ve uygulama bitiminde yapılan görüşme “ÖG3” biçiminde belirtilmiştir. Öğretmenin Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitiminin gerçekleştirilmesine ilişkin görüşlerinden elde edilen bulgular değerler eğitiminde Sosyal Bilgiler dersinin yeri ve önemi, Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitimi süreci ile Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitiminde yaşanan sorunlar ve çözüm önerileri olmak üzere üç tema altında toplanmıştır.

4.2.1. Değerler Eğitiminde Sosyal Bilgiler Dersinin Yeri ve Önemi

Öğretmenin değerler eğitiminde Sosyal Bilgiler dersinin yeri ve önemine ilişkin görüşlerine bakıldığında öncelikle 2004 Sosyal Bilgiler öğretimi programını değerler eğitimi bakımından genel olarak değerlendirdiği görülmektedir. Öğretmen Sosyal Bilgiler dersi programında yer alan üniteler yoluyla öğrencilere belirli değerlerin kazandırılmasının amaçlandığını dile getirmiştir. Öğretmen değerler eğitiminde Sosyal Bilgiler dersinin işlevini vurgulamış, değerler eğitimi açısından Sosyal Bilgiler dersinin diğer derslere oranla daha ön planda olduğundan söz etmiştir.

Öğretmen, 2004 Sosyal Bilgiler öğretimi programında değerlere yeterince yer verildiğini düşündüğünü, daha önceki programlara oranla 2004 programının değerler eğitimi bakımından daha etkili olduğunu belirtmiştir. Öğretmen bu konuyla ilgili görüşlerini “2004 Sosyal Bilgiler öğretimi programında değerler eğitime yeterince yer verildiğini düşünüyorum. Önceki programlarla kıyaslısak bu programda üniteler içinde öğrenme alanları belirlenmiş, bu öğrenme alanları içinde hangi üniteye hangi değere yer verileceği belirtilmiş” (ÖG1, st. 8-12) biçiminde dile getirmiştir. Sosyal

Bilgiler dersinin öğrencilere değerlerin kazandırılmasındaki işlevi konusunda ise öğretmen öncelikle Sosyal Bilgiler dersinin Hayat Bilgisi dersinin devamı niteliğinde çocukları hayata hazırlayan bir ders olduğunu belirtmiştir. Sosyal Bilgiler dersinin bireye toplumun bir üyesi olabilmek için gereksinim duyduğu toplumsal kuralları ve değerleri kazandırdığını ifade etmiştir. Öğretmenin *“Sosyal Bilgiler dersi zaten Hayat Bilgisi dersinin devamı şeklinde veriliyor. Hayat Bilgisi bildiğimiz gibi çocukları hayata hazırlamayı amaçlayan bir ders. Sosyal Bilgiler de aynı şekilde çocukları hayata hazırlamayı, toplumda bir birey olarak yaşayabilmeyi sağlamayı amaçlayan bir ders. Çocuklar bu ders sayesinde toplum içinde var olmanın amacını öğreniyorlar, toplumda nasıl daha iyi bir birey olabiliriz bunu kazanmış oluyorlar. Bireyin toplumdaki dışlanmaması için bazı değerleri göstermesi gerek, toplumsal kurallar var. Bu kurallara uymazsak toplum tarafından dışlanırız. Çocuklar bu derste bunları da öğreniyorlar”* (ÖG1, st. 30-39) biçimindeki sözleri Hayat Bilgisi ile Sosyal Bilgiler dersi arasındaki ilişkiyi, Sosyal Bilgiler dersinin sağlıklı bir toplumsal düzenin oluşturulmasına değerler eğitimi yoluyla katkısını açıklamaktadır.

Öğretmen Sosyal Bilgiler öğretimi programında yer alan her üniteye farklı bir değer vurgulandığının altını çizerek, öğrencilerin bu değerlere ilişkin farkındalık geliştirdiğinden söz etmiştir. Nitekim *“Mesela yeni işlediğimiz “Ürettiklerimiz” adlı üniteye “çalışkan olma” değeri vurgulandı. Çocuklar bu üniteye çalışma sonunda bir şeyler elde edildiğini öğrendiler. Yani üretimin bu şekilde sağlandığını öğrendiler. Daha önceki ünitelerimizde “Adım Adım Türkiye” ünitesinde olsun, “Bölgemizi Tanıyalım” ünitesinde olsun kendi kültürümüzü tanıdılar, içinde yaşadıkları ülkedeki kültürün, başka kültürlerin de farkına vardılar, kültürel öğeler hakkında bilgi edindiler. Estetik duyguları da gelişti. Bu tür değerler gelişti çocuklarda”* (ÖG1, st. 43-53) sözleri de her ünitenin içerdiği bilgi ve becerilerin yanında birtakım değerlerin kazandırılmasına hizmet ettiği görüşünü desteklemektedir.

Değerler eğitiminin gerçekleştirilmesinde Sosyal Bilgiler dersinin diğer derslere göre daha ön plana çıktığını belirten öğretmen bu konudaki görüşlerini *“Değerleri en fazla vurguladığımız ders Sosyal Bilgiler. Türkçe dersinde de değer vurguluyoruz. Özellikle doğruluk, dürüstlük, paylaşma, iletişim kurma, grupta çalışma gibi. Ama bunun dışında*

toplumsal değerler Sosyal Bilgiler dersinde vurgulanıyor. Çevreye karşı duyarlılık, bu da Sosyal Bilgiler dersinde veriliyor. "Akademik dürüstlük" değeriyle ilgili olarak şu an "Teknolojik Gelişmeler" üzerine bir ünitemiz var. Burada çocuklar teknolojik gelişmelerin hayatımızdaki yerini, toplumsal bakımdan olumlu ya da olumsuz etkisi olup olmadığını öğreniyorlar. Bu da yine Sosyal Bilgilerde vurgulanıyor" (ÖG1, st.61-71) sözleriyle dile getirmiştir. Sosyal Bilgiler dersinden sonra değerlerin en fazla vurgulandığı ders Türkçe olarak belirtilmiştir. Ayrıca, Sosyal Bilgiler dersinde toplumsal değerlerin yanı sıra ele alınan konu içeriği doğrultusunda çevreye duyarlı olma ve akademik dürüstlük gibi değerlere de yer verildiğinin altı çizilmiştir.

Öğretmen uygulanan Sosyal Bilgiler öğretim programını değerler eğitimi bakımından yeterli görmekte, Sosyal Bilgiler dersinin değerler eğitiminde son derece önemli bir yeri olduğunu düşünmektedir. İlköğretimde yer alan tüm dersler içinde değerlere en fazla yer verilen dersin Sosyal Bilgiler olduğunu düşünen öğretmen Sosyal Bilgiler dersinde her ünite de öğrencilere bilgi ve becerilerin yanı sıra birtakım değerlerin de kazandırıldığını belirtmektedir.

4.2.2. Sosyal Bilgiler Dersinde Değerler Eğitimi Süreci

Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitimi sürecine ilişkin görüşlere bakıldığında öğretmenin öncelikle Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitiminde yaptığı çalışmalarda neleri amaçladığından ve sürecin sonunda ne gibi kazanımlara ulaşıldığından söz ettiği göze çarpmaktadır. Öğretmen değerler eğitiminde planlama, uygulama ve değerlendirmede izlediği süreçleri örneklerle açıklamaya çalışmıştır.

Öğretmen Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitimine dönük çalışmalarda toplumsal kişilik kazandırma doğrultusunda öncelikle vatandaşlıkla ilgili değerlerin kazandırılmasına önem verdiğini dile getirmiştir. Yine bu kapsamda öğrencilerin toplumun etkin bir üyesi olmalarına katkıda bulunacak işbirliği ve dayanışma değerlerine öncelik verdiğini belirtmiştir. Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitiminde amaçlananlarla ilgili olarak öğretmenin *"Öncelikle çocukların iyi bir vatandaşta bulunması gereken değerleri kazanmalarını amaçladım, bunları sağlamaya yönelik*

çalışmalar yaptım. Daha sonra diğer bireylerle işbirliği yapabilmeleri, iletişim kurabilmeleri, topluma uyum sağlamaları için kazanmaları gereken davranışları ve değerleri vermeye çalıştım çocuklara” (ÖG3, st.718-723) biçimindeki sözleri konuyla ilgili görüşünü ortaya koymaktadır. Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitimi süreci sonunda öğrencilerin kazanımlarını ise *“Eskiye oranla bir dönemin sonunda tabi ki iletişim becerileri daha çok gelişti. İşbirliği yapma ve yardımlaşma konusunda daha da ilerlediler. Ayrıca sahip oldukları hakları öğrendiler, bağımsızlık sembollerimizden olan bayrağımıza ve İstiklâl Marşımıza karşı saygı göstermeyi öğrendiler”* (ÖG3, st. 728-733) sözleriyle açıklamıştır.

Uygulama öncesinde yapılan görüşmede öğretmenden planlamadan uygulama sürecine Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitimini nasıl gerçekleştirdiğini ayrıntılı biçimde betimlemesi istenmiştir. Öğretmen yapılandırmacı anlayış ışığında geliştirilen Sosyal Bilgiler öğretimi programını uyguladığını belirtmiş, öğretmen kılavuz kitaplarından etkili biçimde yararlandığını dile getirmiştir. Öğretmen değerlerin verilmesinde içerikte yer alan konuların sınıfta konuşulması, soru-yanıt yöntemiyle konunun derinliğine incelenmesi, tartışılması, günlük yaşamla ilişkilendirilmesine önem verdiğini ifade etmiş, ayrıca araştırma ödevleri ile öğrencilerin sınıf dışı kaynaklara da yönlendirildiğini belirtmiştir. Toplumu ilgilendiren önemli sorunların araştırılmasının değerler eğitimine katkısının, çevresel ve toplumsal duyarlılığı artırmasının altı çizilmiştir. Öğretmenin *“Çocuklara sürekli sorular soruyoruz. Çocuklar sürekli konuşuyorlar, bir paylaşım içindeler. Araştırma yapıyorlar. Sorular eşliğinde o dersi işliyoruz. Sohbet eşliğinde konuşarak genelde tartışma şeklinde de geçiyor derslerimiz. Teknolojinin dünyaya olumsuz etkisini vurguladık geçen dersimizde. Ozon tabakasının incelmesi, çevre kirliliğinin artması, küresel ısınma konularını ele aldık. Çocuklar bu tür konulara da duyarlı olmaya başladılar bu derste. Yani çevreye karşı, yaşadıkları topluma karşı duyarlılıkları da artıyor. Böyle bir yol izliyoruz. Genelde araştırmalar yapıyoruz, okuma şeklinde, tartışma şeklinde, konuşma şeklinde dersleri işliyoruz”* (ÖG1, st. 81-102) sözleri Sosyal Bilgiler dersinde öğrenme-öğretme sürecinde değerlerin nasıl verilmeye çalışıldığını açıklamaktadır. Bunun yanı sıra öğretmen sınıf dışı etkinliklerden gezi üzerinde durmuş, toplumsal dayanışma değerinin temel alındığı

“Toplum İçin Çalışanlar” ünitesinde sivil toplum kuruluşlarını tanıma amaçlı yapılan ziyaretten söz etmiştir.

Öğretmen Sosyal Bilgiler dersi öğrenme-öğretme sürecinde konuyla ilgili sorular sorarak öğrencilerin duygu ve düşüncelerini ifade etmesine olanak sağladığını, bu yolla değerleri kazandırmayı amaçladığını söylemiştir. Öğretmen derste sorduğu sorulara ilişkin olarak *“Sen olsaydın ne yapardın? Bu konuda ne düşünüyorsun, senin ailen nasıl davranıyor? Çevreye karşı siz şöyle mi yapıyorsunuz, bu şekilde sürekli sorguluyorum”* (ÖG1, st. 113-115) örneklerini vermiştir. Öğretmen çözümü öğrencilerin bulmasını istediğini, yapılması gereken davranışı doğrudan söylemediğini belirtmiştir.

Öğretmen Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitimi sürecinde belirli gün ve haftalarla ilgili etkinliklerden ve sınıf dışı etkinliklerden de yararlandığını belirtmiştir. Öğretmen Sosyal Bilgiler dersinde gerçekleştirilen değerler eğitiminde özellikle sınıf dışı etkinliklerin değerlerin geliştirilmesindeki rolünü vurgulamıştır. Öğretmenin konuyla ilgili sözleri *“Mesela bir toplum hizmeti kapsamında belediye ile ortak olarak yaptığımız fidan dikme çalışması vardı. Bunun çok etkili olduğunu düşünüyorum. Doğal çevreyi koruma, var olanı koruma anlamında”* (ÖG3, st.746-748) biçimindedir. Öğretmen sınıf dışı etkinliklere bir başka örnek olarak TED Koleji ile gerçekleştirdikleri Kardeş Okul Projesi’nden söz etmiştir. Bu proje kapsamında 5-B sınıfı TED Koleji’ndeki beşinci sınıfla kardeş sınıf olmuştur. Öğrenciler TED Koleji’ni ziyaret etmiş oradaki öğrencilerle etkileşimde bulunmuştur. Öğretmenin etkinlikle ilgili söyledikleri *“TED Koleji’ni ziyaret ettik, onlar da bizi ziyaret ettiler. Bundan önce çocuklar TED Koleji’ndeki öğrencileri kendilerinden çok üstün görüyorlardı. Statü olarak da maddi bakımdan da zengin ailelerin çocukları olduklarını, kendilerini küçümseyeceklerini düşünüyorlardı. Halbuki oraya gidince çocukların bize karşı çok sıcak davranışlarından çok mutlu oldular. Onların da kendileri gibi bireyler olduğunu gördüler yani kardeşlik duyguları gelişti. Hoşgörüyü orada gördüler, paylaşmayı gördüler. Biz onlara hediye alamamıştık ama kardeşlikle ilgili yazdığımız bir şiiri götürdük. Çocuklar bir resim yaptılar, TED okuluyla bizim okulu çizdiler. Hatta bizim okulu çok küçük TED’i çok büyük çizenler oldu, gözlerinde öyle canlandırdıkları için. Ondan sonra mesela 23 Nisanı da beraber kutlama kararı aldık. Beraber yemek yedik,*

oyun oynadık orada” (ÖG1, st. 164-180) biçimindedir. Öğretmen bu etkinliğin öğrencilerde kardeşlik, paylaşma ve hoşgörü değerlerinin gelişmesine katkı sağladığını belirtmiştir. Öğretmenin “Yine bunun dışında “Bir Ülke, Bir Bayrak” temasında geçen İstiklâl Marşı’na saygı, bayrağa saygı Türkçe dersinde de işlediğimiz konular. Mesela Mehmet Akif Ersoy’u tanıma gününde yaptığımız etkinliklerin de olumlu sonuç verdiğini düşünüyorum. Bunun gibi etkinlikler” (ÖG3, st.749-752) sözleri de değerler eğitiminde diğer dersler ile belirli gün ve haftalardan yararlanmanın olumlu sonuç verdiğine işaret etmektedir.

Değerler eğitiminde en fazla zorlandığı konulardan birinin değerlendirme olduğunu belirten öğretmen bu amaçla öğrencilerin sınıf içi davranışlarını gözlediğini ifade etmiştir. Öğrencilerin birbirleriyle iletişimlerinde değerlere uygun davranış gösterip göstermediklerini gözleyen öğretmen bu konudaki görüşlerini *“Burada aslında sorun yaşıyoruz. Tam bir değerlendirme yapamıyorum. Yani bu değeri kazanıp kazanmadığını ancak çocukların davranışlarıyla gözlemleyebiliyoruz. Mesela sınıf içinde arkadaşına karşı hoşgörü olmas, tartışmalarında ılımlı olması, kavga etmemesi, bunları kendi başına çözebilmeleri. Yavaş yavaş bunlar başladı. Bu şekilde gözlemleyebiliyorum.”* (ÖG1, st.125-130) biçiminde ifade etmiştir. Sınıf içi gözlemler kadar öğrencilerin sınıf dışındaki davranışları ve gönüllü etkinliklere katılımlarının gözlenmesi de değerler eğitiminin değerlendirilmesinde rol oynamaktadır. Öğretmen bu konuya *“Mesela geçen sene fidan dikmiştik. Çocukların bu tür etkinliklere gönüllü katılımlarını gözlemliyorum”* (ÖG1, st.133-134) biçiminde bir örnek vermiştir.

Değerlendirme konusunda öğrencilerin okul ve il düzeyindeki yarışmalara katılımı desteklenmekte, öğrencilerin bu tür girişimleri değerlendirme kapsamında ele alınmaktadır. Öğretmenin konuyla ilgili sözleri *“Evet, zaman zaman yarışmalar oluyor çevreyle ilgili. Bu yarışmalara katılım yüksek oluyor. Mesela bir afiş çalışması vardı geçenlerde. Çocuk afiş yaptı çevreyle ilgili, onları sınıfımıza da astık panoya, yarışmaya da gönderdik. Bu şekilde değerlendiriyorum”* (ÖG1, st. 144-148) biçimindedir. Değerlerin değerlendirmeye yansıtılması konusunda ortaya çıkan bir diğer bulgu öğrenci karnelerindeki davranış notlarıyla ilgilidir. Öğretmen öğrencilerin temizlik, dürüstlük, çalışkanlık değerleriyle ilgili gözlemlerini davranış notuna

yansıttığından söz etmiştir. Öğretmen bu konuda *“Bir de yıl sonunda karnelerde davranış notu var biliyorsunuz, bu davranış notunu da yine yıl içindeki gözlemlerime dayalı olarak veriyorum. Bu şekilde nota dönüşmüş oluyor. Değerlendirmiş oluyoruz, davranış bölümünde buna dikkat ediyorum. Temizlik, dürüstlük, çalışkanlık olsun bunlara bu şekilde 3, 2, 1 üzerinden çok iyi ya da standardın altında olmak üzere davranış olarak not veriyorum.”* (ÖG1, st. 148-154) diyerek değerlendirme uygulamalarından söz etmiştir.

Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitimi süreci konusunda öğretmenin görüşlerine ilişkin olarak öğretmenin öncelikle öğrencilerde vatandaşlıkla ilgili değerleri geliştirmeyi amaçladığı söylenebilir. Öğretmen yapılandırmacı yaklaşım ışığında hazırlanan 2004 Sosyal Bilgiler öğretimi programı doğrultusunda, ders kitabı ve öğretmen kılavuz kitabından da yararlanarak değerler eğitimi gerçekleştirilmeye çaba harcamaktadır. Öğretmen Sosyal Bilgiler dersinde ilgili öğrenme alanı ve ünite doğrultusunda soru-yanıt yoluyla, tartışma ve araştırma çalışmalarıyla değerleri vurgulamaktadır. Öğrencilerin konularla ilgili duygu ve düşüncelerini sorgulamalarını sağlamaya çalışmakta, değerlerle ilgili yakın çevre ve ailede yapılanları ele alarak değerlerle günlük yaşamı ilişkilendirmeyi amaçlamaktadır. Değerler eğitimi öğrencilerin sınıf içi davranışlarını gözleyerek değerlendirmeye çalışan öğretmen bunun yanında öğrencilerin çeşitli değerlerle ilgili davranışlarını karnelerindeki davranış notu bölümüne yansıtmaktadır. Değerlendirmede öğrencilerin sınıf dışı gönüllü çalışmalara ve çeşitli yarışmalara katılımlarını da dikkate alan öğretmen değerler eğitiminde sınıf dışı etkinliklerin işlevini önemle vurgulamaktadır.

4.2.3. Değerler Eğitiminde Yaşanan Sorunlar ve Çözüm Önerileri

Öğretmen değerler eğitiminde yaşanan sorunlar konusunda öncelikle değerlerin geliştirilmesinin zor ve çok boyutlu bir süreç olduğunu belirtmiş, kazandırmakta en fazla güçlük çektiği değerler üzerinde durmuştur. Öğretmen değerler eğitiminde sınıf içi sorunlar kapsamında yalnızca kimi değerleri kazanamamış öğrencilerin olumsuz model olmasını vurgulamıştır. Değerler eğitiminde öğretmenin yaşadığı diğer sorunlar aile ve

çevrenin değerler eğitimini desteklememesi, sınıf dışı etkinliklere gerektiği kadar yer verilememesi ve medyanın olumsuz etkisi biçimindedir.

Değerler eğitiminde yaşanan sorunlar konusunda öğretmen Sosyal Bilgiler dersinde bilgi ve becerilere oranla değerlerin daha zor kazandırıldığının altını çizmiştir. Öğretmen kazandırmada en fazla sorun yaşadığı değerlerin sorumluluk ve saygı olduğunu belirtmiştir. Bunun nedeni olarak da bu değerlerin aile ve çevre tarafından yeterince desteklenmemesini, okulda geçirilen zamanın değerleri tam anlamıyla geliştirmek için yeterli olmadığını belirtmiştir. Öğretmen konuyla ilgili görüşlerini *“Değerleri kazandırmada, sorumlulukta gerçekten sorun yaşıyorum. Çünkü bazı ödevler özellikle araştırmalar çocuğu aşıyor. Çocuğa evde de yönlendirme yapılmadığı için, ailenin desteği olmadığı için ödevin üstesinden gelemiyor. Bu konuda sorun yaşıyoruz. Saygı olarak da sorun yaşıyoruz. Bu da yine çevreden ve aileden kaynaklanıyor. Yani biz ne kadar burada anlatsak da çocuk ailede başka gördüğü için aynı davranışı, olumsuz davranışı sınıfta da gösteriyor”* (ÖG3, st. 792-799) biçiminde ifade etmiştir. Öğretmen, öğrencinin içinde yaşadığı toplumda, çevresinde ve ailesinde okulda öğrendiği değerleri gözleyememesini hatta olumsuz örneklerle karşılaşmasının değerler eğitiminde yaşanan en önemli sorunlardan biri olduğunu dile getirmiştir. Öğretmen bu konuyla ilgili görüşlerini *“Çocuğun içinde bulunduğu aile, yaşadığı toplum, çevresi bunlar o değeri kazanmasında engel oluyor bazen. Şimdi biz burada doğru değeri veriyoruz fakat çocuk eve gidince bunun tam tersi bir şey görünce çocukta da davranışa dönüşmüyor. Aile olumsuz etki yapıyor. Dürüstlük, çalışkanlık ve hoşgörölü olma değerlerini çocuklara öğretiyoruz fakat anne baba çocuğa hoşgörölü göstermeyince çocuk da arkadaşına göstermiyor veya bir süre bizim çocukta oluşturduğumuz davranışın kendiliğinden yok olduğunu görüyoruz. Bunun da toplumdan kaynaklandığını düşünüyorum”* (ÖG1, st. 202-212) biçiminde ifade etmiştir. Öğretmen derste verilen değerler eğitiminin mutlaka aile ve toplum tarafından desteklenmesi gerektiğini belirtmiş, aile ve toplumdaki yetişkinlerin davranışlarıyla çocuklara ve gençlere model olması gerektiğini vurgulamıştır.

Değerler eğitimine olumsuz etkisi bulunan bir diğer öge medya olarak belirtilmiştir. Öğretmenin konuyla ilgili sözleri *“Televizyon programları, basın, yayın, aile, çevre,*

bunlar çocuğa hep olumsuz etki yapıyor. Ben şiddet içeren televizyon programı izlemeyin diyorum, çocuğun annesi babası televizyonda bu tür programlar izliyor. Çocuk ne yapacak o zaman. O da televizyona bakıyor, önce ailesini örnek alıyor” (ÖG1, st. 217-220) biçimindedir. Öğretmen ailenin kitle iletişim araçları konusunda bilinçli ve duyarlı olması gerektiğini belirtmiş, çocukları özellikle televizyonun zararlı etkilerinden korumada aileye düşen önemli görevleri vurgulamıştır.

Öğretmen sınıf ortamında değerler eğitiminde sorun yaşanmasına neden olan etmenler arasında kimi değerleri kazanamamış öğrencilerin olumsuz model olmalarından söz etmiştir. Konuyla ilgili olarak öğretmenin söyledikleri *“Bazen arkadaşları da olumsuz örnek olabiliyor. Değerleri çok iyi kazanmış bir iki öğrencim var. Ama değerleri kazanamamış öğrencilerim de var. O kazanamamış öğrenci olumsuz bir davranış sergilediğinde diğer çocuk o yapıyor ben niye yapmıyorum diyor. Aynı davranışı o da göstermeye çalışıyor. Çocuklar ailesinden sonra arkadaşlarını da örnek aldığı için arkadaşının yanlış bir davranışı çocuğa olumsuz örnek oluyor. Sınıf ortamı da önemli diye düşünüyorum”* (ÖG1, st. 238-245) biçimindedir. Öğretmen öğrencilerin aileleri, çevrelerindeki yetişkinler ve öğretmen dışında arkadaşlarını da model aldığını belirtmiştir. Bu bakımdan sınıf ortamında değerleri yeterince kazanamamış öğrencilerin arkadaşları üzerinde olumsuz etki yarattığını dile getirmiştir.

Sınıf ortamından, aile ve toplumun etkisinden kaynaklan sorunların yanında bir de sınıf dışı etkinliklerin gerçekleştirilememesinden kaynaklanan sorunlar bulunmaktadır. Öğretmen değerler eğitiminde sınıf dışı etkinliklerin çok önemli olduğunu vurgulamış ancak maddi sorunlar ve diğer nedenlerden dolayı planlanan kimi etkinliklerin uygulamaya geçirilemediğini ifade etmiştir. Konuyla ilgili olarak öğretmenin sözleri *“Bizim bir huzur evi ziyaretimiz olacaktı, düşündük ama bunu yapamadık. Bir de bir sivil toplum kuruluşuna katılsaydık, bir etkinliğin içerisinde olsaydık daha iyi olurdu. Dönem başında planladık ama maalesef aksiliklerden dolayı hem maddi hem de başka sorunlardan dolayı bunu gerçekleştiremedik. Bu olsaydı daha iyi olurdu. Son ünitemizde çocuklar Eskişehir’deki tarihi ve doğal güzellikleri bizzat görselerdi daha iyi olurdu. O yerleri korumak açısından, değerini bilmek açısından daha iyi olabilirdi ama sadece müze ziyareti yapabildik”* (ÖG3, st. 773-782) biçimindedir. Öğretmen

öğrencilerin bilgi, beceri ve değerleri günlük yaşamla ilişkilendirerek, yaparak yaşayarak kazanmalarının önemi ve gereği üzerinde durmuş, ancak bu konuda yapılmak istenenlerin tam olarak gerçekleştirilemediğini belirtmiştir.

Öğretmen Sosyal Bilgiler dersinde yaşanan sorunların çözümüne yönelik olarak öğrencilerin değerleri yaparak yaşayarak öğrenmeleri gerektiği üzerinde durmuştur. Öğretmen konuyla ilgili görüşlerini *“Derslerin sadece kitaplardaki etkinliklerle kalmaması, değerlerin verilmesi için çocuğun bunu bizzat yaşaması gerektiğini düşünüyorum. Ders dışı etkinliklerle bizzat içinde olmalı ki o değeri kazansın. Yaşamalı çocuk, yardımseverlikse onu yapmalı. Paylaşımsa paylaşmalı veya başka bir kültürdeki insanı tanımalı”* (ÖG3, st. 849-853) biçiminde ifade etmiştir. Kazandırmakta en çok güçlük yaşadığı sorumluluk değeri ile ilgili olarak ise *“Sorumluluk almalı, çocuğa sorumluluk verilmeli, sen yapacaksın bunu. Mesela bir bitkinin bakımından sen sorumlusun veya bir mekân, buranın korunmasından sen sorumlusun. Sınıfta da olabilir. Yaptığımız bir çalışma onun sorumluluğuna verilmeli”* (ÖG3, st. 854-857) önerisinde bulunmuştur.

Öğretmen değerler eğitiminde öncelikle aile sonra yakın çevre ve toplumun da işin içine katılması, aile ve toplumun değerler eğitimini desteklemesi ve toplumdaki yetişkinlere çocuklara ve gençlere model olması gerektiğini savunmaktadır. Öğretmenin konuyla ilgili önerisi *“Değer eğitiminin sadece derste verilmesi yeterli değil, toplum da aile de işin içine katılmalı diye düşünüyorum. Ailelere bile eğitim verilmeli bence, değer eğitimi verilmeli diye düşünüyorum”* (ÖG1, st. 225-228) biçimindedir. Öğretmen öğrencilerin yanında ailelere de değerler eğitimi verilmesini önermekte, bu eğitimin seminerler biçiminde yapılabileceğini belirtmektedir.

Öğretmen Sosyal Bilgiler öğretimi programında ulusal değerlere daha fazla yer verilmesi gerektiğini önermiş, konuyla ilgili görüşlerini *“Programda ulusal değerlere biraz daha yer verilebilir. Bu konuyla ilgili kazanımlar çoğaltılabilir”* biçiminde dile getirmiştir (ÖG1, st.254-256). Öğretmen ayrıca değerler eğitimi konusunda öğretmenlere de hizmetiçi eğitim ve seminerler verilebileceğini vurgulamıştır.

Değerler eğitiminde yaşanan sorunlar konusunda sınıf öğretmeninin görüşlerinin aile ve toplumun değerler eğitimini yeterince desteklememesi, medyanın olumsuz etkisi ve olumsuz arkadaşlardan kaynaklanan sorunlar ile özellikle sınıf dışı etkinliklerin yeterince gerçekleştirilememesinden kaynaklanan sorunlar biçiminde olduğu görülmektedir. Öğretmen yaşanan bu sorunlara yönelik olarak ailelere değerler eğitimi konusunda seminerler verilmesini, aile ve toplumun değerler eğitiminin etkin bir parçası durumuna getirilmesini, çocuklara değerleri yaşama geçirmeleri için olanaklar verilmesini, Sosyal Bilgiler öğretimi programında ulusal değerlere yönelik kazanımların sayısının artırılmasını, öğretmenlere değerler eğitimine yönelik hizmetiçi eğitim ve seminerler verilmesini önermektedir.

4.3. İlköğretim Beşinci Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde Değerler Eğitiminin Gerçekleştirilmesine İlişkin Öğrencilerin Görüşlerine İlişkin Bulgular

İlköğretim beşinci sınıf Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitiminin gerçekleştirilmesine ilişkin olarak durum çalışmasının yapıldığı sınıftaki öğrencilerle uygulama sürecinde görüşmeler yapılmıştır. Öğrencilerle yapılan görüşmelerden elde edilen bulgular “değer algısı”, “ailede değerler eğitimi”, “Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitiminin yeri ve önemi” ile “değerlerin günlük yaşamda kullanılması” olmak üzere dört tema altında sunulmuştur.

4.3.1. Değer Algısı

Öğrencilerle yapılan görüşmede öğrencilere “Değer denildiğinde ne anlıyorsun?” sorusu yöneltilerek öğrencilerin değer kavramına ilişkin algıları ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Öğrencilerin değer kavramıyla ilgili bir tanımlama yapmak yerine “Sevgi, saygı, hoşgörü” gibi değerlerden örnekler verdikleri görülmüştür. Burcu görüşlerini “*Değerler denildiğinde aklıma iyi davranışlar geliyor. Mesela saygı, sevgi, hoşgörü geliyor aklıma. Örnek olarak okuldaki arkadaşlarımıza saygılı olmamız gerekir, öğretmenlerimize saygılı olmamız gerekir*” (st. 1053-1056) biçiminde dile getirmiştir. Ceren “*Değerler denilince aklıma saygı, sevgi, hoşgörü, sorumluluk, görev geliyor genelde*” (st. 1080-1081) diyerek değerlere ilişkin algısını ortaya koymuştur. Başak

isimli öğrencinin ise “Değerler denildiğinde sahip olduğumuz şeylere değer vermeyi anlıyorum, özellikle de aileme” (st. 1348-1349) biçimindeki sözleri ile bir anlamda davranışlara yön veren ilke anlamında değeri tanımladığı söylenebilir. Selim de benzer biçimde “Değerler denildiği zaman bir kişiye değer vermemiz, onu sevmemizi anlıyorum” (st. 2590-2591) diyerek değer verme eylemini sevgi değeri ile açıklamıştır. Baran isimli öğrenci “Sorumluluk sahibi ve saygılı olmalıyız. Sorumluluklarımızı yerine getirmeliyiz. Söylediğimiz sözü tutmalıyız gibi. Evimizi temiz tuttuğumuz gibi okulumuzu da temiz tutmalıyız” (st. 1708-1710) diyerek değerleri davranış biçiminde yapılması gerekenler olarak ifade etmiştir. Yiğit ise “Değerler denilince ilk önce kültürel mirasımız geliyor aklıma. O çünkü en önemli değerlerimizden biri. Kültürel mirasımızı bilmezsek eski tarihimizi bilemeyiz ve bu şekilde Atatürk’ün yolundan gidemeyiz” (st. 1843-1847) sözleriyle değerler denildiğinde kültürel değerleri ve mirası anladığını dile getirmiştir.

Öğrencilerin değer algılarına bakıldığında değerler denildiğinde saygı, sevgi, sorumluluk, hoşgörü, dürüstlük ve temizlik gibi değerleri, birşeye değer vermeyi ve kültürel mirası anladıkları görülmektedir. Öğrencilerin değer algılarının oluşumunda ailelerinde ve okulda kendilerine en çok verilmeye çalışılan değerlerin ön plana çıktığı, öğrencilerin günlük yaşamdaki davranışlarında bu değerlere daha fazla önem verdikleri söylenebilir.

4.3.2. Ailede Değerler Eğitimi

Öğrenciler değerlerle ilgili olarak öncelikle saygı, sevgi, hoşgörü, dürüstlük, adil olma, çalışkanlık, sorumluluk ve temizlik değerlerini ailelerinden öğrendiklerini belirtmişlerdir. Burcu isimli öğrencinin ailesinde öğrendiği değerlerle ilgili söyledikleri “Ailemden saygılı olmam gerektiğini öğrendim. Büyüklerime karşı saygılı, sevgili olmamı öğrendim. Ailem bu değerleri öğretirken bazen örnekler vererek anlatıyor. Temiz olmak konusunda, ödevlerimizi yaparken dosya kâğıtlarımızı düzenli kullanmamız gerektiğini, kıyafetlerimizin temiz olması gerektiğini öğretiyorlar. Sorumluluklar konusunda okuldaki sorumluluklarımızı yerine getirmemizi öğretiyorlar. Verilen ödevleri o gün içinde yapmamız gerektiğini öğretiyorlar” (st. 1065- 1079)

biçimindedir. Ceren değerlerle ilgili temel kazanımları ailesinde edindiğini “*Genelde saygıyı, sevgiyi, hoşgörüyü, davranışlarımı, temizliği her şeyi ailemden öğreniyorum*” (st. 1195-1196) sözleriyle anlatmak istemiştir. Selim ise dürüstlük, hoşgörü ve sevgi değerleri konusunda annesinin kendisine söylediklerini “*Annem bana hep başkalarının bir şeyini sakın alma, bulursan da ilk önce sor sahibi yoksa bulduğun yere koy. Belki arayınca kendisi bulur diyor. Sonra hoşgörülü olmamı söylüyor. Sonra herkesi sevmemi söylüyor*” (st. 2071-2074) biçiminde dile getirmiştir. Başak “*Hiç kimseye haksızlık yapmamamı, herkese iyi davranmamı, hiç kimsenin malını izinsiz almamamı öğretiyorlar*” (st. 1361- 1362) diyerek ailesinden adil olma ve dürüstlük değerlerini öğrendiğini belirtmiştir. Yiğit babasının değerlerle ilgili kendisine verdiği öğütleri “*Mesela hiçbir zaman yalan söyleme der. İlk öğüdü o olur babamın bana. Sonra hep derslerine çalış, çalış ki adam ol, doğru düzgün bir yere gel. İstedğin gibi bilişim uzmanı ol diyor. Ben de onun gibi bilgisayarımı geliştirmek istiyorum. Ailemin öğütleri bunlardır*” (st. 1872-1877) biçiminde açıklamıştır.

Öğrenciler ailelerinin saygı, sevgi, hoşgörü, dürüstlük, adil olma, çalışkanlık, sorumluluk ve temizlik değerleri konusunda kendilerine telkinde bulunduklarını, zaman zaman örnekler vererek bu değerleri kazandırmaya çalıştıklarını belirtmişlerdir.

4.3.3. Sosyal Bilgiler Dersinde Değerler Eğitiminin Yeri ve Önemi

Öğrenciler Sosyal Bilgiler dersinde kazandıkları değerler konusunda görüşlerini Sosyal Bilgiler dersi öğretim programında yer alan üniteler doğrultusunda düşünerek dile getirmişlerdir. İlköğretim beşinci sınıf Sosyal Bilgiler dersinde yer alan ünite konuları doğrudan doğruya değerlerle ilişkili olup her üniteye öğrencilere doğrudan verilmesi gereken değer de ayrı olarak belirtilmiştir. Bu bağlamda Burcu isimli öğrenci “*Haklarımı Öğreniyorum*” ünitesinde hakları ve sorumlulukları konusunda farkındalık geliştirdiğini belirtmiştir. Burcu düşüncelerini “*Bu sene de “Haklarımı Öğreniyorum” adlı bir ünitemiz vardı. Bu üniteye de haklarımızı ve sorumluluklarımızı öğrendik. Çocuk haklarının olduğunu öğrendik*” (st. 1106-1108) biçiminde dile getirmiştir. Aynı üniteyle ilgili olarak Ceren de “*Sosyal Bilgiler dersinde haklarımızı, sorumluluklarımızı, görevlerimizi, rollerimizi öğrendik bu sene. İlk konumuz o olarak*

geçmişti” (st. 1227-1229) demiştir. Bu görüşler bağlamında öğrencilerin hakları ve sorumlulukları konusunda bir bilinç geliştirdikleri söylenebilir.

Öğrencilerle yapılan görüşmelerden elde edilen bulgulara dayalı olarak öğrencilerin yardımseverlik ve dayanışma değerlerinin vurgulandığı Toplum İçin Çalışanlar ünitesinin değerler eğitimi bakımından önemini kavradıkları söylenebilir. Ferhat isimli öğrenci Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitimi bakımından öğrenilenlerle ilgili olarak *“Kuruluşları öğrendik, gelecekte bize yardımcı olması için”* (st. 2521) demiştir. Hakan aynı konuda *“Bu sene de Kızılayı öğrendik öğretmenim. Nasıl yardım ediyor, kan bağışını öğrendik öğretmenim. Bunun gibi şeyler öğrendik”* (st. 2155-2157) diyerek görüşlerini ifade etmiştir. Can ise *“Orada toplum için çalışan kişileri, kurumları, sivil toplum örgütlerini, devlete bağlı olanları, resmi kurumları öğrendik”* (st. 2283-2285) biçimindeki sözleriyle görüşünü açıklamıştır. Bu bağlamda öğrencilerin Sosyal Bilgiler dersi içeriğindeki üniteler yoluyla doğrudan verilmesi gereken değerler konusunda farkındalık kazandıkları söylenebilir.

Yiğit *“Değerler olarak bol bol iyilik yapmalıyız, ilk değer odur. Saygılı, sevgili olmalıyız. Ailemize yaptığımız gibi arkadaşlarımıza ve öğretmenlerimize de saygılı olmalıyız. Sorumluluklarımız var, sorumlulukları yerine getirmedik iyi şeyler olmayacak. Bunu biliyorum öğretmenim”* (st. 1949-1955) diyerek Sosyal Bilgiler dersinde iyi insan, iyi bir vatandaş olma konusunda değerler edindiğini, saygı, sevgi ve sorumluluk değerlerinin önemini kavradığını ifade etmiştir.

Öğrencilerin Sosyal Bilgiler dersinde işledikleri üniteler yoluyla değerleri kazandıklarını düşündükleri söylenebilir. Öğrenciler Sosyal Bilgiler dersi yoluyla haklarını, sorumluluklarını, toplumsal yardımlaşma ve dayanışmada önemli rol oynayan sivil toplum kuruluşlarını öğrendiklerini ifade etmişlerdir. Bu bağlamda Sosyal Bilgiler dersinin öğrencilere toplum içerisinde yaşamlarını etkili bir biçimde sürdürmelerine yardımcı olacak değerlerin kazandırılmasında yardımcı olduğu sonucuna ulaşılabilir.

4.3.4. Değerlerin Günlük Yaşamda Kullanılması

Öğrenciler kazandıklarını düşündükleri değerlerle ilgili davranışlarını günlük yaşama yansıtma konusuna örnek vermişler, saygı, hoşgörü ve yardımseverlik değerlerinden söz etmişlerdir. Hakan isimli öğrenci konuyla ilgili görüşlerini *“Mesela yaşlılarıma saygılı oluyorum öğretmenim. Bazı kişilere yardımcı oluyorum. Bir de anneme, babama bir de arkadaşlarıma yardımcı oluyorum”* (st. 2125-2128) biçiminde ifade etmiştir. Baran isimli öğrenci de günlük yaşamında saygı değerine nasıl yer verdiğini *“Mesela parka çıktığımda anneme babama duyduğum saygıyı parkta arkadaşlarıma da duyuyorum”* (st. 1764-1765) biçiminde dile getirmiştir. Öğrenciler saygı ve hoşgörü değerlerini sınıf içi davranışlarına da yansıtmaya özen gösterdiklerini belirtmişlerdir. Birge sınıf içinde yaşadığı bir olayda nasıl davrandığını *“Mesela arkadaşım Burcu’yla çok kavga ettik ama o çok sinirli olduğundan ben onu yumuşatmak için çok karşı çıkmamaya çalışıyorum. Kırmamak için elimden geleni yapıyorum”* (st. 2052-2054) sözleriyle açıklamıştır. Öğrencilerin günlük yaşama aktarmaya çalıştıkları bir diğer değer de yardımseverlik olduğu görülmüştür. Can konuyla ilgili olarak *“Arkadaşlarıma yardım ediyorum. Derslerde yardım ediyorum onlara. Parası olmuyor ona ekliyorum”* (st. 2243-2247) diyerek arkadaşlarına yaptığı yardımı açıklamıştır.

Değerlerin günlük yaşama yansıtılması ile ilgili olarak öğrenciler olumsuz davranışlarla karşılaştıklarında davranışı gösteren kişiyi uyardıklarını belirtmişlerdir. Konuyla ilgili olarak Selim isimli öğrenci *“Hayatımda bunu iyi yönde kullanıyorum. Mesela birisi çevreye zarar verdiğinde ben onu uyarıyorum”* (st. 2126- 2127) biçimindeki sözleriyle değerleri günlük yaşamına nasıl yansıttığına örnek vermiştir. Bir diğer öğrenci ise değerler konusundaki iyi modelleri örnek aldığını, özellikle konuyla ilgili kitaplar okuyarak kitaplardaki insanların yaptıklarını yapmaya çalıştığını söylemiştir. Yiğit isimli öğrencinin konuyla ilgili sözleri *“Kitap okuyorum. Kitaptaki iyi insanların yaptıklarını gerçekleştiriyorum. Bu da en yardımcı kaynak oluyor bana”* (st. 1961-1963) biçimindedir.

Öğrencilerin kazandıkları değerleri günlük yaşamlarına aktarma konusunda daha çok saygı, hoşgörü ve yardımseverlik değerlerinden söz ettikleri söylenebilir. Öğrenciler

değerlerle ilgili gördükleri olumsuz davranışlar gösteren kişileri uyardıklarından, kitaplardaki olumlu modelleri örnek aldıklarını ifade etmişlerdir. Bu bağlamda öğrencilerin değerleri kazanma ve uygulamaya geçirme konusunda bir çaba içerisinde oldukları, eğitim sürecinde öğrenilenlerle yaşam arasında bağ kurmaya çalıştıkları sonucuna ulaşılabilir.

5. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu araştırma ile ilköğretim beşinci sınıf Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitiminin nasıl gerçekleştirildiği ortaya konmaya çalışılmıştır. Durum çalışması biçiminde desenlenen araştırma 2008-2009 öğretim yılı bahar döneminde gerçekleştirilmiştir. Araştırmaya Eskişehir ili Ahmet Olcay İlköğretim Okulu 5-A sınıfında öğrenim gören 9’u kız, 13’ü erkek toplam 22 öğrenci ile sınıf öğretmeni katılmıştır. Araştırma verileri “Öğretmen Kişisel Bilgi Formu”, “Öğrenci Kişisel Bilgi Formu”, “Yapılandırılmamış Gözlem”, “Video Kayıtları”, “Yarı Yapılandırılmış Görüşme” ve “Araştırmacı Günlüğü” ile toplanmıştır. Araştırma verilerinin çözümlenmesinde tümevarım analizi kullanılmıştır. Bu bölümde araştırma verilerinin analizi sonucu ulaşılan bulgulardan elde edilen sonuçlara, sonuçların alanyazındaki diğer araştırma bulguları bağlamında tartışılmasına, uygulamaya ve yapılacak araştırmalara dönük önerilere yer verilmiştir.

5.1. Sonuç

Araştırmada elde edilen bulgular doğrultusunda aşağıdaki sonuçlar ortaya konmuştur.

5.1.1. İlköğretim Beşinci Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde Değerler Eğitiminin Gerçekleştirilme Durumuna İlişkin Sonuçlar

5.1.1.1. İlköğretim Beşinci Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde Ele Alınan Değerlere İlişkin Sonuçlar

- Araştırma sonucunda ilköğretim beşinci sınıf Sosyal Bilgiler dersinde ünitelerde doğrudan verilmesi gereken sorumluluk, estetik, doğal çevreye duyarlılık, çalışkanlık, akademik dürüstlük, dayanışma, adil davranma, bayrağa ve İstiklâl Marşı’na saygı, tarihsel mirasa duyarlılık değerleriyle birlikte programda yer alan işbirliği, duyarlılık, estetik, çalışkanlık, bağımsızlık ve özgürlük gibi değerlerin öğrencilere kazandırılmaya çalışıldığı görülmüştür.

- Sosyal Bilgiler öğretimi programında yer almayan cesaret, sabırlı olma ve eşitlik değerlerine de öğretme-öğrenme sürecinde yer verildiği sonucuna ulaşılmıştır. Öğrencilerin düşüncelerini açıklamaları konusunda cesaret, “Gerçekleşen Düşler” ünitesinde bilim adamlarının kişisel özellikleri konusunda bilimsel süreçlerde sabırlı olma ve “Toplum İçin Çalışanlar” ünitesinde de eşitlik değerinin vurgulandığı belirlenmiştir.

5.1.1.2. İlköğretim Beşinci Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde Değerler Eğitiminde Kullanılan Yaklaşımlara İlişkin Sonuçlar

- İlköğretim beşinci sınıf Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitiminde kullanılan yaklaşımların telkin yoluyla değerler eğitimi, soru-yanıt yoluyla değerler eğitimi, değer belirginleştirme yaklaşımı yoluyla değerler eğitimi ve örtük program yoluyla değerler eğitimi olduğu belirlenmiştir.
- Öğretmenin Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitiminde en fazla başvurduğu yaklaşımın telkin yoluyla değerler eğitimi olduğu, öğretmenin değerleri verirken öğrencilere doğrudan telkinlerde bulunduğu, bu yolla değerleri kazandırmaya çalıştığı sonucuna ulaşılmıştır.
- Öğretmenin Sosyal Bilgiler dersini genelde soru-yanıt yöntemiyle işlediği, değerlerin kazandırılmasında da genel öğretim yöntemlerinden olan soru-yanıttan yararlandığı görülmüştür. Öğretmenin yapılandırmacı yaklaşım doğrultusunda hazırlanan 2004 Sosyal Bilgiler Öğretimi Programını uygularken yapılandırmacı yaklaşımın öngördüğü öğretim uygulamalarından çok soru-yanıt yöntemini kullanmayı tercih ettiği, değerler eğitiminde de buna ağırlık verdiği anlaşılmaktadır.
- Öğretmenin Sosyal Bilgiler dersinde değer belirginleştirme yaklaşımından yararlandığı belirlenmiştir. Ancak değer belirginleştirme yaklaşımını kasıtlı ve planlı olarak uygulamadığı, yaklaşımın aşamalarını dikkatli biçimde izlemediği ve

yaklaşımın ders sürecinde kendiliğinden gelişen bir süreç biçiminde ortaya çıktığı söylenebilir.

- Öğretmenin öğrencilerin birbirleriyle ve kendisiyle etkileşimlerinde, sınıf içinde ortaya çıkan sorunların çözümünde ve sınıfın genel ikliminde örtük program yoluyla değerler eğitime yer verdiği, öğrencilerin birbirlerine saygı, sevgi ve hoşgörü göstermelerini sağlamaya, onlara yardımseverlik ve dayanışma değerlerini kazandırmaya çalıştığı sonucuna ulaşılmıştır.

5.1.1.3. İlköğretim Beşinci Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde Değerler Eğitimi Gerçekleştirmeye Yönelik Etkinliklere İlişkin Sonuçlar

- Öğretmenin Sosyal Bilgiler dersinde değerleri kazandırmaya çalışırken birtakım etkinliklerden yararlandığı belirlenmiştir. Bu etkinliklerden biri, değerlerle ilgili yaşamdan örnek verme biçimindedir. Öğretmen zaman zaman kendi yaşamından örnekler vererek yaşadığı olayları, bu olaylarla ilgili duygu ve düşüncelerini öğrencilerle paylaşmaktadır. Öğretmen öğrencilerin de yaşamlarından değerlerle ilgili örnek vermelerine olanak sağlamaktadır. Derste ele alınan konularla ilgili olarak öğretmen ve öğrencilerin kendi yaşamlarından örnek vermelerinin yanı sıra bilim adamları, devlet adamları gibi önemli kişilerin sözlerinden ve yaşamlarından örnekler verilerek değerlerin kazandırılmaya çalışıldığı görülmüştür.
- Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitiminde atasözleri ve deyimlerden yararlanılmakta, atasözleri ve deyimlerin verdiği mesajlar üzerinde fikir yürütülmesi yoluyla öğrencilerin değerlerle ilgili çıkarımlarda bulunmaları sağlanmaya çalışılmaktadır.
- Araştırma kapsamında gerçekleştirilen gözlemler ve görüşmeler sonunda öğretmenin değerler eğitimi konusunda öğrencilere model olmaya çalıştığı, değerler konusunda örnek öğrencileri de diğer öğrencilere model olarak gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır.

- Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitiminde belirli gün ve haftalardan yararlanıldığı, bu kapsamda okulda ve sınıfta gerçekleştirilen etkinliklerin değerler eğitimine katkı sağladığı belirlenmiştir.
- Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitiminde öğrencilerin en fazla ilgi gösterdikleri etkinliklerden birinin drama olduğu görülmüştür. Drama yoluyla öğrencilere toplumsal ve çevresel sorunlara duyarlılık değeri kazandırılmaya çalışılmıştır. Ancak araştırma sonunda Sosyal Bilgiler dersinde dramaya yeterince yer verilmediği sonucuna ulaşılmıştır. Yapılan gözlemlerde Sosyal Bilgiler dersinde yalnızca bir derste drama etkinliği yapıldığı görülmüştür.
- Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitiminde güncel olaylardan yararlanmanın önemli bir yer tuttuğu sonucuna ulaşılmıştır. Öğretmen ve öğrenciler konularla ilgili medyadan izledikleri haberleri paylaşmakta, olaylarda geçen değerleri ortaya çıkarmaktadırlar.
- Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitiminde empatiden yararlanılarak öğrencilerin özellikle saygı, sevgi, hoşgörü ve dürüstlük değerlerini geliştirmelerinin sağlanmaya çalışıldığı görülmüştür.
- Sosyal Bilgiler dersinde öğrencilerin değerleri daha iyi kavramaları için zaman zaman öğretmen, kimi zaman da öğrenciler tarafından benzetmelerden yararlanıldığı sonucuna ulaşılmıştır.
- Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitiminde öğretmenin yakın çevreden yararlanmaya özen gösterdiği görülmüştür. Öğretmen yakın çevrede gözlemlediği olaylar ve olgulara ilişkin örnekler vermekte, öğrencilerin de yakın çevrelerinden örnek vermelerini desteklemektedir. Değerler eğitiminde yakın çevreden yararlanma, değerlerin günlük yaşamdaki yerinin net biçimde görülmesine olanak sağlamaktadır.

- Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitiminde diğer ders ve disiplinlerden yararlanılmaya çalışıldığı belirlenmiştir. Değerler eğitiminde ele alınan konunun özelliğine göre başta Türkçe olmak üzere Fen ve Teknoloji dersinden, turizmle ilgili bilgilerden yararlanılmaktadır.
- Sosyal Bilgiler dersinde aileden yararlanmanın üç yolla sağlandığı sonucuna ulaşılmıştır. İlk olarak değerler konusunda çocukların ailelerinde gözledikleri davranışlar ya da ailedeki iyi örneklerin sınıfla paylaşılması istenmekte, ikinci olarak değerlerle ilgili çeşitli etkinliklere ailenin katılımı sağlanmaya çalışılmakta, üçüncü olarak da çocuklara ailedeki yanlış davranışlar ya da olması gerekenler konusunda aileyi uyarma ve bilgilendirme sorumluluğu verilmektedir.
- Sosyal Bilgiler dersinde özellikle sorumluluk ve çalışkanlık değerlerinin kazandırılmasında inceleme, araştırma ve performans ödevlerinden yararlanıldığı belirlenmiştir.
- Sosyal Bilgiler dersinde toplumsal dayanışma ve yardımseverlik değerlerinin verilmesinde sivil toplum kuruluşları, dernek ve vakıfların çalışmalarının örnek gösterildiği görülmüştür. Özellikle “Toplum İçin Çalışanlar” ünitesinde sivil toplum kuruluşlarının amaçları ve çalışmaları konusunda ayrıntılı bilgi verilerek öğrencilerin de bu kuruluşlarda gönüllü hizmetlere teşvik edildiği belirlenmiştir.
- Sosyal Bilgiler dersinde içerikte yer alan değerlerle ilgili bilginin edinilmesinde ya da değerlerle ilgili çalışmaların izlenmesinde internetten yararlanıldığı görülmüştür.
- Sosyal Bilgiler dersinde sınıf dışı etkinliklerden yararlanmanın değerler eğitiminin önemli bir ayağını oluşturduğu sonucuna ulaşılmıştır. Sınıf dışı etkinliklerin öğrencilerin değerleri yaşayarak öğrenmesinde etkili olduğu; ancak zaman ve maddi olanak yetersizliği nedeniyle sınıf dışı etkinliklere yeterince yer verilemediği görülmüştür.

5.1.1.4. İlköğretim Beşinci Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde Değerler Eğitimi Gerçekleştirmeye Yönelik Etkinliklerde Kullanılan Materyallere İlişkin Sonuçlar

- Sosyal Bilgiler dersinde öğretme-öğrenme sürecinde temel kaynak olarak kullanılan ders kitabı ve öğrenci çalışma kitabının değerler eğitiminde de birincil kaynak olarak işe koşulduğu sonucuna ulaşılmıştır. Değerler eğitiminde ders kitabında yer alan fotoğraflardan, bilgilendirici açıklama, metin ve etkinlikler ile sorulardan yararlanıldığı görülmüştür. Bu bağlamda, genel olarak Sosyal Bilgiler dersinde bilgi ve becerilerin kazandırılmasında ve özelde değerler eğitiminde ders kitabı dışında farklı kaynaklardan yeterince yararlanılmadığı, öğrencilerin farklı kaynaklara ulaşma konusunda yönlendirilmediği sonucuna ulaşılabilir.
- Sosyal Bilgiler dersinde sorumluluk değerinin kazandırılmasında kullanılan materyallerden birinin ödev tahtası olduğu belirlenmiştir. Öğretmen ödevleri yazı tahtasının yanında bulunan küçük bir tahtaya yazmaktadır. Ödevler gün boyu tahtada yazılı kalmakta, öğrenciler ödevlerini not almakta ve günlük ödevlerini bir arada görme olanağını elde etmektedir.
- Sosyal Bilgiler dersinde ele alınan konularla ilişkili olarak öğrencilerin düzeyine uygun bilimsel ve kültürel süreli yayınlardan yararlanıldığı görülmüş, süreli yayınların öğrencilerin konu içeriğinde yer alan değerleri kazanmalarına katkı sağladığı belirlenmiştir.

5.1.1.5. İlköğretim Beşinci Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde Değerler Eğitimi Gerçekleştirmeye Yönelik Etkinliklerde Kullanılan Değerlendirme Tekniklerine İlişkin Sonuçlar

- Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitiminde kullanılan değerlendirme tekniklerinin başında gözlemin geldiği belirlenmiştir. Öğretmen, öğrencilerin sınıf içi davranışlarına ve sınıf dışındaki çeşitli etkinliklere katılımlarını dikkate alarak öğrencilerin değer kazanımlarını değerlendirmeye çalışmaktadır. Ancak öğretmen

değerler eğitimini gözlem yoluyla değerlendirme konusunda sistemli bir yaklaşım benimsememektedir.

- Sosyal Bilgiler dersinde verilen ödevlerin kontrolü yoluyla yapılan değerlendirmenin özellikle sorumluluk, çalışkanlık ve bilimsellik değerlerinin gelişmesine katkı sağladığı görülmüştür.
- Sosyal Bilgiler dersinde özdeğerlendirme yoluyla öğrencilerin kazandıkları bilgi, beceri ve değerleri değerlendirmelerinin sağlanmaya çalışıldığı belirlenmiştir. Özdeğerlendirme için çalışma kitabındaki hazır formlardan yararlanılmakta ya da sözel olarak öğrencilerin kazanımlarını dile getirmeleri istenmektedir.

5.1.2. İlköğretim Beşinci Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde Değerler Eğitiminin Gerçekleştirilmesi Konusunda Sınıf Öğretmeninin Görüşlerine İlişkin Sonuçlar

- Öğretmenin değerler eğitiminde Sosyal Bilgiler dersinin yeri ve önemi konusunda 2004 Sosyal Bilgiler öğretimi programında değerlere yeterince yer verildiğini ve değerler eğitiminde Sosyal Bilgiler dersinin son derece önemli bir yeri olduğunu düşündüğü sonucuna ulaşılmıştır. İlköğretimde değerlere en fazla yer verilen dersin Sosyal Bilgiler olduğunu düşünen öğretmen bu derste her üniteye öğrencilere birtakım değerlerin de kazandırıldığını belirtmektedir.
- Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitimi sürecinde öğretmenin 2004 Sosyal Bilgiler öğretimi programı doğrultusunda, ders kitabı ve öğretmen kılavuz kitabından yararlanarak değerler eğitimini gerçekleştirmeye çalıştığı sonucu ortaya çıkmıştır. İlgili öğrenme alanı ve ünite doğrultusunda soru-yanıt, tartışma ve araştırmalar çerçevesinde değerlerle ilgili çeşitli etkinliklerden yararlanılmaktadır. Değerler eğitimini öğrencilerin sınıf içi davranışlarını gözleyerek değerlendirmeye çalışan öğretmen bunun yanı sıra öğrencilerin çeşitli değerlerle ilgili davranışlarını karnelerindeki davranış notu bölümüne yansıtmaktadır. Değerlendirmede öğrencilerin sınıf dışı gönüllü çalışmalara ve çeşitli yarışmalara katılımları da

dikkate alınmakta, değerler eğitiminde sınıf dışı etkinliklere yer verilmeye çalışılmaktadır.

- Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitiminde yaşanan sorunlar ve çözüm önerileri konusundaki sonuçlara bakıldığında değerler eğitiminde yaşanan sorunların başında aile ve toplumun değerler eğitimini yeterince desteklememesi, medyanın olumsuz etkisi ve olumsuz arkadaşlardan kaynaklanan sorunlar ile özellikle sınıf dışı etkinliklerin yeterince gerçekleştirilememesinden kaynaklanan sorunların geldiği görülmektedir. Bu sorunların çözümü için öğretmen ailelere değerler eğitimi konusunda seminerler verilmesi, aile ve toplumun değerler eğitiminin etkin bir parçası durumuna getirilmesi, çocuklara değerleri yaşama geçirmeleri için olanaklar verilmesi, Sosyal Bilgiler öğretimi programında ulusal değerlere yönelik kazanımların sayısının artırılması, değerler eğitimi konusunda öğretmenlere hizmetiçi eğitim verilmesini önermektedir.

5.1.3. İlköğretim Beşinci Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde Değerler Eğitiminin Gerçekleştirilmesi Konusunda Öğrencilerin Görüşlerine İlişkin Sonuçlar

- Öğrencilerin değerler dendiğinde saygı, sevgi, sorumluluk, hoşgörü, dürüstlük ve temizlik gibi değerleri, birşeye değer vermeyi ve kültürel mirası anladıkları görülmüştür.
- Öğrencilerin görüşlerinden ailelerin saygı, sevgi, hoşgörü, dürüstlük, adil olma, çalışkanlık, sorumluluk ve temizlik değerleri konusunda çocuklarına telkinde bulundukları ve örnekler yoluyla bu değerleri kazandırmaya çalıştıkları sonucuna ulaşılmıştır.
- Sosyal Bilgiler dersi yoluyla öğrencilerin haklarını, sorumluluklarını, toplumsal yardımlaşma ve dayanışmada önemli rol oynayan sivil toplum kuruluşlarını öğrendiklerini düşündükleri belirlenmiştir. Öğrenciler Sosyal Bilgiler dersinde işledikleri üniteler yoluyla değerleri kazandıklarını düşünmektedirler.

- Öğrencilerin daha çok saygı, hoşgörü ve yardımseverlik değerlerini günlük yaşamlarına aktarmaya çalıştıkları sonucuna ulaşılmıştır. Öğrencilerin değerleri kazanma ve uygulamaya geçirme konusunda bir farkındalık ve çaba içerisinde oldukları görülmüştür.

Araştırma sonucunda ilköğretim beşinci sınıf Sosyal Bilgiler dersinde, öğretim programında yer alan ve programda verilmemiş kimi değerlerin dersin içeriği ve günlük yaşamla bağlantılı olarak çeşitli etkinlik ve materyaller yoluyla öğrencilere kazandırılmaya çalışıldığı görülmüştür. Öğretmenin değerler eğitimi yaklaşımlarını sistemli biçimde izlemediği, ders sürecinde plansız biçimde yeri geldikçe değerler eğitimine yer verdiği sonucuna ulaşılmıştır. Değerler eğitiminde gözleme dayalı değerlendirmenin ağırlık taşıdığı görülmüştür. Öğretmen Sosyal Bilgiler dersinin değerler eğitiminde son derece önemli bir işleve sahip olduğunu düşünmekte; ancak aile ve toplumun değerler eğitimini yeterince desteklememesi, medyanın olumsuz etkisi ve olumsuz arkadaşlardan kaynaklanan sorunlar ile özellikle sınıf dışı etkinliklerin yeterince gerçekleştirilememesinden kaynaklanan sorunların değerler eğitiminde yaşanan sorunların başında geldiğini belirtmektedir. Öğrencilerin Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitimi ile ilgili olarak sorumluluk, yardımlaşma ve dayanışmayı öğrendiklerini düşündükleri; saygı, hoşgörü ve yardımseverlik değerlerini günlük yaşamlarına aktarmaya çalıştıkları sonucuna ulaşılmıştır. Bu bağlamda ilköğretim beşinci sınıf Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitiminin rastlantısal biçimde gerçekleştirildiği ve sistematik biçimde değerlendirilmediği yargısına ulaşılabilir.

Araştırma sonuçlarına dayalı olarak Sosyal Bilgiler dersinin değerler eğitiminde son derece önemli bir yere sahip olduğu; ancak değerler eğitiminin daha etkili biçimde gerçekleştirilebilmesi için okul, öğretmen, aile ve çevrenin işbirliğinde sorunların giderilmesine yönelik çalışmalar yapılması gerektiği söylenebilir.

5.2. Tartışma

Araştırma sonucunda ilköğretim beşinci sınıf Sosyal Bilgiler dersinde ünitelerde doğrudan verilmesi gereken sorumluluk, estetik, doğal çevreye duyarlılık, çalışkanlık,

akademik dürüstlük, dayanışma, adil davranma, bayrağa ve İstiklâl Marşı'na saygı, tarihsel mirasa duyarlılık değerleriyle birlikte programda yer alan işbirliği, duyarlılık, estetik, çalışkanlık, bağımsızlık ve özgürlük gibi değerlerin Sosyal Bilgiler dersinde öğrencilere kazandırılmaya çalışıldığı görülmüştür. Araştırma sonucuna göre öğretmen 2004 Sosyal Bilgiler Öğretimi Programını değerler eğitimi bakımından olumlu biçimde değerlendirmektedir. Sarıcan'ın (2006) 1998 ile 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programlarını vatandaşlık değerleri açısından karşılaştırmayı amaçladığı çalışmasında öğretmenler 1998 programına göre 2004 programında bireyin kendi özelliklerini keşfetmesine olanak sağlayan vatandaşlık değerlerinin ön planda tutulduğunu düşündüklerini belirtmiştir. Bu bağlamda öğretmenlerin vatandaşlık değerlerinin geliştirilmesi bakımından uygulanmakta olan programa ilişkin olumlu görüşlere sahip oldukları söylenebilir. Bu yönüyle Sarıcan'ın (2006) sonucu bu araştırmanın sonucu ile örtüşmektedir. Mısırlı ve diğerlerinin (2007) ilköğretim dördüncü ve beşinci sınıf Sosyal Bilgiler dersi öğretim programını değerler bakımından inceledikleri çalışmada dördüncü ve beşinci sınıf Sosyal Bilgiler programının öğrencilerin değer sistemlerini biçimlendirmede yararlı ve kapsamlı bir araç olduğu belirtilmiştir. Deveci ve Dal (2008) Sosyal Bilgiler programının değer kazandırma boyutunda etkililiğini öğretmen görüşlerine dayalı olarak inceledikleri çalışmalarında öğretmenlerin çoğunluğunun Sosyal Bilgiler programını değer kazandırma bakımından etkili buldukları bulgusuna ulaşmışlardır. Bu bağlamda uygulanmakta olan Sosyal Bilgiler programının değerler eğitimi bakımından olumlu biçimde değerlendirildiği söylenebilir. Araştırmanın sonuçları alanyazındaki çalışmaların bulgularıyla örtüşmektedir. Bu araştırmanın sonuçlarına dayalı olarak Sosyal Bilgiler öğretim programında değerlere gereken önemin verildiği, öğrenme alanları ve üniteler yoluyla değerlerin öğrencilere kazandırılmaya çalışıldığı, öğretmenin değerler eğitimi bakımından 2004 Sosyal Bilgiler Öğretimi Programına ilişkin olumlu görüşlere sahip olduğu söylenebilir.

Yapılan araştırmada öğretmenin öğretme-öğrenme sürecinde genelde soru-yanıt yöntemini kullandığı, değerleri kazandırmaya çalışırken de öğrencilere çeşitli sorular sorarak değerler konusunda farkındalık oluşturmaya çaba harcadığı görülmüştür. Öğretmenin Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitiminde yararlandığı diğer yaklaşımlar telkin yoluyla değerlerin öğretimi ve değer belirginleştirme yaklaşımıdır. Akbaş (2009)

araştırmasında öğretmenlerin değer öğretimi yaparken öğüt verme, telkinde bulunma ve güzel sözler paylaşma gibi etkinlikleri kullandıkları sonucuna ulaşmıştır. Bu araştırmada da öğretmenin telkin yoluyla değerleri kazandırmaya çalıştığı, atasözleri ve deyimlerden, önemli kişilerin sözlerinden yararlandığı bulgusuna ulaşılmıştır. Baydar (2009) çalışmasında öğretmenlerin değer öğretiminde en çok açıklama ve anlatım, soru-yanıt ve ahlâki ikilem tekniklerini kullandığı sonucuna ulaşmıştır. Durum çalışmasının gerçekleştirildiği sınıfta öğretmenin değerler eğitiminde açıklama, anlatım ve soru-yanıt yöntemini kullandığı ancak ahlâki ikilem tekniğine yer vermediği görülmüştür. Araştırmanın bu bulgusu Baydar'ın (2009) bulgusuyla örtüşmemektedir. Bu durumun nedeni, öğretmenin değerler eğitiminde ahlâki ikilem yaklaşımının uygulanmasına ilişkin yeterince bilgi sahibi olmaması biçiminde açıklanabilir. Nitekim öğretmen kendisiyle yapılan görüşmelerde hizmet öncesinde ve hizmet içinde değerler eğitimiyle ilgili herhangi bir eğitim almadığını belirtmiştir. Tokdemir'in (2007) araştırma sonuçları da öğretmenlerin değerler eğitimiyle ilgili neler yapmaları gerektiği konusunda yeterli bilgiye sahip olmadıklarını, değerler eğitimi konusunda yaptıkları çalışmaların akademik temelden yoksun ve rastlantısal olduğunu göstermektedir.

Araştırmada öğretmenin Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitiminde örtük programdan yararlandığı, örtük program yoluyla öğrencilere değerleri kazandırmaya çalıştığı sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmanın bu bulgusu Sarı (2007)'nin araştırmasında ulaştığı örtük programın öğrencilerin temel demokratik değerleri kazanmalarında önemli bir işleve sahip olduğu bulgusuyla örtüşmektedir. Ryan (1993, s.18) örtük programın en az yazılı, resmi program kadar dikkate alınması gerektiğini belirtmekte; okul yöneticileri, öğretmenler ve diğer öğrencilerin davranışlarının öğrenci davranışı üzerinde etkisi olduğunu vurgulamaktadır. Martinson (2003, s.133) Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin etkin ve sorumlu vatandaşlar yetiştirmek amacıyla sınıfta demokrasinin hakim olduğu bir atmosfer yaratmaları gerektiğini belirtmekte, sınıftaki örtük programa vurgu yaparak demokratik değerlerin yalnızca üzerinde konuşularak değil yaşatılarak öğretilmesi gerektiğini savunmaktadır. Kuş (2009) araştırmasında örtük programın özellikle kişisel-evrensel değerlerin kazanılmasında resmi programın önüne geçtiği bulgusuna ulaşmıştır. Bunun yanı sıra değerlerin kazanılmasında öğrencilere göre örtük programın öğretmenlere göre ise resmi programın daha etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Sarı ve

Doğanay (2009) iki ilköğretim okulunda temel demokratik değerlerden insan onuruna saygı değerinin kazanılmasında örtük programın işlevini incelemeyi amaçladıkları çalışmalarında düşük okul yaşam kalitesi düzeyine sahip okuldaki örtük programın insan onuruna yakışmayan özellikleri daha çok barındırdığı, bu okuldaki öğrencilerin insan onuruna saygıya uymayan davranışları daha sık sergiledikleri bulgusuna ulaşmışlardır. Araştırma sonuçları doğrultusunda okuldaki örtük programı oluşturan öğelerin birbiriyle karşılıklı ilişki içinde olduğu; öğrencilerin davranışlarını bulundukları ortamın özelliklerine göre biçimlendirdiği, öğrencilerin problem davranışları arttıkça öğretmenlerin daha antidemokratik tepkilerde bulundukları ortaya konulmuştur. Örtük programın değerler eğitimindeki yeri konusunda bu araştırmanın bulgularının alanyazınla örtüştüğü söylenebilir.

Araştırma kapsamında gerçekleştirilen gözlemler ve görüşmeler sonunda öğretmenin değerler eğitimi konusunda öğrencilere model olmaya çalıştığı görülmüştür. Değerler eğitimi ile ilgili alanyazında yer alan çalışmalar da değerler eğitiminde öğretmenin model davranışlar sergilemesinin önemini vurgulamaktadır. Rainey (1999) Sosyal Bilgiler öğretmenleriyle gerçekleştirdiği araştırmasında öğretmenlerin değer eğitiminde sorumluluklarının farkında oldukları, öğrencilere model olacak biçimde davranışlar sergilemeye özen gösterdikleri ve değerler eğitiminde en iyi yöntemlerden birinin model olma olduğunu düşündükleri sonucuna ulaşmıştır. Veugelers ve Kat (2003) öğretmenlerin ahlâk eğitimi görevleri konusunda öğretmenlerin, ailelerin ve öğrencilerin görüşlerini araştırmışlardır. Araştırma sonucunda katılımcıların öğretmenin değerler eğitiminde rol modeli olduğunun farkında olması ve davranışlarını bu doğrultuda düzenlemesi gerektiği görüşünde olduklarını ortaya koymuştur.

Araştırmada Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitiminde güncel olaylardan olabildiğince yararlanılmaya çalışıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Günlük yaşamdan ayrı düşünülemeyecek Sosyal Bilgiler dersinde güncel olaylardan yararlanmanın etkililiğine ilişkin olarak yapılan araştırmalar da araştırmanın bulgusunu destekler niteliktedir. Arın ve Deveci (2008) Sosyal Bilgiler dersinde güncel olayların kullanımının öğrenci başarısına ve hatırd tutma düzeyine etkisini belirlemeyi amaçladıkları araştırmalarında Sosyal Bilgiler dersinde, güncel olayların kullanımının öğrencilerin başarıları ve

bilgileri hatırlama düzeylerini artırmada etkili olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Bunun yanı sıra öğrencilerin Sosyal Bilgiler dersinde güncel olayların kullanımına ilişkin olumlu görüşlere sahip oldukları belirlenmiştir. Ünlüer (2008) ilköğretim dördüncü sınıfta Sosyal Bilgiler dersinde gazete kullanımının öğrencilerin akademik başarılarına ve tutumlarına etkisini belirlemeyi amaçladığı çalışmasında gazete kullanılarak öğretim yapılan deney grubu ile geleneksel öğretimin uygulandığı kontrol grubundaki öğrencilerin akademik başarıları ve derse ilişkin tutumları arasında deney grubu lehine anlamlı bir fark olduğu bulgusuna ulaşmıştır. Araştırma sonuçlarına göre öğrencilerin tümüne yakını gazete kullanımıyla dersi daha iyi öğrendiğini, dersi günlük yaşamla ilişkilendirdiğini ve araştırma becerilerini geliştirdiğini belirtmiştir. Sosyal Bilgiler dersinde güncel olaylardan yararlanılması akademik başarı yanında kimi değerlerin öğretilmesi, öğrencilere yaşadıkları toplumun ve dünyanın etkin birer üyesi olmalarına katkı sağlanması bakımından da önem taşımaktadır. Lintner (2006, s.101) derste güncel olaylara yer vermenin yerel, ulusal ve uluslararası olaylara ilişkin farkındalık kazandırmanın yanı sıra öğrencilere toplum içindeki roller, hakları ve sorumluluklarını da öğrettiğini belirtmektedir. Segall ve Schmidt (2006, s.91) ise medyanın açık ve örtülü mesajlar yoluyla bireyleri dünya ve insanlarla ilgili görüş, tutum ve değerleri tartışmaya yönlendirdiği görüşündedir. Street (2002, s.132) Sosyal Bilgiler dersinde gazete kullanımının eleştirel okuyucu, bilgili bir vatandaş ve değişen dünyanın bir üyesi olma yolunda öğrencilere katkı sağladığını belirtmektedir. Sonuç olarak bu çalışmada da öğretmenin Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitiminde güncel olaylardan olabildiğince yararlanmaya çalışması alanyazınla tutarlı bir durum oluşturmaktadır.

Araştırma sonucunda öğretmenin değerler eğitiminde güncel olayların yanı sıra dramadan, empatiden ve sınıf dışı etkinliklerden yararlanmaya çalıştığı görülmüştür. Deveci ve Dal'ın (2008) araştırmasında sınıf öğretmenleri dördüncü ve beşinci Sınıf Sosyal Bilgiler dersinde öğrencilere değerleri kazandırmak için öykü, drama ve örnek olaylardan yararlandıklarını, sınıfta günlük yaşamdan örnekler üzerinde tartışmalar yaptıklarını belirtmişlerdir. Bunun yanı sıra gazete ve televizyondan elde edilen güncel olaylarla ilgili konuştuklarını, geziler düzenlediklerini ve aileleri de etkinliklere katmaya çalıştıklarından söz etmişlerdir. Tokdemir'in (2007) çalışmasında Tarih öğretmenlerinin öğrencilerine değerleri kazandırmak amacıyla örnek olay, gösterim,

anlatım, tartışma, biyografi, soru cevap gibi çeşitli yöntem ve teknikleri uyguladıkları ortaya çıkmıştır. Baydar'ın (2009) yaptığı araştırmada değer öğretimi yaklaşımlarında yer alan, drama, değer içeren öykülerin analizi ve eğitsel oyunların diğer yöntem ve tekniklere göre kullanımının daha seyrek olduğu belirlenmiştir. Bu bağlamda araştırma bulguları gözden geçirildiğinde değerler eğitiminde dramadan yararlanıldığı, ancak bunun yeterli düzeyde olmadığı, dramaya yalnızca bir ders saatinde yer verildiği söylenebilir. Bunun yanı sıra durum çalışmasının gerçekleştirildiği sınıfta Sosyal Bilgiler dersinde değer içeren öykü analizi ve eğitsel oyunlara da yer verilmediği düşünüldüğünde araştırma bulgularının Baydar'ın (2009) bulgularıyla örtüştüğü söylenebilir. Akbaş (2004) öğretmenlerin değer öğretiminde çoğunlukla öğretmenin merkezde olduğu ve sözel iletişime dayalı etkinlikler kullandıklarını belirlemiştir. Araştırmada değerler eğitiminde kullanılan yaklaşım ve etkinlikler düşünüldüğünde etkinlikleri öğretmenin planlayıp yönlendirdiği, öğrencilere sınırlı bir katılım olanağı sağladığı söylenebilir. Veugelers ve Kat'ın (2003) araştırması öğrencilerin değerleri yansıtma ve değerlerle ilgili konuları tartışmaya etkin biçimde katılma konusunda öğretmenlerden destek beklediklerini ortaya koymaktadır. Değerler eğitiminde kullanılan etkinliklerin alanyazınla örtüştüğü, bununla birlikte öğrencinin etkin katılımına ve değerleri yansıtmasına olanak sağlayacak etkinliklerin artırılması gerektiği söylenebilir.

Araştırmada öğretmenin ilköğretim beşinci sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabından ve çalışma kitabından birincil kaynak olarak yararlandığı, değerler eğitiminde de kitaplarda yer alan etkinlik ve soruları temel aldığı sonucuna ulaşılmıştır. Sosyal Bilgiler ders kitapları ile ilgili yapılan araştırmalara bakıldığında araştırmacı ve öğretmenlerin ders kitaplarına ilişkin olumlu görüşe sahip oldukları görülmektedir. Önal ve Kaya (2006) dördüncü ve beşinci sınıf Sosyal Bilgiler ders kitaplarını değerlendirdikleri çalışmalarında kitaplarda öğrenmeyi destekleyici, günlük yaşamdaki olayları yansıtan gazete haberleri, resim, fotoğraf, anekdot, anı ve mektup gibi kaynaklara birincil kaynak olarak yer verildiğini belirtmektedirler. Öcal ve Yiğittir (2007) dördüncü ve beşinci sınıf Sosyal Bilgiler ders kitaplarını öğretmen görüşlerine dayalı olarak değerlendirdikleri tarama niteliğindeki araştırmalarının sonucunda öğretmenlerin 2004 Sosyal Bilgiler öğretimi programı doğrultusunda hazırlanan ders kitaplarındaki değişimi olumlu buldukları ortaya çıkmıştır. Öğretmenler Sosyal Bilgiler ders kitaplarında geçen

konuların öğrencileri araştırma yapmaya ve diğer kaynaklara başvurmaya yönelttiğini; ayrıca muhakeme etme ve yaratıcı düşünmeyi desteklediğini düşünmektedirler. Ancak sorumluluk değerinin öğretilmesinde altıncı sınıf Sosyal Bilgiler ders kitaplarının yetersiz olduğuna ilişkin Sezer'in (2008) araştırma bulgusu diğer araştırma bulgularıyla çelişmektedir. Bu bağlamda, ders kitaplarının değerler temelinde ayrıntılı olarak incelenmesinin daha sağlıklı bir bakış açısı oluşturmaya yardım edeceği düşünülebilir. Durum çalışmasının gerçekleştirildiği sınıfta öğretmenin değerler eğitiminde ders kitabı ve çalışma kitabının kendisine kılavuzluk ettiğini, değerler eğitimine katkı sağladığını belirtmesi ders kitapları konusunda Önal ve Kaya (2006) ile Öcal ve Yiğittir'in (2007) bulgularını destekler niteliktedir.

Araştırma sonucunda öğretmenin değerler eğitiminde ele alınan konunun içeriği doğrultusunda önemli kişilerin sözlerinden ve yaşamlarından örnekler vererek değerleri kazandırmaya çalıştığı görülmüştür. Öğretmen önemli kişilerle ilgili olarak ders kitabından yararlanmakta ya da öğrencileri araştırma yapmaları için farklı kaynaklara yönlendirmektedir. Ders kitabı bu konuda zengin bir kaynak sunmaktadır. Aslan'ın (2009) 2004 Sosyal Bilgiler öğretimi programı ile 2007-2008 öğretim yılında ilköğretim okullarının dördüncü, beşinci, altıncı ve yedinci sınıf Sosyal Bilgiler ders kitaplarının rol model olarak kahramanları içermeye durumunu incelediği çalışmasının bulguları da bu araştırmanın bulgularını destekler niteliktedir. Bu inceleme sonunda programda yer verilen 20 değer öğretimi amacıyla ders kitaplarında rol model olarak 38 kahraman kullanıldığı belirlenmiştir. Öğretmen adayları da kendilerine uygulanan ankette değerler eğitiminde yararlanacakları 8 kahraman belirtmişlerdir. Ders kitaplarında rol model olarak en fazla Atatürk yer alırken, öğretmen adaylarının seçimlerinin Atatürk ile dini kahramanlardan oluştuğu görülmüştür. Durum çalışmasının gerçekleştirildiği sınıfta da değerler eğitiminde derste ele alınan konuya paralel olarak Atatürk'ün önemli sözlerinden ve getirdiği yeniliklerden, önemli bilim adamlarının kişisel özelliklerinden, sözlerinden ve yaşam öykülerinden yararlanıldığı sonucuna ulaşılmıştır. İki araştırmanın bulguları bağlamında, değerler eğitiminde rol modellerden yararlanmanın değerler eğitimine katkı sağladığı söylenebilir. Bu konuda yabancı alanyazında da ahlâk ve değerler eğitiminde önemli rol modellerinden yararlanmanın işlevlerine ilişkin çalışmalara rastlanmaktadır. Bir filozof ve psikolog olarak Puka (1990'dan aktaran Oser

1994, s.96) okullarda fedakarlık ve adaletin öğretiminde kahramanlardan yararlanma konusundaki projesinde dört temel amaç belirlemiştir. Bu dört amaç gençlerin sosyal baskı altında bile ahlâki olarak doğru hareket eden insanları tanimasını sağlamak, kendi ahlâki ideallerini oluşturan önemli kişilerin biyografilerini öğrenmelerini sağlamak, genç bireylere kendi ahlâki yaşamları için bir çerçeve oluşturma bilinci kazandırmak ve onları yerel toplum hizmetlerinde çalışmaya yönlendirmek biçiminde sıralanmaktadır. Conle ve Boone (2008) Dil Sanatları dersinde öğrencilere ahlâki eğitim verilmesinde yerel kahramanlardan ve yaşanmış öykülerden yararlanmaya dönük araştırmalarında, öğrencilerin çalışma sonunda kendi yaşamlarındaki olayların anlamlarını yeniden yapılandırdıkları, çevrelerindeki olayları farklı biçimlerde yorumlayabildikleri ve deneyimlerine dayalı olarak gelecek vizyonu yapılandırabildikleri sonucuna ulaşmışlardır. Bu bağlamda değerlerin eğitiminde önemli rol modellerinden yararlanmanın yerli ve yabancı alanyazında yer aldığı, araştırma sonuçlarının da alanyazınla paralel olduğu söylenebilir.

Araştırmada Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitiminde özellikle sorumluluk değerinin kazanılmasında ödevlerden yararlanıldığı görülmüştür. Sosyal Bilgiler dersinde sorumluluk değerinin kazandırılması ile ilgili olarak Tepecik (2008) tarafından gerçekleştirilen araştırmada öğretmenlerin Sosyal Bilgiler dersinde sorumluluk değerinin kazandırılmasında ödevi hem değerlendirme hem de etkinlik aracı olarak gördükleri sonucuna ulaşmıştır.

Araştırma sonuçlarına göre öğrenciler Sosyal Bilgiler dersi yoluyla haklarını, sorumluluklarını, toplumsal yardımlaşma ve dayanışmada önemli rol oynayan sivil toplum kuruluşlarını öğrenmekte, daha çok saygı, hoşgörü ve yardımseverlik değerlerini günlük yaşamlarına aktarmaya çalışmaktadırlar. Araştırma bulguları Samancı'nın (2009) ilköğretim öğrencilerinin sosyal ilişkilerinde önem verdikleri değer ve beklentilerini belirlemeyi amaçladığı çalışmasında elde ettiği bulgularla büyük ölçüde örtüşmektedir. Buna göre araştırmaya katılan öğrenciler sosyal ilişkilerinde en fazla arkadaşlık, oyun oynama, dürüstlük, saygı, sevgi, kötü söz söylememe, kavga etmeme, haksızlık yapmama ve kıskanç olmama gibi değer ve beklentilerinden de söz etmişlerdir. Deveci ve Selanik Ay (2009) ilköğretim öğrencilerinin günlük yaşamlarında

değerlerin yer alma durumunu öğrencilerin günlüklerini analiz ederek belirlemeye çalıştıkları araştırmalarında sorumluluk, çalışkanlık, insan ilişkileri, özdenetim, ulusal değerler, onurlu olma, temizlik, tutarlılık, hoşgörü, paylaşma, merhamet, nezaket ve dürüstlük olmak üzere on üç değere ulaşmışlardır. Her iki araştırmada da saygı, sevgi, arkadaşlık ve hoşgörünün ön plana çıktığı söylenebilir. Prencipe'nin (2001) çocukların ahlâki, dini, ulusal ve politik değerlerin öğretimine ilişkin düşüncelerini araştırmayı amaçlayan çalışmasının sonuçlarına göre çocuklar değerlerin öğretimini, değerlerin toplum tarafından kabul edilip edilmediğini dikkate alarak değerlendirmekte, toplumun onayladığı değerlerin öğretimi konusunda olumlu görüş belirtmektedir. İlgili araştırmaların bulguları bağlamında öğrencilerin değerler eğitimine ilişkin görüşleriyle ilgili elde edilen bulguların alanyazınla örtüştüğü sonucuna ulaşılabilir.

Araştırma sonuçlarına göre Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitiminde yaşanan sorunların başında aile ve toplumun değerler eğitimini yeterince desteklememesi, medyanın olumsuz etkisi ve olumsuz arkadaşlardan kaynaklanan sorunlar ile özellikle sınıf dışı etkinliklerin yeterince gerçekleştirilememesinden kaynaklanan sorunların geldiği görülmektedir. Değerler eğitiminde yaşanan sorunların alanyazında diğer araştırmalarda ortaya çıkan sorunlarla örtüştüğü görülmektedir. Kuş (2009) öğretmen ve öğrencilerin aile, medya ve sosyal çevre olarak belirlenen okul dışı etmenlerin değerlerin kazanılmasında en etkili etmen olduğunu düşündükleri bulgusunu ortaya koymuştur. Baydar'ın (2009) araştırma sonuçlarına göre öğretmenler değerlerin öğretiminde en önemli etken olarak aileyi görmektedirler. Öğretmenler ailenin sahip olduğu değerlerin ve ailelerin öğrenim düzeylerinin değer kazanımında sorun yaratabileceğini düşünmektedir. Okul dışı etmenler, çevrenin olumsuz etkisi, programın yetersizliği, büyüklerin örnek olmaması, arkadaş çevresi, medya ve internet, sınıfların kalabalık olması değerler eğitiminde karşılaşılan diğer sorunlar olarak dile getirilmiştir.

Akbaş (2004) çalışmasında öğretmenlerin okulda verilen değerlerin aile ve çevrede yeterince pekiştirilmediğini, okul ve aile arasında işbirliği olmadığını ve okul ile ailede verilen değerlerin çatışabildiğini düşündükleri bulgusuna ulaşmıştır. Tokdemir (2007) değerler eğitiminde öğretmenlerin karşılaştıkları sorunları öğrenci ve çevreden kaynaklanan sorunlar biçiminde gördüklerini ortaya koymuştur. Öğretmenler

öğrencileri duyarsız ve amaçsız, çevreyi de özellikle medya açısından olumsuz olarak değerlendirmektedirler. Deveci ve Dal'ın (2008) araştırma sonuçlarına göre öğretmenlerin değerler eğitiminde karşılaştıkları sorunların başında okulda öğretilen değerlerle öğrencinin evde ve çevrede gördüklerinin örtüşmemesi gelmektedir. Bunun yanı sıra medyanın olumsuz etkisi ile Sosyal Bilgiler dersinde etkili bir değerler eğitimi için yeterli zamanın olmaması öğretmenlerin dile getirdiği diğer sorunlar arasında yer almaktadır. Tepecik'in (2008) bulguları ailelerin çocuklarına yeterli düzeyde sorumluluk eğitimi vermemelerinin, okulda kazanılan davranışların ailede ve çevrede tekrar edilememesinin ve ders saatinin yeterli olmamasının öğretmenlerin Sosyal Bilgiler dersinde sorumluluk değerinin eğitiminde karşılaştıkları sorunlar arasında olduğunu göstermektedir.

Araştırmada değerler eğitimindeki sorunların çözümü için ailelere değerler eğitimi konusunda seminerler verilmesi, aile ve toplumun değerler eğitiminin etkin bir parçası durumuna getirilmesi, çocuklara değerleri yaşama geçirmeleri için olanaklar verilmesi, Sosyal Bilgiler öğretimi programında ulusal değerlere yönelik kazanımların sayısının artırılması, değerler eğitimi konusunda öğretmenlere hizmetiçi eğitim verilmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Değerler eğitiminin daha etkili duruma getirilmesi için alanyazındaki diğer çalışmalarda da benzer önerilerin getirildiği görülmektedir. Tokdemir'in (2007) araştırma sonuçları öğretmenlerin büyük çoğunluğunun değerler ve değerler eğitimi konusunda örgün eğitim kurumlarında herhangi bir eğitim almadıklarını ortaya koymaktadır. Öğretmenler gerek hizmet öncesinde gerek hizmetiçi eğitim çalışmalarında kendilerine değerler eğitimi konusunda eğitim verilmesi gerektiğini düşünmektedirler. Araştırmaya katılan öğretmenler, bu konuda hizmet içi eğitim etkinliklerine katılmak istediklerini belirtmişlerdir.

Deveci ve Selanik Ay (2009) araştırma sonuçlarına dayalı olarak öğrencilerin değerleri kazanabilmeleri için okullarda değerler eğitimine eğitim programlarında planlı etkinlikler yoluyla yer verilmesi gerektiğini ve değerler eğitimi konusunda okul-aile işbirliğine gereksinim duyulduğunu belirtmişlerdir. Tay ve Yıldırım'ın (2009) ilköğretim dördüncü ve beşinci sınıf öğrencilerinin velilerinin Sosyal Bilgiler dersinde kazandırılması amaçlanan değerler konusundaki görüşlerini belirlemek üzere

gerçekleştirdikleri araştırmanın sonuçları öğrenci velilerinin değerler eğitimi konusunda kendilerini ve okulları yeterli gördüklerini ve değerler eğitiminin öncelikli olarak ailenin sonra da okulun işi olduğunu düşündüklerini göstermektedir. Yaşar ve Çengelci'nin (2009) değerler eğitimi konusunda öğrenci velileriyle gerçekleştirdikleri araştırmada velilerin okuldaki değerler eğitiminde öğretmenlerin ellerinden geleni yaptığını, ancak değerler eğitiminin okul dışı sosyal etkinliklerle desteklenmesi gerektiğini düşündükleri sonucuna ulaşılmıştır. Veliler ayrıca çocuklara değerlerin kazandırılmasında okul-aile-çevre işbirliğinin yetersiz olduğunu, değerler eğitimi konusunda velilerin de birbirleriyle kaynaşmasını sağlayacak etkinliklere gereksinim duyulduğunu ifade etmişlerdir. Bu bağlamda, velilerin de değerler eğitimi konusunda okul ve öğretmenle işbirliği yapma isteği ve gereksinimi duyduğu, ancak etkinlik düzenleme konusunda girişimi okuldan bekledikleri söylenebilir. Bu araştırmanın ve alanyazındaki diğer çalışmaların sonuçları bağlamında değerler eğitiminde yaşanan sorunların çözümü için okul, aile, çevre ve tüm toplumun işbirliği içinde çalıştığı, uzun soluklu ve sistemli projelere gereksinim duyulduğunu söylemek olanaklıdır.

5.3. Öneriler

Araştırmada elde edilen sonuçlar doğrultusunda geliştirilen öneriler “Uygulamaya Yönelik Öneriler” ve “Yapılacak Araştırmalara Yönelik Öneriler” biçiminde iki başlık altında sunulmuştur.

5.3.1. Uygulamaya Yönelik Öneriler

- İlköğretim beşinci sınıf Sosyal Bilgiler öğretim programında değerler eğitimine ilişkin daha ayrıntılı bilgi, açıklama ve örnek etkinliklere yer verilebilir.
- Öğretmenlere değerler eğitiminde daha planlı ve sistematik süreçler düzenleyebilmeleri bakımından hizmetiçi eğitim verilebilir.

- Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitimi için örnek etkinliklerden oluşan bir etkinlik bankası oluşturularak Milli Eğitim Bakanlığı web sitesine konulabilir. Bu yolla tüm öğretmenlerin örnek etkinliklere ulaşması sağlanabilir.
- Değerler eğitimi konusunda ailelere bilgilendirici eğitim ve seminerler verilebilir, okul-aile işbirliğini geliştirmeye yönelik çalışmalar yapılabilir.
- Değerler eğitiminde yakın çevreyle toplumun katılımı ve işbirliğini sağlayacak projeler geliştirilebilir.
- Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitimini desteklemeleri bakımından sivil toplum kuruluşları ile okullar arasındaki işbirliği güçlendirilebilir, bu amaçla ortak etkinlikler düzenlenebilir. Öğrenciler gönüllü toplum hizmeti çalışmalarına yönlendirilebilir.
- Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitiminde sınıf dışı etkinliklere daha çok yer verilebilir. Okullara, sınıf dışı etkinlikleri kolaylaştıracak ekonomik ve bürokratik destek sağlanabilir.

5.3.2. Yapılacak Araştırmalara Yönelik Öneriler

- Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitime yönelik olarak var olan yaklaşımların sentezlendiği, açık ve örtük programı, sınıf içi ve sınıf dışı etkinliklerle aile, yakın çevre ve toplumu kapsayan bir model geliştirilerek bu modelin etkisinin sınanmasına yönelik bir araştırma desenlenebilir.
- Değerler eğitimi konusunda yapılan genel uygulamaları, yaşanan ortak sorunları ve gereksinimleri belirlemek amacıyla okul yöneticileri, öğrenciler, veliler ve toplumun görüşlerinin alınması amacıyla tarama niteliğinde çalışmalar yapılabilir.

- Araştırma sonuçları, değer kazanımlarının değerlendirilmesinin en fazla sorun yaşanan konulardan biri olduğunu göstermektedir. Öğrencilerin değer kazanımlarının ve değerler eğitiminin değerlendirilmesi konusunda uygulamalı araştırmalar yapılabilir.
- Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitimine aile katılımının sağlanmasıya yönelik uygulamalı araştırmalar desenlenerek aile katılımında farklı yaklaşım ve modellerin etkililiği sınanabilir.

EKLER

EK	Sayfa
1. Eskişehir İl Milli Eğitim Müdürlüğü Araştırma İzin Belgesi.....	200
2. Veli İzin Formu.....	201
3. Öğretmen Kişisel Bilgi Formu.....	202
4. Öğrenci Kişisel Bilgi Formu.....	203
5. Öğretmen Görüşme Bilgilendirme ve Yazılı İzin Formu.....	204
6. Uygulama Öncesi Öğretmenle Yapılan Yarı Yapılandırılmış Görüşme Soruları.....	205
7. Uygulama Sürecinde Öğretmenle Yapılan Yarı Yapılandırılmış Görüşme Soruları.....	206
8. Uygulama Sonrası Öğretmenle Yapılan Yarı Yapılandırılmış Görüşme Soruları.....	207
9. Öğrenci Görüşme İzin Formu.....	208
10. Öğrencilerle Yapılan Yarı-Yapılandırılmış Görüşme Soruları.....	209
11. Öğretmenle Yapılan Görüşmelerin Kodlama Anahtarı.....	210
12. Öğrencilerle Yapılan Görüşmelerin Kodlama Anahtarı.....	211
13. 09.06.2009 Tarihli Video Kaydının İçindekiler Sayfası.....	212
14. Örnek Video Dosyası Dökümü	213
15. Video Kaydı Kodlama Anahtarı:.....	232

EK 1

ESKİŞEHİR İL MİLLİ EĞİTİM MÜDÜRLÜĞÜ ARAŞTIRMA İZİN BELGESİ

T.C.
ESKİŞEHİR VALİLİĞİ
İl Millî Eğitim Müdürlüğü

Sayı : B.08.4.MEM.4.26.00.02.310 ()/
Konu : Araştırma İzni.

11.02.2009 * 02332

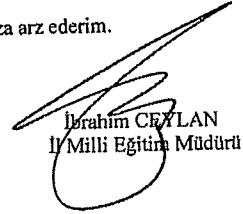
VALİLİK MAKAMINA

İlgi: a) Anadolu Üniversitesi Genel Sekreterliği'nin 28.01.2009 tarih ve 76/1046 sayılı yazısı.
b) Millî Eğitim Bakanlığına Bağlı Okul ve Kurumlarda Yapılacak Araştırma ve Araştırma Desteğine Yönelik İzin ve Uygulama Yönergesi.

Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü İlköğretim Anabilim Dalı Sınıf Öğretmenliği Doktora Programı öğrencisi Tuba ÇENGELCI'nin "İlköğretim 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde Değerler Eğitiminin Gerçekleştirilmesine İlişkin Bir Durum Çalışması" konulu doktora tezi çalışması kapsamında, ilimiz Tepebaşı İlçesi 100. Yıl İlköğretim Okulu 5/B sınıf öğretmeni, öğrencileri ve öğrenci velilerine araştırma uygulama izni talebi incelenmiştir.

Anadolu Üniversitesi Rektörlüğü tarafından kabul edilen ve onaylı bir örneği Müdürlüğümüzde muhafaza edilen veri toplama aracının, ilimiz Tepebaşı İlçesi 100. Yıl İlköğretim Okulu 5/B sınıf öğretmeni, öğrencileri ve öğrenci velilerine, 2008-2009 öğretim yılı ikinci döneminde bir ders saatini geçmeyecek şekilde uygulanması ilgi (b) Yönerge doğrultusunda Müdürlüğümüzce uygun görülmektedir.

Makamlarınızca da uygun görüldüğü takdirde Olur'larınıza arz ederim.

İbrahim ÇELİK
İl Millî Eğitim Müdürü

OLUR
10.02.2009

Ekrem KALLI
Vali a.
Vali Yardımcısı

e-okul

Eskişehir İl Millî Eğitim Müdürlüğü
Eğitim-Öğretim Bölümü
Büyükdere Mah. Atatürk Bulvarı
No:247 ESKİŞEHİR

Tel : (0222) 239 72 00 - 419
Faks : (0222) 239 39 22
egitimogretim26@meb.gov.tr
http://eskisehir.meb.gov.tr

EK 2

VELİ İZİN FORMU

../../.....

Sayın Veli,

Öncelikle yapacağım bu çalışmaya gösterdiğiniz ilgi ve bana ayırdığınız zaman için teşekkür ederim. Bu form, araştırmanın amacını ve öğrencinizin bir katılımcı olarak haklarını tanımlamayı amaçlamaktadır. Bu araştırma Eskişehir İl Milli Eğitim Müdürlüğü'nden almış olduğum resmi izinle gerçekleştirilmektedir. Araştırma, Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitiminin nasıl gerçekleştirildiğini betimlemeyi amaçlayan doktora tez çalışması için yapılmaktadır. Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitime yönelik olarak gerçekleştirilen uygulamalar konusunda öğrencilerin görüşleri araştırmanın veri kaynaklarından birini oluşturacaktır.

Velisi bulduğunuz öğrencinin araştırmama gönüllü olarak katılımının ve dile getireceği görüşlerin, bu çalışmaya ışık tutacağına inanıyorum. Araştırmamın geçerlik ve güvenilirliğini sağlamak, ayrıca görüşme sırasında ortaya çıkabilecek olası kesintileri önleyebilmek amacıyla görüşmenin ses kaydını almak istiyorum. Kayda alınacak bu görüşme, yalnızca bilimsel bir veri olarak bu araştırma için kullanılacak ve bunun dışında hiçbir amaçla kullanılmayacaktır. Öğrencinizin ya da sizin isteğiniz doğrultusunda ses kayıtları, veriler yazıldıktan sonra silinebilecek ya da size teslim edilecektir. İzniniz olmadığı takdirde, öğrencinizin ismi bu araştırmada kullanılmayacak, yerine takma bir isim kullanılabilecektir. Öğrenci istediği zaman görüşmeyi kesebilir ya da çalışmadan ayrılabilir. Bu durumda yaptığımız kayıtları ve yazılan raporları size teslim edeceğim.

Bu sözleşmeyi okuyup, bu araştırmaya velisi bulduğunuz öğrencinin gönüllü olarak katıldığına ve araştırma kapsamında size verdiğim güvenceye ilişkin olarak bu formu imzalamamızı rica ediyorum. Sözleşmeyi okuyup imzaladığınız için teşekkür ederim.

Görüşülen Öğrenci Velisi

(İmza)

Görüşmeci: Arş. Grv. Tuba ÇENGELCİ

Anadolu Üniversitesi

Eğitim Fakültesi İlköğretim Bölümü

26470 ESKİŞEHİR

EK 3

ÖĞRETMEN KİŞİSEL BİLGİ FORMU

Öğretmenin	
Cinsiyeti	
Yaşı	
Mezun olduğu okul	
Mezun olduğu program	
Lisansüstü eğitim alıp almadığı	
Mesleki kıdemi	
Bu sınıfı kaç yıldır okuttuğu	
Kaç kez beşincisınıf okuttuğu	
Sınıfındaki öğrenci sayısı	
Okulda öğretmenlik dışında üstlendiği görev/görevler	
Sosyal Bilgiler ile ilgili bir hizmetiçi eğitim alıp almadığı	
Değerler eğitimi ile ilgili bir hizmetiçi eğitim alıp almadığı	
Katıldığı mesleki gelişim etkinlikleri (Hizmet içi eğitim, Kurs, Seminer ve Diğer etkinlikler)	

EK 4

ÖĞRENCİ KİŞİSEL BİLGİ FORMU

1. Cinsiyetiniz:

- ☐ Erkek
☐ Kız

2. Kardeş sayınız:

- ☐ Yok
☐ 1
☐ 2
☐ 3
☐ Diğer (Lütfen belirtiniz) _____

3. Annenizin eğitim düzeyi:

- ☐ İlkokul
☐ Ortaokul
☐ Lise
☐ Üniversite
☐ Diğer (Lütfen belirtiniz) _____

4. Babanızın eğitim düzeyi:

- ☐ İlkokul
☐ Ortaokul
☐ Lise
☐ Üniversite
☐ Diğer (Lütfen belirtiniz) _____

5. Annenizin mesleği:

- ☐ Ev hanımı
☐ İşçi
☐ Memur
☐ Esnaf
☐ Diğer (Lütfen belirtiniz) _____

6. Babanızın mesleği:

- ☐ İşçi
☐ Memur
☐ Esnaf
☐ Diğer (Lütfen belirtiniz) _____

7. Ailenizin aylık gelir durumu

- ☐ 0-500 TL
☐ 501-750 TL
☐ 751-1000 TL
☐ 1001-1500 TL
☐ 1500 TL'den fazla

EK 5

ÖĞRETMEN GÖRÜŞME BİLGİLENDİRME VE YAZILI İZİN FORMU

Değerli Öğretmen,

Bu form sizi gerçekleştireceğim araştırma konusunda bilgilendirmek ve yazılı izniniz almak amacıyla hazırlanmıştır. Araştırmanın sınıfınızda yapılması konusunda sözlü olarak verdiğiniz izne dayanarak Eskişehir Milli Eğitim Müdürlüğü'nden araştırma yapmak için resmi izin yazısı almış bulunmaktayım. Ben, Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü İlköğretim Anabilim Dalı Sınıf Öğretmenliği Doktora Programı öğrencisiyim. Eğitim Fakültesinde araştırma görevlisi olarak çalışmaktayım. "İlköğretim Beşinci Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde Değerler Eğitiminin Gerçekleştirilmesine İlişkin Bir Durum Çalışması" başlıklı doktora tez çalışmam kapsamında sizinle ve öğrencilerinizle görüşmeler yapmayı, sınıfınızda ayrıntılı gözlem kayıtları ve notlar tutmayı planlamaktayım. Görüşmeleri ses kayıt cihazıyla, ayrıntılı gözlemleri de video kamerayla kaydedeceğim. Araştırmanın herhangi bir bölümünde kayıtları dinleyebilir ve gözden geçirebilirsiniz.

Araştırma sonunda ulaşılabilecek bilgiler bilimsel amaçlı olarak yalnızca bu araştırmada kullanılacaktır. Sizin ve öğrencilerinizin gerçek isimleri araştırma raporunda belirtilmeyecek, bunun yerine kod isimler kullanılacaktır. Ancak, ses kayıt cihazından ve video kayıtlarından isimlerinizi silmek olanaksızdır. Araştırmada elde edilecek verileri araştırmacının dışında tez danışmanı ve tez izleme komitesi üyeleri ile tez savunma sınavına katılacak öğretim üyeleri görecektir. Araştırma sürecine ilişkin sormak istediğiniz sorular varsa sorabilirsiniz. Bu sözleşmeyi okuyup, bu araştırmaya gönüllü olarak katıldığınıza ve araştırma kapsamında size verdiğim güvenceye ilişkin olarak bu formu imzalamanızı rica ediyorum. Sözleşmeyi okuyup imzaladığınız için teşekkür ederim.

Öğretmen

(İmza)

Tarih

Araştırmacı: Arş. Grv. Tuba ÇENGELCİ

Anadolu Üniversitesi

Eğitim Fakültesi İlköğretim Bölümü

26470 ESKİŞEHİR

E-posta: tubacengelci@anadolu.edu.tr

Tel: 0 222 3350580-3550

EK 6**UYGULAMA ÖNCESİ ÖĞRETMENLE YAPILAN YARI YAPILANDIRILMIŞ
GÖRÜŞME SORULARI**

1. 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programında değerler eğitiminin yerine ilişkin görüşleriniz nedir?
2. Öğrencilere değerlerin kazandırılmasında Sosyal Bilgiler dersinin işlevi nedir?
3. Sosyal Bilgiler dersinde öğrencilere değerleri kazandırırken nasıl bir yol izliyorsunuz? Planlamadan uygulama ve değerlendirme sürecine ayrıntılı olarak örneklerle açıklayabilir mısınız?
4. Değerler eğitiminde yaşadığınız sorunları açıklayabilir mısınız?

EK 7**UYGULAMA SÜRECİNDE ÖĞRETMENLE YAPILAN YARI
YAPILANDIRILMIŞ GÖRÜŞME SORULARI**

1. Öğrencilerin oturma düzeninde önemli bir değişiklik gözledim. Bu durumun nedeni nedir?
2. Sosyal Bilgiler dersinde doğrudan ya da dolaylı şekilde değerleri vermeye çalışıyorsunuz ancak değerler konusunda sorun yaşayan öğrenciler için sizce daha fazla neler yapılmalıdır?
3. Sorumluluk değerinde bir artış gözlemlediğimi söylemiştim. Bu konuda öğrencileri güdülemeniz etkili oldu. Sizce sorumluluk konusundaki bu davranışları süreklilik kazanacak mı? Bu konuyla ilgili görüşlerinizi açıklayınız?
4. Değerler eğitiminin değerlendirilmesinde nasıl bir yol izliyorsunuz?

EK 8**UYGULAMA SONRASI ÖĞRETMENLE YAPILAN YARI YAPILANDIRILMIŞ
GÖRÜŞME SORULARI**

1. Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitime dönük çalışmalarda neleri amaçladınız?
2. Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitime yönelik gerçekleştirdiğiniz uygulamalarla öğrencilerde hangi değerlerin geliştiğini gözlediniz?
3. Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitime yönelik gerçekleştirdiğiniz uygulamaların etkili bulduğunuz yönleri nelerdi?
4. Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitime yönelik gerçekleştirdiğiniz uygulamalarda eksik bulduğunuz yönler nelerdi?
5. Öğrencilere hangi değerleri kazandırmada sorun yaşadınız?
6. Sizce bu değerleri kazandırmada sorun yaşamanızın nedenleri nelerdi?
7. Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitiminin etkili biçimde gerçekleştirilmesine yönelik önerileriniz nelerdir?

EK 9

ÖĞRENCİ GÖRÜŞME İZİN FORMU

Değerli Öğrenci;

Öncelikle görüşme için zaman ayırmanıza teşekkür ederim.

Bu araştırma Eskişehir İl Milli Eğitim Müdürlüğü'nden almış olduğum resmi izinle gerçekleştirilmektedir. Araştırma, Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitiminin nasıl gerçekleştirildiğini betimlemeyi amaçlayan doktora tez çalışması için yapılmaktadır. Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitime yönelik olarak gerçekleştirilen uygulamalar konusunda öğrencilerin görüşleri araştırmanın veri kaynaklarından birini oluşturacaktır.

Araştırmanın geçerlik ve güvenilirliğini sağlamak, görüşme sırasında ortaya çıkabilecek olası kesintileri önleyebilmek amacıyla görüşmemizin ses kaydını almak istiyorum. Kayda alınacak bu görüşme, bilimsel bir veri olarak yalnızca bu çalışmada kullanılacaktır. İsteğiniz doğrultusunda ses kayıtları, veriler yazıldıktan sonra size teslim edilecektir. İsminiz araştırma raporunda verilmeyecek, isminizin yerine bir kod isim kullanılabilecektir. İstedığınız zaman görüşmeyi kesebilir ve çalışmadan ayrılabilirsiniz. Bu durumda yapılan kayıtları ve yazılan raporları size teslim edeceğim.

Tüm bu açıklamaları okuyarak, sizin bu çalışmaya gönüllü olarak katıldığınıza size verdiğim güvenceye ilişkin olarak bu formu imzalamanızı rica ediyorum. Araştırmama katıldığınız ve bu sözleşmeyi okuyarak imzaladığınız için teşekkür ederim.

Görüşülen Öğrenci:

Görüşme Tarihi:

(İmza)

Görüşmeci: Arş. Grv. Tuba ÇENGELCİ

Anadolu Üniversitesi

Eğitim Fakültesi İlköğretim Bölümü

26470 ESKİŞEHİR

EK 10**ÖĞRENCİLERLE YAPILAN YARI YAPILANDIRILMIŞ GÖRÜŞME
SORULARI**

1. “Değerler” denildiğinde ne anlıyorsunuz?
2. Değerler konusunda ailenizde neler öğreniyorsunuz?
3. Değerler konusunda okulda neler öğreniyorsunuz?
4. Değerler konusunda Sosyal Bilgiler dersinde neler öğreniyorsunuz?
5. Değerler konusunda öğrendiklerinizi günlük yaşamınızda nasıl uyguluyorsunuz?

EK 11

ÖĞRETMENLE YAPILAN GÖRÜŞMELERİN KODLAMA ANAHTARI

Değerler eğitiminde Sosyal Bilgiler dersinin yeri ve önemi

- Sosyal Bilgiler Öğretimi Programında değerler eğitiminin yeri
- Sosyal Bilgiler dersinin değerler eğitimindeki işlevi
- Değerler eğitiminde Sosyal Bilgiler dersinin diğer dersler arasındaki yeri

Sosyal Bilgiler Dersinde Değerler Eğitimi Süreci

- Değerler eğitimine ilişkin çalışmaların amaçları
- Değerler eğitiminin planlanması
- Değerler eğitiminin uygulanması
- Değerler eğitiminin değerlendirilmesi
- Değerler eğitimi süreci sonunda elde edilen kazanımlar

Değerler Eğitiminde Yaşanan Sorunlar ve Çözüm Önerileri

Sorunlar

- Değerleri kazanamamış öğrencilerin olumsuz model oluşturması
- Sınıf dışı etkinliklere yeterince yer verilememesi
- Aile ve çevrenin değerler eğitimini desteklememesi
- Medyanın olumsuz etkisi

Öneriler

- Sosyal Bilgiler öğretimi programında ulusal değerlere yönelik kazanımların sayısı artırılmalı
- Değerler eğitimi konusunda öğretmenlere hizmetiçi eğitim ve seminerler verilmeli
- Öğrencilere değerleri günlük yaşamlarına aktarmaları konusunda olanaklar oluşturulmalı
- Aile ve toplum değerler eğitiminin etkin bir parçası durumuna getirilmeli
- Ailelere değerler eğitimi konusunda seminerler verilmeli

EK 12**ÖĞRENCİLERLE YAPILAN GÖRÜŞMELERİN KODLAMA ANAHTARI****Değer Algısı**

Saygı
 Sevgi
 Sorumluluk
 Hoşgörü
 Dürüstlük
 Temizlik
 Birşeye değer verme
 Kültürel miras

Ailede Değerler Eğitimi

Ailede saygı, sevgi, hoşgörü, dürüstlük, adil olma, çalışkanlık, sorumluluk ve temizlik değerlerinin eğitimi
 Ailede telkin ve örnekler verme yoluyla değerler eğitimi

Sosyal Bilgiler Dersinde Değerler Eğitiminin Yeri ve Önemi

Sosyal Bilgiler dersi ünitelerinde yer alan değerlerin kazanılması

Değerlerin Günlük Yaşamda Kullanılması

Saygı, hoşgörü ve yardımseverlik değerlerinin günlük yaşama aktarılması
 Olumsuz davranış gösteren bireylerin uyarılması
 Kitaplardaki olumlu modellerin örnek alınması

EK 13

09.06.2009 TARİHLİ VIDEO KAYDININ İÇİNDEKİLER SAYFASI

Tarih	: 09.06.2009
Gün	: Salı
Ders	: Sosyal Bilgiler
Yer	: 5-A Sınıfı
Saat	: 09'50"-10'30"/ 10'50"-11'00"
Birinci Dersin Süresi	: 31'59"
İkinci Dersin Süresi	: 09'09"
Gerçekleştirilen Etkinlikler	
<i>Birinci Ders</i>	
• Öğrencilere öğretim yılının son Sosyal Bilgiler dersinin yapılacağını bildirilmesi. • Öğrencilerden Sosyal Bilgiler dersinde bir yıl boyunca kazandıkları bilgi, beceri ve değerler konusunda düşüncelerini paylaşmalarının istenmesi. • Öğrencilerin tek tek işlenen üniteleri ve ünitelerde ele alınan bilgi, beceri ve değerler konusunda görüşlerini söylemeleri. • Derse ara verilmesi.	
<i>İkinci Ders</i>	
• Beşinci sınıf Sosyal Bilgiler dersinde işlenen üniteler üzerinde konuşmanın tamamlanması. • Öğrencilerin öğrendikleri değerleri günlük yaşamlarına nasıl aktaracakları konusunda örnekler vermeleri. • Öğrencilerin genel olarak Sosyal Bilgiler dersi ile ilgili duygu ve düşüncelerini sınıfla paylaşmaları. • Dersin bitirilmesi.	

EK 14

ÖRNEK VIDEO DOSYASI DÖKÜMÜ (09.06.2009 Tarihli Ders)

Tarih	09.06.2009	
Gün	Salı	
Ders	Sosyal Bilgiler	
Yer	5-A Sınıfı	
Saat	09'50"-10'30"/ 10'50"-11'00"	
Dersin Süresi	31'59"/ 09'09"	
Süre	Sözel Olan İfadeler	Sözel Olmayan İfadeler
00'09"	Öğrt: Bugün sizlerle bu seneki Sosyal Bilgiler dersinin en son dersini yapacağız. Artık en son tamamızı tamamladık, konumuzu işledik ve bugün bir yıl boyunca Sosyal Bilgiler dersinde neler öğrendik, hangi bilgileri edindik, hangi değerleri kazandık, bunlar üzerinde sadece konuşacağız. Ben sizlere ünitelerimizin isimlerini söyleyip bir hatırlatma yapacağım. Kitaplarımızı açmıyoruz.	Öğrencilerin kitapları sıraların üzerinde, kapalı biçimde. Öğrenciler öğretmenin açıklamalarını dinliyorlar.
00'48"	Öğrt: Ben size ufak ufak hatırlatmalar yapacağım ve bir yıl boyunca neler öğrendiğimizi şöyle bir hafızamızdan, aklımızdan geçirelim. Hafızamızı yenileyelim ve konuşalım tamam mı? Sondan mı başlayalım baştan mı? Öğrenciler: Sondan.	Öğrenciler öğretmenin sorusuna parmak kaldırmadan hep bir ağızdan yanıt veriyorlar.
01'20"	Öğrt: En son ünitemiz Hepimizin Dünyası, biz Sosyal Bilgiler dersinde sekiz tane ünite işledik. En son işlediğimiz Hepimizin Dünyası ünitesinde neler öğrendik, hangi bilgileri edindik, hangi değerleri kazandık veya daha önce bilmediğimiz ama bu üniteyi işledikten sonra ben şöyle yapmaya karar verdim dediğiniz şeyler var mı? Ada: Hepimizin Dünyası ünitesinde öğretmenim yabancı çocukların da bizimle aynı özellikleri olduğunu öğrendik.	Öğretmen parmak kaldıran öğrencilerden Ada'ya söz hakkı veriyor.
01'55"	Öğrt: Evet, ortak özelliklerimizi	

	öğrendik dünya çocuklarıyla bizim bazı ortak özelliklerimiz. Nelerimiz ortaktı mesela? Ada: Öğretmenim çizgi film izlememiz. Öğrt: Evet, film, müzik, sinema, tiyatro değil mi dans bunlar ortak özelliklerimizdi.	Öğretmen öğrencinin yanıtından sonra dönüt vererek yanıtı onaylıyor. Ayrıca yanıtı kimi eklemelerde bulunuyor.
02'13"	Burcu: Öğretmenim bazı komşu ülkelerimizle ve diğer ülkelerle olan ithalat ve ihracatımızı öğrendik öğretmenim. Öğrt: Evet, bizim yabancı ülkelerle ekonomik bir ilişki içinde olduğumuzu ve bunların karşılıklı olduğunu öğrendik değil mi? Yani başka ülkelerle sürekli işbirliği ve iletişim içinde olduğumuzu öğrendik.	
02'38"	Birge: Öğretmenim doğal miraslarımızı öğrendik. Öğrt: Ortak miras öğeleri dediğimiz veya kültürel zenginliklerimiz değil mi doğal kaynaklarımızı, zenginlik kaynaklarımızı öğrendik. Ceren: Öğretmenim dünyamızın yedi harikasının ikisinin ülkemizde olduğunu öğrendik.	
03'00"	Öğrt: Peki, bunlar bizim edindiğimiz bilgiler değil mi? Bilgi olarak öğrendik. Peki, davranış olarak değer olarak bu üniteye bize ne kattı? Veya bizde ne gibi değişiklikler oldu, duygu ve düşünceleriniz? Burcu: Öğretmenim mesela paylaşmayı öğrendik öğretmenim. Mesela yabancı ülkelerdeki çocuklarla internetten sevinçli haberlerimizi falan paylaşabiliriz öğretmenim, onlarla arkadaş olabiliriz öğretmenim.	Öğrenciler ünitelerde öğrendikleri konusunda hep bilgi açısından yanıt verdiğinden öğretmen başka bir öğrenciye söz hakkı vermeden önce açıklama yapıyor.
03'52"	Öğrt: Bir de turizm hakkında bilgi edindik değil mi? Turizmin insan ilişkilerinde, başka ülkelerle olan iletişimimizde bir değer kattığını öğrendik. Bir de bu üniteye biraz daha fazla duyarlılık kazandık mı? Yani çevreye karşı, ortak mirasımıza	Öğrencilerin aklına bir şey gelmiyor. Hiçbir öğrenci söz almak için parmak kaldırmadığından öğretmen hatırlatmalarda bulunuyor, ipuçları veriyor.

	karşı, mesela bir Odunpazarı evlerini yaşatmak anlamıyla, yani böyle birşey. Tarihsel mirasa bir duyarlılık kazandırdı mı bu ünite bize? Yani bunların ne kadar değerli olduğunu ve yaşatılması gerektiğini, bize bu ünite bunları verdi değil mi? Bu tür kazanımlar işledik, konular işledik.	
04'36"	Öğrt: Siz şu an düşünüyor musunuz ki biz tarihimize saygı göstermeliyiz ve tarihten bize kalan mekânları, yerleri korumalıyız diye bir düşünce oluştu mu sizlerde? Evet, ne yapabiliriz mesela bu anlamda? Uğur: Öğretmenim Tac Mahal'a arabalar girmiyor öğretmenim, benzinsiz motorsuz araçlar giriyor.	Öğretmen öğrencilerden öğrendiklerini günlük yaşamlarında nasıl kullanacaklarını düşünmelerini istiyor.
05'00"	Öğrt: Oranın korunması amaçlı, peki biz Türkiye içinde neler yapabiliriz? Ortak mirasımızı değil de kendi tarihsel mirasımızı korumak anlamında? Birge: Öğretmenim onları turistler falan çeksın diye reklamlarını yapabiliriz.	Öğretmen parmak kaldıran öğrenciler arasında farklı öğrencilere söz hakkı vermeye özen gösteriyor.
05'16"	Öğrt: Turist deyince aklıma geldi bir de ülkemize gelen turistlere karşı nasıl davranmalıydık bunu öğrenmiştik, nasıl davranmalıydık? Cansu: Saygılı ve nazik. Öğrt: Saygılı ve nazik davranmalıyız, hoşgörülü olmalıyız. Uğur: Öğretmenim bir de lületaşını 15 YTL'ye alıyorsak onlara da 15 YTL'ye satmalıyız. Öğrt: Yani dürüst olmalıyız değil mi? Yabancılar ülkemizi ziyaret eden yabancılar dürüst olmalıyız. Kısaca o zaman toparlayalım, bu ünite ortak miras öğelerini tanıdık ve bizim tarihsel mirasımızı korumamız gerektiğini öğrendik değil mi? Yani yaşatmamız bir sonraki neslin bu tarihsel mekânları görmesi için veya yabancıların görmesi için bu yerlerin yaşatılması, korunması gerektiğini öğrendik diyebiliriz değil mi?	Uğur konuyla ilgili daha önceki derste verilen örneği hatırlıyor. Heyecanlı biçimde parmak kaldırarak söz hakkı almak istiyor. Öğretmen öğrencilerin verilen örnekten yola çıkarak konuyla ilgili sonuca ulaşmalarını sağlamak için açıklama yapıyor.
06'25"	Öğrt: Peki, bir önceki üniteye	

	dönelim, 7. Üniteye dönelim. Neydi 7. Ünitemiz bizim hatırlıyor muyuz? Ceren: Bir Ülke Bir Bayrak. Öğrt: Evet, Ceylin sen hiç konuşmadın. Bir Ülke Bir Bayrak ünitesinde biz neler öğrendik? Ceylin: Öğretmenim anayasamızı öğrendik, cumhurbaşkanlarımızı öğrendik. Öğrt: Evet, anayasa nedir değil mi? Ülkede yasalar olduğunu öğrendik değil mi? Birtakım kurallar olduğunu öğrendik toplumda insanların ihtiyaçlarından kurallar doğmuş değil mi? Bu kuralları öğrendik, biz bunları ikiye ayırmıştık hatta.	Öğretmen derste tüm öğrencilerin söz hakkı almasını sağlamak için daha önce konuşmamış öğrencilere fırsat vermeye çalışıyor.
07'01"	Serkan: İli vali, ilçeyi de kaymakamın yönettiğini öğrenmiştik öğretmenim. Öğrt: Yani yönetim birimlerini tanıdık diyorsun, evet. Hı hı nasıl atandığını öğrendik, başka? Ceren: Merkezi yönetim birimlerini öğrendik. Merve: Bağımsızlık sembollerini öğrendik. Efe: Türkiye'de kaç milletvekili olduğunu öğrendik. Ceylin: Öğretmenim yazılı yazısız kuralları öğrendik. Birge: Öğretmenim kamuoyunu öğrendik. Öğrt: Ülkenin yönetim şekli, Cumhuriyetin ne demek olduğunu öğrendik. Merve: Valinin, kaymakamın, cumhurbaşkanının görevlerini öğrendik.	Hemen hemen tüm öğrenciler dese katılmak için istekli. Parmak kaldırarak üniteye öğrendiklerini sıralamaya çalışıyorlar.
07'48"	Öğrt: Can bir de sen söyle bakalım ne oldu sana? Küstün mü bana? Can: Yoo öğretmenim. Öğrt: Can ceza verdik diye küstü galiba. Peki, Can sen değer olarak ne edindin? Veya sende bu üniteyi gördükten sonra neler değişti duygularında, davranışlarında ülkeye karşı, topluma karşı Bir Ülke Bir Bayrak, bizim ülkemiz bizim	Öğretmen daha önce davranışı nedeniyle uyardığı öğrencinin derse katılmadığına dikkat ediyor. Öğrenciye söz hakkı vererek değerler konusunda kazandıklarından söz etmesini istiyor.

	bayrağımız” biçiminde bir soru sordu. Can: Öğretmenim bayrağa hiç şey yapmamalıyız, yakmamalıyız. Yerlerde sürümemeliyiz. Öğrt: Yani bayrağa saygı göstermeliyiz değil mi? Bayrak bizim için çok önemli. Eğer biz size bunu öğretebildiysek bayrağın anlamını ve önemini o zaman bu ünite de başarılı olmuşuz demektir. Bayrağımıza saygı göstermeliyiz değil mi? Sadece bayrağa mı? Başka bağımsızlık sembollerimiz nelerdi?	Öğretmen öğrencilerin ünite sonunda kazanış olmaları beklenen değeri somut olarak ortaya koyuyor.
08'53"	Serkan: Öğretmenim anayasamız. Altan: Paramız. Öğrt: Paramız da önemli bizim için. Parayı yırtmak bile suçtur. Türk parası buruşturulmaz bile, yırtılmaz. Baran: Milli marşımız. Öğrt: Milli marşımız değil mi? İstiklal Marşı söylerken saygı durumunda bulunuruz. Can: Öğretmenim çocukların eline para geçti diyelim. Onları buruşturursa o çocuklara birşey olmaz.	Öğretmen öğrencilerin yanıtlarından sonra yanıtı tekrar ederek pekiştirmeye, açıklamalarının sonunda “değil mi?” gibi ifadelerle vurgu yapmaya özen gösteriyor.
09'20"	Başak: Dilimiz öğretmenim. Öğrt: Dilimiz, Türkçenin önemi değil mi? Bizim resmi dilimiz Türkçe. Ceren: Başkentimiz. Öğrt: Başkentimiz, yani biz bunların bizim için ne kadar değerli olduğunu anladık sanırım bu ünite de değil mi? E o zaman bizim için değerliyse bunlara da hem saygı göstereceğiz hem de ne yapacağız, koruyacağız.	Öğretmen öğrencilere öğrendikleri doğrultusunda gösterilmesi gereken davranışı açıklıyor.
10'00"	Öğrt: Peki, başka, ben bu üniteyi işledikten sonra şunu öğrendim şu davranışları edindim veya bunun gibi? Serkan “Öğretmenim anayasamızın ilk üç maddesi değiştirilemez teklif bile edilemez.	
10'22"	Burcu: Öğretmenim değer olarak ben bu ünitenin sonunda saygıyı öğrendim öğretmenim. Öğrt: Yine saygı değil mi?	Öğrenci bilgi dışında kazandığını düşündüğü değeri dile getiriyor.

	Burcu: Hoşgörüyü öğrendim öğretmenim, kurallara uymamız gerektiğini öğrendim. Öğrt: Peki, acaba sizde demokrasi bilinci gelişti mi bu ünite de? Demokrasinin ne olduğunu biraz daha iyi anladık, kavradık sanki. Demokrasi ne demektir? Demokrasi veya demokrasinin temel ilkeleri deyince? Başak: Öğretmenim özgürlük, eşitlik. Beyza: Bağımsızlık.	
10'56"	Öğrt: Bağımsızlık değil mi? Saygı, insan haklarına saygı, sevgi değil mi? Biz ülkede bunların olduğunu ve ne kadar şanslı olduğumuzu düşünmemiz lazım. Ya biz başka bir ülkede yani demokrasinin olmadığı bir ülkede yaşasaydık eğer bizim kişisel bir hakkımız olur muydu? Malımız, mülkümüz olur muydu? Bizim isteğimiz olur muydu? Ama biz şu an bizim isteğimiz doğrultusunda oluyor herşey değil mi? Milletvekilini biz seçtik, başbakanı biz seçtik. Yani herşeyi, yasaları çıkaranları biz seçiyoruz, o zaman kimin dediği oluyor bu ülkede? Bizim dediğimiz oluyor. Birge: Öğretmenim mesela Cumhuriyet bir sürü yenilik getirdi öğretmenim kızları okula gönderdiler, Cumhuriyet olmasaydı öğretmenim kızlar şimdi evde otururdu. Öğrt: O zaman bizim kişisel haklarımız da olmayacaktı, kız olarak demek istiyorum yani bizlerin. Yani kadınların hiçbir hakkı olmayacaktı.	Öğretmen yanıt beklemeden arka arkaya sorular sorarak konunun önemini vurgulamaya çalışıyor.
11'51"	Serkan: Öğretmenim mesela krallıkla yönetilseydik? Öğrt: Krallıkla yönetilseydik yine hiçbir hakkımız olmayacaktı. O zaman biz toparlayalım. Bir Ülke Bir Bayrak ünitesinde ilk başta bağımsızlık sembollerimize saygı duymamız gerektiğini ve bunları	Öğrenci o anda aklına gelen bir soruyu rahat biçimde öğretmene yöneltiyor. Öğretmen öğrencinin sorusuna örneklerle yanıt vermeye çalışıyor.

	korumamız, yaşatmamız gerektiğini, çünkü eğer bunlar varsa biz bağımsızız değil mi? Bir başkentimiz yoksa bir milli marşımız, bayrağımız, dilimiz Türkçe olmazsa bir bütün olarak var olamayız ülke olarak, toplum olarak. Bunları öğrendik, demokrasi bilinci gelişti bizde değil mi? Ülkemizde eşitlik olduğunu öğrendik ve bu olduğu için de hakkımızı her zaman savunmalıyız. Bunu öğrenmiş olmamız gerekir.	
12'41"	Birge: Öğretmenim mesela İstiklal Marşı'nda biz konuşuyoruz ara sıra birbirimizi dürtüşlüyoruz öğretmenim. Şimdi öğretmenim onları iyice anladık yapmamalıyız" dedi. Öğrt: Evet, yapmamalıyız. Nerde olursak olalım İstiklal Marşı söyleniyorsa televizyonda bile olsa evde ayakta dikilmeliyiz değil mi? İstiklal Marşı'nı nerede duyarsak duyalım saygı göstereceğiz. Bayrağımızı da bir kâğıttan bile olsa bir süs bayrağı bile olsa buruşturup çöpe atmamalıyız. Ona saygı göstermeliyiz. Bayrak yakmak, bayrağı yırtmak suçtur. Özel günlerde, milli bayramlarda lütfen camlarımıza bayrak asalım. Annemize babamıza söyleyelim. Her evde bir Türk bayrağı olması lazım. Bizim evde var. Sizin evde de olması lazım, yoksa da hemen aldırın annenize, babanıza ve önümüzde mesela ne var? 30 Ağustos var en yakın, Zafer Bayramı o zaman tatil, ama siz yine de bir gece öncesinden camınıza bayrağınızı asın" dedi. Birge: Bizim kumaştı öğretmenim asamıyorduk cama. O yüzden ablamla ikimiz kırmızı kartona ayla yıldız yaptık öğretmenim. Ceren: Öğretmenim bayrağı kirlendiyse yıkayabilir miyiz? Öğrt: Yıkayabiliriz, okullardaki	Öğrenci kendi yaşamında belirlediği yanlış davranışı sınıfla paylaşıyor. Öğretmen bayrağa saygı konusunda aileleri bilinçlendirmeleri için öğrencilere sorumluluk veriyor. Öğretmen bayrağa saygı konusunda öğrencilere model oluyor. Öğrenci konuyla ilgili aklına takılan bir noktayı hemen öğretmene sorabiliyor.

	bayraklar da zamanla yıkanıyor.	
14'49"	Öğrt: Peki, bir önceki ünitimize dönelim yine sondan başa Bir Ülke Bir Bayrak'tan önce biz ne işlemiştik hatırlıyor musunuz? Bir bilgilerimizi canlandıralım zihnimizde. Ceylin "Toplum İçin Çalışanlar" yanıtını verdi. Öğrt: Hah, Toplum İçin Çalışanlar, toplum dediğimiz kim, bizler. Biz bir ülkede bir arada yaşıyoruz ve insanların bir arada yaşamasından ne oluşmuş, toplumlar oluşmuş. Peki, bu toplum için kimler çalışır? İki çeşit çalışanları öğrendik. Merve Öğretmenim birinci gönüllü çalışanlar öğretmenim, diğeri de para karşılığı çalışanlar.	
15'28"	Can: Öğretmenim sivil toplum örgütleri, resmi kurumlar. Öğrt: Evet, biz bu üniteye resmi kurumları tanıdık, bizim için hangi kurumlar bize hizmet verir. Biz de toplumun bir parçasıysak değil mi, devlet denilen bir bütün varsa bu ülkede devlet bizim adımıza bazı şeyler yapmalı ve biz bunu karşılığında ücret ödüyoruz. Nasıl elektrik, su, doğalgaz gibi, telefon gibi, değil mi? Peki, resmi kurumları tanıdık bir de sivil toplum kuruluşlarını tanıdık. İkisinin birbirinden farklılıklarını, benzerliklerini tanıdık. Sonuç olarak ne öğrendik biz bu üniteye? Burcu: Öğretmenim mesela o sivil toplum örgütlerinde öğretmenim çalışırsak ya da gönüllü olarak çalışırsak yine kendimize çalışıyoruz öğretmenim. Mesela verdiğimiz vergiler öğretmenim tekrar geri bize dönüyor. Baran: Öğretmenim bize hizmet sunuyorlar.	Öğretmen bir yorumda bulunmadan ve eleştirmeden öğrencilerin yanıtlarını dinliyor.
16'34"	Öğrt: Sizler bir sivil toplum örgütünde gönüllü olarak çalışmak ister misiniz?	Öğrenciler öğretmen

	Öğrenciler: Evet. Öğrt: Niçin istersiniz bunun önemini anlayabildik mi? Yani biz bir sivil toplum kuruluşunda gönüllü olarak çalışırsak topluma bir faydamız olacak, bunu kavrayabildik mi acaba bu ünite de? Birge: Evet, öğretmenim kavrayabildik öğretmenim. Çünkü eğer hiç kimse çalışmazsa öğretmenim mesela açlar öğretmenim çoğalır, sonradan da öğretmenim iyice kötüye gider öğretmenim.” dedi.	sorusuna hep bir ağızdan yanıt veriyorlar.
17'06"	Öğrt: Ülkemizde eşitlik var evet ama, insanların maddi imkanları bir değil değil mi? Bazı insanlar çok zengin, bazılarının ise biraz daha durumları kötü. Zengin insan fakir insana yardım etmezse o zaman ülkede uçurumlar oluşur insanlar arasında. İşte bu yüzden ne olmalı bir ülkede, toplumun huzuru için yardımlaşma olmalı. Yoksa çok fakir insanlar da başkaldırır. Mesela linç etmeye başlarlar değil mi? Dükkânlara saldırmaya başlarlar. Ama biz bu insanlara yardım eli uzatmalıyız. Hem eğitim alanında, hem sağlık alanında değil mi? O zaman fakir insan hiç okuyamaz hep fakir kalır. Zenginler ve çevresi hep zengin olur değil mi? Öğrt: Peki, sadece insanlara mı yardım ediliyor değil mi? Başka bunun dışında sivil toplum kuruluşları kimlere yardım ediyor? Merve: Doğaya, hayvanlara.	Öğretmen toplumsal yaşamda yardımlaşmanın önemini açıklıyor. Sorularla anlatımına vurgu katmaya çalışıyor.
18'22"	Öğrt: Doğaya, hayvanlara, biz bir de şunu öğrendik doğaya yaptığımız her yatırım aslında bize yapıyor değil mi? Çünkü doğa bizim için, bizim yaşamımızı sağlamak için var. Bunları biz Fen ve Teknoloji dersinde de işledik. Bitkiler olmasaydı, bazı canlılar olmasaydı biz kaç yıl yaşayabilirdik? Yaşayamazdık, biz bugün nefes	Öğrenciler dikkatli bir biçimde öğretmenin açıklamalarını dinliyorlar.

	alabiliyorsak bunu bitkilere borçluyuz, doğaya borçluyuz değil mi? Doğada bir döngü var demiştik değil mi? Bir denge söz konusu, eğer doğada herhangi bir canlıda mesela nesli tükenen hayvanları da tanıdık değil mi Fen ve Teknolojide. Bir canlının neslinin tükenmesi insanları da olumsuz etkiliyor. Burcu: Öğretmenim mesela bazı sivil toplum örgütleri öğretmenim kültürel varlıkları da korumaya. Öğrt: Kültürel ve doğal arlıkları da korumaya alıyor değil mi? Burcu: Öğretmenim bazı Odunpazarı Evleri gibi öğretmenim eski, yıkılmış evleri ve tarihi mekânları öğretmenim restore eden sivil toplum kuruluşları var öğretmenim.	
19'33"	Öğrt: Mesela ÇEKÜL tanıdık değil mi? ÇEKÜL ne demekti, çevre kültürel değerlerini koruma vakfı ve yaşatma. Sadece koruma değil, yaşatma. Bunun dışında biz Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği'ni tanıdık değil mi? Yakın zamanda kaybettiğimiz Prof.Dr. Türkan SAYLAN'ın kurduğu derneği, ne işe yaradığı bu derneklerin ne işe yaradıklarını ve bizim de birgün bu derneklerden veya vakıflardan yardım alabileceğimizi öğrendik. Mesela ihtiyacımız olursa artık nereye başvuracağımızı biliyor muyuz?	Öğretmen konuyla ilgili güncel olaylara da vurgu yapıyor.
20'12"	Öğrt: Evet, başvurun. Mesela eğitim almak istiyorsunuz, okumak istiyorsunuz. İmkânlarımız kısıtlı, ne yapacağız o zaman? Gideceğiz değil mi, bir derneğe eğitim vakfına başvuracağız. O vakıftan hizmet almak bizim hakkımız. Ama eğer bilmeseydik böyle vakıflar olduğunu, dernekler olduğunu başvurabilir miydik? Eskiden çoğu kadın mecburiyetten belki de bilmediği için belki de istemediği bir hayatı sürmeye mecbur edilmişti. Ama artık	Öğretmen öğrencilerin öğrendikleri konusunda harekete geçmeleri için onları cesaretlendirmeye çalışıyor.

	kadınları koruma dernekleri var, sığınma evleri var. Her kadın bunu biliyor, mecbur değil mesela diyelim ki eşinden şiddet görüyorsa değil mi? Herhangi bir problem yaşıyorsa, memnun değilse o zaman gidecek bir yeri de yoksa kime sığınıyor? Bu tür kuruluşlara ve derneklere sığınıyor. Eğer bu tür dernekler olmasaydı kadınlar o hayatı sürmeye mecbur kalırdı.	
21'20"	Öğrt: Demek ki bu üniteye yardımlaşmanın, paylaşmanın önemini biraz daha iyi kavradık sanki. İnşallah sizler de birer sivil toplum kuruluşuna üye olursunuz. En kısa zamanda, yani ben üye olmanızı tavsiye ederim.	Öğretmen açıklamalar sonunda genel bir özet yapıyor.
21'45"	Öğrt: Peki, bundan önceki ünitemiz neydi? Hatırlıyor muyuz? Can: Gerçekleşen Düşler. Öğrt: Bu ünite ne öğrendiniz? Ceren: Bilim adamlarını öğrendik öğretmenim, özelliklerini öğrendik öğretmenim. Öğrt: Evet, bilim adamlarını tanıdık, bilim adamlarının özelliklerini öğrendik. Birge: Hangi icadı yaptığını öğrendik. Burcu: Öğretmenim icatların, teknolojinin hayatımızdaki yerini öğrendik öğretmenim. Öğrt: Yani bizim hayatımızı nasıl kolaylaştırdığını öğrendik. Can: Öğretmenim bir bilim adamı birden çok icat yapabilir. Baran: Öğretmenim, teknolojinin hiç durmadan geliştiğini. Başak: Öğretmenim bilim adamlarının geçmişini öğrendik. Birge: Toplum için çalıştıklarını.	
22'49"	Öğrt: İşte bu, burada aslında bize verilen bu. Bilim adamları kendileri için değil, toplum için çalışırlar. Hayatlarını topluma adanmışlardır, sabırlıdırlar. Sabırlı olmayı bize öğrettiler.	Öğretmen, istediği yanıtı ulaşıldığını heyecanlı bir biçimde dile getiriyor.

	Öğrt: Niçin yapıyorlar? Topluma hizmet etmek için, kendileri için mi icat yapıyorlar? O zaman şöyle diyebilir miyiz? Bir bilim adamı kendini topluma adamıştır, kendinden çok toplumu düşünür. Burcu: Öğretmenim bir de yaptıkları icatlar zaman geçtikçe geliştirilerek günümüze kadar gelmiştir öğretmenim. Mesela bir ampul öğretmenim, eskiden büyük, eski ampuller varken öğretmenim gaz lambası varken, şimdi elektronik ampuller var öğretmenim.	Öğretmen bilim adamlarının özellikleri konusunda sorular soruyor. Yanıtı öğrencilerden beklemeden kendisi veriyor ve açıklamalarını sürdürüyor.
23'37"	Öğrt: Yani teknoloji gün geçtikçe ilerliyor. O zaman toparlayalım Gerçekleşen Düşlerde biz bilim adamlarını tanıdık, bize olan, topluma olan hizmetlerini öğrendik. Bilim adamlarının özelliklerini öğrendik. Sabırlı olduklarını ve toplum için hizmet ettiklerini öğrendik değil mi? Serkan: Öğretmenim onların hepsinin amaçlarının aynı olduğunu öğrendik. Öğrt: Çok güzel aferin Serkan, ortak amaçta birleştiklerini öğrendik.	Öğretmen doğru yanıtı veren öğrenciye pekiştireç veriyor.
24'14"	Uğur: Öğretmenim bir de bizim için hayatlarını tehlikeye atıyorlar. Can: Einstein "Ben atom bombasını insanların birbirini yok etmesi için değil, hayatı kolaylaştırmak için icat ettim" demiş. Birge: Bir tane icat için hayatlarını veriyorlar öğretmenim. Öğrt: Değil mi, icat denilen şey bir günde oluyor mu? Bazen yıllar geçiyor. Kendilerini bir odaya kapatıyorlar ve biz şunu öğrendik. Ben de hatırlıyorum konuştuğça sizler gibi, birşey icat etmek için bir sürü birşey okuyordu onlar değil mi? Yani araştırma yapıyorlardı, araştırma yapmanın önemini de burada biraz kavramış olduk.	Öğretmen ulaşılan sonucu özetliyor. Öğrenciler dikkatli biçimde öğretmenin açıklamalarını dinliyorlar.
25'40"	Öğrt: Peki, Gerçekleşen Düşleri geçtik. Bir önceki ünitemiz biraz	

	önce söylemişsiniz, Ürettiklerimiz. Ürettiklerimiz ünitesinde neleri tanıdık? Burcu: Öğretmenim iklim farklılıklarını falan öğrendik. Öğrt: Yani biz yaşadığımız coğrafi yer dolayısıyla bizim ülkemizde dört mevsim yaşanıyor. Bu yüzden de ve yeryüzü şekillerinin de farklı olması sebebiyle ülkemizde iklim çeşitli. İklim tiplerini öğrendik.	
26'11"	Birge: Hangi bölgelerde hangi meyvelerin hangi sebzelerin yetiştiğini öğrendik. Öğrt: Evet, biz ülke olarak neler üretiyoruz değil mi? Tarım, hayvancılık başka neler yapıyorduk biz? Birge: Sanayi. Merve: Turizm. Öğrt: Arıcılık, madencilik, ormancılık kaç a ayırmıştık, var burada. Bir tane unutmuşuz. Burcu: El sanatları.	Öğretmen sınıf panosuna daha önce astıkları kâğıtlara bakıyor.
27'05"	Öğrt: El sanatları, hani çini işlemeciliği, oymacılık, lüle taşı gibi. El sanatları değil mi? Demek ki bizim bir sürü endüstri alanımız var. Biz birçok alanda üretim yapıyoruz değil mi? Ne kadar çok üretirsek o kadar çok kazanıyoruz.	
27'30"	Öğrt: Peki, bize davranış olarak bu ünitenin öğrettiği birşey var mı? Bir atasözüyle bile tamamlayabiliriz. Burcu: Öğretmenim mesela çalışkanlık öğretmenim. Mesela çiftçilerin öğretmenim bazı meyve sebzeleri yetiştirirken ne kadar uğraştıklarını öğrendik. Öğrt: İşleyen demir pas tutmaz diyelim, bir de çalışırsak kazanırız. Ne kadar çok üretim yaparsak o kadar çok kazançlı oluruz. Birge: Onlar da toplum için çalışıyorlar. Öğrt: Toplum için çalışıyorlar. Bize de, kendileri de kazanç sağlıyor ama bizim için de çalışıyorlar.	Burcu parmak kaldırarak söz hakkı alıyor.

28'10"	Öğrt: 3. Ünitemiz neydi? Bölgemizi Tanıyalım. Evet, Bölgemizi Tanıyalım ünitesinde biz neler öğrendik? Ada sen hiç konuşmadın. Ada: Öğretmenim bölgelerimizi öğrendik. Öğrt: Bölgelerimizi tanıdık, bölgelerde hangi iller var değil mi? İlçeler var, veya başka neler var? Göller, akarsular, barajlar. Hangi bölgede hangi ekonomik faaliyet yapılıyor. Burcu: Öğretmenim mesela yeryüzü şekillerini öğrendik öğretmenim. Mesela kendi bölgemizde hangi yeryüzü şekilleri var öğretmenim, onları öğrendik.	Öğretmen ders kitabına bakıyor.
29'53"	Öğrt: Peki ormanlarımız hangi bölgedeydi, en çok orman bunu da öğrendik" dedi. Öğrenciler: Karadeniz. Öğrt: Demek ki biz doğal çevreyi daha iyi tanıdık değil mi? Ülkemizi daha iyi tanıdık ve bu çevreyi zaten korumamız gerektiğini her ünite de biraz daha işliyoruz. Kendimiz de fidan dikmeye giderek bir katkıda bulunduk değil mi doğaya? Peki, sizin başka bir katkınız oldu mu bir birey olarak? Bu yıl içerisinde, ben şunu yaptım ve doğayı korudum dediğiniz bir etkinliğiniz oldu mu? Birge: Öğretmenim geçen sene sınıfça çöp topluyorduk öğretmenim. Öğrt: Çöp topluyoruz doğru, bu da bir etkinlik. Başka? Doğaya zarar vermemek bile bir etkinlik. Birşey yapmamış olabilirsin. Fidan dikmedin ama doğaya vermediysen bir zarar bu da bir yarardır.	Öğrenciler hep bir ağızdan yanıt veriyor.
30'51"	Burcu: Öğretmenim evlerimizde bazı atıkları ayırıyoruz. Bu da doğaya, mesela pilleri öğretmenim bunları doğaya atarsak öğretmenim doğaya zarar verir hem de doğada yok olmazlar. Öğrt: Evet, ben mesela bir markete gittiğimde bir meyve suyu alırken	

	bile dikkat ediyorum. Siz de ediyorsunuz. Ne yapıyoruz? Kutu meyve suyu alıyoruz, yani geri dönüşümü olan ambalajlı meyve sularını alıyoruz. Sadece meyve suları değil su olsun, başka yiyecek maddesi olsun, hep geri dönüşümü kullanıyoruz. Mümkün olduğunca siyah poşet kullanmıyoruz.	
31'48"	Öğrt: Ben mesela bazen diyelim ki telefonumu şarj ettim. Şarjdan çektim ya telefonu şarj kablosunu fişte bırakıyordum veya televizyonu direk kumandadan kapatıyordum. Veya çamaşır makinesini çalıştırmam da veya bulaşık makinesini fişi sürekli takılıydı. Artık onlara da dikkat ediyorum. Yani bir madde çalışmasa da fiş takılıysa çok az da olsa bir enerji harcıyormuş. Bunlar da çok önemli. Yani bu tür şeyde enerji kaynaklarında da tasarruflu olmalıyız.	
31'59"	Tenefüs zili çalıyor.	
<i>İkinci Ders</i>		
00'04"	Öğrt: Evet Can öyle demen gerekir mi sence arkadaşına? Terslemen gerekmiyor. Öğrt: Geldik, Sosyal Bilgiler dersi kapsamında ilk iki ünitemize. İkinci ünitemizin adı neydi? Burcu: Adım Adım Türkiye. Öğrt: İlk ünitemiz neydi? Can: Haklarımı Öğreniyorum.	Öğretmen sert bir ses tonuyla Can'ı uyardı.
00'37"	Öğrt: Peki, bu iki ünite de biz neler öğrendik, birleştirelim. Merve: Öğretmenim birinci ünite de çocuk haklarını öğrendik. Öğrt: Evet, haklarımızı öğrendik değil mi? Bir çocuk olarak hangi hakka sahibiz. Bunu bilmezsek kullanabilir miyiz? Burcu: Öğretmenim bir insan olarak hangi hakka sahibiz öğretmenim.	
	Öğrt: Evet, rol nedir? Hak nedir, sorumluluk nedir bunları öğrendik değil mi? Toplumda bir insanın birden	

	fazla rolü olduğunu ve bazı şeylerin hak olduğunu, bazı şeylerin sorumluluk olduğunu öğrendik. Siz sorumluluklarınızı öğrenmediniz mi? Evde, okulda, işte insanın bazı sorumlulukları vardır. Mesela benim sorumluluğum saat dokuzdan önce okulda olmak. Birge: Mesela öğretmenim bizim de derslerimizi yapmak. Öğrt: Ödev yapma sorumluluğunuz var değil mi, derslerinizi yapma sorumluluğunuz var.	Öğretmen kendi yaşamındaki sorumluluklardan örnekler vererek öğrencilerin kendi sorumlulukları konusunda çıkarımlarda bulunmalarını sağlamaya çalışıyor.
01'50"	Birge: Derslere girmek. Burcu: Öğretmenim bir de haklarımız var öğretmenim, yaşama hakkımız en büyük hakkımız. Öğrt: Evet, eğitim alma hakkımız var, ülkemizde eğitim ücretsiz ve 8 yıl zorunlu. Merve: Barınma hakkımız var.	Öğrenciler parmak kaldırarak sorumluluk ve haklarını dile getiriyorlar.
02'11"	Öğrt: Demek ki bizim hem çocuk olarak hem de toplumun bir bireyi olarak toplumda birtakım haklarımız var. Eğer biz haklarımızı bilmezsek kullanamayız çocuklar. Tüketici olarak da haklarımız var değil mi? Sen bunu bilmezsen aldığın bir mal bozuk, ne yapayım şansıma. Öyle şey olur mu? O zaman hayatta her zaman kaybederiz, zararlı çıkarız. Halbuki garanti denilen birşey var. Eğer aldığım bir mal garanti kapsamında arızalandıysa ben bunu değiştirme hakkına sahibim. Eğer ben tüketici haklarımı bilmezsem çocuklar hep zarar ederim, hem maddi yönden hem başka açılardan. Ada: Bir ürün alırken öğretmenim mesela TSE damgası olması önemli. Öğrt: TSE damgasının olmasına, garantisinin olmasına, son kullanma tarihine bakarım. Eğer bu kapsamda bir yanlışlık varsa kesinlikle aldığım yer ürünü geri almak zorunda. Biz tüketiciyiz değil mi toplumda bu haklarımızı bilmezsek her zaman kaybederiz.	Öğretmen konuşması sırasında ses tonunu alçaltıp yükselterek öğrencilerin dikkatini çekmeye çalışıyor. Öğretmen açıklama yaparken sınıfın önünde tüm öğrencileri görebileceği, göz teması kurabileceği bir yerde ayakta duruyor.

03'56"	Öğrt: Evet, bizim apartmanın altındaki bakkal sizinle paylaşmıştım bunu, tek bir poşet vermediği için kapatılıyor şimdi. Ekmek almaya göndermiş bir adam çocuğunu tek bir ekmek. O da eline vermiş göndermiş. Babası demiş ki git poşet iste gel. Bakkal da demiş ki ben bir ekmeğe poşet vermiyorum. Adam da aksi biri demek ki, haklarını da biliyor. Hemen telefon etmiş belediyeye bizim masa var ya. Ta Ankara'ya kadar aramış, geçen hafta zabıta geldi. Şimdi büfe kapanıyor. Poşet vermek zorundalar, fiş vermek zorundalar.	Öğretmen kendi yakın çevresinde gözlediği bir olayı öğrencilerle paylaşıyor. Öğretmen olayı anlatırken kişilerle ilgili yorumlar yapıyor.
04'51"	Öğrt: Ben geçen büyük bir mağazadan çanta aldım, orası bile fiş vermek istemedi. Ne yapacaksınız fişi, ben dedim olsun ben alayım yine de. Çünkü o zaman vergi kaçırmış oluyor. Aldım fişi yırttım çöpe attım.	Öğretmen yaptığı davranışı öğrencilere anlatarak model oluyor.
05'04"	Burcu: Buradaki bakkal öğretmenim küçük bir çekirdek bile alsak hemen fiş kesiyor. Kesiyor ama biz almasak da olur mu öğretmenim? Öğrt: Olur, alman önemli değil. Şimdi fiş iki nüsha olur. Biri bize kestiği verilir bir de onun kasasının içinden gidiyor. Onlar o kasasının içinden gidenleri teslim ediyorlar zaten. Yani öyle almasak da olur. Bakkalda kalsın, önemli olan o fişin kesilmesi.	Öğrenci günlük yaşamında karşılaştığı bir durumu paylaşarak öğretmene soru soruyor. Öğretmen öğrencinin sorusuna ayrıntılı bir biçimde yanıt veriyor, öğrenci dikkatle öğretmeni dinliyor.

	Öğrt: Peki, çocuklar haklarımızı öğrendik. Eğer haklarımızı bilmezsek o zaman biz zararlı oluruz. Mesela devamsızlık hakkınızı, eğitimde öğretimde hakkınızı bileceksiniz. Altıncı sınıfa geçeceksiniz mesela sizin dilekçe verildiğinde yazılıyı görme hakkınız bile var. Ben size bunları söyleyeyim de, olur ya bir öğretmen yanlışlık yapar. Ben size yazılıyı göstermiyorum der. Herkes ben gibi yazılıyı gösterecek değil. Bazı öğretmenler bu konuda çok titiz. Siz dilekçe verdiğiniz takdirde anneniz babanız sizin yazılınıza bakabilir. Öğrt: Yani hakkımızı bileceğiz, ne yaparsak ne ceza alırız veya ne ödül alırız? Bunları bilerseniz faydanıza.	Öğretmen haklar ve sorumluluklar konusunun önemini vurgulamak için öğrencilerin karşılaşılabilecekleri durumlara örnek veriyor.
06'21"	Öğrt: Peki, Adım Adım Türkiye ünitesinde ne öğrendik? Onu da işleyelim hemen bitirelim. 06:39 Öğretmen "Türkiye'yi tanıdık dedik, bölgelerimizi tanıdık, iklimini, coğrafi yapısını tanıdık. Doğal çevreyi korumamız gerektiğini öğrendik. Biz ne kadar doğayı korursak doğa da bize o kadar ürün verir değil mi? Bunları da öğrenmiş olduk." dedi.	Dönemin son dersi olması nedeniyle öğrenciler artık dersin sona ermesini istiyor.
07'06"	Öğrt: Peki siz öğrenci olarak beşinci Sınıf Sosyal Bilgiler Programını beğendiniz mi? Konular bakımından hoşunuza gitti mi, bir de bunlar hakkında konuşalım. Birge: Araştırmaların bazıları eğlenceliydi öğretmenim. Güzeldi yani, benim hoşuma gitti. Burcu: Güzeldi öğretmenim, üniteler de çok güzeldi. Öğretmenim mesela Bir Ülke Bir Bayrak konusunu çok güzel anlatıyordu öğretmenim böyle kısa metinler vererek anlatıyordu öğretmenim. Öğrt: Okuma parçaları güzel diyorsun, örneklemeler güzel.	
07'37"	Birge: Öğretmenim daha iyi kavramamız için araştırma verdi öğretmenim. İlk önce sorular sordu. Öğrt: Hep sorular sordu değil mi?	Birge heyecanlı bir biçimde yanıt veriyor.

	Sürekli beyin fırtınası yaptık. Merve: Öğretmenim çalışma kitabında da öğrendiklerimizi oraya tekrarlatarak daha iyi öğrenebiliyorduk. Öğrt: Yani siz programı beğendiniz mi? Öğrenciler: Evet.	Öğrenciler hep bir ağızdan yanıt veriyor.
08'10"	Öğrt: Peki, vatandaş olarak neler öğrendik? Sorumluluklarımızı, haklarımızı değil mi? Burcu: Öğretmenim mesela Bir Ülke Bir Bayrak ünitesinde öğretmenim oy kullanma yaşını öğrendik” dedi.	
08'28"	Öğrt: Veya seçme yaşı ne zaman seçilebileceğiz, seçme yaşı 18 seçilme yaşı 30. Milletvekili için 30, cumhurbaşkanı için 40.	
08'38"	Öğrt: Ben bile sizinle bilmediğim birçok şeyi öğrendim. Ortak miras öğelerinden Suriye'deki Caber Kalesi'ni mesela ben de bilmiyordum. Yani bunları, çok güzel şeyler öğrendik değil mi?” dedi. Öğrt: Çok zevkli bir ders olduğunu düşünüyorum ve sizlerle işlemekten ben de zevk aldım. Peki, o zaman burada Sosyal Bilgiler dersimizi noktalıyoruz.	Öğrenciler bir dönemi başarılı bir biçimde tamamlamaktan mutlu görünüyorlar.
09'09"	Ders sona erdi.	

EK 15

VIDEO KAYDI KODLAMA ANAHTARI

İlköğretim Beşinci Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde Ele Alınan Değerler

Programda yer alan değerler

Programda yer almayan değerler

İlköğretim Beşinci Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde Değerler Eğitiminde Kullanılan**Yaklaşımlar**

Telkin yoluyla değerler eğitimi

Soru-yanıt yoluyla değerler eğitimi

Değer belirginleştirme yaklaşımıyla değerler eğitimi

Örtük program yoluyla değerler eğitimi

İlköğretim Beşinci Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde Değerler Eğitimi Gerçekleştirmeye Yönelik Etkinlikler

Değerlerle ilgili yaşamdan örnekler verme

Öğretmenin kendi yaşamından örnek vermesi

Öğrencilerin yaşamlarından örnek vermeleri

Önemli kişilerin sözlerinden ve yaşamlarından örnekler verilmesi

Atasözleri ve deyimlerden yararlanma

Öğrencilere model olma

Örnek öğrencileri model gösterme

Belirli gün ve haftalardan yararlanma

Dramadan yararlanma

Güncel olaylardan yararlanma

Empatiden yararlanma

Benzetmeden yararlanma

Yakın çevreden yararlanma

Diğer ders ve disiplinlerden yararlanma

Aileden yararlanma

Ödevlerden yararlanma

Sivil toplum kuruluşları, dernek ve vakıfların çalışmalarını örnek gösterme
 İnternette yararlanma
 Sınıf dışı etkinliklerden yararlanma

**İlköğretim Beşinci Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde Değerler Eğitimi
 Gerçekleştirmeye Yönelik Etkinliklerde Kullanılan Materyaller**

Ders kitabı ve çalışma kitabından yararlanma
 Fotoğraflardan yararlanma
 Bilgilendirici açıklama, metin ve etkinliklerden yararlanma
 Sorulardan yararlanma
 Sorumluluk değerinin kazandırılmasında ödev tahtasını kullanma
 Süreli yayınları kullanma

**İlköğretim Beşinci Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde Değerler Eğitimi
 Gerçekleştirmeye Yönelik Etkinliklerde Kullanılan Değerlendirme Teknikleri**

Gözlem yoluyla değerlendirme
 Verilen ödevlerin kontrolü yoluyla değerlendirme
 Özdeğerlendirme yoluyla değerlendirme

KAYNAKÇA

- Akbaş, O. (2004). Türk milli eğitim sisteminin duyuşsal amaçlarının ilköğretim II. kademedeki gerçekleşme derecesinin değeriendirilmesi. Yayınlanmamış doktora tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara. Yüksek Öğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi veritabanından 26 Ocak 2008 tarihinde edinilmiştir.
- Akbaş, O. (2008). Sosyal bilgilerde değeri ve öğretimi. B. Tay ve A. Öcal (Ed). *Özel Öğretim Yöntemleriyle Sosyal Bilgiler Öğretimi*. içinde (s.335-360). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Akbaş, O. (2009). İlköğretim okullarında görevli branş öğretmenlerinin değeri öğretimi yaparken kullandıkları etkinlikler: 2004 ve 2007 yıllarına ilişkin bir karşılaştırma. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 17(2), 403-414.
- Allen, M. G. & Stevens, R. L. (1998). *Middle grades social studies teaching and learning for active and responsible citizenship*. (2nd ed.). Boston: Allyn and Bacon.
- Arın, D. ve Deveci, H. (2008). Sosyal bilgiler dersinde güncel olayların kullanımının öğrenci başarısına ve hatırd tutma düzeyine etkisi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(26), 170-185.
- Aslan, M. (2009). Değeri eğitiminde kahramanlardan yararlanma. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Tokat. Yüksek Öğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi veritabanından 5 Mart 2010 tarihinde edinilmiştir.
- Aslan R. (2007). *Öğretmen görüşlerine göre ilköğretim birinci basamaktaki öğrencilerin temel bilgi, beceri ve değeri kazanma düzeyleri*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.

Ata, B. (2009). Sosyal bilgiler öğretim programı. C. Öztürk (Ed.). *Sosyal bilgiler öğretimi* içinde (s.33-47). Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Bacanlı, H. (2006). *Duyuşsal davranış eğitimi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Baydar, P. (2009). İlköğretim beşinci sınıf sosyal bilgiler programında belirlenen değerlerin kazanım düzeyleri ve bu süreçte yaşanan soruların değerlendirilmesi. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Çukurova Üniversitesi, Adana. Yüksek Öğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi veritabanından 5 Mart 2010 tarihinde edinilmiştir.

Belet, Ş. D. ve Deveci, H. (2008). Türkçe ders kitaplarının değerler bakımından incelenmesi. *VII. Ulusal Sınıf Öğretmenliği Eğitimi Sempozyumu* içinde (s.765-773). Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi.

Bogdan, R. C. ve Biklen, S. K. (1998). *Qualitative research for education*. Boston: Allyn and Bacon.

Bybee, R. W. ve Sund, R. B. (1990). *Piaget for educators*. Illinois: Waveland Press.

Can, G. (2004). Kişilik gelişimi. B. Yeşilyaprak (Ed.). *Gelişim ve öğrenme psikolojisi* içinde (s.109-140). (6.bs.). Ankara: Pegem A Yayınları.

Chapin, J. R. (2006). *Elementary social studies*. Boston: Pearson Education Allyn and Bacon.

Cheek, C. J. M. (1992). Building more statley mansions: the impact of teachers and literature on the development of student values (Doktora tezi, Texas A&M University, 1992). *ProQuest Dissertations and Thesis*, AAT 9232482.

- Cheng, R. H. M.; Lee, J. C. K. ve Lo, L. N. K. (2006). Values education for citizens in the new century: meaning desirability and practice. In R. H. M Cheng, J. C. K. Lee ve L. N. K. Lo (Eds). *Values education for citizens in the new century*. (p.1-35). Hong Kong: The Chinese University Press.
- Conle, C. ve Boone, M. (2008). Local heroes, narrative worlds and the imagination: the making of a moral curriculum through experiential narratives. *Curriculum Inquiry*, 38(1), 7-37.
- Deveci, H. (2008). Sosyal bilgilerde bilgi, beceri ve değerlerin kazandırılması. Ş. Yaşar (Ed). *Hayat bilgisi ve sosyal bilgiler öğretimi içinde* (s.187-206). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları.
- Deveci, H. ve Dal, S. (2008). Primary school teachers' opinions on the efficacy of social studies program in value gain. *Humanity & Social Sciences Journal*, 3(1), 1-11.
- Deveci, H. ve Selanik, Ay T. (2009). İlköğretim öğrencilerinin günlüklerine göre günlük yaşamda değerler. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(6), 167-181.
- Dewey, J. (1944). *Democracy and education: An introduction to the philosophy of education*. New York: The Free Press.
- Dilmaç, B. (1999). *İlköğretim öğrencilerine insani değerler eğitimi verilmesi ve ahlâki olgunluk ölçeği ile eğitimin sınanması*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Doğanay, A. (2002). Sosyal bilgiler öğretimi. C. Öztürk ve D. Dilek (Ed.). *Hayat bilgisi ve sosyal bilgiler öğretimi içinde* (s. 15-46). Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Doğanay, A. (2006). Değerler eğitimi. C. Öztürk (Ed.). *Hayat bilgisi ve sosyal bilgiler öğretimi içinde* (s. 255-286). Ankara: Pegem A Yayıncılık.

- Doğanay, A. (2008). Çağdaş sosyal bilgiler anlayışı ışığında yeni sosyal bilgiler programının değerlendirilmesi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(2), 77-96.
- Doğanay, A. (2009). Değerler eğitimi. C. Öztürk (Ed.). *Sosyal bilgiler öğretimi içinde* (s. 225-256). Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Edwards, J. (1996). Planning for values education in the school curriculum. In J. M. Halstead and M. J. Taylor (Eds). *Values education and education in values*. (p. 167-179). New York: Routledge Falmer.
- Eggen, P. ve Kauchak, D. (1997). *Educational psychology windows on classrooms*. New Jersey: Prentice-Hall.
- Ehman, L. H. (1977). Research on social studies curriculum and instruction: values. In F. P. Hunkins (Ed.). *Review of research in social studie education, 1970-1975* (Bulletin 49, p.55-95). Washington, DC: National Council for the Social Studies.
- Ekşi, H. (2003). Temel insani değerlerin kazandırılmasında bir yaklaşım: karakter eğitimi programları. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1(1), 79-96.
- Ercan, İ. (2001). *İlköğretim sosyal bilgiler programlarında ulusal ve evrensel değerler*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Çanakkale.
- Erden, M. (Tarihsiz). *Sosyal bilgiler öğretimi*. Ankara: Alkım Kitapçılık Yayıncılık.
- Erden, M. ve Akman, Y. (1997). *Eğitim psikolojisi gelişim-öğrenme-öğretme*. Ankara: Arkadaş Yayınevi.

- Ersoy, A. F. (2007). *Sosyal bilgiler dersinde öğretmenlerin etkili vatandaşlık eğitimi uygulamalarına ilişkin görüşleri*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları.
- Farris, P. J. (2004). *Elementary & middle school social studies an interdisciplinary multicultural approach*. New York: McGraw Hill.
- Fidan, Kurtde N. (2009). Öğretmen adaylarının değer öğretimine ilişkin görüşleri. *Afyonkocatepe Üniversitesi Kuramsal Eğitimbilim Dergisi*, 2(2), 1-18.
- Fisher, R. (2000). Philosophy for children: how philosophical enquiry can foster values education in schools. R. Gardner, J. Cairns & D. Lawton (Eds). *Education for values morals, ethics and citizenship in contemporary teaching*. (p.50-66). London: Kogan Page.
- Freebody, P. (2003). *Qualitative research in education*. California: Sage Publications.
- Gall, J. P., Gall, M. D. ve Borg, Walter R. (1999). *Applying educational research: a pratical guide*. New York: Longman.
- Germaine, R. W. (2001). Values education influence on elementary students' self-esteem (Doktora tezi, University of San Diego, 2001). *ProQuest Dissertations and Thesis*, AAT 9638945.
- Glenn, C. L. (1998). What real education requires. *Journal of Education*, 180(3), 41-50.
- Gray, D. E. (2004). *Doing research in the real world*. Thousand Oaks: Sage Publications.
- Gülcan, M. G.; Özen, B.; Kılıç, Z.; Karakaya, F. M. ve Midilli, A. (2008). *İlköğretim sosyal bilgiler 5 ders kitabı*. Ankara: Koza Yayın Dağıtım.

- Gültekin, F. (2007). *Tarih I dersinde işe koşulabilecek değer öğretiminin yeni yaklaşımlarının öğrencilerin "hoşgörü" değeri anlayışlarının gelişimine etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Gültekin, M. (2008). Sosyal bilgiler dersi öğretim programı. Ş. Yaşar (Ed.). *Hayat Bilgisi ve sosyal bilgiler öğretimi*. içinde (s.57-78). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları.
- Halstead, J. M. (1996). Liberal values and education. In J. M. Halstead and M. J. Taylor (Eds). *Values education and education in values*. (p. 3-14). New York: Routledge Falmer.
- Halstead, J. M. ve Taylor, M. J. (2000). Learning and teaching about values: a review of recent research. *Cambridge Journal of Education*, 30(2), 169-203.
- Haris, E. L. (1991). Identifying integrated values education approaches in secondary schools (Doktora tezi, Texas A&M University, 1991). *ProQuest Dissertations and Thesis*, AAT 9133943.
- Horn, R. A. (2003). Developing a critical awareness of the hidden curriculum through media literacy. *The Clearing House*, 76(6), 298-300.
- Hunt, B. S. (1981). Effects of values activities on content retention and attitudes of students in junior high social studies classes (Doktora tezi, Arizona State University, 1981). *ProQuest Dissertations and Thesis*, AAT 8117171.
- Husu, J. ve Tirri, K. (2007). Developing whole school pedagogical values-a case of going through the ethos of "good schooling. *Teaching and Teacher Education*, 23, 390-401.
- Isaacs, D. (2001). *A guide for parents and teachers character building*. Dublin: Four Courts Press.

- İçbay, M. A.; Temiz, N. ve Kiraz, E. (2007). A review of primary education first, second and third grade life science textbooks: a content analysis of moral values. In N. P. Terzis (Ed.). *Education and values in the Balkan countries*. (p.199-211). Greece: Publishing House Kyriakidis Brothers S.A.
- İşcan, C. D. (2007). *İlköğretim düzeyinde değerler eğitimi programının etkililiği*. Yayınlanmamış doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Jacobs, D. T. ve Jacobs-Spencer, J. (2001). *Teaching virtues: building character across the curriculum*. London: The Scarecrow Press.
- Joshi, D. (2007). *Value education in a global perspective*. Darya Ganj, New Delhi: Lotus Press.
- Kavak, Y. (1997). *Dünyada ve Türkiye’de ilköğretim*. Ankara: Pegem Yayınları.
- Keskin, Y. (2008). Türkiye’de sosyal bilgiler öğretim programlarında değerler eğitimi: tarihsel gelişim, 1998 ve 2004 programlarının etkililiğinin araştırılması. Yayınlanmamış doktora tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul. Yüksek Öğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi veritabanından 5 Mart 2010 tarihinde edinilmiştir.
- Kıncal, R. (2007). *Vatandaşlık bilgisi (2.bs.)*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Kinnier, R.; Kernes, J. L. & Dautheribes, T. M. (2000) A short list of universal moral values. *Counseling and Values*, 45(1), 4-16. ERIC veritabanından 7 Mayıs 2008 tarihinde elde edilmiştir.
- Koç, K. (2007). İlköğretim 7. Sınıflarda Okutulan Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Dersinde Öğrenciye Kazandırılması Amaçlanan Evrensel Değerlere İlişkin Tutumlar Üzerinde Öğretim Sürecinin Etkisi. Elazığ: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Kohlberg, L. (1975). The relationship of moral education the broader field of values education. In J. Meyer (Ed.). *Values education: theory, practice, problems, prospects*. [Çevrimiçi sürüm]. (p.79-85). Waterloo, Kanada: Wilfrid Laurier University Press.
- Kuş, D. (2009). İlköğretim programlarının, örtük programın ve okul dışı etmenlerin değerleri kazandırma etkililiğinin 8. sınıf ilköğretim öğrencilerinin ve öğretmenlerinin görüşlerine göre incelenmesi. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul. Yüksek Öğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi veritabanından 12 Mart 2010 tarihinde edinilmiştir.
- Lichtman, M. (2006). *Qualitative research in education a users' guide*. Thousand Oaks: Sage Publications.
- Lickona, T. (1991). *Educating for character how our schools can teach respect and responsibility*. New York: Bantam Books.
- Lintner, T. (2006). Hurricanes and tsunamis: teaching about natural disasters and civic responsibility in elementary classrooms. *Social Studies*, 97(3), 101-104.
- Martinson, D. L. (2003). Defeating the "hidden curriculum" teaching political participation in the social studies classroom. *The Clearing House*, 76(3), 132-135.
- Martorella, P. H. (2001). *Teaching social studies in middle and secondary schools*. (3rd ed.). New Jersey: Prentice Hall.
- Maxim, G. W. (2006). *Dynamic social studies for constructivist classrooms*. (8th ed.). New Jersey: Prentice Hall.

Milli Eğitim Bakanlığı. (2009). *Sosyal bilgiler dersi (4-5. sınıflar) öğretim programı ve kılavuzu*. Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı Öğretmenler Portalı websitesinden 10.02.2009 tarihinde edinilmiştir.

McMillan, J. H. (2004). *Educational research: fundematals for the consumer*. (4th ed.). USA: Pearson Education, Inc.

Merriam, S. B. (1998). *Qualitative research and case study applications in education*. San Francisco: Jossey-Bass Publishers.

Mısırlı, A.; Erdoğan, M. ve Temiz, N. (2007). A critical analysis of values in primary school curriculum: a case study from Türkiye. In N. P. Terzis (Ed.). *Education and values in the Balkan countries*. (p.403-410). Greece: Publishing House Kyriakidis Brothers S.A.

Michaelis, J. U. ve Garcia, J. (1996). *Social studies for children a guide to basic instruction*. (11th ed.). Boston: Allyn and Bacon.

Mikulics, M. P. (1998). A systematic classification of approaches in values/ethics/moral/character education (Doktora tezi, United States International University, 1998). *ProQuest Dissertations and Thesis*, AAT 9904085.

Milson, A. J. ve Ekşi, H. (2003). Öğretmenlerin karakter eğitiminde yetkinlik duygusu konusunda bir ölçme aracına doğru: karakter eğitimi yetkinlik inancı skalası (keyis) ve türkçeye uyarlanma çalışması. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1(4), 99-130.

NCSS. (1992). A Vision of Powerful Teaching and Learning in the Social Studies: Building Social Understanding and Civic Efficacy, approved by the NCSS Board of Directors in 1992, <http://www.socialstudies.org/positions/powerful/> adresinden 29 Mayıs 2008 tarihinde edinilmiştir.

NCSS. (1994). *Expectations of excellence: curriculum standards for the social studies*. Washington, DC: National Council for the Social Studies.

Oser, F. (1994). Moral perspective on teaching. *Review of Research in Education*, 20, 57–127. <http://www.jstor.org/stable/1167382> adresinden 09.03.2010 tarihinde alınmıştır.

Öcal, A. ve Yiğittir, S. (2007). İlköğretim sosyal bilgiler ders kitaplarının öğretmen görüşlerine göre değerlendirilmesi (Kırıkkale örneği). *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)*, 8(1), 51-61.

Önal, H. ve Kaya, N. (2006). Sosyal bilgiler ders kitaplarının (4 ve 5. sınıf) değerlendirilmesi. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(16), 21-37.

Öztürk, C. ve. Otluoğlu, R. (2003). *Sosyal bilgiler öğretiminde edebî ürünler yazılı materyaller*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Öztürk, C. (2009). Sosyal bilgiler: toplumsal yaşama disiplinlerarası bir bakış. C. Öztürk (Ed.). *Hayat bilgisi ve sosyal bilgiler öğretimi içinde* (s. 1-31). Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Parker, W. C. ve Jarolimek, J. (1997). *Social studies in elementary education* (10th ed.). New Jersey: Prentice Hall.

Patton, M. Q. (2002). *Qualitative research & evaluation methods*. Thousand Oaks California: Sage Publications.

Paykoç, F. (2007). Affective development education and values: the Turkish case. In N. P. Terzis (Ed.). *Education and values in the Balkan countries*. (p.89-104). Greece: Publishing House Kyriakidis Brothers S.A.

- Prencipe, A. (2001). Children's reasoning about the teaching of values. (Yüksek lisans tezi, University of Toronto, 2001). *ProQuest Dissertations and Thesis*, AAT MQ58877).
- Punch, K. F. (2005). *Sosyal araştırmalara giriş nicel ve nitel yaklaşımlar*. (D. Bayrak, H. B. Arslan ve Z. Akyüz, Çev.). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Rainey, T. R. (1999). Perceptions from a select sample of rural, east-central Illinois, high school social studies teachers on their role as value educators (Doktora tezi, University of Illinois, 1999). *ProQuest Dissertations and Thesis*, AAT 9953117.
- Ribich, F. M. (1998). Constructing learning and character. T. Rusnak (Ed.). in (p. 105-113). *An Integrated Approach to Character Education*. California: Thousand Oaks.
- Ross, E. W. (2006). The struggle for the social studies curriculum. In E. W. Ross (Ed.), *The social studies curriculum purposes, problems, and possibilities* (p. 265-282). (3rd ed.) New York: State University of New York Press.
- Ryan, K. (1993). Mining the values in the curriculum. *Educational Leadership*. 51(3), 16-18.
- Rusnak, T. (1998). *An integrated approach to character education*. California: Thousand Oaks.
- Safran, M. (2004). İlköğretim programlarında yeni yaklaşımlar sosyal bilgiler 4-5. sınıf. *Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim*. 5, 54-55. <http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/sayi54-55/safran.htm>. adresinden 25 Mayıs 2005 tarihinden edinilmiştir.

- Safran, M. (2008). Sosyal bilgiler öğretimine bakış. B. Tay ve A. Öcal (Ed). *Özel Öğretim Yöntemleriyle Sosyal Bilgiler Öğretimi*. içinde (s.1-19). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Samancı, O. (2009). İlköğretim Öğrencilerinin Sosyal İlişkilerinde Önem Verdikleri Değer ve Beklentiler. *III. Sosyal Bilimler Eğitimi Kongresi 18-20 Haziran 2007 Adana*, Ankara: MEB Devlet Kitapları Basımevi, 287-291.
- Sarı, M. (2007). *Demokratik değerlerin kazanımı sürecinde örtük program: düşük ve yüksek "okul yaşam kalitesi"ne sahip iki ilköğretim okulunda nitel bir çalışma*. Yayınlanmamış doktora tezi, Çukurova Üniversitesi, Adana.
- Sarı, M. ve Doğanay, A. (2009). Hidden curriculum on gaining the value of respect for human dignity: a qualitative study in two elementary schools in Adana. *Educational Sciences: Theory & Practice*, 9(2), 925-940.
- Sarıcan, E. (2006). 1998 ile 2004 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programlarının Vatandaşlık Değerleri Açısından Karşılaştırılması. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul. Yüksek Öğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi veritabanından 22 Haziran 2008 tarihinde edinilmiştir.
- Schwartz, S. H. (1994). Are there universal aspects in the structure and contents of human values? *Journal of Social Issues*, 50(4), 19-45.
- Seefeldt, C. (1989). *Social studies for the preschool-primary child*. (3rd ed.). Columbus, Ohio: Merrill Publishing Company.
- Segall, A. ve Schmidt, S. (2006). Reading the newspaper as a social text. *Social Studies*, 97(3), 91-99.
- Senemoğlu, N. (2001). *Gelişim, Öğrenme ve Öğretim Kuramdan Uygulamaya*. Ankara: Gazi Kitabevi.

- Sezer, T. (2008). İlköğretim 6. sınıf sosyal bilgiler dersinde sorumluluk değerinin öğretimine ilişkin öğretmen görüşleri. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara. Yüksek Öğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi veritabanından 5 Mart 2010 tarihinde edinilmiştir.
- Skelton, A. (1997). Studying hidden curricula: developing a perspective in the light of postmodern insights. *Curriculum Studies*, 5(2), 177-193.
- Sönmez, V. (1997). *Sosyal bilgiler öğretimi ve öğretmenlik kılavuzu*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Sönmez, V. (2008). *Eğitim felsefesi*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Sözer, E. (2008). Sosyal bilgiler dersinin tanımı, kapsamı ve ilköğretim programındaki yeri. Ş. Yaşar (Ed.). *Hayat Bilgisi ve sosyal bilgiler öğretimi*. içinde (s.41-55). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları.
- Stahl, R. J. (1976). *Values/moral education: a synthesis model*. Washington, D.C.: ERIC Clearinghouse on teacher education. http://www.eric.ed.gov/ERICDocs/data/ericdocs2sql/content_storage_01/0000019b/80/36/58/54.pdf adresinden 28.03.2009 tarihinde edinilmiştir.
- Stake, R. E. (1995). *The art of case study research*. Thousand Oaks: Sage Publications.
- Street, C. (2002). Teaching with the newspaper. *Social Studies*, 93(3), 131-133.
- Sunal, C. S. ve Haas, M. E. (2002). *Social studies for the elementary and middle grades a constructivist approach*. Boston: Allyn and Bacon.

- Superka, D. P.; Ahrens, C.; Hedstrom, J. E.; Ford, L. J. ve Johnson, P. J. (1976). *Values education sourcebook: conceptual approaches, material analyses and an annotated bibliography*. Colorado: Social Science Education Consortium Publication, No: 176. http://www.eric.ed.gov/ERICDocs/data/ericdocs2sql/content_storage_01/0000019b/80/32/c8/b2.pdf adresinden 28.03.2009 tarihinde edinilmiştir.
- Şen, Ü. (2007). Milli Eğitim Bakanlığı'nın 2005 yılında tavsiye ettiği 100 temel eser yoluyla Türkçe eğitiminde değerler öğretimi üzerine bir araştırma. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara. Yüksek Öğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi veritabanından 22 Haziran 2008 tarihinde edinilmiştir.
- Tahiroğlu, M., Karasu, M. ve Aktepe, V. (2008). İlköğretim 4-5. sınıflarda sosyal bilgiler dersinde değer analizinin ve değer açıklamanın vatan-millet sevgisinin kazandırılmasına etkisi. *VII. Ulusal Sınıf Öğretmenliği Eğitimi Sempozyumu* içinde (s.600-604). Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi.
- Tay, B. ve Yıldırım, K. (2009). Sosyal bilgiler dersinde kazandırılması amaçlanan değerlere ilişkin veli görüşleri. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 9(3), 1499-1542.
- Taylor, M. J. (1996). Voicing their values: pupils' moral and cultural experience. J. M. Halstead and M. J. Taylor (Eds). *Values education and education in values*. (p.121-142). New York: Routledge Falmer.
- Tepecik, B. (2008). *Sosyal bilgiler dersinde sorumluluk değerinin kazandırılmasına ilişkin öğretmen görüşleri*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.

- Tokdemir, M. A. (2007). Tarih öğretmenlerinin değerler ve değer eğitimi hakkındaki görüşleri. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Trabzon. Yüksek Öğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi veritabanından 22 Haziran 2008 tarihinde edinilmiştir.
- Tuck, K. D. ve Albury, A. A. (1990). Values education in the district of Columbia public schools. Washington: District of Columbia Public Schools, Reports-Research. <http://web.ebscohost.com/ehost> adresinden 24.06.2008 tarihinde alınmıştır.
- Turner, T. N. (1999). *Essentials of elementary social studies*. (2nd ed.). Boston: Allyn and Bacon.
- Türk Dil Kurumu. (2010). *Büyük Türkçe sözlük*. <http://tdkterim.gov.tr/bts/> adresinden 13 Mart 2010 tarihinde edinilmiştir.
- Ulusoy, K. (2008). Sosyal bilgilerde ders kitapları. B. Tay ve A. Öcal (Ed). *Özel Öğretim Yöntemleriyle Sosyal Bilgiler Öğretimi*. içinde (s.191-216). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Uzuner, Y. (1999). Niteliksel araştırma yaklaşımları. A. A. Bir (Ed.). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*. içinde (s.173-193). (1. bsk). Eskişehir: Açıköğretim Fakültesi Yayınları.
- Ünlüer, G. (2008). *Sosyal bilgiler dersinde gazete kullanımının öğrencilerin akademik başarılarına ve tutumlarına etkisi*. Yayınlanmamış doktora tezi, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Varış, F. (1998). *Eğitim bilimine giriş*. İstanbul: Alkım Yayınları.
- Veugelers, W. ve Kat, E. (2003). Moral task of the teacher according to students, parents and teachers. *Educational Research and Evaluation*, 9(1), 75-91.

- Welton, D. A. ve Mallan, J. T. (1999). *Children and their world: strategies for teaching social studies*. Boston: Houghton Mifflin Company.
- Whitney, I. B. (1986). The status of values education in the middle and junior high schools of Tennessee (Doktora tezi, Tennessee State University, 1986). *ProQuest Dissertations and Thesis*, AAT 8802627.
- Yaşar, Ş., Sözer, E. ve Gültekin, M. (2000). İlköğretimde öğrenme-öğretme süreci ve öğretmenin rolü. *VIII Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi* içinde (s.452-461). Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi.
- Yaşar, Ş. (2005). Sosyal bilgiler programı ve öğretimi. *Eğitimde Yansımalar: VIII. Yeni İlköğretim Programlarını Değerlendirme Sempozyumu* içinde (s.329-342). Kayseri.
- Yaşar, Ş. (2008). Sosyal bilgiler ve dünya vatandaşlığı. Ş. Yaşar (Ed.). *Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretimi* içinde (s. 229-245). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları.
- Yaşar, Ş. ve Çengelci, T. (2007). Values education for the 21st century and reflections to teacher education. In N. P. Terzis (Ed.). *Education and values in the Balkan countries*. (p.379-384). Greece: Publishing House Kyriakidis Brothers S.A.
- Yaşar, Ş. ve Çengelci, T. (2009, November). *Views of students' parents regarding values education in primary education in Turkey*. Paper presented at International Conference on Primary Education. Hong Kong.
- Yel, S. ve Aladağ, S. (2009). Sosyal bilgilerde değerlerin öğretimi. M. Safran (Ed.). *Sosyal Bilgiler Öğretimi*. içinde (s.117-148). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.

Yin, R. K. (2003). *Case study research: design and methods*. (3rd ed.). Thousand Oaks: Sage Publications.

Yüksel, S. (2005). Kohlberg and hidden curriculum in moral education: an opportunity for students' acquisition of moral values in the new Turkish primary education curriculum, *Educational Sciences: Theory & Practice*, 5(2), 329-338.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2005). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Zarrillo, J. J. (2004). *Teaching elementary social studies principles and applications*. (2nd ed.). New Jersey: Prentice Hall.